

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

Dokuz Eylül University Principles Of Ataturk And Revolution History Institute

Cilt / Volume: XXII

Özel Sayı / Special Issue

Yıl / Year: 2022

ÇAĞDAŞ TÜRKİYE TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Özel Sayı:
İzmir'in Kurtuluşu ve 9 Eylül

*JOURNAL OF MODERN
TURKISH HISTORY STUDIES*

-Special Issue: Liberation of Izmir and September 9-

İzmir - Eylül 2022

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ ÇAĞDAŞ TÜRKİYE TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt: XXII Sayı: Özel Yıl: 2022

Yayın No: 09.8888.56000.000/BY.022.044.1134

ISSN: 1300-0756

1. Baskı

Derginin Sahibi : Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Adına
Doç. Dr. Mehmet Emin ELMACI

Sorumlu Müdür : Doç. Dr. Gürhan YELLİCE

Yönetim Yeri : T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi - Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü
Buca - 35390 İZMİR

Yayının Türü : Uluslararası Akademik Hakemli - Yaygın Süreli - Altı Ayda Bir Yayınlanır.

Yayın Kabul Tarihi: 02.09.2022

Yazışma Adresi : Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü,
Tınaztepe Yerleşkesi , Buca - 35390 İZMİR
Tel: 0 (232) 301 79 20 - 453 98 29 Fax: 0 (232) 453 99 07

E -posta : cttad.deu@gmail.com
<http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/tr/index.htm>

Kapak ve Sayfa : Ahmet Yılmaz (ahmet.deu@hotmail.com)

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi; TÜBİTAK / ULAKBİM, Index Copernicus, EBSCO ve ASOS (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi) tarafından taranmaktadır.

Yayınlanan yazılarda ileri sürülen görüşlerin sorumluluğu, yazarlarına aittir.

Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

Basım Yeri : Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası

Basım Tarihi : 30.09.2022

Basım Adedi : 50 adet

Basım Yeri Adresi : Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası
DEÜ Tınaztepe Kampüsü 35390 Buca - İZMİR

Tel : 0(232) 301 93 00 - Fax : 0(232) 301 93 13

© Tüm Hakları Saklıdır.

PUBLICATION OF DOKUZ EYLUL UNIVERSITY

**PRINCIPLES OF ATATURK AND REVOLUTION HISTORY INSTITUTE
JOURNAL OF MODERN TURKISH HISTORY STUDIES**

Volume: XXII Issue: Special Year: 2022

Publication No: 09.8888.56000.000/BY.022.044.1134

ISSN: 1300-0756

First edition

Owner of Journal : Dokuz Eylul University, on behalf of Principles of Ataturk and Revolution History Institute - Assoc. Prof. Dr. Mehmet Emin ELMACI

Responsible Director : Assoc. Prof. Dr. Gürhan YELLİCE

Place of Administration : T.C. Dokuz Eylul University - Principles of Ataturk and Revolution History Institute - Buca - 35390 Izmir / TURKEY

Type of Publication : International peer-reviewed journal - Widespread Refereed
Published every six months.

Acceptance Date : 02.09.2022

Address : Dokuz Eylul University - Principles of Ataturk and Revolution History Institute - Buca - 35390 Izmir / TURKEY
Tel: +90 (232) 301 79 20 - 453 98 29 Fax: +90 (232) 453 99 07

E -mail : cttad.deu@gmail.com
<http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/tr/index.htm>

Page Design : Ahmet Yilmaz (ahmet.deu@hotmail.com)

Journal of Modern Turkish History Studies is indexed by TÜBİTAK / ULAKBİM, Index Copernicus, EBSCO, ASOS.

Responsibility of opinions which are suggested in published articles belong to their authors.

Articles published in the journal can not be used without quoting.

Printing Place : Dokuz Eylul University, Printing House

Printing Date : 30.09.2022

Total number printed : 50

Printing Place Address : Dokuz Eylul University Printing House
DEU Tınaztepe Campus 35390 Buca / IZMIR / TURKEY

Phone : +90(232) 301 93 00 - Fax: +90(232) 301 93 13

© All Rights Reserved.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRKİYE TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

İzmir'in Kurtuluşu ve 9 Eylül - Özel Sayı

DOKUZ EYLUL UNIVERSITY
INSTITUTE OF ATATURK'S PRINCIPLES AND TURKISH REVOLUTION HISTORY
JOURNAL OF MODERN TURKISH HISTORY STUDIES

The Liberation of Izmir and the September 9 - Special Issue

Sahibi / Owner

Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü
Doç. Dr. Mehmet Emin **ELMACI**

Sayı Yayın Kurulu / Issue Editorial Board

Prof. Dr. Bülent **ÇUKUROVA** İzmir / Türkiye / Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Fevzi **ÇAKMAK** İzmir / Türkiye / Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Cihan **ÖZGÜN** İzmir / Türkiye / Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Olcay **PULLUKÇUOĞLU YAPUÇU** İzmir / Türkiye / Ege Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet **MEHMETEFENDİOĞLU** İzmir / Türkiye / Dokuz Eylül Üniversitesi

Sayı Editörü / Issue Editor

Doç. Dr. Mehmet Emin **ELMACI**

Sekretarya / Secretary

Araş. Gör. Dr. Mustafa **KIRIŞMAN** Araş. Gör. Dr. Aymelek **ŞENEL**

Bu Sayının Hakem Kurulu / Referees of This Issue

Prof. Dr. Bülent **ÇUKUROVA** İzmir / Türkiye / Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Dilşen **İNCE ERDOĞAN** İzmir / Türkiye / Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Emin **ELMACI** İzmir / Türkiye / Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Nilgün Nurhan **KARA** İzmir / Türkiye / Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Nuri **KARAKAŞ** İzmir / Türkiye / Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Gürhan **YELLİCE** İzmir / Türkiye / Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Günver **GÜNEŞ** Aydın / Türkiye / Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet **MEHMETEFENDİOĞLU** İzmir / Türkiye / Dokuz Eylül Üniversitesi

İzmir'in Kurtuluşu ve 9 Eylül Özel Sayısı

Cilt / Volume:
XXII

Sayı / Issue:
Özel/Special

Yıl / Year:
2022

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

	<u>Sayfa / Page</u>
Editörden <i>Editor's Note</i>	1
<u>ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES:</u>	
Elçin YILMAZ The United States of America Attitude in the Process Leading to the Liberation of Izmir (August-September 1922) <i>İzmir'in Kurtuluşuna Giden Süreçte</i> <i>Amerika Birleşik Devletleri'nin Tutumu (Ağustos-Eylül 1922)</i>	5
Gül ÇAKIR Türk Ordusunun İzmir'e Giriş Sürecinin Türk Basınındaki Yansımaları (26 Ağustos 1922-13 Eylül 1922) <i>Reflections of Turkish Army's Entrance oo Izmir in</i> <i>the Turkish Press (26 August 1922-13 September 1922)</i>	35
Mehmet Emin ELMACI Kara Günden Ak Güne İzmir ve İzmir Yangınının Basına Yansıması <i>Izmir from Black Day to White Day and Reflection of Izmir Fire on the Press</i>	73
Alper KARAŞİN İzmir Yangını Hakkındaki Tartışmalar Üzerine Bir İnceleme <i>A Study on the Debates on İzmir Fire</i>	117
Nazlı İNCEBURUN Mizah Penceresinden Türk-Yunan Çatışması: Savaş, Diplomasi ve Siyaset (1919-1922) <i>The Turkish-Greek Conflict From The Window Of Humour:</i> <i>War, Diplomacy And Politics (1919-1923)</i>	159

Engin BERBER

Yeni Onbinler ve Anakronik Bir Seferin Ayak İzleri

New Tens of Thousands and the Footprints of an Anachronistic Expedition

221

Günver GÜNEŞ, Filiz Akın ÖZCAN

İşgal ve Kurtuluş;

Yunan İşgalinin Sonu,

Küçük Menderes Bölgesinin Kurtuluşu

Occupation and Liberation;

The End of The Greek Occupation,

The Liberation of The Kaystros (Küçük Menderes) Region

237

ÇAĞDAŞ TÜRKİYE TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

CİLT: XXII

SAYI: Özel Sayı

YIL: 2022

EDİTÖRDEN

Bu yıl İzmir'in kurtuluşunun 100.ncü Yıldönümünü ülkece kutluyoruz. İzmir'in 15 Mayıs 1919'da işgali sonrası, Mustafa Kemal Atatürk'ün de belirttiği üzere işgale karşı direniş daha da hızlanmıştı. Verilen milli mücadele sonrasında 1922 yılında İzmir kentinin 9 Eylül günü Türk ordularınca kurtarılışı da aynı şekilde İzmir'i önemli bir duruma getirmiştir. İzmir'in kurtuluşu tüm ülkede sevinç gösterileriyle karşılanmıştı. Bu nedenle İzmir'in kurtuluşu aynı zamanda Türkiye'nin de kurtuluşu sayılmıştır.

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü olarak, dergimizin bu önemli gün için özel bir sayı ile çıkarılması kararını aldık. "İzmir'in Kurtuluşu ve 9 Eylül" özel sayımızda bu alanda değerli akademisyenler tarafından önemli makaleler ortaya çıktı.

Dr. Öğr. Üyesi Elçin YILMAZ, özel sayımızın ilk makalesinde, İzmir'in kurtuluşuna giden süreçte Amerika Birleşik Devletleri'nin tutumunu hem Amerikan belgelerinden hem de gazetelerinden yararlanarak değerlendirmiştir. İkinci makalemizde, Dr. Öğretim Görevlisi Gül ÇAKIR ise İzmir yangınının çıkışına kadar Türk ordusunun İzmir'e girişinin Türk basınında nasıl karşılandığını anlatmıştır. Kronolojik olarak bunun devamında, hala tartışılan İzmir yangınının yine hem Türk hem de dış basında ilk yansımaları Doç. Dr. Mehmet Emin ELMACI tarafından aktararak, tartışmalara bir nebze ışık tutulmuş olacak. Aynı şekilde doktora öğrencisi Alper KARAŞIN de İzmir yangınının başlangıcından itibaren tartışılan yönlerini karşılaştırmalı bir yöntemle makalesinde değerlendirmiştir. Sıradaki makalede uzman tarihçi Nazlı İNCEBURUN sıradışı bir çalışmada Milli Mücadele'deki Türk Yunan ilişkilerini mizah dergilerindeki izini sürerek okuyuculara yansıtmıştır. Prof. Dr. Engin BERBER ise; anakronik açıdan Yunanistan'nın bu Küçük Asya seferini, binlerce yıl önceki Atina'dan on binler olarak tanımlanan paralı askerlerle gerçekleştiren, aynı bölgeye gelişi ile birlikte değerlendirmiş ve ufuk açıcı bir makale ortaya

koymuştur. Özel sayımızın son makalesi ise Dr. Öğr. Üyesi Günver GÜNEŞ ve Filiz AKIN ÖZCAN tarafından yazılan ve Yunan işgalinin Küçük Menderes Bölgesinden ayrılıőı yani sonunu değerlendiren makale olacaktır.

Mustafa Kemal Paşa; daha İzmir'e girmeden önce Nif'te kendisine "Paşam baőardık" denilmesi üzerine "daha değil, asıl savaş Şimdi başlıyor" cümleleriyle kafasında gerçekteőireceęi devrimlere atıfta bulunmuştu. Bu nedenle İzmir'in kurtuluşu aynı zamanda Cumhuriyetin ilanına da gidecek bir "kuruluőun" da simgesi haline gelmiştir. Bu nedenle bu özel sayımızın, kurtuluşun 100.ncü yılı nedeniyle tüm akademik dünyaya katkılı olacağı umuduyla hem yazarlarımıza hem de hakemlerimize katkılarından dolayı minnettarız. Derginin hazırlık ve basım aşamasında emeği geçenlere de teőekkürlerimizi sunuyoruz.

Doç. Dr. Mehmet Emin ELMACI

JOURNAL OF MODERN TURKISH HISTORY STUDIES

VOLUME: XXII

ISSUE: Special Issue YEAR: 2022

EDITOR'S NOTE

This year we are celebrating the 100th anniversary of the liberation of Izmir as a country. After the occupation of Izmir on May 15, 1919, the resistance against the occupation accelerated even more, as Mustafa Kemal Atatürk also stated. After the national struggle, the liberation of the city of Izmir by the Turkish armies on September 9 in 1922 also brought Izmir to an important situation. The liberation of Izmir was greeted with demonstrations of joy all over the country. For this reason, the liberation of Izmir was also considered the liberation of Turkey.

As the Institute of Atatürk's Principles and the History of the Revolution, we have decided to publish a special issue of our magazine for this important day. Important articles by valuable academics in this field appeared in our special issue "Liberation of Izmir and September 9".

In the first article of our special issue, Elçin YILMAZ evaluated the attitude of the United States of America in the process leading to the liberation of Izmir, using both American documents and newspapers. In our second article, Gül ÇAKIR explained how the entrance of the Turkish army to Izmir was received in the Turkish press until the outbreak of the Izmir fire. Chronologically, after this article, the first reflections of the Izmir fire, which is still being discussed, both in the Turkish and foreign press, will be transmitted by Mehmet Emin ELMACI, and a little light will be shed on the discussions. In the same way, Alper KARASIN evaluated the aspects discussed since the beginning of the Izmir fire with a comparative method in his article. In the following article, Nazlı INCEBURUN reflected the Turkish-Greek relations in the National Struggle to the readers in an unusual study by tracing them in humor magazines.

Engin BERBER, on the other hand, anachronistically evaluated this expedition of Greece to Asia Minor with the arrival of mercenaries, defined as tens of thousands from Athens thousands of years ago, in the same region and

put forward a seminal article. The last article of our special issue will be the article written by Günver GÜNEŞ and Filiz AKIN ÖZCAN, which evaluates the end of the Greek occupation, that is, the departure from the Küçük Menderes Region.

Mustafa Kemal Pasha; Even before he entered Izmir, he referred to the revolutions he would carry out in his head with the sentences “not yet, the real war begins now” after being told “We have won my pasha” in Nif.

For this reason, the liberation of Izmir has also become the symbol of an “liberation” that will also go to the proclamation of the Republic. For this reason, we are grateful to both our authors and our referees for their contributions in the hope that this special issue will contribute to the entire academic world due to the 100th anniversary of emancipation. We would also like to thank those who contributed to the preparation and printing of the magazine.

Assoc. Prof. Mehmet Emin ELMACI

Araştırma Makalesi / Research Article

**THE UNITED STATES OF AMERICA ATTITUDE IN
THE PROCESS LEADING TO
THE LIBERATION OF İZMİR
(August-September 1922)***

Elçin YILMAZ**

Abstract

The Turkish War of Independence continued for more than 3 years and ended with the liberation of İzmir from the Allied occupation on September 9, 1922. The victory won after a great struggle on three big fronts laid the foundations for the new state to be established. In the struggle for independence led by Mustafa Kemal Pasha, a diplomatic and military struggle was given at the same time. This struggle had been both the Turkish Grand National Assembly's struggle for its existence in the international arena and the existence of the Turkish Nation against those who wanted to end its existence as a nation. Mustafa Kemal Pasha, who set out with the principle of "Independence or Death", and the heroic assembly never compromised on the decisions of the National Pact, regardless of the circumstances, and declared that they were in favor of accepting all kinds of peace conditions that did not contradict the national independence and sovereignty.

In this process, the diplomatic efforts with the United States of America in the Turkish War of Independence were of great importance. Delegations, semi-official and official statesmen sent by the United States to Turkey at various times played an important role in promoting Turkey's struggle in the international community. Meetings were held with the delegations sent from America and the most important political leaders, and Turkey's demands on the most important issues were expressed in these meetings.

In this study, we have researched the issues that came to the fore in the American official archive documents in the last 2 months of the Turkish War of Independence's victory (August and September). We particularly selected and researched these two months as the last

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.
There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Asst. Prof. Dr., İzmir Economics University,
(elcin.yilmaz@ieu.edu.tr), (Orcid: 0000-0001-6385-8504).

months before the recapture of Izmir by Turkish armies. We tried to reveal how the political leaders of America, which we can accept as impartial, handle some of the controversial issues even today. While doing this, we made primary use of the original official documents in the Gale National Archive documents. We consulted original British official archives and newspapers, as well as American newspapers, on some subjects that we needed to compare.

In this study, the articles about Turkey in the American archive documents in August and September of 1922 will be discussed in detail.

Keywords: *Greco-Turkish War, Admiral Bristol, Liberation of Izmir, Open Door Diplomacy, Monroe Doctrine, Woodrow Wilson.*

İZMİR'İN KURTULUŞUNA GİDEN SÜREÇTE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNİN TUTUMU (AĞUSTOS EYLÜL 1922)

Öz

Türk Kurtuluş Savaşı 3 yılı aşkın bir süre devam etmiş ve 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir'in düşman işgalinden kurtarılmasıyla son bulmuştur. Üç büyük cephede topyekun verilen büyük bir mücadele sonrası kazanılan zafer kurulacak yeni devletin temellerini atmıştır. Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yürütülen bağımsızlık savaşında askeri ve diplomatik mücadele eş zamanlı sürdürülmüştür. Bu süreç, hem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin uluslararası alanda kendini kabul ettirme hem de bir ulus olarak varlığına son vermek isteyenlere karşı Türk Milleti'nin var oluş mücadelesi olmuştur. "Ya İstiklal Ya Ölüm" ilkesi ile yola çıkan Mustafa Kemal Paşa ve kahraman meclis koşullar ne olursa olsun Misak-ı Milli kararlarından asla taviz vermemiş, mili bağımsızlığına ve egemenliğine ters düşmeyen her türlü barış koşulunu kabule taraftar olduğunu beyan etmiştir.

Bu süreçte Türk Kurtuluş Savaşı'nda Amerika Birleşik Devletleri ile yürütülen diplomasi çabaları büyük önem arz etmektedir. Amerika'nın çeşitli dönemlerde Türkiye'ye gönderdiği heyetler, yarı-resmi ve resmi devlet adamları Türkiye'nin mücadelesinin uluslararası kamuoyunda tanıtılmasında önemli bir rol oynamıştır. Amerika'dan gönderilen heyetlerle en önemli devlet adamları nezdinde görüşmeler gerçekleşmiş Türkiye'nin en önemli konularda talepleri bu görüşmelerde dile getirilmiştir.

Biz bu çalışmamızda, Türk Kurtuluş Savaşı'nın zafere giden süreçteki son 2 ayında (Ağustos-Eylül) Amerikan resmi arşiv belgelerinde ön plana çıkan konuları araştırdık. Bu iki ayı özellikle İzmir'in Türk orduları tarafından alınmasından önceki son aylar olduğu için araştırdık.

Günümüzde dahi tartışmalı olan bazı konuların tarafsız kabul edebileceğimiz Amerika'nın devlet adamlarının nezdinde nasıl ele alındığını ortaya koymaya çalıştık. Bunu yaparken orjinal Gale Ulusal Arşiv dokümanlarında yer alan resmi belgelerden birinci derecede faydalandık. Karşılaştırma gereği duyduğumuz bazı konularda orjinal İngiliz resmi arşivlerine, gazetelerine ve ayrıca Amerikan gazetelerine başvurduk.

Anahtar Sözcükler: *Türk-Yunan Savaşı, Amiral Bristol, İzmir'in Kurtuluşu, Açık Kapı Diplomasisi, Monroe Doktrini, Woodrow Wilson.*

Introduction

During the days of the War of Independence, the main aims of the policy of the Nationalists against the Western States as well as the Eastern States were to realize the National Pact, to ensure Turkey's recognition in foreign countries, to obtain material and moral assistance within the framework of various agreements and to use a wide range of propaganda tools to achieve these goals.

However, this policy was changing in the face of difficult conditions. The Nationalists were fighting against the Western Allies, which had occupied most of their homeland and the capital of the Ottoman Empire. Nationalists seemed not to have the military forces to compel invading states to retreat from Turkey through either diplomacy or war; nevertheless, they tried to solve the problems through the former. If the Allied states recognized the National Oath¹ and offered an honorable peace to Turkey, the Nationalists were open to agreeing.²

The National Struggle took place on 3 fronts: South, East, and West. One of the most difficult fronts was the western front, where Turkey fought against Greece, supported by the Allied Powers, especially the United Kingdom. The Greco-Turkish war falls into 3 stages, corresponding roughly to the campaigns of 1920, 1921, and 1922. In the first, the Turks, hopelessly outmatched in numbers and material, were badly defeated, and Greek forces advanced in both Anatolia and Rumelia. The second Greek campaign, in 1921, also opened well for the invaders, who made several important gains. However, the Turks fought back repeatedly at Inonu and Eskisehir-Kutahya, and on 23 August 1921, a great battle took place, the Sakaria Battle, and Turkish forces, under the personal command of Mustafa Kemal, won a decisive victory.³ The Nationalists were

1 (National Oath) is the set of six decisions made by the last term of the [Ottoman Parliament](#). Parliament met on 28 January 1920 and published its decisions on 12 February 1920. Due to the National Oath:

The status of [Kars](#), [Ardahan](#), and [Batumi](#) may be determined by a referendum.

The status of [Western Thrace](#) will be determined by the votes of its inhabitants.

The security of [Constantinople](#) and [Marmara](#) should be provided for. Transport and free trade on the Straits of the [Bosporus](#) and the [Dardanelles](#) will be determined by Turkey and other concerned countries.

The rights of minorities will be issued on the condition that the rights of the Muslim minorities in neighboring countries are protected.

To develop in every field, the country should be independent and free; all restrictions on political, judicial, and financial development will be removed. For details and The Republic of Turkey's borders according to the original National Pact: *ATASE Arşivi*, İSH, K: 23, G: 50, B: 6,7.

2 Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, Türk Tarih Kurumu Publications, Ankara, 1991, p.68

3 Sakaria Battle is one of the main parts of The National Struggle. The outcome of this battle would determine not only the ongoing fighting on the Western Front but also the future of the Turkish nation. Turkish-French diplomatic relations continued in 1921, but they did not come to an end due to the insistence of the Nationalists on the National Pact. After the Battle of Sakaria was won, the Turkish-French negotiations resumed in Ankara on September 24,

now internationally recognized as a powerful force, and by some, as the real government of Turkey. The Soviets had already signed an agreement with them in March 1921, fixing the frontier and establishing friendly relations. The French now did the same. In October, a new Franco-Turkish treaty was signed with the nationalists, drawing up a new Turco-Syrian frontier far more favorable to Turkey than that laid down in the treaty of Sevres. In addition, it provided for the French evacuation of Cilicia. The Italians withdrew from their zone in southern Anatolia, stipulating only their retention of the Dodecanese islands. These withdrawals and agreements greatly strengthened the military position of the nationalist forces, who now in addition began to acquire large quantities of arms.⁴ In August 1922, the third and final phase of the war began. The Turks won a crushing victory at Dumlupınar, and driving the Greeks before them, reoccupied Izmir on 9 September, thus completing the recapture of Anatolia.⁵

1. The United States of America (USA) Policy During The National Struggle

The “Eastern Question” has a history of more than a century, and there were differences between the perspective of the USA and the Allies on the solution. At first, the Allies wanted to reshape the Middle East and created spheres of influence, shared out among themselves in the secret agreements they signed during the 1st World War; however, Wilson was against these secret agreements from the very beginning. He rejected the economic spheres of influence, instead demanding the application of the principle of national self-determination, and the application of the “Open Door” principle, which would eliminate the spheres of influence, allowing instead free competition. In this period, the USA wanted to have a say in the new regulations to be made on the Middle East by collecting information about the region through the delegations it sent to the Middle East. King-Crane was sent to the Middle East, Bristol was sent to Western Anatolia after the occupation of Izmir, and Harbord Delegations were sent to the Caucasus and Eastern Anatolia. They made investigations and reported the wishes of the peoples of the region to the Paris Peace Conference (January 18, 1919- January 21, 1920). Despite the political nature of the activities of the delegations, these investigations also had an economic dimension, reflecting the interest of the USA in the region. During their studies, both Admiral Bristol and General Harbord examined the commercial activities, underground resources, transportation opportunities, and production possibilities in the regions. By the

---

1921, and resulted in the Ankara Agreement signed by Franklin Boullion and Minister of Foreign Affairs Yusuf Kemal on October 20, 1921. As a consequence of this treaty, Turkey would be able to gather almost all its forces on the Western Front against the Greek army. With this treaty, France officially recognized the National Pact. İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, Türk Tarih Kurumu Publication, Ankara, 1989, pp.221-222.

4 Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford University Press, London, 1961, p.253.

5 Lewis, *ibid*, p.253.

doctrine of President Monroe, the USA followed a policy of "solitude" in the century until the First World War, and did not interfere in world affairs, nor permitted European countries to interfere in the USA.⁶ Apart from this, the USA had taken steps to develop some political, commercial, and cultural relations with European countries and Turkey for its economic interests. These relations, which were established both in the field of trade and of culture, led to constant disagreements between the two sides.⁷

It is a fact that the United States, which first became involved in world affairs when it exceeded the old policy principles and participated in the 1st World War, influenced Turkey politically in this period. In particular, the principles put forward by President Wilson for world peace, and the hopes attached to the USA in Turkey at the end of the Mudros armistice, which was later disappointed, seemed to lead to some political conflicts between Turkey and the USA.⁸

At the beginning of the National Struggle, the Turkish-American political relationship was not similar to the relations of England, France, and Italy with Turkey. These imperialist states were able to extract many benefits from the Ottoman lands. Before the war and after, they concluded some important secret agreements about the partition of Turkey. President Wilson initially did not want to recognize these treaties, nor did the USA have any territorial claims in the Middle East. The USA only wanted to preserve the religious and cultural institutions in this region, ensure free passage through the Bosphorus Straits and protect its commercial interests. However, when work for the peace conference began in Paris, Wilson was forced to abandon his peaceful principles. Experienced European politicians, especially Lloyd George, wanted to give USA responsibility in the Middle East, and thus, the mandate issue first emerged onto the agenda in Paris.⁹ President Wilson was working to bring a new order to

---

6 Fahir Armaoglu, *Türk Amerikan İlişkileri*, Kronik Kitap, İstanbul, 2019, pp.25-29., Nuri Karakaş, Osmanlı İmparatorluğu'nun Tasfiye Sürecinde Amerikan Politikası, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Volume XXV, Number:1, July, 2010, pp.284-285.

7 Turkey-American relations, which started in 1830, gave American citizens in the Ottoman countries the right to benefit from capitulation privileges. In this period, America also engaged in intense cultural activity in the Ottoman State. Cultural institutions led by American missionaries were established in many places. Robert College İn İstanbul, and the other missionary schools in İzmir, Samsun, Merzifon, Kayseri, and Mersin. Especially in the years when the Ottoman Empire lost its former power, the interest and support of the American missionary schools on Armenian nationalism forced the Ottoman Empire to take some measures. America, which joined the war on the side of the Allied Powers in 1917, did not declare war on Turkey, but only cut off relations. Uygur Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika-Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, İmge Publication, Ankara, 2000, p.48-50, Haluk Selvi, "Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeni Faaliyetleri (1892-1896)", *Ermeni Araştırmaları I.Türkiye Kongre Bildirileri*, ASAM-EREN Publication, Ankara 2003, Vol:3, p.27-28, Seçil Akgün, "Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'ya Bakışları", *Otam*, Sayı: III, Ankara, pp.4-12

8 Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Kastaş Publication, İstanbul, 2020, p. 508.

9 Selek, *ibid*, pp.510-512.

the world and position as leader of the world, but the American public and the majority of the Senate did not think like him. To them, Wilson had turned his back on the traditional Monroe doctrine, and therefore the League of Nations proposal and the Treaty of Versailles were rejected by the Senate. In November 1920, Wilson's presidency came to an end and the United States returned its Monroe Doctrine. After Wilson's foreign policy failure, Republican candidate Warren Harding won the presidential race on November 2, 1920.¹⁰

The presidential change in the United States was also reflected in Turkey's policy. "*Vakit*" newspaper published articles describing this change, emphasizing that the presidential election will create a significant change in USA's domestic and foreign policy. According to the newspaper, Wilson made serious misjudgments in his policy, particularly during the Paris Conference, acting entirely in line with his views and informing neither the American Senate nor the American public opinion. He insisted on his principles and the acceptance of the Treaty of Versailles, but the Senate rejected this. This was his first defeat. The second defeat was over the role of the USA in the drawing of the borders with Armenia. After all these mistakes, he fell out of favor with his people and lost the elections.¹¹ Warren Harding became president on March 4, 1921.¹² From that date on, America fully reverted to the Monroe Doctrine and started to follow a policy of "isolationism". Harding expressed his thoughts on Turkey at various times, stating that while the United States would always help Armenia, she would never interfere in Turkey's internal affairs. He also expressed his hope that peace be agreed upon between Greece and Turkey as soon as possible.¹³

During 1921 and 1922, the USA continued its policy of monitoring developments in Turkey from afar. Admiral Bristol¹⁴ informed her about Turkey

10 Kenan Özkan, *Mondros Mütarekesi'nden Lozan Barış Konferansı'na Milli Mücadele Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1918-1923)*, Ötüken Publication, İstanbul, 2016, p.262.

11 "Amerika İntihabı ve Biz", *Vakit*, 6 Teşrinisani 1336, no: 1046, s. 1. "Amerika İntihabının Neticeleri", *Vakit*, 13 Kanunisanı 1336, no: 1081, s. 1., Özkan, ibid, p. 264.

12 Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, Milliyet Publication, İstanbul, 1972, p.305.

13 Özkan, ibid, p.264.

14 Admiral Mark L. Bristol, the American High Commissioner to Turkey during the years 1919-1927 and the Commander, U.S. Naval Forces in the Eastern Mediterranean. Between 1920-1923 Bristol asserted on at least six occasions, that American foreign policy in the Near East was based in part on the principle of the Open Door and that he was working diligently for its implementation. The Admiral applied this principle not only to the Allies who were then seeking to gain control of Turkey and her former Empire but also to the Turks and the American missionaries and businessmen as well. Bristol arrived on January 28, 1919, in İstanbul, where he served as the chief diplomatic representative of the United States until 1927. At the time of Bristol's arrival in İstanbul, the United States enjoyed a benevolent reputation in Turkey, an advantage Bristol pressed to further American economic goals. One hundred years of American Protestant missionary effort in Turkey has created a good American image. That the United States neither declared war on Turkey nor participated in the secret wartime treaties, designed by the Allies for the partition of the "Sick Man of Europe", added to the stock of American goodwill in Turkey. Bristol was also careful to

during these years and America gave more importance to commercial relations than political relations.

Commissioned in Turkey upon the 1918 Armistice of Mudros, a diplomat named Lewis Heck was the first American representative. He started to work in Istanbul in December 1918. He started to send reports on Turkey's internal situation at the beginning of 1919. He emphasized that the information received from Anatolia is insufficient and recommended that the American consuls return to duty in Turkey.¹⁵

The USA did not remain indifferent to the National Movement being organized in Anatolia. However, Washington did not clarify its stance on the relations to be established with Ankara until after the Battle of Sakaria, when it sent a representative to Ankara, albeit semi-officially. First, Julian Gillespie was sent to Ankara in December 1921 as Commercial Attaché.¹⁶ Later, in June 1922 Robert Imbrie was sent as a representative. While in Ankara, Imbrie wrote reports in favor of Turkey.¹⁷ America tried to get closer to Turkey to support its commercial interests. On the other hand, Ankara's intention to contact Washington was to avoid the political loneliness in the face of the European alliance. On the one hand, it used the sincere relations established with Bolshevik Russia to intimidate Europe, while on the other; it planned to win America as an ally.

The first attempt of the Ankara Government to establish an "official" relationship with the USA was in January 1921. On this date, an attempt was made by the American High Commissioner in Istanbul, Admiral Bristol to re-establish "friendly" relations between the Ankara Government and the United States. However, Turkey insisted that its political and economic independence should be

---

avoid pursuing any policy concerning the Armenian mandate that would antagonize the Turks. For instance, Bristol has unalterably opposed an American mandate for Armenia, a responsibility that President Wilson had conditionally accepted at Paris Peace Conference in May 1919. The Open-Door principle was Admiral Bristol's major tool to achieve the primary purpose of economic expansion. To attain this goal, Bristol pursued a sixfold policy that would first enhance American goodwill in Turkey; second, create a climate in that country conducive to economic expansion; third, neutralize Allied efforts to monopolize commerce with Turkey; fourth create an American infrastructure that would facilitate economic penetration; fifth, fashion an integrated American economic system that would result in increased economic benefits; and sixth, encourage American business concerns to compete aggressively for new markets in the Middle East. Thomas A. Bryson, "Admiral Mark L. Bristol, An Open-Door Diplomat in Turkey", *International Journal of Middle East Studies*, Vol.5, No:4, September 1974, pp. 451-454, Lewis, *ibid*, pp.248-249. İsmail Köse, "Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson'un Türk Algısı", *History Studies*, Vol.: 6, No: 3, 2014, pp. 217-238., Evans, *ibid*, p.177-260.

15 Bilal Şimşir, "Türk- Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Vaşington Büyükelçiliği (1920-1927)", *Türk Tarih Kurumu, Belleten*, Issue: 41, Vol: 162, p.277. (pp.277-356).

16 Metin Ayışığı, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2004, p. 70.

17 Şimşir, *ibid*, p.300., Evans, *ibid*, p.338., Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, Türkiye İş Bankası Kültür Publications, January, 2001, p. 175.

recognized and the capitulations abolished, on the conditions no sound came from Washington. Nonetheless, as Admiral Bristol had insisted on establishing contact with the Ankara Government, the American Government decided as a temporary measure to send Julian Gillespie from the American Trade Representative in Istanbul to Ankara. Meanwhile, the Ankara Agreement was signed with France, which consequently recognized the Grand National Assembly Government. Gillespie came to Ankara in December 1921 and stayed until February 1922. During the days, he stayed in Turkey, Gillespie met with Mustafa Kemal Pasha, Dr. Adnan, Yusuf Kemal, and Rauf Bey. Rauf Bey stated to him that the Ankara Government intended to offer all privileges in Turkey to neutral countries, including the USA, upon the successful conclusion of the war, that Turkey's support for Mosul continues, and that priority would be given to the initiative to be made to the American group on oil resources. According to Gillespie, the Turkish government was in favor of Americans helping Turkey's economic development and was happy to allow American capital into the country.¹⁸

All concerned, especially Atatürk, in Ankara, were keen to meet Gillespie. In June 1922, America sent another person, this time a "diplomat" named Robert W. Imbrie. When Ankara was informed that Imbrie would be sent, the Government claimed as a condition the official recognition, and permission for the Ankara Government to send a representative to Washington. However, America did not accept these terms, and Atatürk, keen to establish a connection with America, had to abandon these conditions. After Imbrie came to Ankara, in a press statement, he emphasized his friendly feelings towards the Turks and confirmed his support for the National Movement, and stated his intention to promote the Turks in the USA.¹⁹

2. Topics Reflected on Turkey in the American Archives in the Process Leading to the Liberation of Izmir

The USA archive documents show that the major topics were as follows: "*Preoccupation Claims of Istanbul by Greece*", "*House of Common Debates about Turkey-Greece War*", "*Possible Peace Talks Between Greece and Turkey*", "*Conditions of Turkey for Peace*", "*Great Attack*" and "*Capture of Izmir by Turks*."

2.a. Preoccupation Claims of Istanbul by Greece

While the Turks had been growing in strength, the Greeks were weakened by dissension and changes in regime and policy at home. On the other hand, the continuation of the Turkish-Greek conflict brought new claims to the agenda in Greece. The Greek administration, in despair after the Battle of Sakaria, was

---

18 Ayışığı, *ibid*, pp.70-71.

19 Fahir Armaoğlu, *ibid*, pp.30-31.

considering invading Istanbul as a last resort to force the Allies to pressure the Nationalists. Gounaris and Constantine switched their attention to Constantinople. They swiftly removed two divisions from Asia Minor and transferred them across the Sea of Marmara to reinforce their troops in Thrace. With a strong force thus threatening the lines of Chatalja, they demanded the permission of the Allies to enter Constantinople. By this threat, they sought to put pressure on the Allies to resolve the conflict in their favor, or at least to save their faces, as the Allies once again contemplated peace discussions-this time at Venice.

An entry into the city would be a simple enough operation. It would restore the local prestige of Constantine's regime, revive the confidence of his army, and provide him with a valuable bargaining asset. Harrington entrusted their defense to a French general, with French and British troops which at once started to entrench. He issued a statement, on his responsibility that the troops of both powers would combine to resist any attack on the occupation forces. Rumbold returned hurriedly from leave and an Allied meeting at the British Embassy confirmed this. British warships made a demonstration in the Marmara. The Greeks withdrew a short distance but continued to land troops. Lloyd George upheld the decision, and the Greeks agreed to advance no further without Allied approval. The Greeks had lost their last chance, and in the process, weakened their defenses on the Anatolian front.²⁰

The occupation of Istanbul by Greek armies was proclaimed on August 1, 1922. USA Ambassador, Harvey, sent an official telegram to the Secretary of State, Washington D.C. In it, Harvey stated that, in the House of Commons, Prime Minister announced that on July 29, 1922, the Greek Minister for Foreign Affairs handed to the British representative in Athens a note. This stated that the Greek Government had concluded that only the Greek army's occupation of Constantinople would bring about peace, and therefore the Greek Government asked the Allies to give the necessary orders to their occupying troops. Harvey also stated that on the same day, a note from the British representative in Athens, in compliance with instructions from London, warned the Greek Government that serious consequences would ensue from such a step. In reply, the Greek Minister for Foreign Affairs gave positive assurances that there was no cause for alarm and that the Greek forces would not account to enter the neutral zone without Allied consent.²¹ On August 2, 1922, Bristol noted that the Greek Foreign Minister wrote two notes given to the British, French, and Italian Ministers in Athens. It was cited that Greeks had received encouragement to propose an occupation of Constantinople to bring Turks to terms. In addition, mentioned that the Greeks might have counted upon public opinion, especially in England

---

20 Patrick Kinross, *Ataturk The Rebirth of A Nation*, Phoenix Press, London, 1995, p.305.

21 Central File: Decimal File 767.68, Political Relations Of States, Relations; Bi-Lateral Treaties., Turkey And Greece, June 18, 1914 - September 25, 1922. National Archives (United States), Paper No: 767.68/238.

and America, to back their ambitions for the occupation of Constantinople, along the line of the popular cry. “Kick Turkey out of Europe”.

Bristol evaluated the occupation of Constantinople by the Greeks as making conditions more complex. He wrote in a report that it might defer the consummation of peace in the Near East. He initiated that if the Greeks were allowed to occupy Constantinople, the opposition of Russia would be immediately felt, and the Turks and the Russians would likely be drawn closer together in opposition to Greece and the Western Powers. This would also draw closer German bonds with Russia and Turkey. Bristol also underlined the effect upon the whole Moslem world would also have to be taken into consideration. He also criticized the Allies’ manner in which they initially ignored the Turkish nationalists and tried to bluff them, and now treated them virtually based on a sovereign state. He also recalled the arguments advanced at the peace conference by Greece and especially by Mr. Venizelos in favor of a Greek occupation of Smyrna with an ultimate cession of part of Anatolia to Greece were based upon misrepresentations, forged documents, and inaccurate statistics. He underlined that the International Commission of Inquiry established beyond doubt that in 1919, during the Greek occupation of Smyrna, there was no evidence of Christian massacres in that territory. He stated as below:

“The documents produced to show that there was a secret organization amongst the Turks to massacre Christians were undoubted forgeries. The statistics produced regarding the proportion of Greek population in the territory that Greece desired ceded to Greece were inaccurate and upon this basis, there was no justification for any territory in western Anatolia being ceded to Greece.”. He again declared that this International Committee had a unanimous opinion that Greeks should withdraw from Anatolia because their occupation of that country had never been justified. Bristol suggested it had to remember that the United States was a party to the Agreement for the occupation of Smyrna by the Greeks and therefore in a measure was responsible for the present situation in the Near East. Bristol’s opinion about the occupation claims of Istanbul is as below:

*“It will be noted that the Greek Government refers to the atrocities committed by the Turks while forgetting the atrocities and massacres that the Greeks committed when they first occupied the Smyrna district and the atrocities they have committed ever since in their advance and military operations in Anatolia. Inter-Allied Commission reported last summer that the Greeks, not only the irregulars but regular Greek troops did commit wholesale atrocities on the south coast of the Sea of Marmara. The reports of Mr. Arnold Toynbee made during a tour through the Greek zone of occupation last year indicate that the Greeks are terrorizing the Turkish population and persecuting them. When the Greeks retreated from the Sakaria River they devastated the whole country. In the same way, when the Greeks advanced in the Meander Valley during their occupation of Smyrna in 1919 they destroyed and burned every village and drove the whole population into exile.”*²²

---

22 Bristol to Secretary of State, Papers Related..., No: 767.68/260.

Bristol indicated that this war was due to Greek's neutral hatred of the Turks, and was not for the sake of humanity. Therefore, his report advised the Allies not to support Greeks against Nationalist Turks. He also pointed out, that in Russia and Turkey practically nothing was being produced, and therefore, there was nothing for trade. In addition, vast sums of money were being expended by the military operations of Greece and Turkey and by the Military Occupation by the Allies of Turkey, including Mesopotamia, Palestine, and Syria. The Allies in this part of the world were fighting tooth and nail to prevent American commercial development, and excessively spending on military occupation and encouraging military operations, while failing to pay the interest on their legitimate debts. Because of these debts and the non-payment of interest, the American people were suffering from the necessary high taxation, while in these vast countries of the Near East, American commerce and trade could not expand. Therefore, Bristol pointed out the vital importance of the situation in the Near East, and he recommended very strongly that America carefully studied the situation and established peace in the Near East with at least possible delay. Thus, these countries might begin producing and return to normal conditions as soon as possible. Bristol also suggested that when the Allies intimated that America might cancel their debts, and when the Allies asked for consideration in funding these debts, America might in return demand that they stop unnecessary expenditures on useless military operations.²³

In addition, on August 4, 1922, an official telegram from Caffery²⁴, USA Greece Charge d'affaires was received by the American Department of State. In that telegram, Caffery cited that many Greek soldiers wandered across the frontier, and attached to a Turkish outpost, several Greeks were killed. The American embassy interpreted these words as the recent efforts of the Greeks to attack Istanbul.²⁵ On August 4, 1922, two more important letters reached the USA Department. One of them was from Harvey, American Ambassador in London, to the Secretary of State asserted that UK Prime Minister had given assurances that the Government would take measures to prevent the Greeks from occupying Constantinople during recess in parliament.²⁶ The other was sent by Bristol (American *High Commissioner* in Istanbul) to Secretary State, who stated that Allied troops were in the process of being placed in position along the neutral line to oppose a possible Greek advance. In addition, it stated that General Harrington with all the Allied forces under his command would oppose violations of neutrality of the zone. The Sultan ordered his local troops to assist the Allies to maintain order in the zone. In addition, Bristol stated that the Greek Government had informed the Allies that the Greeks should be

---

23 Bristol to Secretary of State, Papers Related..., No: 767.68/260.

24 Jefferson Caffery, **Chargé d'Affaires ad interim (Greece)**, <https://history.state.gov/departmenthistory/people/caffery-jefferson>.

25 Caffery to Secretary of State, Papers Related..., No: 767.68/240.

26 Harvey to Secretary of State, Papers Related...No: 767.68/242.

given the privilege of occupying the zone to make peace with Turkey as soon as possible. Differences of opinion between France and England were also mentioned in the correspondence, which stated that it was not known whether the Allied Governments were supporting Harrington. The issue of support for Greeks was also raised in the American archive documents. For instance, Bristol sent two telegrams on August 7, 1922. In the first, he underlined an easing in the tension due to the Greek military operations in Thrace directed towards the occupation of Constantinople²⁷ In the second, he said that evidence shows British Government were supporting Greek moves, and high British military officials were non-plussed at their government's attitude.²⁸

When we also looked at the British archive documents, we more easily understood how the Allies viewed the occupation of Istanbul by the Greeks. Sir H. Rumbold sent a telegram to the Earl of Balfour on August 3, 1922. In it, he noted that Allied admirals communicated to Allied High Commissioners a draft note which they proposed to send to the Greek admiral there in the event of Greek troops crossing the neutral zone boundary in force. In that note, they laid down:

That all Greek men-of-war at ports in the Bosphorus or Sea of Marmora are to remain at their anchorage without communication with the shore or by wireless telegraph.

All such as are at sea in the Sea of Marmora or the Black Sea are to return to their bases. The base for the latter is to be anchorage at Kavak.

All movements of transports or auxiliaries in these waters to cease.

No fresh man-of-war, transport, or auxiliary to pass the Dardanelles.

Any infringement of these orders will be repressed by force.

Further orders will be as regards disposal of Greek ships to which orders applied.²⁹

When we examined this and other such correspondence in the British archive, we realized that the Allies did not view positively the occupation of Istanbul by the Greeks, as a kind of occupation that would clash with their interests.

2.b. Possible Peace Talks Between Greece and Turkey

The possibility of peace talks was the other important issue in archive documents. According to the archive documents, a possible peace conference between Greeks and Turks and Allies would be held "*in the near future*",

---

27 Bristol to Secretary of State, Papers Related... No: 767.68/245.

28 Bristol to Secretary of State, Papers Related...No: 767.68/246.

29 FO 424/254, No:123, p.94, FO 424/254, No:69, p.68, FO 424/254, No:73, p.70.

probably at Venice.³⁰ For instance, on August 17, 1922, Caffery reported that he had an interesting conversation with the British representative, F.O. Lindley. He stated that Mr. Lindley thought only the British and Greeks desired peace. According to Lindley, the Greeks desired peace for obvious reasons and the British desired peace so that normal trade relations might be established in that part of the world. Caffery also considered that Lindley thought the French did not desire peace between Greeks and the Turks for several reasons, such as:

First, they believed that it was in their interest to maintain unstable conditions all over the world until the reparation question and the question of their debts to the USA and Great Britain were settled to their liking. Second, as they realized that the Kemalist Turks would eventually be a danger to French dominion in Syria, they considered it in their interest that the Turks be weakened by all available methods, and unquestionably, a continuation of the war between the Greeks and the Turks means a weakening of the Turks, no matter who wins. According to Lindley, Italy did not desire peace because the continuation of the war means the ruin of Greece, and Italy considered that a ruined Greece would be to Italy's political advantage. The Turks also did not desire peace now because the Angora government was a war government, living by and on war.³¹

Another example of peace talks in the archive documents on August 19, 1922, was Bristol's telegram to the Secretary of State about Italy attempting to play the role of mediator of the present conflict. According to this telegram, Bristol asserted that on August 10, 1922, he addressed a communication to Angora through Djelale Dinearif (Celalleddin Arif), who was requesting, first, the minimum Turkish conditions of peace. Other issues were, second, whether Turkey was disposed to grant large concessions to minorities and willing to give adequate guarantees, third, what compensation Turks would give Allies should the latter agree to abolish capitulations, and fourth, would Turks prepared to modify zones of influence if capitulations were abolished, fifth, in case of peace, what would be relations between Sultan and present Anatolian Government; sixth, a secret clause inquiring what oil concessions will be granted to Italy in a peace settlement. Bristol stated that Angora answered that Turkey was ready to accept any terms which did not impair its national sovereignty and independence, and he underlined that the latter phrase occurred so often as to become distasteful to the Allies. In addition, he stated that in the meantime Allied High Commissioners in Istanbul were meeting frequently to attempt to arrange a preliminary conference between belligerents in some location in Western Europe.³²

---

30 In British archive documents, on August 12, 1922, Sir H. Rumbold sent an official telegram to the Marquess Curzon of Kedleston. In that telegram, Rumbold told that he and his colleagues recommended preliminary conferences should meet in Venice as soon as possible. FO 424/254, No:139, p.105.

31 Caffery to Secretary of States, Papers Related...767.68/253.

32 Bristol to Secretary of State, Papers Related...767.68/251.

2.c. House of Common Debates About Turkey-Greece War

Apart from possible peace talks and the occupation of Istanbul, there are also records of House of Commons debates about the Greco-Turk war in archive documents. Today, whether or not the British supported the Greeks is still a matter of keen debate in some circles. Some of the statements we have come across in the American archives, however, put an end to these discussions. For instance, a telegram on August 8, 1922, was sent by the counselor of the Embassy, Post Wheeler to the Secretary of State. He forwarded the statement made by the Prime Minister in the House of Commons on August 4, 1922, concerning the Greco-Turk imbroglio and the problems arising therefrom. He also forwarded certain newspapers clipping below, containing comments concerning the remarks made by the Prime Minister on this occasion.

On August 4, 1922, in the British parliamentary debates, Commander Kenworthy, criticized the foreign policy of the British government for the wrong decisions taken. He stated:

*"...yesterday we had the usual defense by the Prime Minister when the foreign policy of this Government is attacked, that it is not his fault that things go wrong, but the other boy's. He did not want to sign the Treaty of Versailles but M. Clemenceau insisted on it. Despite M.Clemenceau's great courage, it appears that he could not tell the French people the truth, and therefore they signed the Treaty or it was President Wilson or somebody else."*³³

Kenworthy added that Greece was not Britain's Ally in the world war, and preferred to wait until the war was over. He continued his speech as below:

*"Greece was sent to occupy Smyrna. A Committee of Inquiry, the members of which were Admiral Bristol, of the United States Navy, General Hare, of the British Army, and two very distinguished Allied generals, one Frenchman and one Italian, has described what happened there. They have made a report on what happened, the slaughtering, the excesses, and the outrages that were committed there-a report which has been suppressed. That of course roused all of Turkey. It brought thousands of men to the banner of Mustapha Kemal, and today the gentleman who is referred to occasionally by members of this government as some rebel general is the great national hero of Turkey. In addition, is looked upon as the wielder of the "Sword of the Faithful."*³⁴

Kenworthy also brought to the agenda the Armenian issue. According to him, the Armenians stood by England in the war, rose against their Turkish masters, and embarrassed the Turkish armies. To Kenworthy, this was the main reason they were massacred. He also supposed that the Christian minorities would all be massacred unless the Greeks remained where they were. He did

33 Post Wheeler to Secretary Of State, Papers Related...No: 767.68/257.

34 Post Wheeler to Secretary Of State, Papers Related...No: 767.68/257.

not talk of the Greek minorities, because they had lived there for 500 years when the Turk was supreme, and not only that, but great positions had been held by those Pontine Greeks, and the Greeks in the Vilayet of Smyrna held honorable positions until the problems caused by the intrigues of the Imperialists in Athens.

He pointed out controversy in the House; the government said that when the opposing Governments were invited to the armistice in 1922, the Greeks accepted and the Turks refused. Therefore, the Turks put themselves in the wrong, and England's support for the Greeks was justified. However, Kenworthy stated that he understood, that although The Greeks had accepted, they had armies far beyond any reasonable limits of Greek territory, and the Turks demanded that, before an armistice, the Greeks should at least begin a retreat supervised by the Allied forces. He declared that the only way to stop Greek's excesses of war was to stop the war completely. He pointed out independent reports of neutral observers, such as Arnold Toynbee, two American ladies; Miss Allen, Miss Billings, and Mr. Gehri, who wrote about villages where the Greek armies were hospitably treated, and which were burnt by the Greek armies when they returned after defeat.

"This is the signed report of those two devoted American ladies" he stated and continued:

"When the army went through here we did everything they asked us to do. We gave of our butter, our eggs, our chickens; we baked bread. However, what good did it do?

This (the ruined houses) is our reward!

...As we were about to leave the village, a group of women surrounded us, telling us about the various happenings. One said: "It was my sister-in-law who was shot when she tried to escape from the hands of the soldiers. My daughter-in-law was seized and violated. I begged the soldiers not to burn my house and their reply was: "Is not your husband Kemal's soldier? Get rights from Kemal."

He expressed that there was a generation in Turkey that was taking an interest for the first time in national matters, and they knew what they were fighting for, and he begged the Prime Minister to change his policy.

Lloyd George the Prime Minister answered Kenworthy's speech. He expressed that the Government had desired peace, too. However, he pointed out that the members of Central Hull seemed to present the case to the House of a friendly Turkey alienated by the policy of Government. He stated that *"I know it is only a few years ago since this country had such a large influence in Turkey but Member for Hull seems to forget that 8 years ago when we were engaged in a very deadly struggle with the Central Powers of Europe, when the Dardanelles, the Bosphorus, and free access to the Black Sea was very vital to us, this very friendly power slammed the gates of the Dardanelles in the face of two countries without whose continuous assistance the Turkish Empire would have not been in existence. We fought one great*

war to preserve Turkey against her enemies. Before that, we had constantly intervened to protect her against those who attacked her, and as late as 1878, the whole of this country was mobilized to protect and save Turkey from the consequences of a disastrous defeat inflicted upon her by her old enemy. In August 1914, when we were engaged in a struggle of life and death, when Turkey should have assisted us without hesitation, as a result of a conspiracy which she entered into before the War with our greatest enemy, she did us the greatest dis-service any country could have done; and I have no hesitation in saying, from my knowledge of the War, and I am sure that I am confirmed in it by everybody who has ever read the history of the War, that the action taken by Turkey then had the effect of prolonging the War by probably a couple of years."

In his speech, he blamed Turkey for the complete collapse of Russia. He figured out that the reason why no aid could be sent to Russia was related entirely to Turkey's attitude. Turkey, he claimed, had been sustained for a whole century by finance, diplomatic influence, military support, and the blood of England and France. In addition, he stated that the occupation of Smyrna and the proposals of the Sevres Treaty were entirely the work of Great Britain. Kenworthy rejected Lloyd George's opinion and he claimed that Greek went to Smyrna because of alleged atrocities, which were afterward found to be false.

Lloyd George responded to critics of British government policy on the current situation in 1922, saying that the government was not responsible for the situation, and it was the report of a Commission in which the British government was only one out of five that made a recommendation. Lloyd George alleged that they did everything to keep the peace, both in London and in Paris. Nevertheless, Turkey refused the conditions, although Greece and the Istanbul Government were ready to accept. *"Mustapha Kemal may be a great general and a great patriot, but the head of Islam is in Constantinople. He is the Caliph. Mustapha Kemal refused, with the result that nothing has been accomplished. He insisted upon preliminary evacuation by the Greeks."*

Lloyd George supported his claims with *"Turkish atrocities"* in Pontus. He asserted that some deplorable outrages were made by Greek soldiers and that these were almost inevitable in that part of the world where there is war. Nevertheless, he continued his speech there had been individual cases of outrages by the Greeks in the war region, but at Pontus, there was not the slightest suggestion there was any rebellion or preparation for rebellion, not a single instance; however, tens of thousands of men, women, and children had been deported, and tens of thousands had died. While he was putting forward his claims, he showed the Report of American Mission as evidence. He said that it was pure deliberate extermination.³⁵ However, the allegations made here were biased and subjective. The massacre allegations written by American missionaries were often based on unfounded and unsubstantiated claims.³⁶

35 Post Wheeler to Secretary of State, Papers Related...767.68/257.

36 Elçin Yılmaz, *Amerikan Misyonerlerinin Türk-Ermeni İlişkilerine Etkisi*, Lambert Academic

These debates of the House of Commons on August 4, 1922, reflected in The Times newspaper on August 5, 1922, as follows:

“The Prime Minister, surveying the Near Eastern situation today, made a strongly pro-Greek pronouncement. Turkey, he claimed had done the worst disservice any country could have done to the Allies in 1914. Turkey had brought about the collapse of Russia and Rumania and had prolonged the war by about two years. This, he said was done by a power whose Empire had only been kept in existence by the blood of the sons of France and the sons of Britain.

He took the line, that Great Britain could not be accused of giving the Greeks preferential treatment because we were defending Constantinople (which otherwise could be taken by the Greeks in a few hours) and were therefore preventing an immediate decision that the Greeks could force if they were allowed to wage war at their full strength. He said that all this country wanted was just peace and that whatever happened there must be efficient and adequate protection of the minorities as an essential part of any settlement Great Britain could accept.”³⁷

Daily Telegraph also reproduced the speech of the debates in the House of Commons:

“In the House Commons, Lieut-Commander Kenworthy raised the question of British policy in the Near East, accusing the Government, in a strongly pro-Turkish speech, of having encouraged Greek Imperialism, and taken a course, which was losing our trade with the Levant and Turkey. This attack evoked a spirited reply from the Prime Minister. The Government he said had no other desire than that peace should be established, but it must be just and fair peace. Criticizing Commander Kenworthy’s picture of Turkey as a friendly Power, which had been alienated by the policy of the British Government, he recalled the shameful part played by Turkey in the war and her ingratitude to Great Britain and France-her supporters for 100 years. While admitting that deplorable atrocities had been committed by Greek soldiers, he compared with these incidents the terrible policy of extermination carried out by the Turks in Pontus.”³⁸

In the middle of August, A.S. Merrill, (naval officer), sent an important telegram to Bristol on August 1922. Bristol then stated that he had the honor to call the attention of the Department, especially to the Intelligence Report dated August 10, 1922, giving a summary of the extraordinarily complicated and confusing situation in the Near East. The report, which Bristol cited is given below:

“1. Greece is an Ally and is engaged in active warfare with Turkey. England, France, and Italy are still technically at war with Turkey but have declared their neutrality as far as the Turco- Greek war is concerned.

Publishing, 2020, pp.71-76., Nuri Karakaş, ibid, p. 272. Nuri Karakaş, *Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1952)*, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013, p.14.

37 “British Near East Policy”, *The Times*, August 5, 1922, p. 1.

38 “Turkey And Greece”, *Daily Telegraph*, August 5, 1922, p.1.

Having declared their neutrality, they permit the Greeks, a belligerent, A- to base their fleet in Constantinople, which is under the military occupation of England, France, and Italy. B- to impress Ottoman Greeks (Greeks who are Turkish subjects) into Greek Army in the Turkish Capital.

The Bolshevik Government, though not recognized by any Allied power, has a large Diplomatic Mission in Constantinople that performs the functions of Consulate-granting visas, etc.

The French mandate in Syria has not been approved. Both in Syria and Smyrna, under Greek Military Occupation, the capitulations-which we recognize as still being in force-are violated continually as regards court procedure as well as taxation.

There are two governments in Turkey, a- Mustapha Kemal at Angora, who is virtually a dictator and who has the backing of every patriotic Turk, and b- The Sultan in Constantinople, who has no following because he is considered a prisoner of war in the hands of The Allies, but who is the only recognized head of the Turkish government.

For the last two weeks the British, French, Italian and Turks have been rushing troops to the Tchaldja front, to hold Constantinople against Greek invasion.

If the Turkish forces, which are concentrating at Ismid, fifty miles southeast of Constantinople, should advance on Constantinople, would the Greek military mission here be called upon to assist the Allies in holding them back? If so, the Allies will be fighting with Turks against the Greeks in the North, and with the Greeks against the Turks in the South..."³⁹

2.d. Great Attack and Liberation of Izmir

While Merrill thus summarized the situation in Anatolia in mid-August, and the Allied High Commissioners in Constantinople were discussing the Greek threat to the city, Mustapha Kemal and his General Staff were watching a football match at Aksheir. This was the security cover he had chosen for a secret staff conference, to settle the date and the final arrangements for the Turkish offensive against Smyrna. The plan of the campaign had been drawn up by Kemal, Fevzi, and Ismet Pasha in secrecy nine months before. Fevzi now demonstrated it on a map, and then Kemal asked his generals for their opinion. Several were critical, less of the plan itself than on the timing of its execution. Though his commander's opposition he ordered that the armies should be ready for the offensive by the middle of August. Kemal returned to Angora and informed the ministers of his decision and his belief in its success. The cabinet agreed to the attack.

---

39 Merrill to Bristol, Papers Related...No: 767.68/268.

Since 6 August 1922, İsmet Pasha had been planning for Second Army to attack one day before First Army, but now Mustafa Kemal Pasha moved in favor of a simultaneous attack all along the front to begin on 26 August. Some commanders expressed reservations about the plan and going on the offensive, but Mustafa Kemal could not delay any longer for political and economic reasons. The country could not continue on a war footing for too much longer. Orders went out to the army to be in its attack positions by the night of 25 August for the offensive the next day.⁴⁰

The success of his strategical plan depended essentially on surprise. Only a few people knew of his departure for the front, and they were instructed to talk and behave as though he were still in Angora.⁴¹

On the evening of 25th August 1922, Kemal gave orders to cut all communications between Anatolia and the outside world. The first major offensive of a nation committed, for twelve years past, to defense, was about to begin.⁴² Finally, on August 26, 1922, the Turkish army began to move forward in what has come to be known to the Turks as the Great Offensive. A force spread out over 100 kilometers from Iznik to Afyon Karahisar began advancing against the enemy. The major Greek defense positions were overrun on August 26, and Izmit fell the same day.⁴³ On August 30, the Greek army was defeated at Dumlupınar, with half of its soldiers captured or slain, and its equipment entirely lost. As thousands of Greek soldiers fled toward Izmir, on September 1 Mustafa Kemal issued his most famous order to the Turkish army: "Armies, your first goal is the Mediterranean-Forward!"⁴⁴ According to Andrew Mango, Mustafa Kemal's lightning military victory had been the fruit of more than two years of prudent political activity, and the Greeks were defeated in Anatolia, the result of political miscalculation based on little more than wishful thinking.⁴⁵ In connection with Mango's view, Rıdvan Akın emphasized that this victory was the result of the bad management of the Greek army and the incompetence of General Hacıanesti, as much as the military genius of the Turkish commander.⁴⁶

On September 2, 1922, Turkish armies captured Eskişehir, and the Greek government asked Britain to arrange an armistice that would preserve its rule in Izmir at least. Balıkesir was taken on September 6, and Aydın and Manisa the next day, the latter burned by the Greeks before their departure. The government in Athens resigned. Two days later the Turkish cavalry charged into Izmir to the

40 George W. Gawrych, *The Young Turk*, I.B. Tauris, London-New York, 2013, pp.193-194.

41 Kinross, *ibid*, pp.305-309.

42 Kinross, *ibid*, p. 311.

43 See; Genel Kurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz (1-31 August 1922)*, Vol:2, Part 6, Genel Kurmay Publication, Ankara, 1995, pp.95-121.

44 Stanford J.Shaw, Ezel Kural Shaw, *History of The Ottoman Empire And Modern Turkey*, Volume II, Cambridge University Press, New York, 1977, p.362.

45 Andrew Mango, *The Biography Of The Founder Of Modern Turkey*, The Overlook Press, New York, 1999, p.125.

46 Rıdvan Akın, *Türk Siyasal Tarihi (1908-2000)*, On iki Levha Press, İstanbul, 2009, p.208.

cheers of thousands. Bursa was taken on September 10. The next day Kemal's forces headed for the Bosphorus, the Sea of Marmara, and the Dardanelles, where British, French, and Italian soldiers from Istanbul reinforced the Allied garrisons. Thousands of Greek soldiers and peasants flooded into Izmir from all over Anatolia and were loaded onto Allied transport ships for shipment back to Greece. The civil government in Izmir was now back in Turkish hands. On September 13, 1922, a fire broke out in the Armenian quarter of the city. It spread rapidly and the Turkish army's efforts to extinguish it were stymied by the discovery that all the city's fire hoses had been cut and the fire cisterns emptied. In a single day, as many as 25,000 buildings were burned and half the great city destroyed. Perhaps the last atrocity of the war was the suggestion, quickly taken up by the Western Press, that the victorious Turkish army was responsible for burning the conquered second city of the old empire. Culpability has never been proved.⁴⁷

To see how these developments are reflected in the American archives, we should look at the telegram signed by Bristol on 28 August 1922. Bristol expressed that all Anatolia frontiers and ports were closed to communications, and also all mail and telegraph services, both foreign and Turkish. Besides, he predicted that the main attack would be on the Eskişehir front, where Turks had seven divisions on the front line and two in reserve.⁴⁸ On the same day, Caffery claimed that the Turkish surprise attack and advance in Asia Minor during the last few days had caused considerable depression in Greece, and the Government was criticized for sending too many troops from Asia Minor to participate in a futile move against Constantinople.⁴⁹ On August 30, 1922, it was reported that a serious attack by the Turks was continuing at Afion Karahisar, a strategic point that was taken to prevent the moving of Greek reinforcements from Thrace by rail to the battle area, and that the Turks had advanced along the Casaba Railroad seventy kilometers.⁵⁰

On September 2, 1922, Horton (The Consul General at Smyrna) summarized the situation of the battle as below:

“Military situation is so worse. Ushak and the other cities were evacuated and burned on 1 September 1922. The First Greek army corps badly demoralized had retired to a position west of Ushak. It had been joined by the second army corps which narrowly escaped by making a wide detour. The third army corps was at Eskişehir but would probably soon evacuated, and so burned the town. The situation was so serious that it could not be saved. Panic was spreading among the Christian population, foreigners as well as Greeks, and many were trying to leave. When the demoralized Greek army reaches Smyrna, serious trouble is more than possible and threats to burn the town are frequently heard.”⁵¹

47 Shaw, *ibid*, p.363.

48 Bristol to Secretary of State, Papers Related..., No: 767.68/262.

49 Caffery to Secretary of State, Papers Related..., No: 767.68/264.

50 Horton to Secretary of State, Papers Related...No: 767.68/265.

51 Horton to Secretary of State, Papers Related... No:767.68/274.

Caffery informed the Secretary of State on September 4, 1922, about the Asia Minor Commander in Chief being blamed by the Government for being unready for the Turkish offensive and stated that he was to be removed, and General Tripouki had been recommended to replace him.⁵²

On September 5, 1922, America Consulate decided to send one or more destroyers to Smyrna to assist in the care of American lives and property.⁵³

On September 6, 1922, the White House sent a remarkable telegram to the Secretary of State. The Secretary of State was informed about the situation in Anatolia and the Greek army. It stated that the Greek army had been completely routed and was burning and massacring in its retreat.⁵⁴

On September 7, 1922, Caffery informed the Secretary of State that General Tricoupis appointed Commander-in-chief was captured by Turks and also he stated that the Greek Government desired to evacuate Asia Minor as soon as possible but was apprehensive of trouble with the arrival of returning troops and refugees.⁵⁵

On September 8, 1922, Horton asked the Secretary of State about his relations, if any, with the Kemalist military or civil authorities.⁵⁶ The department answered the Consul's question below:

*"You will bear in mind that your Government recognizes the existing regime neither in Greece nor in Asia Minor and that diplomatic relations with the Sublime Ports have not been resumed. Nevertheless, for political reasons it will be advantageous for you to remain unofficially at your post as an American consul without exequatur (recognition) and as a delegate of the High Commissioner at Constantinople. If difficulties arise report to the Department"*⁵⁷

On September 9, 1922, Turkish armies recaptured Izmir. Turkish cavalry charged into Izmir to the cheers of thousands. Thousands of Greek soldiers and peasants flooded into Izmir from all over Anatolia and were loaded on Allied transport ships for shipment back to Greece. The civil government of Izmir was now back in Turkish hands, and desperate efforts were made to keep order and prevent looting.⁵⁸

On September 9, 1922, Bristol wrote a telegram to the Secretary of State. He stated, *"Smyrna situation is most alarming. Greek troops in panic poured into the city. Population feared violence between the time Greek troops were ordered to evacuate and temporary arrangements of Turks. Repeated threats by Greek officers to*

---

52 Caffery to Secretary of State, Papers Related... No: 767.68/275.

53 Izmir American Embassy to Secretary of State, Papers Related...No: 767.68/274.

54 White House to Secretary of State, Papers Related...No: 767.68/291.

55 Caffery to Secretary of State, Papers Related..., No: 767.68/294.

56 Horton to Secretary of State, Papers Related..., No: 767.68/296.

57 Secretary of State to Horton, Papers Related..., No: 767.68/297.

58 Shaw, ibid, p.363, Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Yeditepe Publication, İstanbul, 2014, p.488.

burn the town. Aidin and Nazilli already burned. On September 6th American, English, French and Italian consuls telegraphed Greek Minister of War, Theotokis, asking for assurances Smyrna would not be burned or pillaged. Theotokis replied he could give no such assurances. Greek fleet left Smyrna Friday afternoon. Greek administration of the city ceased at 10 pm Friday and Allies took over the city. In addition, he claimed that Allied consuls would meet Mustapha Kemal at Casaba the same day with the telegram to arrange for the surrender of Smyrna.

...He confirmed that the British were withdrawing women and children. Three United States destroyers at Smyrna. Furthermore, reports from Mudania indicated the possibility of Broussa burning and Greek evacuation being extremely likely."⁵⁹

On September 10, 1922, General Kazım Pasha, Izmir Commander, declared an official announcement noting that the Turkish National Assembly's armies recaptured Izmir and the Greeks laws were completely abolished. According to the announcement, officers and soldiers belonging to the Greek army would immediately surrender to the command in the region where they were located. No one would be allowed to break the law for excitement or revenge. Those who acted, on the contrary, would be punished. No one should carry or fire a gun.⁶⁰

Finally, on September 10, 1922, Bristol confirmed the latest reports from Smyrna regarding the attitude of good order and discipline of Turkish troops entering the city, and Mustafa Kemal published a proclamation sentencing to death any Turkish soldier molesting non-combatants.⁶¹

While the process leading to the liberation of İzmir was conveyed in this way in the American archival documents, the American press also conveyed the issue to the public. For example, The New York Times stated that the Turkish army corps arrived in Izmir and took control of the city. In addition, they stopped the Greek destruction.⁶²

The Great Attack ended in great victory. Militarily, the Great Attack was a complete success. It was brilliantly planned and heroically executed. The victory was total and overwhelming. The enemy was devastated and thrown into the sea. All the calculations of the Greek army were turned upside down, and those who saw the Turkish army as weak were seen to be mistaken. As the Greeks fled, their villages were destroyed. According to Şimşir, English documents on this subject are many.⁶³

59 Bristol to Secretary of State, Papers Related..., No: 767.68/297.

60 *Askeri Tarih Belgeleri Journal*, Ankara Genel Kurmay Publication, Vol:151, Ankara, 2008, p. 101.

61 Bristol to Secretary of State, Papers Related..., No: 767.68/300.

62 "Smyrna Welcomes Kemal Pasha's Entry", *The New York Times*, September 12, 1922, p. 3., "Greek Surrender Smyrna To Turks After Shell Fire", *The New York Times*, September 10, 1922, p. 1, "Turks Take Smyrna", *The Washington Post*, September 10, 1922, p. 1.

63 Bilal Şimşir, *İngiliz Belgeleri İle Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922)*, Bilgi Publication, Ankara, 1989, pp.393-395.

The Turkish Army, commanded by Commander-in-Chief Mustafa Kemal Pasha, had succeeded in reaching Izmir, but the struggle was not over yet. After that, all efforts and attention were directed to Istanbul and the Bosphorus.

Conclusion

There were differences between the perspective of the USA and the Allies regarding the Eastern question. While the Allies wanted to reshape the Middle East and created spheres of influence, shared out among themselves in the secret agreements they signed during the war; the USA was against these secret agreements from the very beginning. She rejected the economic spheres of influence, instead demanding the application of the principle of national self-determination, and the application of the "Open Door" principle, which would eliminate the spheres of influence, allowing instead free competition.

At the beginning of the National Struggle, the Turkish-American political relationship was not similar to the relations of England, France, and Italy with Turkey. These imperialist states were able to extract many benefits from the Ottoman lands. Before the war and after, they concluded some important secret agreements about the partition of Turkey. President Wilson initially did not want to recognize these treaties, nor did the USA have any territorial claims in the Middle East. The USA only wanted to preserve the religious and cultural institutions in this region.

During 1921 and 1922, the USA continued its policy of monitoring developments in Turkey from afar. Admiral Bristol informed her about Turkey during these years. The USA did not remain indifferent to the National Movement being organized in Anatolia. However, Washington did not clarify its stance on the relations to be established with Ankara until after the Battle of Sakaria, when it sent a representative to Ankara, albeit semi-officially. First, Julian Gillespie was sent to Ankara in December 1921 then in 1922, Robert Imbrie was sent as a representative. America tried to get closer to Turkey to support its commercial interests. On the other hand, Ankara's intention to contact Washington was to avoid the political loneliness in the face of the European alliance. On the one hand, it used the sincere relations established with Bolshevik Russia to intimidate Europe, while on the other; it planned to win America as an ally.

Turkey insisted that its political and economic independence should be recognized and the capitulations abolished. For instance, Gillespie met with Mustafa Kemal Pasha and Rauf Bey. According to Gillespie, the Turkish government was in favor of Americans helping Turkey's economic development and were happy to allow American capital into the country but they insisted on national independence.

While trying to protect its economic interests in Turkey, America was following the developments in Anatolia day by day through its diplomats. Horton in Izmir, Caffery in Greece, Bristol in Istanbul, and Harvey in London informed the USA Secretary Of State about the Greco-Turkish war. In American archives, especially in August and September, preoccupation claims of Istanbul by Greeks, House of Commons debates between Lloyd George and Kenworthy, possible peace talks, and the Great Attack were emphasized. Regarding claims of the preoccupation of Istanbul, American diplomats alleged that the Allies were not confirming such kind of occupation and they ordered their armies to prevent that occupation. On the other hand, there was talk of possible Greek-Turkish peace talks in Venice. This shows us how Mustapha Kemal Pasha and the other commanders were successful to hide Great Attack preparations. The House of Commons debates were also reflected in the archives. When we look at the discussions, we can easily understand that Lloyd George accused Turkey of continuing the war. While the Sultan in Istanbul accepted the terms of peace, the National Government in Ankara refused the peace. However, we have to underline that Mustafa Kemal Pasha and the National Government in Ankara wanted peace in Turkey more than anyone else did, without compromising full independence. It was just a revision of the Treaty of Sèvres, where Lloyd George and people like him talked about the terms of peace. In addition, these conditions were opposed to the principle of full independence.

The issue that has drawn our attention most in the American archives is the statement that one of the issues that attracted our attention most was Theotokis's statement that he could not promise that İzmir would not be burned during the withdrawal of the Greek soldiers from İzmir. In addition, Bristol stated that Turkish troops entered the city in discipline and no atrocities happened while and after they entered the city and Turkish Generals and Vali of Izmir took all measures.

BIBLIOGRAPHY

I. Archive Sources

Central File: Decimal File 767.68, Political Relations Of States, Relations; Bi-Lateral Treaties., Turkey And Greece, June 18, 1914 - September 25, 1922. National Archives (United States)

ATASE Archive, İSH, K: 23, G: 50, B: 6,7.

British Foreign Office Archive, FO 424/254, No: 139.

II. Official Publications

Askeri Tarih Belgeleri Journal, Ankara Genel Kurmay Publication, Vol: 151, Ankara, 2008.

Genel Kurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz (1-31 August 1922)*, Vol: 2, Part 6, Genel Kurmay Publication, Ankara, 1995.

III. Periodicals

Daily Telegraph

The New York Times

The Washington Post

The Times

Vakit

IV. Books

AKIN, Rıdvan, *Türk Siyasal Tarihi (1908-2000)*, On iki Levha Press, İstanbul, 2009.

ARMAOĞLU, Fahir, *Türk Amerikan İlişkileri*, Kronik Kitap, İstanbul, 2019.

AYIŞIĞI, Metin *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2004.

- BELEN, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Yeditepe Publication, İstanbul, 2014.
- DURU, Orhan, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, Türkiye İş Bankası Kültür Publications, January, 2001.
- EVANS, Laurence, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, Milliyet Publication, İstanbul, 1972.
- GAWRYCH, George W. *The Young Turk*, I.B. Tauris, London-New York, 2013.
- KARAKAŞ, Nuri *Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1952)*, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013.
- KINROSS, Patrick, *Ataturk The Rebirth of A Nation*, Phoenix Press, London, 1995.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur, *Anadolu'daki Amerika-Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, İmge Publication, Ankara, 2000.
- LEWIS, Bernard, *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford University Press, London, 1961.
- MANGO, Andrew, *The Biography Of The Founder Of Modern Turkey*, The Overlook Press, New York, 1999.
- ÖZKAN, Kenan, *Mondros Mütarekesi'nden Lozan Barış Konferansı'na Milli Mücadele Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1918-1923)*, Ötüken Publication, İstanbul, 2016.
- ÖZTOPRAK, İzzet, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, Türk Tarih Kurumu Publication, Ankara, 1989.
- SELEK, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, Kastaş Publication, İstanbul, 2020.
- SHAW, Stanford J., Shaw, Ezel Kural, *History of The Ottoman Empire And Modern Turkey*, Volume II, Cambridge University Press, New York, 1977.
- ŞİMŞİR, Bilal, *İngiliz Belgeleri İle Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922)*, Bilgi Publication, Ankara, 1989.
- ŞİMŞİR, Bilal, *İngiliz Belgeleri İle Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922)*, Bilgi Publication, Ankara, 1989.
- SONYEL, Salahi, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, Türk Tarih Kurumu Publications, Ankara, 1991.
- YILMAZ, Elçin. *Amerikan Misyonerlerinin Türk-Ermeni İlişkilerine Etkisi*, Lambert Academic Publishing, 2020.

V. Articles

- AKGÜN, Seçil, "Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'ya Bakışları", *Otam*, Sayı: III, Ankara, pp.1-16
- BRYSON, Thomas A., "Admiral Mark L. Bristol, An Open-Door Diplomat in Turkey", *International Journal of Middle East Studies*, Vol.5, No:4, September 1974, pp. 450-467.
- KARAKAŞ, Nuri Osmanlı İmparatorluğu'nun Tasfiye Sürecinde Amerikan Politikası, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Volume XXV, Number:1, July, 2010, pp. 269-296.
- KÖSE, İsmail, "Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson'un Türk Algısı", *History Studies*, Vol.: 6, No: 3, 2014, pp. 217-238.
- SELVI, Haluk, "Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeni Faaliyetleri (1892-1896)", *Ermeni Araştırmaları I.Türkiye Kongre Bildirileri*, ASAM-EREN Publication, Ankara 2003, Vol:3, pp.17-36.
- ŞİMŞİR, Bilal, "Türk- Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Vaşington Büyükelçiliği (1920-1927)", *Türk Tarih Kurumu, Belleten*, Issue: 41, Vol: 162, pp.277-356.

VI. İnternet Kaynakları

[https://history.state.gov/departmenthistory/people/caffery-jefferson.](https://history.state.gov/departmenthistory/people/caffery-jefferson)

Genişletilmiş Özet

19 Mayıs 1919 tarihinde başlayan Türk Kurtuluş Savaşı 3 yılı aşkın bir süre devam etmiş ve 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir'in düşman işgalinden kurtarılmasıyla son bulmuştur. Üç büyük cephede topyekun verilen büyük bir mücadele sonrası kazanılan zafer, kurulacak olan yeni devletin de temellerini atmıştır. Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yürütülen bağımsızlık savaşında kesin bir zafer elde etmek amacıyla askeri ve diplomatik mücadele eş zamanlı olarak sürdürülmüştür. Bu süreç, hem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin uluslararası alanda kendini kabul ettirme hem de bir ulus olarak varlığına son vermek isteyenlere karşı Türk Milleti'nin var oluş mücadelesi olmuştur.

Türk Kurtuluş Savaşı esnasında Mustafa Kemal Paşa ve 23 Nisan 1920'de Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisi'nin en önemli hedefi milli bağımsızlık ilkesi çerçevesinde ilan edilen Misak-ı Milli'nin Doğu'da ve Batı'da tüm devletler nezdinde kabul edilmesini sağlamak, Türkiye'nin varlığını uluslararası konjonktürde kabul ettirmek ve aynı zamanda Kurtuluş Savaşı'nı başarıyla sonuçlandırmak için gerekli desteği alabileceği ülkelerle anlaşmalar yaparak askeri ve maddi olanaklarını genişletmek olmuştur. Bu politika milliyetçi liderler tarafından oldukça zor koşullarda gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bir yandan Anadolu ve Trakya'nın hemen hemen bütün topraklarını işgal etmiş İngiltere, Fransa gibi Batılı devletlerle cephe savaşları yürütülürken, diğer yandan Türkiye'nin haksız bir şekilde işgal edildiği dünya kamuoyuna duyurulmaya çalışılmıştır. Her fırsatta savaşın durmasının koşullarını dile getiren Mustafa Kemal Paşa, barışa her zaman hazır olduklarını ama ne olursa olsun siyasi ve askeri bağımsızlıklarından vazgeçmeyeceklerini önemle dile getirmiştir. Olası barış görüşmelerine her zaman açık olduklarını, ancak tek şartlarının kapitülasyonların kaldırılması ve işgallerin sona ermesi olarak belirtmiştir.

İşgallerin sona erdirilmesi için İngiltere ve Fransa ile bir yandan müzakereler yapılırken bir diğer yandan da Amerika Birleşik Devletleri ile diplomatik temaslar kurulmaya çalışılmıştır. Amerika'nın çeşitli dönemlerde Türkiye'ye gönderdiği heyetler, yarı-resmi ve resmi devlet adamları Türkiye'nin mücadelesinin uluslararası kamuoyunda tanıtılmasında önemli bir rol oynamıştır. Amerika'dan gönderilen heyetlerle en önemli devlet adamları nezdinde görüşmeler gerçekleşmiş, Türkiye'nin en önemli konularda talepleri bu görüşmelerde dile getirilmiştir.

Örneğin, Sivas Kongresi'nin gerçekleştiği günlerde, General James Harbord ve heyeti Türkiye'ye gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Harbord ve heyetinin Ermeni sorunu çerçevesinde inceleme yapmak üzere Türkiye'ye gelmesini Türk Kurtuluş Savaşı'nın haklılığını ortaya koymak açısından çok önemsemiş ve bir Amerikan resmi temsilcisine Kurtuluş Savaşı'nın gerekçelerini anlatmak üzere bu ziyareti fırsat bilerek değerlendirmiştir. 22 Eylül 1919 tarihinde General Harbord, Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa, General Harbord'a Kurtuluş Savaşı'nın nitelik ve amaçlarını anlatmış ve bu doğrultuda onun anlayışını kazanmıştır. Mustafa Kemal'in Amerika ile temas etme gereği duymasının en önemli sebeplerinden biri, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın kurduğu bloğa karşı Wilson'ın Milliyetler İlkesi vasıtasıyla Amerika'yı Türk Kurtuluş Savaşı'nın yanına çekmek ve böylece siyasi yalnızlıktan Türkiye'yi kurtarmaktır.

Bu doğrultuda Ankara Hükümeti'nin Amerika ile "resmi" ilişki kurmak için ilk girişimi 1921 Ocak ayında olmuştur. Bu tarihte, Amerika'nın İstanbul'daki Yüksek Komiseri Amiral Bristol nezdinde yapılan girişimde Ankara Hükümeti ile Amerika arasında "dostane" ilişkilerin tekrar kurulması arzusu belirtilmiş ise de bu girişim sonuçsuz kalmıştır. Büyük Millet Meclisi ve Fransa arasında Sakarya Savaşı'ndan sonra imzalanan Ankara Antlaşması, Amiral Bristol'u ülkesine karşı bir kez daha harekete geçirmiştir. İstanbul'daki Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol, Amerikan yönetimini, Mustafa Kemal ve Ankara Hükümeti'ni resmen tanımak konusunda kaygıya düşmeme konusunda uyarmıştır. Ankara Hükümeti'nin ülkenin çoğunluğunu yönettiğini, ve aynı zamanda halkın çoğunluğu tarafından desteklendiğini belirtmiştir. Amiral Bristol'un, Ankara Hükümeti ile temas kurulmasında ısrar etmesi sonucu, Amerikan Hükümeti, İstanbul'daki Amerikan Ticaret Temsilciliği'nden Julian Gillespie'yi geçici olarak Ankara'ya göndermiştir. Gillespie 1921 Aralık ayında Ankara'ya gelmiş ve 1922 Şubat'ında Ankara'dan ayrılmıştır. Gillespie, Ankara'da bulunduğu süre içerisinde Rauf (Orbay) Bey ile görüşmüştür.

Amerika 1922 Haziran'ında, diplomat Robert W. Imbrie'yi Ankara'ya göndermiştir. Imbrie'nin gönderileceği Ankara'ya bildirildiği zaman, Ankara Hükümeti şart olarak, kendisinin resmen tanınması ve Ankara Hükümeti'nin de buna karşılık Washington'a bir temsilci göndermesini ileri sürmüştür ancak Amerika bu şartı kabul etmemiştir. Türkiye bu şartlarında ısrarcı olmamış, Amerika ile iyi ilişkiler kurmak için Imbrie'nin Ankara'ya girişine izin vermiştir. Imbrie Ankara'ya vardığında burada yayınlanan ve Türk Kurtuluş Savaşı'nın halka aktarılması amacıyla faaliyet gösteren Hakimiyet-i Milliye gazetesine bir demeç vermiş ve Amerikalıların Türkiye'ye olan dostça duygularını dile getirirken, kendi duygularının da Türklerden yana olduğunu açıklamıştır. Böylece Mustafa Kemal ve Büyük Millet Meclisi Yunanlara karşı önemli bir diplomatik başarı daha elde etmiştir.

Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi ve hemen sonrasında İzmir'in kurtuluşuna giden süreçte Amerikan Dış İşleri Bakanlığı Türkiye'deki Amerikan temsilciler aracılığıyla Türk Kurtuluş Savaşı'ndaki gelişmeleri gün gün takip etmiş ve bu doğrultuda Ankara Hükümeti'ne karşı politikasını daha net ve kesin bir çizgiye oturtmuştur. İzmir'de Horton, Yunanistan'da Caffery, İstanbul'da Bristol ve Londra'da Harvey, Amerikan Dış İşleri Bakanlığı'nı Türk-Yunan Savaşı hakkında bilgilendirmiştir.

Özellikle çalışmamızın kapsamını belirleyen Ağustos ve Eylül 1922 tarihleri arasında Amerikan Birleşik Devletleri ulusal arşiv belgelerinde diplomatik yazışmalara konu olan başlıklar, İstanbul'un Yunanlar tarafından işgali iddiaları, İngiliz Avam Kamarası'nda özellikle Kenworthy ve Lloyd George arasındaki Türk-Yunan Savaşı ile ilgili tartışmalar, Yunanistan ve Türkiye arasında yapılabilecek arabuluculuk çalışmaları, Büyük Taarruz ve İzmir'in Türk ordusu tarafından yeniden ele geçirilmesi çerçevesinde şekillenmiştir. Çalışmamızda bu başlıkların Amerikan arşiv belgelerine nasıl yansıdığı ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Örneğin, Amerikalı diplomatlar, İstanbul'un Yunanlar tarafından işgal edileceği iddialarına ilişkin olarak, Müttefiklerin bu tür bir işgali onaylamadıklarını ve ordularına bu işgali önleme emri verdiklerini belirtmişlerdir. Öte yandan Ağustos ayında, Venedik'te olası bir Yunan-Türk barış görüşmesinden belgelerde sıkça söz edilmiş, bu da bize Mustafa Kemal Paşa ve diğer komutanların Büyük Taarruz hazırlıklarının düşmandan gizlenmesinde ne kadar başarılı olduklarını göstermektedir. İzmir'e Türk ordularının girmesiyle birlikte disiplinli bir şehir yönetimi oluşturulduğu, Rum ve Ermenilere karşı herhangi bir taşkınlık yapılmaması için Ankara Hükümeti tarafından gerekli önlemler alındığı da belgelerde ifade edilmiştir.

Ulusal arşiv belgelerine yansıyan İngiliz Avam Kamarası tartışmalarında da özellikle dikkatimizi çeken Lloyd George'un Türkiye'yi savaşı sürdürmekle suçlamasıdır. "İstanbul'daki padişah barış şartlarını kabul ederken, Ankara'daki Milli Hükümet barışı reddetti" diyerek Ankara Hükümeti'nin uzlaşmaz tavrından şikayet etmektedir. Oysa ki, Lloyd George'un barış derken kastettiği Sevr Antlaşması'nın revizyonundan ibaret iken Mustafa Kemal Paşa ve Ankara Hükümeti'nin talebi tam bağımsız bir devlet olarak yaşamının şartlarının yeni baştan oluşturulmasıydı.

Tamamen özgün Amerikan ulusal arşiv belgelerine dayalı bu çalışmamızda Amerika Birleşik Devletleri'nin İzmir'in kurtuluşuna giden süreçteki diplomatik tutumunu detaylı bir şekilde ele aldık. Karşılaştırma ve burada geçen bilgileri daha detaylı incelememiz gerektiğinde ise İngiliz Ulusal Arşiv belgelerinden ve bazı Amerikan ve İngiliz gazetelerinden de çalışmamızda faydalandık.

Geliş Tarihi : 03.08.2022
Kabul Tarihi: 02.09.2022

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal Of Modern Turkish History Studies
XXII/Özel Sayı (2022), ss. 35-71.

Araştırma Makalesi / Research Article

TÜRK ORDUSUNUN İZMİR'E GİRİŞ SÜRECİNİN TÜRK BASININDAKİ YANSIMALARI (26 Ağustos 1922-13 Eylül 1922)*

Gül ÇAKIR**

Öz

Türkiye'nin en önemli kentlerinden olan İzmir, 15 Mayıs 1919'da Yunanistan tarafından işgale uğramıştır. İzmir, Türk ordusunun Yunanlılara karşı yürüttüğü askeri mücadeleler sonunda 9 Eylül 1922 yılında işgalden kurtarılmıştır. Türk basını Milli Mücadele süresince gelişmeleri yakından takip etmiş ve cephedeki gelişmeleri halka aktararak önemli bir misyon yüklenmiştir. İzmir'in kurtuluşuna giden süreci dönemin gazeteleri iyi biçimde yansıtmışlardır. Büyük Taarruz'un başlangıcından 9 Eylül 1922'de İzmir'in işgalden kurtuluşuna kadar geçen süreçte basın, yayınladığı haberlerle Türk halkının moral ve motivasyonunu arttırmıştır. Türk askerlerinin İzmir'e girişiyle beraber kentte yaşanan önemli gelişmeler dönemin gazetelerine yansımıştır. Türk gazeteleri, İzmir'in kurtuluşu ile beraber Milli Mücadele'nin mutlak zafere ulaştığını halka duyurmuştur.

Bu çalışmada özellikle Büyük Taarruzdan başlayarak, İzmir'in işgalden kurtuluşuna giden süreçte Türk ordusunun faaliyetlerinin Türk basındaki yansımaları incelenecektir. Çalışmanın temel kaynağı 1922 yılına ait Türk gazeteleridir.

Anahtar Kelimeler: *Türk Basını, İzmir'in işgali, Yunanistan, Türkiye, İzmir'in kurtuluşu.*

---

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.
There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Öğr. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üni., Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü,
(gul.karacaer@deu.edu.tr), (Orcid: 0000-0003-0041-9293).

**REFLECTIONS OF TURKISH ARMY'S ENTRANCE TO
İZMİR IN THE TURKISH PRESS
(26 August 1922-13 September 1922)**

Abstract

Izmir, one of the most important cities of the Turks, was occupied by Greece on May 15, 1919. Izmir was liberated from occupation on September 9, 1922, as a result of military struggles of the Turkish army against Greeks. Turkish press followed developments during the National Struggle closely, and assumed an important mission by conveying the details on the front to the public. The newspapers of the period reflected the process leading to liberation of Izmir in the best possible way. The press increased morale and motivation of Turkish people with the news they published from the beginning of Great Offensive to liberation of İzmir on September 9, 1922. With entry of Turkish soldiers to İzmir important developments in the city were reflected in the newspapers of this period. With liberation of Izmir, Turkish newspapers announced the public that the National Struggle had achieved an absolute victory.

In this study, reflections of the activities of Turkish army in the Turkish press will be examined, especially those in the era starting from Great Offensive and extending to liberation of Izmir from the occupation. The main source of this study is the Turkish newspapers of 1922.

Keyword: Turkish Press, occupation of Izmir, Greece, Turkey, liberation of Izmir.

Giriş

18 Ocak 1919 yılında toplanan Paris Barış Konferansı'nda İzmir'i ve Batı Anadolu'nun önemli bir kısmını işgal etme hakkını elde eden Yunanlılar, kısa bir süre sonra İzmir'e girmişlerdi. 15 Mayıs 1919 yılında Müttefik Devletlerin desteği ile İzmir'i işgal eden Yunan ordusu, 9 Eylül 1922 yılına kadar Batı Anadolu'nun büyük bir kısmına da egemen olmuşlardı. Bu süreçte Türk halkı büyük bir baskı altında tutulmuş, halkın özgürlüğü elinden alınmıştı.¹ 15 Mayıs 1919 yılında yapılan bu işgaller karşısında kendiliğinden milli bir direniş hareketi başlamıştı. Yani İzmir Türk bağımsızlık mücadelesinin başlangıç noktası olmuştu. 3 yıldan fazla süren bu esaret dönemi içerisinde Anadolu'nun birçok bölgesinde de aynı durum yaşanmış ve işgalden kurtuluş çareleri aranmıştı.²

Daha önceden kazandığı askeri başarılarla tanınan Mustafa Kemal Paşa, düşmana karşı direniş hareketini derleyip toplamak adına İzmir'in işgalinden kısa bir süre sonra Anadolu'ya geçmiş ve direnişin düşünsel boyutunu belli bir

1 İşgal süresince İzmir'de Müslümanlara uygulanan baskı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Bülent Çukurova, "15 Mayıs 1919 İzmir'de Yunan Mezalimi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.III, S.8,1987,s.461-472.

2 Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Emin Elmacı, "İzmir Halkının Yazdıklarıyla İzmir'de Yunan İşgali ve Mezalimi", *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri Kitabı 6-8 Eylül 2009*, Mediform mat., İzmir, 2010,s.72-91.

yola sokmak istemiştir.³ 23 Nisan 1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasını sağlayan Mustafa Kemal Paşa, diğer aşamada düzenli orduyu kurmuş, Yunan ordusuna karşı topyekûn bir savaş vermek için gerekli yasal düzenlenmelerin yapılmasında birincil rolü üstlenmiştir.

Düzenli ordunun Yunan ordusuna karşı Batı Cephesi'nde verdiği savaşların neticeleri Türk halkının kaderini değiştirmeye yetmiştir. İnönü Savaşları, Kütahya- Eskişehir Muharebeleri, Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra İzmir'in de kaderini derinden etkileyecek en önemli mücadele yaşanmıştır. O mücadele 26 Ağustos 1922'de başlatılan Büyük Taarruz'dur. Türk ordusu 26 Ağustos'tan itibaren başlayan mücadelede Yunan ordusunu yenmeyi ve dağıtmayı başarmış, 15 gün içinde İzmir sınırlarına ulaşmıştır. 9 Eylül 1922 yılında İzmir'in işgalden kurtarılması yurttaki büyük sevinç yaratmıştı.⁴ Türk basını her ne kadar sansüre uğrasa da tüm bu yaşananlara tanıklık etmişti. Türk gazeteleri her baskılarında gelişmeleri aktarmışlar ve halkın, özgürlük umudunu beslemişlerdir. Bu açıdan basının İzmir'in işgalinden kurtuluşuna kadar geçen süreçte yayınladığı haberler Türk Cumhuriyet Tarihi'nin yazımında önem arz etmektedir.

1. İzmir'in İşgaline Giden Süreç ve İşgal

I. Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri'nin yanında yer alan Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri karşısında büyük bir yenilgiye uğramıştı. Wilson ilkelerinin yayınlanması I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan devletleri barış anlaşmaları imzalamaya yanıttırmıştı. Yenilginin ardından devletin başkentinin Büyük güçlerin kontrolüne geçmesinden korku duyan Osmanlı yöneticileri de Wilson ilkelerinin yayınlanmasının yarattığı havanın da etkisi ile bir mütareke yapmak için uygun ortam aramaya başlamışlardı. Ahmet İzzet Paşa Hükümeti, General Townshend aracılığı ile ateşkes talebinde bulunmuştu. İngiliz Hükümeti, Osmanlı Devleti'nin bu talebine olumlu cevap vermişti. Osmanlı yetkilileri Limni adasının Mondros limanına davet edilmişti. Dönemin Bahriye Nazırı olan Rauf Bey'in başkanlığında oluşturulan heyet Mondros'a gönderilmişti.⁵ 27 Ekim 1918 günü Agamemnon zırhlısında başlayan mütareke görüşmeleri 30 Ekim 1918'de sonlanmış ve Mondros Mütarekesi imza edilmişti. Ateşkes 25 maddeden oluşmaktaydı. Bu maddeler Osmanlı Devleti'nin siyasal varlığını ve halkının haklarını zorlayıcı, baskılayıcı nitelikteydi. I. Dünya Savaşı öncesinde İngiltere, Fransa ve İtalya'nın aralarında yaptıkları gizli antlaşmaların Mondros'un metni ile büyük orandaki uyumluluğu dikkat çekici idi. Ateşkesin

3 Mustafa Kemal Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M. Emin Elmacı, *Kurtuluşun Lideri ve Gazetecisi, Mustafa Kemal Atatürk ve Yunus Nadi*, Cumhuriyet Kitapları, İleri Basım Mat., İstanbul, 2021,s.1-181.

4 Kâzım Özalp, *Millî Mücadele 1919-1922*, C.I-II, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2020, s.149-236.

5 Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara,1949, ss.169-170.

askeri sınırlandırmaları sonucunda Osmanlı'nın kendini savunma gücü elinden alınmış, Boğazların denetimi elinden çıkmıştı. İtilaf devletleri, ateşkesin 7. maddesi ile kendi güvenliklerini tehdit edecek bir durum karşısında herhangi bir yeri işgal etme hakkına sahip oluyorlardı. 24. Madde ile de Vilayet-i Sitte'de (Erzurum, Sivas, Van, Elazığ, Diyarbakır, Bitlis) karışıklık olması durumunda söz konusu yerleri işgal etme hakkını elde ediyorlardı.⁶ Bu maddelere göre de ileride Anadolu'nun birçok bölgesi Fransız, İtalyan ve İngiliz güçleri tarafından işgal edilmiştir.

Ermenilerden oluşturulmuş bir Fransız taburu, 11 Aralık 1918'de Dört Yol'a girmişti. Fransızlar yine aynı şekilde Ermenilerden oluşturulan güçler ile 17 Aralık 1918'de Mersin'e girmiş, Tarsus, Adana'yı işgal etmişlerdi. İngilizler ise 1 Ocak 1919'da Ayıntap'ı, 3 Ocak 1919'da Cerablus'u işgal etmişti. Ardından 24 Mart 1919'da Urfa, 22 Şubat 1919'da Maraş'ı işgal etmişlerdi.⁷ İtalyanlar ise Antalya çevresini işgal etmiş, Konya'ya doğru işgallerini genişletmişti.⁸ Böylece İtilaf güçleri masa başındaki paylaşımlarını hayata geçirme imkânını bulmuşlardı. Bu güçler aynı zamanda Rum ve Ermenilerin Osmanlı aleyhindeki faaliyetlerine de destek veriyorlardı. İşgal edilen bölgenin halkına zulüm ve baskı yapılıyordu. İngiliz, Fransız ve İtalyanlar arasında 21 Nisan 1917'de yapılan St. Jean de Maurienne Antlaşması ile Antalya, Mersin, Aydın, İzmir, Konya İtalyanlara verilmişti. Fakat gizli antlaşmalarla İtalyanlara Anadolu'dan verilen bu payda sonradan önemli bir değişiklik olmuştu. İtalyanların Doğu Akdeniz'de güçlenmesinden kaygı duyan İngilizler, 18 Ocak 1919'da toplanan Paris Konferansı'nda ağız değiştirmişlerdi. İngiliz Başbakanı Lloyd George, İtalyanlara Batı Anadolu'yu vermeye yanaşmıyordu artık. Paris'te toplanan konferansta Megali İdea'nın en ateşli savunucularından olan Yunan Başbakan Venizelos, İzmir'e sahip olmak için bir çok iddia ortaya atmıştı. Bu iddialar tarihsel ve etnik temelli idi. Diğer taraftan İtalyanlar da İzmir ve Batı Anadolu'ya hâkim olmak için konferansta çok çaba harcamışlardı. İtalyanların protestolarına rağmen 30 Mart 1919'da İzmir ve çevresinin Yunanistan'a verilmesi kararlaştırılmıştı.

“Venizelos, Paris Barış Konferansı'ndaki toprak iddialarına en büyük desteği dostu olan İngiltere Başbakanı Lloyd George'dan gördü. İngiltere Başbakanı Lloyd George bir taraftan tam bir Yunan ve Venizelos hayranıyken diğer taraftan tam bir Türk düşmanıydı. Yunanlılara olan sevgisini ve Türklere olan nefretini birçok kez konuşmalarında ifade etmişti. Lloyd George, Venizelos'un Batı Anadolu'daki toprak isteklerini desteklerken ne coğrafi ne de tarihi ne de etnografik doğruları dikkate aldı.

6 Resul Yavuz, “Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Sevr Barış Antlaşması'na Giden Süreçte Türk Diplomasisi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi*, İzmir 2016, ss.127-242.

7 *Türk İstiklâl Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Genel Kurmay Basımevi, 1999, Ankara, s.91,92, 105,106,144,217.

8 Mevlüt Çelebi, “Millî Mücadele'de İtalyan İşgalleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.IX, S.26,Mart 1993, s.395-398.

İngiliz devlet adamlarının ve Anadolu'da görev yapan askeri yetkililerinin uyarılarına ilgisiz kaldı ve Yunanistan'ı her ne pahasına olursa olsun sonuna kadar destekledi. Lloyd George, Yunanlılara sevgisi ve Türklere nefretinin dışında Batı Anadolu bölgesinin Yunanistan'a verilmesini ve Doğu Akdeniz bölgesinde Yunanistan'ın güçlendirilmesini İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki çıkarları için gerekli görmekteydi. Yunanistan, savaş sonrası yıkılan Osmanlı Devleti'nin yerine Doğu Akdeniz'de doğacak güç boşluğunu dolduracak; İngiltere'ye topraklarında hava ve deniz üsleri sağlayacak ve Hindistan'a giden Kral Yolu üzerinde İngiltere adına polislik görevinde bulunacaktı".⁹

Yunanlılar, Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra İzmir'de bir takım faaliyetlere girişmişlerdi. Batı Anadolu'ya başka yerlerden gelen Rumlar yerleştirilmiş, bölgeye askeri malzeme getirilmişti. Yunanlılar, Paris Konferansı'nda öne sürdükleri nüfus tezlerini güçlendirmek için bölgeye Rum göçmen getirmişlerdi. Bu arada İzmir'in işgal edileceğine dair söylentiler etrafta dolaşıyordu. Bu söylentiler karşısında müdafaa- i hukuk cemiyetleri kurulmaktaydı. İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti de böyle bir ortamda meydana getirilmişti. İzmir Valisi Nurettin Paşa da bu tür teşekküllere ve bu yöndeki çalışmalara destek vermektedir. Ancak Nurettin Paşa'nın görevden alınarak İzzet Paşa'nın vali olarak atanması durumun değişmesine sebep oldu. Ali Nadir Paşa da 17. Kolordu Komutanı olarak atanmıştı. İzmir'de önemli mevkilerde bulunan bu isimler, bölgedeki olası işgaller karşısında verilebilecek tepkileri zayıflatacak karakterde idiler.¹⁰ 1919 yılının Nisan ayının son günlerinde İzmir'e heyet-i nasiha gelmiş, Osmanlı padişahı Vahdettin ise İzmir'in işgal edilemeyeceği konusunda güvence vermişti.

12 Mayıs 1919'da İtilaf Devletleri, Yunanistan'a İzmir'i işgal etme serbestliğini verdiler. İzmir basını İzmir'in işgal edileceğinden haberdar olmuştu. Müsavat, Hukuk-u Beşer, Ahenk gazetelerinde sert eleştiriler yapılmış, Türklerin Yunan egemenliğinde yaşamasının mümkün olmadığına, İzmir'in Yunanistan'a verilmesinin Wilson prensipleri ile uyuşmadığına dikkat çekilmişti.¹¹ İzmir limanında müttefik devletlerin güçleri de yerlerini almışlardı. İzmir Rumları ise işgalden 2 gün önce öğrenmişlerdi. İzmir'in işgal haberini öğrenen Türkler ise İzmir Sultanisi'nde toplanmışlardı. Burada bir bildiri hazırlanmıştı. Bu bildiriye göre hareket eden Türkler işgalden bir gün önce 14 Mayıs 1919'da Maşatlık'ta bir miting yapıldı ve İzmir işgal kararı protesto edildi.¹²

15 Mayıs 1919 günü sabah erken saatlerde Yunan askerleri İzmir'de Punta ve Kramer Oteli önünden karaya çıktılar. Kentte yaşayan Rumlar, sevinç

9 Hasan Demirhan, "Yunanistan'ın İzmir'i İşgalinde İngiltere'nin Rolü", *Gaziantep Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, 2019, C.18, S.4, s. 1532

10 Temuçin Faik Ertan, Necdet Aysal, Alper Bakacak, Hasan Dinçer, Kadri Unat, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ed. Temuçin Faik Ertan, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011, s.83.

11 Zeki Arıkan, "İşgal Dönemi İzmir Basını", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.5, S.13, 1988, ss.150-153.

12 Oktay Gökdemir, "İzmir'e Doğru Gazetesi, Mustafa Necati ve Vasıf Çınar", *İzmir'e Doğru*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Dizisi:64, Mono Matbaası, 2010.s.7.

gösterileri ile bu askerleri karşıladılar. Rum din adamları tarafından takdis edilerek karaya çıkan Yunan askerleri, bir süre sonra kışlarında savunmasız bir şekilde bekleyen ve direniş göstermeyen Türk askerlerine onur kırıcı hareketlerde bulunacaklardı. Zira İstanbul Hükümeti, kolorduya işgale karşı konulmaması gerektiğini emretmişti. İngiliz Amiral Calthrope, Ali Nadir Paşa'ya 14 Mayıs 1919'da verdiği notada İzmir'in Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesi gereğince Müttefik Devletlerin kararıyla Yunan kıtaatı tarafından 15 Mayıs'ta işgal edileceği bildirilmişti. Ancak İzmir'de Mondros'un 7. maddesini uygulayabilecek bir durum yoktu. İşgal haksız temellere dayandırılmıştı. Ali Nadir Paşa'ya verilen notada işgal sırasında kentte direnişin olmaması, sükûnetin sağlanması isteniyordu. Aksi durumda kentte feci durumların yaşanacağına dikkat çekiliyordu. Yani Türkler direnirse bedelini kan ile ödeyecekti. Türkler teslim olmaya davet ediliyordu. Yunan askerlerinin kentte yürüyüşü sırasında Yunan taburunun bayraklarına kurşun sıkılmış ve orada öldürülmüştü. Hasan Tahsin'in attığı ilk kurşundan sonra kentte büyük bir kargaşa yaşanmıştı. Yunan askerleri etrafta bulunan Türklere ateş ederek karşılık vermişti. Daha sonra Yunan askerleri Sarı Kışla'ya yayılım ateşi açtılar. Herhangi bir direnişle karşılaşmayan Yunan askerleri çevreye yayılarak etraftaki çok sayıda Türk'ü öldürdüler. Türk subay ve memurları, şiddet ve hakarete maruz kalmıştı. Bu şiddet eylemleri sadece Yunan askerleri tarafından değil kentte yaşayan bazı Rumlar tarafından da yapıldı. Kanlı bir biçimde gerçekleşen işgal hareketine karşı protestolar yapıldı. Osmanlı Hükümeti İzmir'in işgaline karşı tepkiyi İstanbul'daki Müttefik devletlerin temsilcilerine protesto notası vermek suretiyle yaptı. İzmir ve çevresinden, Osmanlı Hükümeti'ne çekilen protestolarda da yapılan zulme dikkat çekildi. Yunanlıların işgal sırasında yaptıkları zulüm hem ülke içinde hem de ülke dışında ses getirdi. Fakat müttefik devletler İzmir'in işgalinde yaşanan facialar karşısında bir tepki vermediler. Kasım 1919'da Yunanlılar, Küçük Asya Ordusu Komutanlığını oluşturdular. İzmir ile başlayan işgal hareketi Anadolu'nun içlerine kadar ilerledi. İşgal süresince gerek Yunan askerleri gerekse yerli Rum halkının bazıları tarafından Türk halkına zulüm yapıldı.¹³

2. İzmir'in Kurtuluşuna Giden Süreç

15 Mayıs 1919'da Yunan askeri güçlerinin İzmir'i işgal etmesinin ardından işgal alanı genişlemiş, özellikle İngiliz Başbakanı Lloyd George'dan güç alan Yunan ordusu hem Trakya'da hem de Batı Anadolu'da geniş bir alana hâkim olmuştu. İzmir'in işgalinden bir gün sonra Mustafa Kemal Paşa, 9. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a doğru yola çıkmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın amacı Anadolu'ya geçmek ve burada askeri ve mülki makamlarla irtibata geçip bağımsızlık savaşı başlatmak için gerekli koşulları yaratmaktı. Havza,

13 Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilge Umar, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974, s.85-241. Günver Güneş, "İzmir'in İşgali ve Aydın'daki Yankıları", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2007, S.9, ss.23-55.

Amasya Genelgelerini yayınlayan Mustafa Kemal Paşa, Erzurum ve Sivas'ta düzenlediği kongrelerle Türk Bağımsızlık Savaşı için gerekli olan örgütlemeyi yapmıştı. Kazım Karabekir, Doğu Cephesi'nde Ermeni çetelerine karşı büyük darbe indirirken yurdun birçok bölgesinde işgallere karşı milli direniş örgütleri kurulmuş, Kuva-yı Milliye de işgalcilere karşı milis bir mücadele vermeye başlamıştı. Müttefiklerin mali ve askeri yardımları ile donatılmış olan Yunan ordusunun Anadolu'dan çıkarılmasının düzenli bir orduyla verilecek milli bir savaşla mümkün olacağına inanan Mustafa Kemal Paşa, 23 Nisan 1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışının hemen ardından düzenli orduyu kurmuş, savaş için gerekli yasal düzenlemeleri meclisten geçirmişti. Mustafa Kemal Paşa, Batı Anadolu'da Yunanlılara indirilecek darbe ile tüm Anadolu'nun kurtulacağına inanmaktaydı. Diğer taraftan Yunan ordusu, Ankara'ya yürümek, Sevr'i uygulamak, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni dağıtmak için 6 Ocak 1921 günü İnönü önlerinden iki koldan saldırıya geçmişti. Çerkez Ethem isyanı ile eş zamanlı olan bu saldırı, Türk ordusu tarafından karşılanmış, İsmet Paşa'nın askeri yeteneği ve Türk askerlerinin üstün direnişi sayesinde Yunanlıların Eskişehir istikametindeki ilerleyişi durdurulmuştu. Bu askeri başarı birçok diplomatik kazançlara vesile olmuştu. Sovyet Rusya ile Moskova Antlaşması, Afganistan ile bir dostluk antlaşması imzalanmıştı. İtilaf güçleri ise yeni durumu müzakere etmek üzere Londra'da bir konferans tertiplemiş, Ankara Hükümeti'ni de bu konferansa çağırmışlardı. Bu saldırıdan umduğu sonucu bulamayan Yunan ordusu tekrar harekete geçerek 23 Mart 1921'de saldırıya geçmişti. Amaç Afyon, Eskişehir'i ele geçirmek ve Sevr'i Türklere bu yolla kabul ettirmek idi. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa bu saldırıya karşı verilen mücadeleyi de başarı ile yönetmiş, II. İnönü Savaşı, Türk ordusunun askeri, Ankara Hükümeti'nin siyasi bir başarısı ile neticelenmişti.¹⁴ Ancak Türk ordusu 10 Temmuz 1921 ile 24 Temmuz 1921 tarihleri arasındaki Kütahya- Eskişehir Muharebeleri'nde Yunan ordusuna karşı yenilmiş, Türk ordusu Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmek zorunda kalmıştı. Yunan ordusunun imkânları Türk ordusuna göre üst seviyede idi. Türk ordusu sınırlı kaynaklara sahipti. Türk ordusunda firar durumları yaşanmaktaydı. Ordunun güç toplayabilmesi, Yunanlıların askerlerinin hareket üssünden uzaklaştırılması için bu çekiliş gerekli görüldü. Geri çekilme Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde önemli tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştu. 5 Ağustos'ta Mustafa Kemal TBMM'de Başkumandan seçilmiş, Tekâlif-i Milliye emirleri çıkartılarak savaşa daha hazır hale gelmek için çalışmalar yapılmıştı.¹⁵

Türklerin mukavemet gücünün bittiğine inanan Yunan ordusu, Türklere son darbeyi indirmek için 23 Ağustos'ta Türk ordusunun sol kanadından saldırıya geçtiler. 23 Ağustos 1921'de başlayan Yunan saldırısına karşı Türk ordusu büyük bir direniş göstererek önemli bir başarı elde etti. 13 Eylül'e kadar devam eden çarpışmalar Türk zaferi ile sonuçlandı. Bu zaferin ardından Türkleri yenmenin

14 Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilâli*, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1968, s.233

15 Celâl Erikan, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, Haz. Rıdvan Akın, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2008, s.215-239.

o kadar kolay olmadığını anlayan büyük güçlerden Fransa, Türklerle anlaşma yoluna girdi. 20 Ekim 1921 yılında Ankara Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Fransa, Anadolu'yu boşaltmaya başladı ve TBMM'nin siyasi gücünü tanımış oldu. Fransa'nın Ankara Hükümeti ile anlaşması İngilizleri memnun etmedi.¹⁶ İtalyanlar da Anadolu'yu boşaltmakta idi. İtalyanlar, İzmir ve Batı Anadolu'nun kendisine verilmeyip, Yunanistan'a verilmesine çok bozulmuşlardı. Artık bu tarihlerde müttefiklerin birliği sarsılmıştı. Yunan ordusu ise bu savaştan sonra oldukça yorgundu. Uzun süredir silahaltında olan Yunan askerleri savaşmak istemiyordu. Diğer taraftan da Yunanistan'da Kral taraftarları ile Venizelos taraftarları arasında çekişme yaşanmaktaydı. Yunanistan'da mali sıkıntılar yaşanmaktaydı. Fransızlar ve İtalyanlar artık Yunanlılara yardım etmemektedir. Yunanistan İngiltere'de Lloyd George Hükümeti'nden destek almaktaydı. İngiliz parlamentosunda Lloyd George'un Anadolu politikası eleştirilmekte ve Yakın Doğu'da barışın tesis edilmesi arzulanmaktaydı. Bu nedenle Türk & Yunan savaşına son verilmesi gerekiyordu. Yunan ordusu da Sakarya savaşının ardından herhangi bir taarruza girişmemişti. Türk ordusunun da taarruz gücünden yoksun olduklarını düşünmekteydiler. Aslında Sakarya Savaşı'ndan sonra Türk ordusunun eksiklikleri tamamlanmaya çalışılmakta ve cepheye askeri mühimmat taşınmaktaydı. Yunanlılar, bu süreçte müttefiklerden bir barış konferansı için davet beklemekteydiler. 1922 yılının Eylül ayında Anadolu'nun durumunu görüşmek üzere Venedik'te bir konferansın düzenleneceği Yunan, Türk ve yabancı basını meşgul etmekteydi. Fakat bir türlü Büyük devletlerden barış için bir davet gelmiyordu. Yunanlılar, Büyük devletlerin kendilerini oyaladıklarını düşünmeye başlamışlardı. Yunanlılar, Büyük devletlere baskı yapmak, Türkleri barışa zorlamak için bir hamle yaptılar ve Anadolu'daki askerlerinin büyük bir kısmını Trakya'ya yığarak, İstanbul'a baskı yapmaya çalıştılar. Yunan Hükümeti, İstanbul'a girmek için müttefiklerden 31 Temmuz 1922'de izin istediler. Ancak Müttefik Devletler buna razı gelmeyerek Yunanistan'a nota verdiler. Trakya'ya asker yığmanın bedelini Yunanlılar daha sonra pahalıya ödeyeceklerdi.¹⁷

Türk ordusu ile savaşmayı göze alamayan Yunanlılar, İzmir ve çevresinde muhtariyet ilan ederek, 30 Temmuz 1922'de Anadolu'da sözde bir İyonya devleti kurdular. Müttefik devletler ve TBMM bu devleti tanımadı. Bu yeni devlet Yunanlıların Anadolu'daki son kozları olacaktı. Bu proje tam uygulanamadan Türk ordusu 26 Ağustos'ta Afyon'dan büyük bir taarruza geçecekti. Taarruz planı büyük bir gizlilik içinde yapılmıştı. Düşmanı şaşırtmak için Türk askerleri Büyük Taarruz öncesinde 18 ile 19 Ağustos 1922'de

16 Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, ss.207-209.

17 Tercüman-ı Hakikat, 18 Ağustos, 1922-22 Ağustos 1922, s.1., Akşam, 8 Ağustos 1922, s.2., Abdurrahman Bozkurt, "Yunanistan'ın İstanbul'u İşgal Planı (1922)" *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.18, 2010, s.133-150.

Menderes'te Ortakçı Baskını'nı yapmıştı. ¹⁸Türk güçleri 24 Ağustos 1922'de de Rumköy baskınına düzenlemişti.¹⁹ Hâkimiyet-i Milliye gazetesi ise taarruzdan önce Mustafa Kemal'in Ankara'da bir çay ziyafeti vereceğini yazmıştı.²⁰

Büyük Taarruz'un başladığına dair haberi Hâkimiyet-i Milliye gazetesi 27 Ağustos'ta ilan etti. Türk ordusunun 26 Ağustos'tan beri düşmanla her cepheden çarpışmaya başladığı yazılmaktaydı.²¹ Rauf Bey, taarruzun başladığını TBMM'de yaptığı şu sözleri ile açıklamıştı ve bu beyanname dönemin gazetelerinde yayınlanmıştı:

*"Bu sabahtan itibaren Garp Cephesinde muharebe başlamıştır. Kahraman ordularımız namus ve istiklâli vatanı kurtarmaktan ibaret olan ulvî vazifeyi ifa için teofikati süphaniyeye istinaden tek mil cephede canı ve müstevli düşmanla çarpışmaktadır. Hadise bu sabah Büyük Millet Meclisi'ne arz edilmiş ve Meclis Heyeti Umumiyesi âmâli milletten mülhem olarak ordularımızın muzafferiyetini Cenabı Hayriünnasırından niyaz eylemiştir. Cidali millinin bidayetinden beri zaferi katinin istihali için maddi, manevi bütün kuvvetlerini ibzal eyleyen fedakâr milletimiz için mukadder olan mesut günler inşaallah artık yaklaşmıştır"*²²

Mustafa Kemal Paşa ise taarruzun başladığına dair şu açıklamayı yapmıştı:

*"İki gündür bilâinkıta devam eden muharebat neticesinde düşmanın Afyonkarahisar'ı mevazî iskat ve Afyonkarahisar'ımız istirdad olunmuştur. Üsera, ağır ve hafif top, mühimmat ve her nevi malzemedden ganaim çoktur. Düşmanın mütaaddit mevaziinin her biri birkaç hattan mürekkebe olduğundan kıtaatımız birçok müstahkem hatları mütaakiben iskat mecburiyetinde bulunmuştur. İstihzaratımız her nevi vesaiti fenniye ve mevani ferî'ye ile teçhiz ve takviye edilen düşman mevaziinin bazen bir saatten az bir zaman zarfında iskatını temin ettiği gibi asker ve zabitanımızın müsellemi cihan olan havariki besalet ve secaati bu defa dahi tezahür ve teyyüt etmiştir. Kumandanlarımızın sevk ve idarede düşman kumanda heyetine faikiyeti bâriz bir surette mütecellidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının müstesna kıymet ve kabiliyeti sebebiyle Meclisi Aliyi tebrik ederim"*²³

Türklerin taarruza geçtiği haberi hem Yunanistan'da hem de Büyük Devletlerde bomba etkisi yarattı. Eylül ayında bir barış konferansı tertiplemeyi düşünen Büyük Devletler, büyük bir şaşkınlık yaşadılar ve bu düşüncelerini bir kenara bırakıp başlayan bu yeni durumun neticesini görmeyi beklediler.²⁴ Türk taarruzu çok şiddetli bir biçimde gerçekleşti.²⁵ 28 Ağustos günü çıkan

18 *Peyam-ı Sabah*, 24 Ağustos 1922, s.1.

19 *Vakit*, 26 Ağustos 1922,s.1.

20 *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Ağustos 1922,s.1.

21 *Hâkimiyet-i Milliye*, 27 Ağustos 1922,s.1.

22 *TBMM Zabıt Ceridesi*, 28.08.1338, D.I, C.22, 92. İçtima, s.369.

23 *TBMM Zabıt Ceridesi*, 28.08.1338, D.I, C.22, 92. İçtima, s.368.

24 *Vakit*, 29 Ağustos 1922, s.1.

25 Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmet Görgülü, *Büyük Taarruz*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1992, s.1-137.

gazeteler Afyon'daki çarpışmaların çok şiddetli olduğu ve Türk askerlerinin büyük yararlılıklar gösterdiğini yayınlamışlardı.²⁶ 28 Ağustos günü yayınlanan gazeteler Afyonkarahisar'ın Türklerin eline geçtiğini yazmışlardı.

"Türk Büyük Taarruzu, Gemlik Körfezi'nden Büyük Menderes ırmağı ağzına kadar hemen 650 kilometrelik bir cepheye başladı. Bu muharebelerin eksenini çekirdeği Afyonkarahisar, Altıntaş, Dumlupınar arasında oluşan Başkomutan Meydan Muharebesi'dir. Başkomutan 1 Eylül 1922'de. "Büyük ve Asil Türk Milleti"ne yayımladığı zafer bildirisinde "Batı Cephesi'nde 26 Ağustos 1922'den beri devam eden harekâtımız, Afyonkarahisar, Altıntaş, Dumlupınar arasında büyük bir meydan savaşı halinde 5 gün, 5 gece sürdü" deyişiyle meydan savaşının yerini ve süresini bilimsel ve mantıklı olarak belirlemişti".²⁷

Taarruz süresince Türk ordusunun morali çok yüksekti ve Yunanlılardan çok ganimet elde edilmişti. Bunun aksine Yunan ordusunun maneviyatı oldukça kötüydü. Yunan askerleri buldukları bölgeden düzensiz bir biçimde çekilmiş, firar etmişlerdi.²⁸ Yunan askerleri geri çekilirken geçtikleri yerleri yakmış, Türk halkına zulüm yapmışlardı.²⁹ 31 Ağustos'ta Başkomutanlık Meydan Muharebesi'ni bitiren Türk birlikleri bölgeyi taramaya ve kendilerine çekidüzen vermeye başladılar. Üçüncü Kolordu Kütahya'ya, Birinci Kolordu Uşak doğrultusunda düşmanı takibe başladılar. Yunanlıların Trakya, kuzeybatı Anadolu ve Yunanistan'dan taşıyacakları birliklerin İzmir'e yakın bir bölgede yerleşmemeleri için İsmet Paşa, Türk birliklerini İzmir'e ilerlemelerini emretmişti.³⁰ Mustafa Kemal Paşa'nın "Ordular İlk Hedefiniz Akdeniz'dir! İleri!³¹ emri ile Türk ordusuna yeni bir hedef belirlemişti. Yunan askerleri düzensiz bir biçimde İzmir'e doğru kaçmışlardı.³²

Türk ordusu 30 Ağustos 1922'de Banaz, Gediz ve Kütahya'yı ele geçirmişti.³³ Vakit gazetesi Eskişehir, Kütahya, Dumlupınar ve Uşak'ın Türk ordusu tarafından geri alındığı haberini yayınlamıştı. Türk askerleri Yunanlılara büyük yenilgiler yaşatmaktaydı.³⁴

26 *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Ağustos 1922, s.1.

27 *Erikan*, ss.353,354.

28 *Peyam-ı Sabah*, 31 Ağustos 1922, s.1.

29 *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Ağustos 1922, s.1.

30 *Erikan, a.g.e.*, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1991, C.I, s.279.

31 *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Eylül 1922, s.1.

32 *Vakit*, 2 Eylül 1922, s.1.

33 *Peyam-ı Sabah*, 3 Eylül 1922, s.1., *Babalık*, 1 Eylül 1922, s.1.

34 *Vakit*, 1 Eylül 1922, s.1.

3. Türk Ordusunun İzmir'i İşgalden Kurtarma Süreci ve Türk Basınındaki Yansımaları

26 Ağustos 1922'ta Yunan ordusuna karşı Afyon'dan başlatılan Türk taarruzu kısa sürede önemli sonuçlar doğurmuştu. İşgal altında bulunan Anadolu kentleri, bir bir Yunan işgalinden kurtarılmakta idi. Dönemin Türk basını cepheden gelen tüm haberleri ve Yunanistan'da yaşanan gelişmeleri okuyucularına aktarmaktaydı. Türk halkı dönemin gazeteleri aracılığı ile Anadolu'daki savaşın akıbetini öğrenmekteydi. Gazetede 26 Ağustos'tan itibaren Türklerin kazandığı başarılar, halka aktarılırken halkın milli mücadeleye olan bağlılığı ve güveni arttırılmaktaydı. 26, 27 Ağustos yani iki gün zarfında Yunanlıların Karahisar'ın güneyinde 50 ve doğusundan 30 kilometre boyunca uzayan alanda müstahkem cepheleri düşürülmüştü. Yenilgiye uğratılan düşman ordusu 30 Ağustos'a kadar Aslıhanlar civarında çevrelendi. 30 Ağustosta'ki muharebede düşmanın asıl kuvvetleri imha edildi ve çok sayıda esir alındı. General Trikupis de alınan esiler arasındaydı. Mustafa Kemal Paşa'ya göre tasavvur edilen sonuç beş gün içinde alınmıştı.³⁵

31 Ağustos 1922 yılında Batı Cephesi Komutanlığı Karargâhı Dumlupınar'a gelmişti. 31 Ağustos'ta Türk keşif uçaklarının raporlarına göre; Yunan birlikleri Dumlupınar'da tutunamamış ve Uşak istikametine çekilmişlerdi.³⁶ Yunan ordusunun toparlanmasına fırsat vermeden takip harekâtına geçmesi emri verilmişti. Yunan ordusunun takviye almadan, savunma durumuna geçmeden Türk ordusunun İzmir'e varması hedef tutulmuştu.³⁷ Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 2 Eylül 1922 günü nüshasında Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın

1 Eylül 1922-Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi

- 35 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, 1920-1927, C.II, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 2001, 674.-675
- 36 Kemal Niş, Reşat Söker, *Türk İstiklâl Harbi II. Cilt, Batı Cephesi 6. Kısım, Kitap 3, Büyük Taarruz'da Takip Harekâtı*, (31 Ağustos - 18 Eylül 1922, Genel Kurmay Yay., Ankara 1969, s.3.
- 37 Kemal Niş, *Türk İstiklâl Harbi Büyük Taarruz*, 1-31 Ağustos 1922, C.II, 6. Kısım, 2. Kitap, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1968, s.276

ordu ve millete hitaben beyannamesi neşredilmişti. Beyannamede “Ordular İlk Hedefiniz Akdeniz’dir İleri!” emri yer almıştı. Buna göre; Türk askerleri takip harekâtına başlamıştı. Bu takip harekâtında da önemli başarılar kazanılmaya başlanmıştı. Yunan askerleri geri çekilmekteydi. Dönemin gazeteleri düşmanın Murad Dağlarına atıldığını, Türk süvarilerinin takip hareketi sonucunda Uşak Gedos Şosesine atmaya çalıştığını yazmaktaydı.³⁸

Türklerin başarıları ile gelinen son noktada Yunan tarafının moral ve motivasyonu düşmekte, ülkede siyasal ve mali sıkıntılar görülmekteydi. Kralcılar ve karşıtları arasında siyasal çekişmeler yaşanmaktaydı. Yunanistan’da bir kesim, davanın silah yoluyla kazanılmayacağına inanmaktaydı. Artık savaş hem halkı hem de Yunan askerlerini yormuştu.³⁹ Gazeteler Yunan tarafının maneviyatının düşüklüğünden bahsederken Anadolu’da kazanılan askeri zaferlerin halkta neşe uyandırdığı yazılmaktaydı. Türk askerleri zafer kazandıkça halkın hem TBMM’ye hem de orduya olan inancı artmaktaydı. Günden güne önemli başarılar elde eden Türk askerleri ileri harekâtına devam ederek Kütahya, Gördes, Banaz havalisine varmış, düşmanın önemli ölçüde askeri mühimmatı ele geçirilmişti.⁴⁰

3 Eylül 1922 günü yayınlanan gazeteler ise Eskişehir ve Uşak’ın Türk askerleri tarafından düşman işgalinden kurtarıldığı haberi yayınlanmıştı.⁴¹ Hakimiyet-i Milliye gazetesinde bu kazançlardan sonra düşmanın geri çekilirken de aynı akıbetle karşılaşacağı belirtilmişti. Eskişehir ve Uşak’ın alınması halk arasında büyük bir sevinç yaratmıştı. Ankara’da zafer şenlikleri yapılmış ve mecliste büyük bir sevinç yaşanmıştı.⁴²

Akşam gazetesi Türk ordusunun Kütahya, Gediz, Uşak, Eskişehir ve Bilecik’egirdiğini bildirmekteydi. Yunanlıların üç fırkasının Uşak’ın doğusundaki muharebelerde tamamıyla kaybolduğu bu muharebede Yunanlıların güney ordularının yüzde sekseninin kaybedildiğini açıklamıştı. Kocaeli grubu ile kuzey grubu düşmanı bozguna uğratmış ve takip etmişti. Yunanlılar, bozgun sırasında Bursa-Uşak hattında tutunmayı tasavvur etmekteydi. Fakat bunda da başarılı olamamışlardı. Bunun üzerine Bursa-Alaşehir hattına tutunmak isteyen Yunanlılar bunun da mümkün olmadığını anlamışlardı. Harbin artık bir imha harbi haline dönüştüğü, Yunan askerlerinin dağlık bölgeye dağıldıkları dönemin gazetelerinde yazılıp çizilmekteydi.⁴³

38 *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Eylül 1922, s.1.

39 *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Eylül 1922, s.2.

40 *A.g.e.*

41 *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Eylül 1922, s.1, *TBMM ZC.*, 2 Eylül 1922,D.I, C.22, 95. İçtima, s.466, 467.,Uşak’ta ki milli direniş konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Karayaman, *Uşak’ta Kuvâ-yı Milliye*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2021.

42 *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Eylül 1922, s.1.

43 *Akşam*, 3 Eylül 1922, s.1., *Vakit*, 3 Eylül 1922,s.1, *Anadolu’da Yenigün*, 3 Eylül 1922, s.1.

سلسله حرارت •••••

سیر حرارتی حسین شکرلی

مطابق با دایره: ۲۰ سانتیگراد - ۱۰ سانتیگراد - ۰ سانتیگراد - ۱۰ سانتیگراد - ۲۰ سانتیگراد

مجموع سیر حرارتی در مدت ۲۴ ساعته: ۱۰۰۰ سانتیگراد

گرمی که در سیر حرارتی

روز	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
ساعت	۰۰	۰۱	۰۲	۰۳	۰۴	۰۵	۰۶	۰۷	۰۸	۰۹
دما	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰

روز	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰
ساعت	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹
دما	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰

۱۹۲۲

ترجمان حقیقت

تاریخ انتشار: ۴ اکتبر ۱۹۲۲

پخش روزانه در تمام نقاط ایران

عشاق (ده دشمنی تپه بن قهرمان قطعا قرمز تعرض نماند کمال صولتله دوام ایشملر)

بیتربک شمشیر بر عمار رده سوکره نکرار مغلوب ایشملر
(الا شهر) رده ده توج ایشملر محقق غنا ایشملر
عشاق عمار به سنده

تافانقرن، دشمن سیر لری تا رده ایشملر

تافانقرن، دشمن سیر لری تا رده ایشملر... (متن ادامه دارد)

آتشبرده شمشیرده مغلوب ایشملر

دو آتشبرده شمشیرده مغلوب ایشملر
دو آتشبرده شمشیرده مغلوب ایشملر... (متن ادامه دارد)

آیدینک اشغالی

آیدینک اشغالی... (متن ادامه دارد)

آقوبک فاتح لری

آقوبک فاتح لری... (متن ادامه دارد)

اینه کول (و) ایته ک استرادای

اینه کول (و) ایته ک استرادای... (متن ادامه دارد)

صوبک دایقه: کیریمی شیرزایملره کره لر حربه

صوبک دایقه: کیریمی شیرزایملره کره لر حربه... (متن ادامه دارد)

آقوبک فاتح لری

آقوبک فاتح لری... (متن ادامه دارد)

پیشدار لر (الا شهر) ده - بردشمن فرقه سی همزم بر دیکری اسیر اولدی

پیشدار لر (الا شهر) ده - بردشمن فرقه سی همزم بر دیکری اسیر اولدی... (متن ادامه دارد)

Tercüman-ı Hakikat, 4 Eylül 1922

Vakit Gazetesi, 5 Eylül 1922

Dönemin gazeteleri, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın kazanılan zaferlerin ardından ordu ve millet için yazdığı beyannamelere yer vermişlerdi. 4 Eylül 1922'de Babalık gazetesi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın millet için yazdığı beyannameye şu şekilde yer vermişti:

“Büyük asil Türk Milleti! Garp cephesinde 26 Ağustos 38'den beri başlayan harekât-ı taarruziyemiz Afyonkarahisar, Altıntaş, Dumlupınar arasında büyük bir meydan muharebesi halinde beş gün beş gece devam etti. Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının şecaati, şiddeti, sürati tevfikat-ı Süphaneye vesile-i tecelli oldu. Zalim ve mağrur düşman ordusunun anâsırı asliyesi akıllara dehşet verecek katiyetle inha edildi. Teşkilat ve teçhizat gibi ananat ve muzafferiyat ve ismi münhasıran milletimizin şuurundan ve ezeli ve ebedi olan imanından vücud ordularımızı fedakârlıklara layık olarak size takdim ediyorum. En büyük kumandanından en genç neferine kadar ordularımızda hâkim olan fikir milletin gösterdiği vazife uğrunda şehit olmaktadır. Bunu muharebe meydanında yakından müşahede ederek büyük milletime haber veriyorum. Milletimizin bünyesindeki kudret ve mefkûreyi üç buçuk sene evvel rûfeka-yı mesaim ile ifade etmekten başlayarak, tahammülsüz müşkülât içinde devam eden müşahedatımızın netayici tezahür ediyor. Milletten rey ve idaresine istinad eden her işin neticesi için hayır ve saadet olduğu sabittir. Milletimizin istikbali emindir ve nusret-i mevudeyi ordularımızın istihsal etmesi muhakkaktır”

Ordu için yayınlanan beyanname ise şöyleydi:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Orduları! Afyonkarahisar Dumlupınar Büyük Meydan Muharebesi'nde zalim ve mağrur bir ordunun anasır-ı asliyesini inanılmayacak kadar az zamanda inha eden bu büyük ve necib milletimizin fedakârlıklarına layık

olduğumuzu ispat ediyorsunuz. Sahibimiz olan büyük Türk Milleti istikbalinden emin olmaya haklıdır. Muharebe meydanındaki maharet ve fedakârlıklarınızı yakından müşahede ve takip ediyordum. Milletimizin hakkınızdaki takdiratına dalalet etmek vazifemi mütevaliyen ve mütemadiyen ifa edeceğim. Başkumandanlığa, teklifatta bulunulmasını cephe kumandanlığına emrettim. Bütün arkadaşlarımın Anadolu'da daha başka meydan muharebeleri verileceğini nazar-ı dikkate alarak ilerlemesini ve herkesin kuva-yı akliyesini ve menabi-i celâdet ve hamiyetini müsabaka ile ibzale devam eylesin taleb ederim. Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Baş Kumandan Mustafa Kemal" 44 .

Mustafa Kemal'in gösterdiği hedef doğrultusunda Türk askerleri düşmanı yurttan tamamıyla temizlemek için takip etmeye ve buldukları bölgede etkisiz hale getirmeye çalıştı. Takip hareketinin ne şekilde ilerlediğini dönemin basını sık sık yayınladı. Tercüman-ı Hakikat gazetesinin 4 Eylül günü nüshasında Türk başarıları "Uşak'ta düşmanı tepeleyen kahraman kıtaatımız taarruzlarına kemal-i suhuletle devam etmişler" "Tanklarımız düşman siperlerini tarumar etti" başlıkları altında şu şekilde verilmişti:

"Uşak muharebesinde kahraman piyade ve süvarilerimize Afyonkarahisar meydan muharebesinde olduğu gibi tanklarımız ciddi ve müessir bir muavenette bulunmuşlardır. Bu muharebenin en kızgın bir zamanda yedi büyük tankımız meydana çıkmışlar, düşman siperlerine ilerleyerek onları tahribat etmişler, hafif ve ağır topları ile düşmana bir demir ve ateş tufanı yağdırmışlardır. Tanklarımız düşman istihkâmlarındaki tel örgülerini tahrip ve bilhassa gizli bataryalarını tahrip ettikten sonra piyadelerimiz süngü hücumlarına kahraman süvarilerimiz de düşman hattı müstahkemi etrafında vasi bir çevirme hareketine başlamışlardır. Yunan efradı bir müddet daha mukavemet ettikleri takdirde artık kendileri için bir fercaı ? firar kalmayacağını anladıktan sonra var kuvvetleri ile firara başlamışlardır. Alınan ganimetin haddi hesabı yoktur".⁴⁵

Kazanılan zaferler üzerine birçok mebus da cepheye gitmişti. Mücadele sırasında üst rütbeli Yunan askerleri esir alınmıştı. Yunanlılar Türk askerlerine karşı direnemeyeceğini artık tutunamayacaklarını anlamışlardı. Afyon, Balmahmut, Dumlupınar, Uşak muntikasında tutunamayan Yunanlılar her yerde mağlup düşmüş, Alaşehir'in batısındaki şiddetli ve kanlı muharebelerde yenilmişlerdi. Tercüman-ı Hakikat gazetesine göre; Uşak'ın doğusunda yapılan savaşta başarı kazanan Türk kıtaatı 1 Eylül'de Uşak'a girdikten sonra takip hareketlerine devam etmişlerdi. Bilhassa Türk süvari kuvvetleri dört nala koşarak Alaşehir doğusunda firari Yunan ordusuna yetişmişler ve şiddetli hücumlar ile düşmanı orada yeni bir muharebeye mecbur etmişlerdi. Türk süvarileri ve arkadan yetişen hafif toplar ile mücehhez atlı piyadeleri, kılıç ve süngü hücumlarına başlamışlar ve şiddetli bir boğuşmadan sonra düşmanı

44 Babalık, 4 Eylül 1922, s.1.

45 Tercüman-ı Hakikat, 4 Eylül 1922, s.1.

tekrar yenmişlerdi.⁴⁶ Yine aynı gazete "İzmir'de ferdai mağlubiyet, şehir akın akın getirilen mecruhlar ile doldu- gazino ve sinemalar hastanehaneye kalb ediliyor- 12. Yunan fırkası kayıp- İzmir'de firariler- hareket-i taarruziyemiz İzmir önünde bile tevkif edilemez" başlığı altında Yunan kayıplarından bahsedilmişti. İzmir'deki durum şu şekilde izah edilmişti:

"27 Ağustos'tan itibaren bütün İzmir Basmahane istasyonundadır. İki saatte bir yaralılarla hıncahınc dolu bir tren geliyor. Bütün hastaneler dolmuştur. Yunan memurları Kordon'da birçok gazino ve sinemaları hastane haline ifrağ ettiler. Ağızdan ağıza dolaşan haberlere göre; Afyon'daki mağlubiyet vahim noktadadır. 4. ve 5. fırkalar çok zayıf vermişlerdir. 12. fırkaya gelince cepheden avdet edenler bu fırkadan hiçbir haber olmadığını söylüyorlar. Son günlerde Trakya'dan mühim kuvvayı imdadiye gelmeye başladı. Vapurlar Punta'ya yanaşmakta ve cepheye giden askerlere Basmane'ye gelen yaralılar gösterilmemektedir. Karantina ile Kokaryalı da yeniden iki hastane tesis edilmektedir. Zulümden kurtulmak ümidine düşen bütün Müslümanlar taarruz haberini meserretle karşılamışlardır. Yunan ordusu maneviyatını tamamıyla kaybetmiştir".⁴⁷ Görüldüğü üzere bu tarihlerde İzmir'de çok hareketli günler yaşanmaktaydı. İzmir, yaralı ve hayatını kaybeden Yunan askerlerin Yunanistan'a sevkinde önemli bir vazife görmekteydi Aynı zamanda cepheden kaçan askerlerin vardığı nokta da İzmir idi. Yine aynı gazete İzmir'de zabıtların firar eden Yunan askerlerini aradığını yazmaktaydı.⁴⁸

Dönemin gazeteleri Yunan kayıpları hakkında da okuyucularına bilgi vermekteydi. Tercüman-ı Hakikat gazetesine göre; Yunanlılar Dumlupınar'da 12000 zayıf vermişlerdi. Haber şu şekilde yayınlanmıştı: "İzmir'den işar edildiğine göre Yunan ordusu Dumlupınar'da yaptığı mukabil taarruzda mütemerkiz ve kuvvetli bir ateşe maruz kaldığından maktul mecruh 12000 den fazla zayıf vermiştir. Yaralılar Manisa, Menemen ve İzmir'e oradan da Pire ve Selanik'e gönderilmektedir".⁴⁹

Vakit gazetesi cephedeki son askeri vaziyeti ise şu şekilde açıklamıştı:

"1. Gedos- Simav yolunu tutmak ve Yunan kuvvetlerinin hattı ricatını kesmek için milli ordu tarafından sarf edilen mesai muvaffakiyetle tetevüic etmiştir. Yunanlıların üç fırkalık bir kuvveti burada her taraftan ihata edilmiştir. Bu kuvvetin kâmilan esir edilmesine intizar olunabilir.

2.Gedos'tan ilerleyen süvari kolları cenuba doğru ricat etmeye çalışan düşman safları arasına dehşet saçmaktadır. Yunan kıtaatı tam bir bozgun manzarası irâe etmektedir.

3.Trakya'dan celb edilerek Yunan cenup grubunu takviye etmek üzere İzmir'den alelacele sevk edilen Yunan kıtaatı mahaline vasıl olmazdan evvel Türk kuvvetleri tarafından dağıtılmıştır.

46 Tercüman-ı Hakikat, 4 Eylül 1922, s.1.

47 A.g.e.,s.2

48 Yeni Şark, 5 Eylül 1922, s.1.

49 A.g.e.,s.2

4.Yunan ordusunun artık Anadolu'da bir mukavemet göstermeğe muktedir olamayacağı tahakkuk etmiştir. İzmir aile acele tahliye edilmektedir. Fakat bu tahliye hitam bulmazdan evvel Türk kuvvetlerinin şehre dâhil olacağı ve pek mühim ganaim elde edeceği muhakkak addedilmektedir".⁵⁰

Yunanlılar, yaşanan bu kadar kayıp ve başarısızlıklardan sonra Anadolu'yu tahliye etmek zorunda olduklarını anlamışlardı. Dönemin gazeteleri bu konuya sıklıkla yer vermektedir. Vakit gazetesi "Yunanlılar hezimetlerinin derecesini anladıklarından devletlere müracaatla Anadolu'da kendilerine verilen vekâleti terk etmek mecburiyetinde bulduklarını tebliğ etmişlerdir. İzmir'in tahliyesine kemal-i faaliyetle devam ediliyor" başlığı ile bu konuda Yunan menşeli haberlere yer vermişti. Buna göre; Yunan Hükümeti askeri vaziyetini İngiltere Hükümeti'ne izah etmek için Londra'daki Yunan maslahatgüzarına emir vermişti. Yunan maslahatgüzarına Yunanistan'ın Asya-yı Suğra'da azınlıkları himaye için düveli müttefike tarafından aldığı vekâleti terk etmek mecburiyetinde bulunduğu da tebliğ edilmesi emredilmişti. Yunan maslahatgüzarı bunların diğer müttefik devletlere de tebliğini İngiltere Hükümeti'nden rica edecekti.⁵¹ Yeni Şark gazetesi Yunanlıların Anadolu'yu tahliyeye karar verdiklerini şu satırlarla okuyucularına aktarmıştı: "Atina hükümetinin Anadolu'nun serian tahliyesine mecburiyet hâsıl olduğunu düveli muazzama mümessillerine tebliğ eylemesi üzerine devletler de İzmir'deki tebaalarının icabı takdirde hukukunu muhafaza etmek ve esnayı tahliyede karışıklık hudusuna mani olmak için İzmir'e sefain-i harbiye göndermişlerdir. Sefain-i mezkûre İzmir'e vasıl olmuştur. Sevgili İzmir, kahraman ordumuzu heyecan ile tarifi gayri mümkün bir tehâlük ile bekliyor".⁵²

Dönemin basını 5 Eylül 1922'den itibaren Türk askerlerinin İzmir'e doğru yöneleceğine, düşmanı İzmir'den atacağına dair haberleri sıklıkla yayınlamaktaydı. İleri gazetesi milli ordunun hamleleri karşısında düşman ordusunun tamamen kovulduğunu, Yunan askerlerinin kafile kafile esir edildiğini, Alaşehir ve Bursa cephelerinde bozguna uğradıklarını yazmıştı. İleri gazetesi, Mudanya ve İzmir limanlarında Yunan vapurlarının çokluğuna dikkat çekmekteydi. Ayrıca gazete Yunanistan'da kanlı ihtilâllerin başlayacağından bahsetmekte ve bundan sonraki Türk resmi tebliğlerinin birer zafernâme şeklinde olacağına dikkat çekmişti.⁵³

Dönemin basını zaferin İzmir'e kadar devam ettiğine işaret ediyordu. Akşam gazetesinin 6 Eylül günü nüshasında bu konuda önemli açıklamalar yapılmıştı. Ödemiş'ten hareket eden 2000 atlıdan oluşan Türk süvarilerinin demiryolu hattını takip ederek İzmir'e yöneldiği, Türk askerlerinin Manisa'ya vardığı, Yunanlıların kaçarken geçtikleri yerleri yağma ettikleri ve yangın çıkardıkları yazılmaktaydı. Yunan askerleri Soma'dan Bergama'ya

50 Vakit, 5 Eylül 1922,s.1.

51 Vakit, 5 Eylül 1922,s.1.

52 Yeni Şark, 5 Eylül 1922,s.1.

53 İleri, 5 Eylül 1922, s.1.

kaçmıştı. Gazete, Türk askerlerinin iki güne kadar İzmir'e gireceğini halka müjdelenyordu.⁵⁴ Aynı gazetenin 7 Eylül günü nüshasında Türk tayyare filosofunun İzmir semalarında dolaştığı bilgisine yer verilmişti. İzmir'deki genel durum ile ilgili yorumlar da yapılmaktaydı. İzmir'deki Yunanlıların telaşlı ve heyecanlı olduğuna dair izlenimlere yer verilmişti. Yeni Şark gazetesinin aynı gün yayınlanan nüshasında “ *namus ve istiklâl-i vatan için çalışan ve 10 gün içinde cani ve müstevli düşmanı tepeleyen kahraman ordularımız İzmir'e hakim tepelere vasıl oldular*” denilmekteydi. Türk tayyarelerinin ufuklarından halka beyannameler attığı, mahvolmuş, yenilmiş Yunan askerlerinin İzmir'den vapurlara bindirildiği, bir iki güne kadar Türk askerlerinin İzmir'i teslim alacağı yazılmıştı.⁵⁵

İzmir'deki son durum tüm detaylarına kadar gazeteler tarafından aydınlatılmaktaydı. İzmir'deki durumun vahametine dikkat çekilmekteydi. Ecnepleri himaye etmek üzere İzmir Limanı'na gemilerin peyder pey geldiği, İzmir'de yiyecek sıkıntısı yaşandığı verilen bilgiler arasındaydı. Yeni Şark gazetesine göre; İzmir'deki Yunan askerlerinin tamamı vapurlara bindirilmiş, dağlık arazide de birçok Yunan askeri esir edilmişti⁵⁶

Vakit gazetesi 8 Eylül 1922 tarihli nüshasında “*kıtaatımız İzmir önündedir, düşman İzmir civarındaki tepelerde bir mukavemet gösteremez ise bugün ordumuzun İzmir'e girmesi ve Cuma namazımızın İzmir'de kılınması muhtemeldir*” başlığı ile okuyucularına son durumu açıklamıştı. Gazetenin aktardığı bilgiye göre; 5 Eylül'de Türk süvarileri Salihli'yi ele geçirmişti, Salihli'nin İzmir'e olan uzaklığı 90 km mesafedeydi. Türk süvarileri bu süreyi 3 gün zarfında kolayca kat edebileceğine, 8 Eylül'de İzmir önüne gelmiş olmasına dikkat çekilmekteydi. Gazeteye göre; eğer düşman kuvvetleri bir parça daha fazla eşya kaçırabilmek için İzmir önündeki tepelerde son kuvvetleri ve jandarma kıtaatları ile mukavemet göstermeye çalışırsa İzmir'in kurtuluşu bir iki gün gecikebilirdi. Aksi durumda Türk askerlerinin 8 Eylül'de İzmir'de olacağı ve Cuma namazının burada kılınacağı ihtimalinden bahsediliyordu. Gazete cephelerdeki son askeri vaziyeti ise şöyle açıklamıştı:

“-Yunan şimal grubu da kati bir mağlubiyete düşer edilmiştir.

*-Yunanistan'ın şimal grubu Kocaeli muntkasında tamamen mağlup olmuştur. Ordu bütün malzemesini bırakarak çekilmektedir. Yunan ordusunun vaziyeti ümitsizdir. Kula, Alaşehir istirdat edilmiştir. Türk kuvvetleri büyük bir süratle İzmir üzerine ilerlemektedir”.*⁵⁷

54 *Akşam*, 6 Eylül 1922, s.1.

55 *Yeni Şark*, 7 Eylül 1922,s.1.

56 *Yeni Şark*, 8 Eylül 1922,s.1., *Babalık*, 7 Eylül 1922, s.1.

57 *Vakit*, 8 Eylül 1922, s.1.

یگنی شَرَق

بازم قرقری و زورق کلا

از ممالک مستعمره که در قلمرو عثمانیه است

عدد ۲۷ | تاریخ انتشار: ۱۳۰۱ | شماره مسلسل: ۷۷

روزنامه: ۲۵ | تاریخ انتشار: ۱۳۰۱ | شماره مسلسل: ۷۷

روزنامه: ۲۵ | تاریخ انتشار: ۱۳۰۱ | شماره مسلسل: ۷۷

میلی اردو دشمنی فی آمان بر تعقب ایله سوکیلی یورد مزیدن طرد اتمکده دوام ایدیبور از مرده کی یوان عسکری تماماً واپورلره اراکاب ایداشددر. داغلق اراضیده منہزم یوان اردو سنک ترک ایتدیکی اسرا مقداری مهم بریکونه بالغ اولمقددر.

امریقالیلر مدانییه ده برسقینه کوندردیلر

شهرهای ایروان و یورد مزیدن طرد اتمکده دوام ایدیبور از مرده کی یوان عسکری تماماً واپورلره اراکاب ایداشددر. داغلق اراضیده منہزم یوان اردو سنک ترک ایتدیکی اسرا مقداری مهم بریکونه بالغ اولمقددر.

برونو یاپا دادا کیس - غونارینس قاپینه سی استعفا ایتدی

سوز قاپینه آگیش بر تتر قاپینه یوان ایرو سنک آسرای صخره قونارینس سوز قاپینه غونارینس قاپینه سی استعفا ایتدی.

استر کادیس ده استعفا ایتدی

فرجه سوز قاپینه استر کادیس ده استعفا ایتدی.

یوانیلر تماماً منہزم اولدیلر

یوانیلر تماماً منہزم اولدیلر.

مترار که طللی و لوندرده طرز تلقی

مترار که طللی و لوندرده طرز تلقی.

یوان هزیت عسکریمی حقده انکلیز مطبوعاتی نه دیبور؟

یوان هزیت عسکریمی حقده انکلیز مطبوعاتی نه دیبور؟

یوان اردولر نیک مغلوبیتی و مطبوعات

یوان اردولر نیک مغلوبیتی و مطبوعات.

وندیک قونراسنی ۱۳ یولوده

وندیک قونراسنی ۱۳ یولوده.

یارین میلی اردو از مزیره کیریور

یارین میلی اردو از مزیره کیریور.

متفقتر از مزیره بحریه افرادی چیقار مشلر

متفقتر از مزیره بحریه افرادی چیقار مشلر.

یوانک متار که تکلیفی حقده

یوانک متار که تکلیفی حقده.

ترقیوبیس ناصل اسیر ایدلدی؟

ترقیوبیس ناصل اسیر ایدلدی؟

ایبکی یوان قول اردو سنک وضعیتی

ایبکی یوان قول اردو سنک وضعیتی.

شرق مسئلهسی و متفقتر

شرق مسئلهسی و متفقتر.

فرجه سوز قاپینه

فرجه سوز قاپینه

فرجه سوز قاپینه

Tevhid-i Efkâr, 8 Eylül 1922

Tevhid-i Efkâr gazetesini İzmir'in teslim alınmasının çok yakında olduğunu yayınlamaktaydı. Gazete, Türk ordusunun 8 Eylül'de İzmir'e varacağını şu satırlara yer vererek açıklamıştı:

*"Zaferden zafere koşan şanlı kahraman ordumuzun süvari fırkaları İzmir'den 35 kilometre mesafeye vasıl oldular. Yunanistan'ın şimal ordusu da perişan ve imha edildi. İtilaf mümessilleri düşmanın mütareke talebinin hükümeti milliyemize arzını rica ettiler. Bugün süvarilerimizin Cuma namazını İzmir'de kalmaları memuldür. Muzaffer ordumuz yıldırım süratıyla İzmir üzerine yürümektedir. Kıtaatımız Salihli, Kasaba, Ödemiş ve Torbalı, Manisa'yı da işgal ettiler. Ve İzmir'imizi her taraftan ihata ettiler."*⁵⁸

Tevhid-i Efkâr'da Mehmet Akif'in (Ersoy), "Doğacaktır sana vadettiği günler Hakk'ın, kim bilir belki yarın belki yarında da yakın"⁵⁹ dizelerine yer verilmişti. Ordu İzmir'e yaklaştıkça uzun zamandır süren esaretin sonlanacağını umut edilmekte, gazeteler halkın duygularına tercüman olmaktadır.

Yunan tarafı artık başarısızlığının farkındaydı. Yunanlılar, büyük devletler nezdinde bir mütareke talebinde bulunmuşlardı. Fransa, İngiltere, İtalya fevkalâde komiserlikleri baş tercümanları 7 Eylül 1922'de saat on bir de Ankara mümessili Hamid Bey'i ziyaret etmişlerdi. Yunan Hükümeti'nin Anadolu'nun tahliyesi şartıyla Düvel-i Müttefike vasıtasıyla bir mütareke talep edilmiş ve bu teklifin Ankara Hükümeti'ne hızlı şekilde bildirilmesi rica edilmişti. Tercümanlar, müttefik devletlerce kendilerinin bu vazifeye memur

58 *Tevhid-i Efkâr*, 8 Eylül 1922, s.1.

59 *Tevhid-i Efkâr*, 8 Eylül 1922, s.1.

edildiklerini, yeniden kan dökülmesine mani olmak ve tahribata nihayet vermek arzusunda olduklarını açıklamışlardı. Hamit Bey de Hariciye Vekâleti'ni bu teşebbüs ile ilgili olarak çektiği bir telgrafla haberdar etmişti.⁶⁰ Bu teşebbüs karşısında Tevhid-i Efkâr gazetesi şöyle bir değerlendirme yapmıştı: “Düşman mütareke istiyor... Fakat çok geç kalmıştır. Artık mütareke yoktur. Esaret vardır. Ölüm vardır. Yunanistan Türkü mahvetmek istiyordu”.⁶¹

Vakit gazetesi, 9 Eylül günü nüshasında “Kıtaatımız İzmir kapılarındadır. Şehirde büyük bir heyecan hüküm sürmekte ve her an ordumuzun İzmir’e duhulüne intizar edilmektedir. Dün müdaafacılarla asker firarileri arasında müsademeler vuku bulmuştur”, “İzmir’de kanlı müsademeler başladı”. “Dün müdaafacılarla asker firarileri arasında kanlı müsademeler vukua gelmiştir. Birçok telefât vardır” başlıkları altında son gelişmelere yer verilmişti. Gazeteye göre; 8 Eylül sabahı İzmir’de çarpışmalar olmuş her iki tarafta da yaralananlar ve ölenler olmuştu. İzmir’de Steryadis aleyhinde büyük bir galeyân meydana gelmişti. Hronos’tan aktarılan habere göre; İzmir komiserliği memurlarının büyük kısmı ile İzmir’deki Yunan bankalarının memurları ve birçok İzmirli Yunanistan’a gitmişti. İzmir’de asayişin sağlanması için saat sekizden sonra halkın sokağa çıkması yasaklanmıştı. Ankara’da esir askerler için iki esir garnizonu tesis edilmişti. Esirlerin iâsesi için meclis 40 bin liralık tahsisat kabul etmişti. Balıkesir ve Bandırma’nın alınması ile Yunan askerlerinin önemli bir ricat yolu kapanmıştı. Gazete, Türk ordusunun İzmir önünde nerede bulunduğu henüz bilinmediği bununla ilgili resmi bir haber alınmadığını belirtmiş, 9 Eylül günü ordunun İzmir’e girmiş olması gerektiğini yazmıştır. İzmir’de karışıklığın her dakika arttığı, Yunanlıların bütün vasıtaları ile şehri tahliye etmeye çalıştığı, şehirdeki levazımın ve İzmir’e kadar gelen askerlerin Sakız ve Midilli adalarına nakledildiği bildirilmektedir. Gazete son durumu şu satırlar ile açıklamıştı:

“Yunan şimal grubu perişan bir halde dolaşmaktadır. Bursa’nın üç gün evvel Yunanlılar tarafından tahliye edildiği muhakkaktır. Rumca gazeteler ve Atina’dan gelen telgraflar da bunu doğrulamaktadır. Şu halde Yunan şimal grubunun ikinci ricat yolu da kapanmıştır. Bu grubun Bursa’nın cenubunda dağlık arazide bulunduğu muhtemeldir. Serseri bir surette yol aramaktadırlar.

1-Cenupta kıtaatımız İzmir’in kapılarına dayanmıştır. Şehrin bugün yarın işgali muhtemeldir.

2-Cenup grubuna mensup olarak öteye beriye dağılmış olan düşman kıtaati peyder pey esir edilmektedir.

3-Düşmanın Şimal grubu da bir çember içine alınmış ve dağlık araziye atılmıştır.

4-Bandırma ve Balıkesir’in işgali ile Yunan ordusu için kurtuluş ümidi bitmiştir”.⁶²

60 Tevhid-i Efkâr, 8 Eylül 1922, s.1.

61 A.g.e.

62 Vakit, 9 Eylül 1922, s.1.

6 Eylül Ankara'dan bildirildiğine göre; Türk tayyareleri İzmir ufuklarından düşman askerlerine ve halka beyannameler atmıştı. Söz konusu tayyareler kaçan düşman kolları üzerinde alçaktan uçarak makinalı tüfek ateşi ile düşmanı dağıtmıştı.⁶³ Gazeteler "ordumuzun zaferi katiidir" demekle ve dış ülkelerin Yunanlıların bu savaşı kaybettiğine inandığına dair haberler yayınlanmakta idi. "Londra mehafili artık Yunanlıların Anadolu'yu kaybettiklerini ve ordumuzun fevkalade bir süratle İzmir'e doğru ilerlediğini bildiriyor" şeklinde başlık altında İngiltere ve Fransa'da hâkim olan görüşün Yunanlıların bu savaşı kaybettikleri yönünde olduğu açıklanmakta idi. Onlara göre; Yunanlılar İzmir'de başarılı bir mukavemet gösteremeyecekti. Londra'nın görüşüne göre; Müttefiklerin ve çarpışan iki tarafın temsilcilerinin İzmir'te toplanarak derhal bir konferans akdi yapılmalıydı.⁶⁴ Aynı gazete İstanbul'daki Amerikalı gazetecilerin 7 Eylül'de İstanbul'dan yola çıkıp İzmir'e gittiğini, işgal esnasında İzmir'de hazır bulunmak istediklerini yazmaktaydı.

Gazete, Atina'daki ahalinin halen aldatıldığını söylemekteydi. 6 Eylül Hronos gazetesinden yapılan alıntıya göre; Yunan Hükümeti'nin terhis ve Anadolu'yu tahliye etmek tasavvurunda olduğu hakkındaki rivayetleri tekzip ettiği bildirilmişti. Atina'dan gelen haberlerde Yunan ordusu başkumandanı Trikupis'in esareti itiraf edilmekteydi. Rum basınının artık gerçeği gizlemediği, Yunanlıların mağlubiyetine inanmayanların Trikupis'in esaret haberini duyduktan sonra artık fikirlerinin değiştiğinden bahsedilmişti.⁶⁵

10 Eylül'de yayınlanan gazeteler İzmir'in kurtarıldığına dair haberlere yer vermişlerdi. Gazeteler bu özel haberi verirken sayılarını renklendirmişler ve görsellerle bezemişlerdi. Tevhid-i Efkâr gazetesinin 10 Eylül 1922 günü nüshasında "Cenabı Hakk'a hamd-ü şükür olsun: şanlı ordumuz dün İzmir'i kurtardı" başlığı atılmıştı. Başlığın altında da Başkumandan'ın ordular ilk hedefiniz Akdenizdir! İleri! emrini verdikten sonra Türk ordusunun on beş günde hedefine ulaştığı yazılmıştı. "Kahraman ordumuz dün Kemal-i şan-u şerefle İzmir'e girdi. İnnâ fetahna leke.." başlığı altında ordunun 9 Eylül'de öğleden sonra saat 16:30 halkın gözyaşları ve heyecanlı tezahüratı ile İzmir'e dahil olduğu, üç sene üç ay yirmi dört günlük bir girdaptan sonra İzmir'in ufkunun hilal bayrağı ile tekrar nurlandığı ifade edilmişti. Gazeteler bu güne özel yazılara yer vermişler, şehirdeki durumu anlatan yazılar yayınlamışlardı. Bunlardan bir tanesi şöyleydi:

"Bugün Türkün en büyük zafer bayramıdır. Fakat biz bu şanlı zaferi bu büyük bayramı görmek için ne kadar ağladık, ne kadar matem tuttuk, ne kadar elem çektik ve ne kadar şehit verdik. İzmir'i kurtarmak için şehit olan bahadır askerlerin hâlâ cerihalarından kan fişkırtıyor. Hala Anadolu'nun yeşil yurtları duman, alev içinde hâlâ ak saçlı ninelerimiz, beli bükülmüş büyükbabalarımız, masum yetimlerimiz, zalim,

63 Vakit, 8 Eylül 1922,s.2., Tevhid-i Efkâr, 12 Eylül 1922, s.2.

64 Vakit, 8 Eylül 1922,s.2.

65 A.g.e.

سەر هه‌ڵه‌وه‌ی ئاوێشانده‌ی وێنه
 هه‌ڵه‌وه‌ی ئاوێشانده‌ی وێنه
 هه‌ڵه‌وه‌ی ئاوێشانده‌ی وێنه
 هه‌ڵه‌وه‌ی ئاوێشانده‌ی وێنه

جباب حقه‌ی محمدشکر اول و نه‌ی شانی اردوسه‌، دون اره‌یری قورتاردی

هه‌ڵه‌وه‌ی ئاوێشانده‌ی وێنه

مصطفی کمال پاشا

هه‌ڵه‌وه‌ی ئاوێشانده‌ی وێنه

هه‌ڵه‌وه‌ی ئاوێشانده‌ی وێنه

هه‌ڵه‌وه‌ی ئاوێشانده‌ی وێنه

هه‌ڵه‌وه‌ی ئاوێشانده‌ی وێنه

هه‌ڵه‌وه‌ی ئاوێشانده‌ی وێنه

هه‌ڵه‌وه‌ی ئاوێشانده‌ی وێنه

هه‌ڵه‌وه‌ی ئاوێشانده‌ی وێنه

هه‌ڵه‌وه‌ی ئاوێشانده‌ی وێنه

هه‌ڵه‌وه‌ی ئاوێشانده‌ی وێنه

هه‌ڵه‌وه‌ی ئاوێشانده‌ی وێنه

هه‌ڵه‌وه‌ی ئاوێشانده‌ی وێنه

hain, eşnâ Yunanlık son zorbaları altında ölümlerin en fecî' ile rahmeti rahmana kavuşuyorlar...

"Milli ordu şehre girerken her yere Osmanlı sancakları çekilmiş. Minarelerde de müezzinlerin tekbir ve tehlîl avazları yükselmiştir. Türk askerleri İzmir'e girer girmez İzmir'e hâkim noktaları tutmuşlar ve rıhtımları işgal ederek şehrin hariçle her türlü muvâsalasını kat' eylemişlerdir. İzmir'den firar edemeyen Yunan efradı zabitanı kısmen Rum hanelerine gizlenmiş olmakla beraber mühim bir kısmı esir edilmiş ve bunların şehir haricine seokine başlanılmıştır".⁶⁶ Gazeteye göre; sükûn ve asayiş henüz sağlanamamıştı. Rumların evlerine saklandığı ve mahallelerinde sükûnet hâkim olduğu bilgisi verilmişti.

Gazeteler İzmir'i kurtaran orduya övgüler yağdırmıştı. Ordu, Türk'ün yurdunu, namusunu, dinini kurtaran kahraman bir ordu olarak tasvir edilmişti. Milli ordu İzmir'e girerken kadın, erkek, genç, yaşlı, çocuk herkes sokaklara dökülmüş, kahraman süvarileri gözyaşları içinde karşılamışlardı. Tevhid-i Efkâr gazetesi, halkın heyecanı ve sevincinin çok büyük olduğunu, askerlerin ellerini ayaklarını hayvanlarını öptüklerini, halaskar gazilerin tozlu elbiselerine, hayvanların toprak içinde yelelerine yüzlerini gözlerine sürdüklerini yazmıştı. Taarruzun başlangıç yeri olan Afyonkarahisar ile İzmir arasında ordunun yıldırım gibi seri bir suretle 15 günde 420 kilometre mesafeyi kat ettiği, Mustafa Kemal Paşa'nın da yakında İzmir'e geleceği de verilen haberler arasındaydı.⁶⁷

Vakit gazetesi ise İzmir'in kurtarılışı haberini şu şekilde yayınlamıştı: *"Süvari kıtaatımız dün saat dört ile beş arasında İzmir'e dâhil olmuş ve İzmir kalesinde şanlı bayrağımız temevvüç etmeye başlamıştır. Son haberlere nazaran şehirde büyük bir sükûn hüküm sürmektedir".*

"Üç buçuk seneye yakın bir zamandan beri beklediğimiz mesut gün nihayet hulûl etti: İzmir anavatanına kavuştu... Dün ikinci vaktinden beri İzmir'de Osmanlı bayrağı temevvüç etmektedir. Kahraman askerlerimiz on iki günlük şiddetli muhaberatı müteakip büyük bir süratle İzmir kapılarına dayanmış olan süvarilerimiz dün saat dört ile beş arasında iki koldan İzmir'e girmişler ve idareyi ellerine almışlardı. Ordumuzun İzmir'e yaklaşması ve hiçbir mukavemet ümidi kalmaması üzerine Yunanlılar İzmir'e alelacele tahliye etmeye başlamışlardı. Evvelki gün bilumum Yunan memurini İzmir'den müfarakat ettikten şehrin teslimi için İzmir'deki ceneral konsoloslar milli ordu kumandanına müracaat etmişlerdir. Bu müracaat telsiz telgrafla vuku bulmuştur. Çekilen telgraf Ankara'dan aldığımız malumata nazaran evvelki gece saat on buçukta Ankara'ya vasıl olmuştur. Keyfiyet derhal Baş Kumandanlığa bildirilmiş ve Baş Kumandan tarafından cevap verilmiştir".⁶⁸

10 Eylül 1922 Ankara kaynaklı haber de aynı gazetede şu şekilde yayınlanmıştı: *"İzmir süvari kıtaatımız dün saat on bir buçukta dâhil olmuştur. Ahali*

66 *Tevhid-i Efkâr*, 10 Eylül 1922, s.1.

67 *A.g.e., Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Eylül 1922, s.1.

68 *Vakit*, 10 Eylül 1922, s.1.

ordumuzu emsalsiz bir şevk ve şetaretle karşılamıştır. Resmi merkezler, karakollar işgal edilmiş ve asayiş temin edilmiştir. Şehirde ve civarda kalmış olan Yunan zabitan ve efradı toplanmaktadır". Paris kaynaklı haberde de İzmir'in süvariler tarafından işgal edildiği bildirilmiş, işgalin sükûnet içinde olduğu aktarılmış, Nuri Bey'in kumandası altında bulunan bir Türk kolu beş yüz lira mükâfatı ve adalar denizine ilk vasıl olacak kumandan Mustafa Kemal Paşa tarafından vaat edilen sancağı kazanmıştır.⁶⁹ Gazetelerde Mustafa Kemal'in bir emri yayınlanmış ve şehirde asayişin sağlanması adına Hristiyanlara kötü muamele yapılmaması emredilmişti. Hristiyanlara kötü muamele yapanların idamla cezalandırılacağı bildirilmişti.⁷⁰

Vakit'in yaptığı açıklamaya göre; Yunanlılar Çatalca'daki askerlerini de geriye çekmeye başlamışlardı. Uzun süredir hiçbir telgraf gelmediğinden Yunanistan'da mühim bir olay yaşanma olasılığı vardı. Yunan hezimetinin tarihte görülmemiş bir hezimet niteliğinde olduğu, Yunan askerlerin moralinin bozuk olduğu, İzmir'e gönderilen ihtiyat taburları efradının karaya çıkmaktan imtina ettiği yazılmıştı. Gazeteye göre; Yunanlılardan 700 top, 950 otomobil, 11 tayyare, 2000 mitralyöz ganimet alınmıştı. 500 zabıt, 12000 nefer esir alınmış, 3 Yunan fırkası imha edilmişti.⁷¹

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi ise İzmir'in kurtuluşu haberini "Süvarilerimiz cumartesi günü öğleden evvel on otuzda İzmir'e girmiştir. İzmirîliler bu suretle Yunan kâbusundan müebbedin kurtuldular" başlığı altında şu şekilde yayınlamıştı: "Dün gece İzmir'in tahlisine dair ilk haber şehrimize saat dokuz buçukta geldi ve gazetemiz derhal ilave çıkarmak suretiyle Ankara'daki hemşerilerini ve karilerini bu büyük müjdeden haberdar eyledi. İzmir'e giren Mürsel Paşa kumandasında bulunan süvari kolordumuzdur. Süvarilerimiz öğleden evvel saat on buçukta şehre dâhil olmuşlar ve derhal Mürsel Paşa İzmir limanında Fransız (Edgar Quinet) zırhlısının telsiziyle Başkumandan Paşa hazretleri namına ordu telsizine şu telgrafi çekmiştir:

Muzaffer Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa hazretlerine,

Muzaffer Milli ordumuzun yılmaz süvarileri bizler düşmanın İzmir önündeki son mukavemetini kırarak 9 Eylül 1338 on otuzda şehre dâhil olduk. Halkın solgun gözyaşlarıyla derin hürmetlerini iblağ ile bahtiyarım.

Süvari Kumandanı Mürsel".⁷²

69 Vakit, 11 Eylül 1922, s.1.

70 Peyam-ı Sabah, 10 Eylül 1922, s.1., İzmir'in düşman işgalinden kurtarılması esnası ve sonrasında kentteki asayiş ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Mehmetefendioğlu, Nazlı İnceburun, "İşgal Dönemi'nde İzmir ve Çevresinde Gerçekleşen Asayiş Olayları (1919-1922)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.43, 2021, s.701-703, Nilgün Nurhan Kara, "İşgal Altındaki İstanbul Basınında İzmir'in Kurtuluşu", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 17/35, s.123,127.

71 Vakit, 10 Eylül 1922, s.1.

72 Hâkimiyet-i Milliye, 10 Eylül 1922, s.1.

وقت

یومنامه

شماره ۱۰۰۰
تاریخ ۱۰ آبان ۱۳۰۱
قیمت ۱۰۰۰

۱۷۰۳
عدد ۱۰۰۰

مجلسه ۱۰۰۰
تاریخ ۱۰ آبان ۱۳۰۱
قیمت ۱۰۰۰

سواری قطاعتز دون ساعت درت ایله بش آراسته از میره داخل اولمش و از میر قلعه سنده شانیل یار اعترن قوج ایتمکه باشلا شد. صوگ خبرلره نظرآ شهرده بو یوک بر سکون حکم سورمگده در

شهر مزدگی یونانه هیئت همکسری دوه مفارقت ایتمدر. آندوه ۲۴ ساعتده بری هج بر عتران کلمه بکنده یونان سنده مهم وقایع ظهور ایندیگی اکتشافمقدرد. یونانیلر خنالدوگ تو نبریمده گریه. چنگک باشد سندرور

برسه مزك استر دای

بوسه مزك استر دای... (Text continues)

سوی ایلمرک فرید قلعه سندی و مزك ایلمرک سولوم

ایلمی فتح

ایلمی فتح... (Text continues)

اتاملر بره مت

اتاملر بره مت... (Text continues)

سوی ایلمرک فرید قلعه سندی و مزك ایلمرک سولوم

برسه ده وضعیت

برسه ده وضعیت... (Text continues)

آتمدن خبر یوق

آتمدن خبر یوق... (Text continues)

سوی ایلمرک فرید قلعه سندی و مزك ایلمرک سولوم

برسه ده وضعیت

برسه ده وضعیت... (Text continues)

۷۶ ایلول تاریخی تبلیغ رسمیلر

۷۶ ایلول تاریخی تبلیغ رسمیلر... (Text continues)

سوی ایلمرک فرید قلعه سندی و مزك ایلمرک سولوم

برسه ده وضعیت

برسه ده وضعیت... (Text continues)

استانبولده یونانیلردن تمیزلر یون

استانبولده یونانیلردن تمیزلر یون... (Text continues)

سوی ایلمرک فرید قلعه سندی و مزك ایلمرک سولوم

برسه ده وضعیت

برسه ده وضعیت... (Text continues)

فرید پاشا بوگون استانبول کاپور

فرید پاشا بوگون استانبول کاپور... (Text continues)

سوی ایلمرک فرید قلعه سندی و مزك ایلمرک سولوم

برسه ده وضعیت

برسه ده وضعیت... (Text continues)

İstanbul'daki Rumca gazeteler artık yenilgiyi itiraf ediyor ve bu felaketlerden az zararla nasıl kurtulanabilir buna cevap arıyorlardı. Tahidromos gazetesinde bu felaketten kurtulmak için Mustafa Kemal gibi bir Yunanlıya ihtiyaç olduğu yazılmıştı.⁷³ Anadolu'daki hadiseler Yunan halkını derinden etkilemişti. Yunan halkının bir kısmının Başkumandan Hacıanestis'e karşı kin beslediği yazılıp çizilmişti. Hacıanestis'in tepki çekmesinin en önemli sebebi ise İstanbul'a girmek için Anadolu cephesini boşaltması idi. Bu hareketin cephede Yunanlıları savunmasız bir duruma getirdiği düşünülüyordu.⁷⁴

İzmir'in düşman işgalinden kurtuluşu tüm yurttan sevinçle karşılanmıştı. Yurdun birçok yerinde sevinç gösterileri yapılmıştı. İzmir'in kurtuluşu vesilesi ile İstanbul'da binlerce kişi Sultan Ahmet meydanında toplanarak İzmir'in işgal günü siyaha boyanan bayrağın tekrar kırmızı rengi değiştirmişler ve tezahüratta bulunmuşlardı. İstanbul'da belediyenin Fatih dairesinde toplanılarak ordunun zaferini kutlamak için müzakeratta bulunacağı haberi gazetelerde yayınlanmıştı. Eyüp Sultan'da toplanan halk tezahürata bulunarak Balat'a kadar yürümüşlerdi.⁷⁵

İstanbul'da dükkânlar, bayraklarla süslenmiş, halk sokaklara dökülmüş tezahürat yapılmıştı.⁷⁶ Halk İstanbul'un en işlek caddelerinde dolaşmıştı. Sirkeci, Fatih, Sultan Ahmet, Çemberlitaş cihetlerinde Kadıköy, Beyoğlu'nda büyük tezahüratlarda bulunulmuştu. Akşamları fener alayı ve meşaleler eşliğinde yürüyüşler olmuş halk "yaşasın Mustafa Kemal Paşa! Kahrolsun Yunanlılar!" Avazları ile tezahürat yapmışlardı.⁷⁷ İzmir'in kurtuluşu vesilesi ile Ankara'da 10 Eylül'de bir takım etkinlikler yapılmıştı. Bir alay tertip edilmiş, Ankara dolaşmıştı. Meclisin önünde mebuslar nutuklar okumuş, meclisin önünde kurbanlar kesilmiş, dualar okunmuştu. İcra Vekilleri Reisi Rauf Bey de hükümet namına halka bir beyan neşretmişti.⁷⁸

13 Eylül'e gelindiğinde gazeteler Yunanlıların son durumunu izah etmeye devam ediyordu. 13 Eylül günü gazeteler şu haberleri yayınlamaktaydı: *"Anadolu'daki 210 bin kişilik Yunan ordusundan ancak 50 bin kişi kurtulabilmiştir. Bilimum Yunan levazımı iğtinam olunmuştur. En son haberlere nazaran Yunan zayıfatı tasavvurun fevkindedir. Üsera ve ganaim miktarı mütemediyen artıyor". "Şehirde sükûn hüküm sürmektedir. Binlerce mülteci şehri doldurmuştur. 11 Eylül Londra kaynaklı bir haber de şu şekilde yayınlanmıştı: "Cumartesi günü İzmir'e dâhil olan ikinci Türk fırkası ahali tarafından alkışlarla istikbal edilmiştir. Mezkûr*

73 *Vakit*, 10 Eylül 1922, s.1.

74 *A.g.e.*, s.2.

75 *A.g.e.*, s.3.

76 İzmir'in kurtuluşu sonrasında İstanbul'da yapılan kutlamalar konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Nilgün Nurhan Kara, "İşgal Altındaki İstanbul Basınında İzmir'in Kurtuluşu", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 17/35, s.121-136.

77 *Vakit*, 11 Eylül 1922, s.2., *Tevhid-i-Efkâr*, 12 Eylül 1922, s.3.

78 *Vakit*, 12 Eylül 1922, s.1., *Tevhid-i-Efkâr*, 12 Eylül 1922, s.2.

fırkayı beşinci fırka takip etmiştir. İzmir'deki Yunan ordusu esir edilmiştir".⁷⁹ Gazete şehirdeki mültecilerin büyük bir sorun olacağını, Amerika muavenet heyetinin bu konuyla ilgili bir takım vaatlerde bulunduğunu yazmıştı. Yine aynı gazetede 9 Eylül tarihli resmi tebliğ yayınlamıştı. 9 Eylül tarihli resmi tebliğde ordunun düşmanın İzmir şarkındaki son mukavemeti dahi kırarak sabah saat ondan itibaren ahalinin tezahüratı arasında İzmir'e vasıl olduğu, birçok mühimmat ve esirin ele geçirildiği, İzmir'de asayiş tamamen temin edildiği açıklanmıştı.⁸⁰ 13 Eylül'den itibaren İzmir ile ilgili yayınlanan haberler ise genellikle İzmir yangınıyla ve gelecekteki mütareke ile ilgiliydi.

Sonuç

15 Mayıs 1919 tarihinden 9 Eylül 1922 yılına kadarki süreçte İzmir, Yunanistan'ın işgali altında kalmış ve kentteki Türk nüfus çok zorlu bir dönemden geçmiştir. Milli Mücadele'de Batı cephesinde Türk ordusu ile Yunan ordusu arasında cereyan eden bir dizi savaş Batı Anadolu halkının ve tüm Anadolu topraklarının kaderinin yeniden çizilmesinde büyük rol oynamıştır. Özellikle Türk ordusu tarafından Yunan ordusuna karşı 26 Ağustos 1922 yılında başlatılan Büyük Taarruz, Türklerin hem Yunanistan hem de diğer işgalci devletlere büyük bir darbenin indirildiği son zafer olarak tarihte yerini almıştır. Cephede beş günde büyük başarılar kazanan Türk ordusu, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın ortaya koyduğu yeni hedefle yönünü İzmir'e doğru çevirmiştir.

Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nin hemen ardından kaçan Yunan ordusunu takip eden Türk askerleri, hızla ilerleyerek ve Yunan askerlerini etkisiz hale getirerek İzmir kapılarına dayanmıştı. Türk basını Batı cephesinde yaşanan gelişmeleri dikkatle takip etmiş, önemli ölçüde sansüre uğrasa da Türk kamuoyuna doğru ve güncel haberler aktarmaya çalışmıştır. Büyük Taarruz'un başarıya ulaşmasıyla beraber Türk basını cepheden daha hızlı ve güvenilir bilgiler almaya başlamış ve okuyucularına gelişmeleri aktarmıştır. Yunanlılara karşı kazanılan Türk başarıları Türk basınında yer aldıkça hem ülke halkının başarıya olan inancı hem de özgürlüğe kavuşma ümidi artmıştı. Diğer taraftan da Türk basınında yer alan Türk askeri başarıları dış dünyayı da etkilemiş, bu güne kadar Atina'dan cepheye dair alınan haberlerin gerçeği yansıtmadığı anlaşılmıştır. Türklerin Afyon'dan itibaren zafer kazandığını öğrenen Büyük Devletler, Yunanlıların İzmir'de kalamayacaklarını ve burada başarılı olamayacaklarını anlamışlardır. Anadolu'nun önemli merkezleri olan Afyon, Kütahya, Uşak, Eskişehir, Balıkesir, Manisa, Soma, Bergama'nın düşman işgalinden kurtarıldığını dönemin Türk basınından öğrenmek mümkün olmuştur. Türk gazeteleri zafer haberleri ile halkın moral ve motivasyonunu arttırmış, İzmir'in

⁷⁹ *Vakit*, 13 Eylül 1922, s.1.

⁸⁰ *A.g.e.*,s.1.

de yakında Türk süvarileri tarafından kurtarılacağını müjdelemiştir. Basın 9 Eylül 1922 günü İzmir'in düşman işgalinden kurtarıldığını 10 Eylül günü halka duyurmuş, güne özel yazılar yazılmış, resimler, fotoğraflar yayınlanmıştır. Türk ordusunun İzmir'e giriş süreci dönemin gazetelerinin yayınladığı haberlerle daha aydınlatıcı bir şekle girmiştir. Dönemin gazetelerine bakarak İzmir'in düşman işgalinden kurtuluşuna giden sürecini daha iyi kavramak mümkün... Yine dönemin gazetelerinin yaptığı haberlerden anlıyoruz ki İzmir'in düşman işgalinden kurtuluşu Türk tarihi için önemli bir dönüm noktasıdır. Düşman askerinin İzmir'e çekilmesi ve İzmir'de tamamen etkisiz hale getirilmesi ile Milli Mücadele'nin başarısı daha da taçlanmış, İzmir'in kurtuluşu ile Milli Mücadele son evresine girmiştir.

KAYNAKÇA

I. Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi, 28 Ağustos 1922, D.I, C.22, 92. İçtima

TBMM Zabıt Ceridesi, 2 Eylül 1922, D.I, C.22, 95. İçtima

II. Süreli Yayınlar

Akşam

Anadolu'da Yenigün

Babalık

Hâkimiyet-i Milliye

İleri

Peyam-ı Sabah

Tercüman-ı Hakikat

Tevhid-i Efkâr

Vakit

Yeni Şark

III. Kitaplar

AKYÜZ, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, 1920-1927, C.II, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 2001.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., C.I, Ankara, 1991.

ELMACI, M. Emin, *Kurtuluşun Lideri ve Gazetecisi, Mustafa Kemal Atatürk ve Yunus Nadi*, Cumhuriyet Kitapları, İleri Basım Mat., İstanbul, 2021.

- ERİKAN, Celâl, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, haz. Rıdvan Akın, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2008.
- ERTAN, Temuçin Faik, Necdet Aysal, Alper Bakacak, Hasan Dinçer, Kadri Unat, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ed. Temuçin Faik Ertan, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011.
- GÖRGÜLÜ, İsmet *Büyük Taarruz*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1992.
- KARAYAMAN, Mehmet, *Uşak'ta Kuvâ-yı Milliye*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2021.
- NİŞ, Kemal, *Türk İstiklâl Harbi Büyük Taarruz*, 1-31 Ağustos 1922, C.II, 6. Kısım, 2. Kitap, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1968.
- NİŞ, Kemal, SÖKER, Reşat, *Türk İstiklâl Harbi II. Cilt, Batı Cephesi 6. Kısım, Kitap 3, Büyük Taarruz'da Takip Harekâtı*, (31 Ağustos - 18 Eylül 1922, Genel Kurmay Yay., Ankara 1969.
- ÖZALP, Kâzım, *Millî Mücadele 1919-1922*, C.I-II, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2020.
- SELEK, Sabahattin, *Anadolu İhtilâli*, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1968.
- Türk İstiklâl Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Genel Kurmay Basımevi, 1999, Ankara.
- TÜRKGELDİ, Ali Fuat, *Görüp İşittiklerim*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1949.
- UMAR, Bilge, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974.

IV. Makaleler

- ARIKAN, Zeki, "İşgal Dönemi İzmir Basını", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.5, S.13, 1988, ss.150-153.
- BOZKURT, Abdurrahman, "Yunanistan'ın İstanbul'u İşgal Planı (1922)" *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.18, 2010, s.133-150.
- ÇELEBİ, Mevlüt, "Millî Mücadele'de İtalyan İşgalleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.IX, S.26, Mart 1993, s.395-416.
- ÇUKUROVA, Bülent, "15 Mayıs 1919 İzmir'de Yunan Mezalimi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.III, S.8, 1987, s. 461-472.
- DEMİRHAN, Hasan, "Yunanistan'ın İzmir'i İşgalinde İngiltere'nin Rolü", *Gaziantep Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, 2019, C.18, S.4, s. 1532.

- ELMACI, M. Emin, "İzmir Halkının Yazdıklarıyla İzmir'de Yunan İşgali ve Mezalimi", *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri Kitabı 6-8 Eylül 2009*, Mediform mat., İzmir, 2010,s.72-91.
- GÖKDEMİR, Oktay, "İzmir'e Doğru Gazetesi, Mustafa Necati ve Vasıf Çınar", *İzmir'e Doğru*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Dizisi:64, Mono Matbaası, 2010.s.7.
- GÜNEŞ, Günver, "İzmir'in İşgali ve Aydın'daki Yankıları", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2007, S.9, ss.23-55.
- KARA, Nilgün Nurhan, "İşgal Altındaki İstanbul Basınında İzmir'in Kurtuluşu", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 17/35, s.121-136.
- MEHMETEFENDİOĞULU, Ahmet, İNCEBURUN, Nazlı, "İşgal Dönemi'nde İzmir ve Çevresinde Gerçekleşen Asayiş Olayları (1919-1922)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.43, 2021,s.701-703

V. Tezler

- YAVUZ, Resul, "Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Sevr Barış Antlaşması'na Giden Süreçte Türk Diplomasisi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi*, İzmir 2016.

Extended Abstract

The Greeks obtained the right to occupy Izmir and a significant part of Western Anatolia at the Paris Peace Conference convened on January 18, 1919. The Greek Government occupied Izmir on May 15, 1919, with the approval of Allied Powers. Greek army kept a significant part of Western Anatolia under occupation in a short time. The aim of the Greeks was to realize the megali idea with incorporating lands of Western Anatolia into their own lands. During the occupation, Greek army persecuted the people of Anatolia. At the same time, the aim of the Greek army was to end the legal existence of the Turkish Grand National Assembly established in Ankara and to make Turks accept the Treaty of Sèvres. For this reason, the Greek army wanted to seize Ankara and force Turks to accept the Treaty of Sevres.

An important national resistance began against Greek occupation in Anatolia. Mustafa Kemal Pasha led the Turkish resistance in Anatolia. Important battles were fought on the Western Front against Greek army with a regular army. Battles such as the Battle of İnönü, Battle of Kütahya-Eskişehir and Battle of Sakarya were fought on the Western Front. After the Battle of Sakarya, there was a silence of a year's period at the front. In this process, Turks were preparing for the attack in great secrecy. Turkish army launched the Great Offensive against Greek army from Afyonkocatepe on August 26, 1922. Turkish army won a great victory against Greek army in a short time. After a five-day struggle, the Greek army began to withdraw from the regions they were in, suffering great losses. Turkish army started to follow the enemy army with the directives of Mustafa Kemal Pasha. The enemy army was pushed from inner parts of Anatolia to the shores of Western Anatolia, and was completely destroyed in Izmir.

The struggle of Turkish army with Greek army was carefully followed by the Turkish press. The Turkish press, which was heavily censored, watched the developments on the front from many sources and announced it to their readers. Turkish people learned about Turkish victories from these newspapers with great curiosity. Turkish army's offensive that started from Afyon and advanced to Western Anatolia was a great source of morale for the readers. Newspapers conveyed to their readers that the Turkish army was heading

towards İzmir and heralded that the army would soon enter the city. The entry of Turkish cavalry to Izmir and all developments in Izmir were explained in newspapers of the period. Newspapers wrote that the Greek soldiers left their military ammunition and fled, and that there were many deserters, and that the Turks had won a great victory.

The newspapers of the period shared with their readers the joy of the people with entry of the Turkish army to Izmir. Newspapers wrote that Izmir, which was under the captivity of Greek soldiers from May 15, 1919 until September 9, 1922, has now gained its freedom. The liberation of Izmir created joy in the whole country. Celebrations were held in many parts of the country due to this incident. On the other hand, it was pointed out that there was a great turmoil in Izmir after the victory of the Great Offensive. In this process, the newspapers also covered disintegration of the Greek army, the refugees piling up in Izmir, and the fires that the Greeks started while fleeing.

Turkish newspapers conveyed all developments in process leading to liberation of Izmir to public and fed people's hope for freedom. In this respect, the news published by the press during the period from the occupation of İzmir to its liberation are important in writing the History of the Turkish Republic. The Turkish press acted impartially and made broadcasts reflecting the truth while reporting. Newspapers, the only source of news for the public, fulfilled an important responsibility while reporting the entry of Turkish army into İzmir. For this reason, newspapers of the period are very important for historians researching this period. With such news in Turkish newspapers of the period unfounded claims of the Greeks were refuted.

In this study, first Greeks' ambitions about Western Anatolia before the occupation of İzmir were explained. While examining the occupation of İzmir, scientific books written on the subject were used as a source. While analyzing the section about liberation of Izmir, especially the newspapers of the period were employed. The main source of the article is the news of Akşam, Anadolu'da Yenigün, Babalık, Hâkimiyet-i Milliye, İleri, Peyam-ı Sabah, Tercüman-ı Hakikat, Tevhid-i Efkâr, Vakit, Yeni Şark newspapers.

The research is important in that it will serve as a source for new research on the liberation of Izmir from Greek occupation.

Geliş Tarihi : 07.08.2022
Kabul Tarihi: 02.09.2022

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal Of Modern Turkish History Studies
XXII/Özel Sayı (2022), ss. 73-115.

Araştırma Makalesi / Research Article

KARA GÜNDEN AK GÜNE İZMİR VE İZMİR YANGININ BASINA YANSIMASI*

Mehmet Emin ELMACI**

Öz

Önemli bir liman kenti olan İzmir Türk Kurtuluş Savaşı için her açıdan önemli bir yer tutar. Şehrin 15 Mayıs 1919 tarihinde işgal edilmesi sayesinde ülkede işgale direniş başlamıştır. Aynı zamanda savaşın kazanılması sonrasında şehrin 9 Eylül 1922 tarihinde kurtuluşu da tüm ülkenin kurtuluşu sayılarak simgesel bir duruma gelmiştir.

Bu süreçte İzmir'de kısa bir süre sonra başlayan yangın da, günümüze kadar tartışmalı bir şekilde gelmiştir. Makalemden İzmir yangınının çıkışı ve basında ilk yansımaları değerlendirilerek bu konudaki literatüre katkı sağlayacağımı düşünüyorum. Yangının dış basındaki değerlendirmelerine de değinilecek ve yangın haberlerinin veriliş şekli de değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Greskoviç, Mustafa Kemal, Milli Mücadele.

---

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.
There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü,
(emin.elmaci@deu.edu.tr), (Orcid: 0000-0002-7336-3561).

İZMİR FROM BLACK DAY TO WHITE DAY AND REFLECTION OF İZMİR FIRE ON THE PRESS

Abstract

İzmir, an important port city, occupies an important place in all respects for the Turkish War of Independence. Resistance to the occupation began in the country thanks to the occupation of the city on May 15, 1919. At the same time, the liberation of the city on September 9, 1922, after the war was won, has become symbolic as the liberation of the whole country.

In this process, the fire that started a short time later in İzmir has come to the present in a controversial way. In my article, I think that I will contribute to the literature on this subject by evaluating the outbreak of the İzmir fire and its first reflections in the press. Evaluations of the fire in the foreign press will also be mentioned and the way the news of the fire is given will also be evaluated.

Keywords: *Greskovic, Mustapha Kemal, Turkish National Struggle.*

Giriş

İzmir kenti; “Mont Baküs ([Mont Pagus]Kadife Kalesi)nin kuzey ve kuzeybatı etekleriyle deniz arasındaki alüvyonlu arazi üzerine kurulmuş bir şehirdir”¹. Özellikle XVIII.yy’dan itibaren bir liman kenti olarak ticari anlamda büyük değer kazanmasıyla birlikte, Anadolu’nun uluslararası dünyaya çıkışının da merkez noktası olmuştu. 1838 Balta Limanı Antlaşması sonrasında “*ticarette en ziyade müsaadeye mazhar devlet*”² olan İngiltere’nin tüccarlarının sayısı oldukça artmaya başlamış ve İzmir, İngilizler için önemli bir ticaret merkezi haline gelmişti³. İzmir-Aydın Demiryolu Hattının yapımı için 1857 yılında⁴ İngiliz Ottoman Railway Company⁵şirketine verilen imtiyazla, İzmir’in güneyi; İzmir-Kasaba (Turgutlu) Demiryolu Hattı için de yine İngiliz Edward Price’a 1863 yılında verilen imtiyazla⁶ da İzmir’in doğusu, dünya ekonomisine hızla bağlanmaya başlayacaktı.

1 Raif Nezih; *İzmir’in Tarihi*, Hazırlayan ve Tamamlayan; Erol Üyepazarcı, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2001, s. 5.

2 Mehmet Emin Elmacı; *İttihat Terakki ve Kapitülasyonlar*, Homer Yayınları, İstanbul, 2005, s. 13.

3 Donald Quataert; *Osmanlı Devleti’nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*; Çeviren; Sabri Tekay, İletişim Yayıncılık, 2017, s. 119.

4 Ali Akyıldız; “Osmanlı Anadolu’sunda İlk Demiryolu: İzmir-Aydın Hattı (1856-1866)” *Çağın Yakalayan Osmanlı; Osmanlı Devleti’nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri* Editörler: Mustafa Kaçar- Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCIA Yayınları, İstanbul 1995, s. 250-251.

5 Ellery Schalk; *The Construction of the Smyrna-Aydın Railway In Southwestern Anatolia. 1836-1866.*, Degree Of Arts University Of Texas At El Paso, 1975.

6 Arif Kolay; *İzmir-Kasaba Ve Uzantısı Demiryolu Hatları (1863-1897)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2011, s. 8.

Cihan Harbi'nin sıkıntılı yıllarında da bu özelliğini devam ettiren İzmir, savaşın sonu olan 1918 yılında; "Osmanlı Devleti'nin en zengin vilayeti olan Aydın'ın, merkez sancağı ve yönetim merkezi" olarak, "merkez kaza-İzmir (Nif ve Karaburun'la beraber 3037 km2), Bergama (2856), Foçateyn (234), Menemen (995), Karaburun, Çeşme (557), Urla (370), Sivrihisar (472), Kuşadası (621), Nif, Tire (1.097), Ödemiş (1743) ve Bayındır (494) olmak üzere toplam 12.426 km2'lik bir alan üzerine yerleşmiş 13 kaza merkezinden"⁷ oluşmaktaydı.

İzmir'in İşgali Kara Günden Ak Güne

Osmanlı Devleti; son yüzyılında Fransız İhtilali'nin kendisini etkileyen yönlerini algılamakta geç kalmış özellikle milliyetçilik kavramının gelişmesi de en çok çok uluslu bir devlet olarak onu etkilemişti. İngiltere'nin gelenekselleşmiş olan, kendi ticaret yolları için Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikası, 1878 sonrası Çarlık Rusya'nın işin içine girerek Osmanlı üzerindeki çıkarları konusunda ilerleme kaydetmesinden sonra değişmeye başlamıştı. Bu tarihten itibaren Türkleri Avrupa ve Balkan topraklarından çıkartma politikası yürürlüğe girmiş hatta Batı; Türkleri Anadolu'dan da atma hayallerine kapılmıştı.

Ekonomik durumun bozulması ve Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonlardan kaynaklı olarak her açıdan Batı'ya bağlanma süreci işi daha da kötü duruma getirmişti. Ülke topraklarındaki ötekileşme ve herkese yasa önünde eşitlik verilmesinin 1876'da denenmesine rağmen geri adım atılması ayrışmayı iyice artırdı. Bunun sonucunda paylaşım antlaşmalarının sonucu olarak Osmanlı büyük bir Cihan Harbi'nin içinde sona doğru yaklaşıma başlamıştı. Dört yıl süren ve büyük kayıplar verdiğimiz bu savaşın son yılı yenilginin ayak izleri de gelmeye başlamış ve bir ateşkes ile savaşın sonu gelmişti.

Bu süreçte İstanbul'da işler farklı noktaya gitmeye başlamıştı. Cihan Harbi'nin devlet, ülke ve millet açısından bir yenilgiyle sonuçlanması bütün dengeleri değiştirmişti. Cihan Harbinin başlangıcından itibaren gelişen olaylar, savaşın aleyhimize dönmesi ve kaybedilerek ağır bir ateşkes imzalanması sonrasında Enver Paşa'nın liderliği üzerinden, tüm hatanın İttihat Terakki'de olduğu algısı ortaya çıkmıştı. Buna bir de iktidarı ele geçirmek isteyen Hürriyet ve İtilaf Fırkasının popülist ve partizanca politikaları eklenince iş artık İttihatçı-İtilafçı çatışmasına dönmüştü. O kadar ki İkdam gazetesinde idare müdürü olan Nurettin Bey'in sadece "*Hürriyet ve İtilaf*" üyesi olması nedeniyle İstanbul Polis Müdürlüğüne atanmıştı⁸. Aynı konu İzmir için de söz konusuydu. Hürriyet ve İtilafçı Kambur İzzet Paşa 23 Mart 1919'da Valiliğe atandığı gibi⁹ Hürriyet ve

7 Engin Berber; *Sancılı Yıllar: İzmir, 1918 - 1922: Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ankara, Ayraç Yayınları, 1997., s.21

8 Mehmet Emin Elmacı; *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kamuoyunda Tanınması (1911-1919)*, ATAM Yayınları, Ankara, 2022, s. 290.

9 Berber; *a.g.e.*, s. 40. İzmir'de savaş sonrası Valilik el yakmaktaydı. Savaş sırasında uzun yıllar Valilik yapan İttihat ve Terakki Partisi'nden Vali Rahmi Bey 24 Ekim 1918'de Dâhiliye

İtilafçı gazeteler de İtilaf devletleri lehinde yayın politikası izlemekteydi. Yunan devleti de boş durmuyor Venizelos'un talimatıyla İzmir'e gönderilen bazı şahıslar "Hep beraber kardeşçe yaşayalım" propagandası yapmaktaydılar¹⁰. İzmir ticari açıdan önemli bir noktadaydı. Nüfusun Müslüman çoğunluğu dışında kalan hemen hemen yarıya yakın kısmını Avrupalı Levantenler ve Osmanlı tebaası gayrimüslimler oluşturmaktaydı. Bunlar içinde çoğunluk da Rum tebaasıydı.

Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra "İzmir'de Rumların ilk büyük gövde gösterisi"¹¹ İngiliz Monitor'un komutanı Dixon'ın İzmir limanına ayak bastığı 6 Kasım 1918 günü gerçekleşti ve Frenk mahallesi, Kordonboyu baştanbaşa Yunan bandralarıyla donatılarak, Anadolu Bankası'ndaki Türk bayrağı yırtılmış ve Ayafotini kilisesinde Türkleri tahkir eden konuşmalar yapılmıştı.

Nurdoğan Tacalan o günleri "İzmir'de yer yerinden oynuyordu" başlığı altında "İrili ufaklı bütün kiliselerin çanları çalıyor; fabrikaların, limandaki vapurların düdüklüleri sinir bozucu bir biçimde, durmadan ötüyordu. Şehrin, Rumların oturduğu kesimleri; Frenk Mahallesi, Birinci ve İkinci Kordon'lar, Liman ve Pasaport, mavi-beyaz Yunan bayraklarıyla Venizelos'un resimleriyle süslenmişti."¹² Cümleleriyle anlattıktan sonra 1918 Kasım'ının 6'ncı gününde "Şehrin büyük bir bölümü niçin mavi-beyaz renklere boyanmıştı?" sorusunu sormuş ve yanıtını da "Mütareke koşullarına göre, bir İngiliz savaş gemisinin İzmir Limanı'na geleceği Rumlar tarafından duyulunca, gösterişli bir karşılama töreni hazırlanması için harekete geçmişlerdi. İşte kara bulutu andıran dumanlarını savurarak geliyordu İngiliz savaş gemisi... 6 Kasım Çarşamba günü Rumların kıyametleri koparmalarının nedeni buydu."¹³ Şeklinde vermişti.

Bilge Umar da "beş yüzyıldan beri ilk defa, İzmir Körfezinde bir düşman gemisi görüldü." Diye nitelediği 6 Kasım 1918 Çarşamba günü gelen, Binbaşı Allan Dickson komutasındaki 29 numaralı İngiliz Monitor'unu yerli Rumların, binlerce bayrak hazırlayıp sağa sola asarak "gürültülü bir şekilde" karşılayıp "burada azınlık değil çoğunluk olduklarını" göstermeye çalıştıklarını belirtmişti¹⁴.

Nezareti tarafından görevden alınınca yerine Aydın bölgesindeki komutan Nureddin Paşa 25 Ekim 1918'de gelmiş, daha sonra ise Kasım ayı başında Suriye Valisi Tahsin Bey Valiliğe atanmıştır. Kısa süren Valiliğinden 22 Kasım 1918'de alınan Tahsin Bey'in yerine bu kez eski Beyrut Valisi Ethem Bey atanmış ve o da 2Arahk 1918'de İzmir'e gelmişti. Ethem Bey; 8 Ocak 1919'da istifa edince yine Nurettin Paşa 20 Ocak'ta Vali olmasına rağmen 4 Mart 1919'da Birinci Damat Ferit Paşa yönetimi tarafından görevinden alınmış ve yerine Hürriyet ve İtilaf üyeliğinde de bulunan eski Evkaf Nazırı İzzet Paşa (Kanbur) getirilmişti. İzmir'in işgalinde Vali olacak İzzet Paşa 23 Mart 1919'da İzmir'e gelmiş ve görevine başlamıştı. Berber; a.g.e, s. 40.

10 Mustafa Turan; *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli-1919-1923)*, ATAM Yayınları, Ankara, 2006, s. 26

11 Zeki Arıkan; *İzmir Basın Tarihi (1868 - 1938)* Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova - İzmir, 2006, s.63.

12 Nurdoğan Tacalan; *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken Hasan Tahsin*, Aksoy Yayıncılık, 1998, İstanbul, s.76 Kasım Çarşamba günü saat 15.00 sıralarında kıyıya çıkan işgal kuvvetlerini Ortodoks papazlar tuz ve ekmele sundular.

13 Tacalan; a.g.e, s.76.

14 Bilge Umar; *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1974, s.41

Birkaç gün sonra 13 Kasım 1918 tarihinde İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan gemilerinden oluşan 60 parça savaş gemisi, İstanbul'a da ulaşmıştı. Tüm İstanbul basını ertesi günkü sayılarında bu savaş gemileri ve üst düzey komutanların gelişini sayfalarına aktarmışlardı¹⁵. Bu kalabalık geliş, aynı gün İstanbul'a gelmiş olan ve resmi törenle Haydarpaşa Tren İstasyonunda karşılanan eski Yıldırım Orduları Komutanı Mustafa Kemal Paşa'nın¹⁶ da dikkatini çekmişti.

Batı, Cihan Harbi'ni başından beri "hasta adam" olarak gördüğü Osmanlı Devleti'ni ve Türkleri; 1683 yılından itibaren "geldikleri yoldan" geriletme ve ilk girdikleri yer olan Küçük Asya'dan da dışarı atma hayallerinin başlangıcı olarak görmüştü. Bu nedenle de ateşkes sonrası amaçlarına ulaşmak için, her yolu denemeye başlamışlardı. Batı artık neredeyse iki yüz elli yıldır kafalarındaki hayali gerçekleştirmeye ve Türkleri Anadolu'dan atmaya karar vermişti. Bunun için de ilk planları Paris Konferansı'nda aldıkları karar gereği Türklerin o dönem literatüründe "kara gün" olarak niteleyecekleri İzmir'in işgali olacaktı. Nihayet 15 Mayıs 1919'da tüm riskleri göze alan Yunan devleti, İzmir'i işgale¹⁷ ve maalesef bunun sonucunda da mezalime başladı¹⁸.

15 *Vakit*, 14 Teşvinsani (Kasım) 1334-1918. "İtilaf Donanmasının muvasalatı ve Avdeti- Amiral Calthrop Bugün Geliyor" *İkdam*, 14 Teşvinsani (Kasım) 1334-1918. "60 Parça İngiliz Fransız, İtalyan ve Yunan Sefaininden Mürekkep Filo Limanımıza Geldi" *Yeniğün*, 14 Teşvinsani (Kasım) 1334-1918 "İtilaf Donanması Limanımızda" *Zaman*, 14 Teşvinsani (Kasım)1334-1918 "İtilaf Donanması Geldi"

16 *Yeniğün*, 14 Teşvinsani (Kasım) 1334-1918 "Mustafa Kemal Paşa"

17 Bilge Umar bu işgali "Yunanistan üç bin yıl sonra yeniden Anadolu toprağına asker çıkarıyor" şeklinde nitelemişti. Umar; a.g.e, s. 107.

18 Yunan ordusunun işgal sırası ve sonrası mezalimi hakkında bkz. *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar' da ve Anadolu' da Yunan Mezalimi I*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, Ankara-1996; *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar' da ve Anadolu' da Yunan Mezalimi II*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, Ankara-1996; Zekeriya Türkmen; *Devlet Merkezine Gönderilen Raporlara Göre Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi*, Berikan Yayınevi, İstanbul, 2016, Mustafa Turan; *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli-1919-1923)* ATAM Yayınları, Ankara, 2006, *Süvari Yüzbaşı Ahmed, Türk İstiklal Harbi Başında Milli Mücadele*, Yayınlayanlar: İsmail Aka, Vehbi Günay, Cahit Telci, İzmir, Akademi Kit., 1993; *İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Müteallik olarak Makamat-ı Askeriyeden Mevurut Raporlar*, Askeri Basımevi, İstanbul, 1335; *İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Müteallik Jandarma Kumandanlığının ve Osmanlı Komisyonu Reisinin Raporları*, Askeri Basımevi, İstanbul, 1335; *İzmir ve Mühlakatı ile Civarında Yunan İşgalinden Müttehaddis Fecayi Hakkında Vürud Eden Raporlar ile Bazı Muharrerat*, Hilal Matbaası, İstanbul, 1335; *İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Müteallik Neşriyat*, Askeri Basımevi, İstanbul, 1335; *Orta Anadolu' da Yunan Mezalimi*, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1337; *Türkiye'de Yunan Fecayi*, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1338; *Anadolu' da Yunan Zulüm ve Vahşeti*, 3 cilt, Matbuat Müdüriyyet-i Umumiyyesi Yayınları, Ankara, 1338; Halide Edip, *Yunan Mezalimi*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1970; Mehmed Hocaoğlu, *Belgelerle Yunan Barbarlığı*, Bereket Yayınları, İstanbul, 1985; *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Yıl. 41, Sayı: 93, (Ocak 1992); Talat Yalazan, *Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soykırım Girişimi*, Ankara, Genelkurmay, ATASE Yayınları, 1994; *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu' da Yunan Mezalimi*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1996; Mustafa Tayla, *Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi*, Bursa Vilayetinde Yaşanan Acıların Dökümanter İncelemesi, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, Ankara, 2001.

Biraz üstte belirtildiği üzere Hürriyet ve İtilaf Fırkalı yönetici ve destekçileri İzmir'in bu kara gününde de kendini göstermişti. Ordu komutanı Ali Nadir Paşa'nın ve İzmir Valisi Kambur İzzet'in teslimiyetçi tutumları yanında, gazeteler de teslimiyetçi yayınlarında geri kalmamışlardı. Hürriyet ve İtilafçı İslahat gazetesi¹⁹ işgalin olduğu akşam yayımladığı baskısında işgali "*pek ehemmiyetsiz bir işgal*" olarak nitelerken, ertesi günkü nüshasında da başyazarı Sabitzade Emin Süreyya'nın başyazısında, işgalin İttihat Terakki'nin politikaları nedeniyle olduğu vurgulanarak, işgal normal gösterilmişti.²⁰ İzmir için artık yaklaşık üç buçuk yıl sürecek işgal günleri başlamıştı. Birçok kişinin hayatını kaybettiği bu acı günlerin en uç noktası da 1922 yılının Mayıs ayı içerisinde İzmir'in önemli camilerinden olan Hisar Camii'ne ezan vakitlerinden çekilen Türk bayrağının hedef alınarak, caminin kurşun yağmuruna tutulması ve kapısının ve aleminin tahrip edilmesiydi²¹.

İzmir'in Kurtuluşu; Ak Gün

Yunanistan; İzmir'e girdikten kısa bir süre sonra; durumun sıkıntılı bir süreç alacağını görmüş ve özellikle Ankara'da oluşan "Milli Harekât" karşısındaki askeri başarısızlıklar sonrasında, durumun kendisi için daha da zorlaştığının farkına varmıştı²². İngilizler de Sakarya Savaşı sonrası aynı duygular içerisindeydi²³. Yunan siyaseti; önceleri ayrımcılık olarak gördükleri "*İyon Devleti kurma*" projesini, artık savaşı ekonomik ve insan kaynakları sıkıntısı nedeniyle sürdüremeyeceklerini anladıkları bu süreçte; Anadolu'yu boşaltma riski karşısında "*bölgedeki Rumları himaye amaçlı*" olarak desteklemeye karar vermişlerdi²⁴.

Bunun son noktasında, önce Bandırma'dan haber gelmiş ve Bandırma'da 30 Temmuz 1922 sabahı davullarla tüm dükkânların kapalı olacağı ve tüm halkın hükümet konağı önünde öğleden sonra saat 5'te toplanması duyurulmuş ve saati geldiğinde de Yunan mümessilleri aracılığıyla toplanan halka "*muhtariyet idaresi*" ilan edilmişti²⁵.

Ellerindeki son kozlarını oynamaya karar veren Yunan Devleti'nin bu karar değişikliği sonrasında, İzmir'de de; daha önce bu projeye soğuk bakan

19 İslahat gazetesi; işgal zamanında yayınına ara vermemiş tek gazetedir. Berber, *a.g.e*, s. 370.

20 Berber; *a.g.e*, s. 370

21 Aktaran Turan; *a.g.e*, s.113.

22 Bknz. Gürhan Yellice "Yunan Basınında Sakarya Savaşı; Skrip Gazetesi Örneği", *100.Yılında Sakarya Meydan Muharebesi*, Editörler; Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, Kadri Unat, Ankara, 2021, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yayınları, No.65, ss.367-400.

23 Bknz. Gül Çakır "İngiliz Basınında Sakarya Savaşı", *100.Yılında Sakarya Meydan Muharebesi*, Editörler; Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, Kadri Unat, Ankara, 2021, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yayınları, No.65, ss. 281-324.

24 Berber; *a.g.e*, s. 366. Dpn. 506.

25 *Akşam*; 31 Temmuz 1922, "Dün Anadolu'da Muhtariyet İlan Ettiler-Yunan Mümessili dün akşam saat 5'te ahaliye bu kararı tebliğ etmiştir" *Akşam gazetesi*, "*yeni mezalimden korkan zavallı vatandaşlarımız*" şeklinde nitelediği ahalinin bu kararı büyük bir hoşnutsuzlukla karşıladığını ancak "*zulüm korkusuyla*" her türlü karşı gösteriden çekindiğini belirtmişti.

Stergiadis'in 30 Temmuz 1922 tarihli bildiriyle "*İyon Devleti*"²⁶ kurulacağı açıklanmıştı²⁷. Gazeteler de bu konuyu Paris kaynaklı haberleri vererek, "*İzmir'de muhtariyet ilanı*" olarak görmüşler, Stergiadis'in bildirisindeki "*Yunanlılar tarafından işgal edilen havalinin, harp esnasında müttetikler tarafından tasdik edilen esasat dâhilinde ve Yunanistan'ın vesayeti altında muhtariyetini ilan etmiştir.*"²⁸ Cümlelerini sayfalarına yansıtmuşlardı. Ayrıca Stergiadis'in bu bildirisinde halkı; meclisler oluşturmaya, iç güvenliği sağlamak için "*milli muhafaza kıtaatı*" kurmaya da davet ettiğini ve "*düşmana karşı müdafaa vazifesinin Yunan ordusu tarafından ifa edileceğini*" açıkladığını da belirtmişlerdi²⁹. Buna karşılık 31 Temmuz'da Konak Meydanı Hükümet Konağı önünde "*İyonya Devletinin ilanı*" için yapılacak söylenen törende katılım çok az düzeyde gerçekleşmişti³⁰.

Daha sonra Temmuz sonu, Ağustos başında gazetelere Yunanlıların; büyük devletlere başvurarak kendilerine İstanbul'un da işgal edilmesi izninin verilmesini istediği haberleri düşmüştü³¹. Ancak artık Ankara Hükümeti'nin elini güçlendirmişti ve özellikle Fransa hükümeti de yanında yer almaktaydı. Bu nedenle gelen tepkiler üzerine Yunan hükümetinin bu talebinden geri adım attığı görülecekti³². Nitekim sonraki gazetelerde; İtilaf devletlerinin açık ve kati olarak Yunanlıların bu isteklerinin red etikleri belirtilmişti³³.

Özellikle Ali Fethi Bey'in yurtdışındaki son diplomatik çabalarında Londra'dan iyi izlenimler alınamaması³⁴ sonucunda; gizliliği üst düzeyde olarak başlatılan "*Büyük Taarruz*" ile 30 Ağustos 1922 tarihinde büyük bir zafer kazanılmış ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa; 1 Eylül 1922'de BMM

26 Yunan hükümeti, "*bağımsız bir İyon devleti kurma*" çabaları için daha önce girişimlere başlamıştı. Yunanlılar tarafından İstanbul'da kurulan "*Milli Savunma Örgütü*" özellikle bu konuda çalışmalar yapmaktaydı. 1921 Aralık ayında bu amaçla İzmir'e gelen Yunanlıların "*İstanbul Milli Savunma Örgütü*"'nden Doktor Yanko Siotis'e, ikinci kez geldiği 1922'nin Şubat ayında da Stergiadis, bu konuya sıcak bakmadıklarını belirtmişti. Engin Berber; *a.g.e.*, s. 361. Dpn. 482. Engin Berber; "*Bağımsız bir İyonya Devleti kurma*" düşüncesini, İstanbul'daki "*Milli Savunma Örgütü*"'nün içindeki askeri kanadın, Kral Konstantin'e karşı bir siyasi girişimi olarak belirlemişti. Bknz. Berber; *a.g.e.*, s. 360. Dpn. 481.

27 Berber; *a.g.e.*, s. 366. Dpn. 506.

28 *Akşam*; 31 Temmuz 1922, "*İzmir'de İdari Muhtariyet İlanı*"

29 *Akşam*; 31 Temmuz 1922, "*İzmir'de İdari Muhtariyet İlanı*"

30 Engin Berber; 31 Temmuz Pazartesi günü yapılan mitinge katılımın çok az olması; İzmir'deki "*Küçük Asya Savunma Örgütü*"'nün bağımsız bir İyon devleti kurulmasına sıcak bakmadıklarıyla açıklamış ve başta Metropolit Hrisostomos olmak üzere örgütün üst düzey üyelerinin o sırada İzmir dışına çıktıklarını, diğerlerini de gizlenme gereği duyduklarını da belirtmişti. Berber; *a.g.e.*, s. 366. Dpn. 506.

31 *Akşam*; 31 Temmuz 1922 "Yunanistan Devletlere Verdiği Notada, İstanbul'un İşgalini Talep Ediyor" *Tevhid- Efkâr*; 1 Ağustos 1922 "Yunanlılar Devletlere Bir Nota Vererek İstanbul'un İşgaline Müsaade İtasını Talep Ettiler"

32 *Akşam*; 31 Temmuz 1922 "Yunanlılar, İstanbul'u İşgalden Sarfınazar Ettiklerini Devletlere Resmen Bildirdiler"

33 *Akşam*; 2 Ağustos 1922, "Devletlerin Yunan Hükümetine Cevab-ı Reddi" *Tevhid-i Efkâr* 2 Ağustos 1922 "Devletler Yunanlıların İstanbul'u İşgal Taleplerine Sarih ve Kati Surette Cevap Verdiler"-

34 İhsan Sabri Balkaya "Büyük Taarruz Öncesi İngiltere Nezdinde Barış Girişimleri Ve Türk Bağımsızlık Mücadelesinin Avrupa Kamuoyuna Duyurulması" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt.19, sa.57, 2003, s.1123,

Ordularına bir bildiri yayımlayarak; “Bütün arkadaşlarımın Anadolu’da daha başka meydan muharebeleri verileceğini nazar-ı dikkate alarak ilerlemesini ve herkesin kuvva-yı akliyesini (akıl gücünü) ve menabi-yi celadet ve hamiyetini (yiğitlik ve yurtseverlik kaynaklarını) müsabaka (yarışmasına) ile ibzale (çalışmaya) devam etmesini talep ederim” dedikten sonra son emir olarak da “Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz’dir. İleri”³⁵ tarihi emrini vermişti. Bu emir üzerine Türk ordusu hızlı bir şekilde 9 Eylül günü İzmir’e girmiş ve İzmir’in kurtuluşu sağlanmıştı. Her şey herkesin gözler önünde açık ve net bir şekilde gerçekleşmekteydi.

İzmir’in kurtuluşu dönemin anlatılarında taraflara göre kendi açılarından anlatılmıştı. Fransızlarca işletilen İzmir Kasaba Demiryolu şirketinin müdürü daha 8 Eylül günlü görgü tanıklığını “Halkapınar’da demiryolu üzerinde duran, askeri yeme içme malzemesi yüklü vagonları askerler ve sığıntılar yağma etti. Buna karşı koyacak hiçbir güvenlik gücü ortada kalmadı. Basmane Garı da, Halkapınar’da olduğu gibi yağma edildi. Burada hiçbir denetim yok. Garda görevli Yunanlı Komutanın yanında, böyle bir güvenlik sağlama işinde kullanabileceği bir tek asker kaldı; o da bize gelerek artık gideceğini bildirdi ve veda etti. 9 Eylül sabahı, kargaşalık, artık çılğınlığa varmıştı”³⁶ şeklinde anlatmıştı.

Yine 8 Eylül günlü anlatısında da İzmirli bir Rum aydını olan Hristos Solomonidis “Cephe yıkıldı! Korkunç haber İzmir’e bir yıldırım hızıyla geliyor... Melankolik ve kederli bir halde rıhtımda dolaşıyoruz. Deniz bile ölmüş. Gökyüzünde kesif bulutlar ayı örtmeğe çalışıyor...8 Eylül gecesi. Kordonda sou gecemiz. Neden ağlıyorsun, dostum? Neden gökyüzüne bakıyorsun? Çünkü tatlı memleket, ben seni çok seviyorum. Çünkü her şey trajik, kanlı ve mücrimane bir şekilde son buluyor. Gece. Ölmek üzere olan Küçük Asya Yunanistan’ının ölüm hırıltısı başlamıştır”³⁷ demekteydi.

Türk tarafı olarak da yıllar sonra Anadolu gazetesi, İzmir’e Türk Ordusu’nun girişini şu şekilde anlatacaktı. “Artık İzmir’e girilmişti. En önde Şerafettin Bey olarak adeta bir uç kumandanı gibi yanında emir zabiti mülazım Hamdi ve dördüncü alaydan Mülazım Ali Rıza Efendiler olduğu halde Kordon boyunca takip ediyorlardı. Pasaport mevki civarında elinde bomba bulunan bir düşman askerine Şerafettin Bey tarafından elindeki bombayı yere bırakması ihtar edilmiş ve asker korkusundan dolayı olması pek muhtemel bulunan ani bir hareketle bombayı infilak ettirmiş ve bu infilak neticesi Şerafettin Bey yüzünden yaralanmış, gerek kendi atı ve gerek yanında bulunan yirminci alayın 3.cü bölüğü kumandanı Yüzbaşı Nuri Bey’in atı yaralanmış olduğu halde bütün bir sükûnet ve ağırbaşlılık ile yürüyüşüne devam ve hükümet konağına ulaşmak için mülazım Ali Rıza Efendi’ye hükümet kapısını açtırıp, işgal alameti olarak 9-9-338 öğleden evvel saat 10.30 da Türk nöbetçileri koydurmuştu. Bu suretle 15 Mayıs 335 sabahı işgal faciasına uğrayan İzmir, tam yirmi yedi ay yirmi dört gün ağır bir kâbus gibi düşman istilası altında kaldıktan sonra ebedi olacak Türk hâkimiyetine intikal etmişti.”³⁸

35 Tevhid-i Efkâr; 5 Eylül 1922 “Serdar-ı Ekremimiz, Gazi Müşirimiz, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa’nın Orduya Emr-i Yevmisi”

36 Umar; a.g.e, s. 265

37 Umar; a.g.e, s. 266-67

38 Anadolu; 9 Eylül 1932.

"Zalim düşmanın pençesinden kendilerini kurtarmış olan Büyük Millet Meclisi hükümeti ile Başkumandan ve Kumandanlar ile bütün ordumuza"⁴² şükranlarını sunmuşlardı.

İzmir'e Türk askerlerinin girişini İstanbul basını da sevinç içinde vermişti. İstanbul'da hızla İzmir'in kurtuluşu ile ilgili küçük ilanlar hazırlandığı ve halkı Sultanahmet Meydanı'nda mitinge çağrıldığı ifade edilmiş, on binlerce halk, ellerinde bayraklarla sevinç gösterilerinde bulunmuşlardı⁴³. Aynı şekilde Ankara'da da İzmir'in kurtuluşu törenle kutlanmıştı⁴⁴. Ankara'da 9 Eylül gecesi İzmir'in kurtuluşu haberi hemen yayılmış ve halk haberi alır almaz Ankara'nın her yerinde bayraklarla ve önlerinde muzıka olduğu halde vatanperverane tezahüratlar yapmıştı. Daha önemli ve ilginç konu ise Afgan Emiri Amanullah Han'ın da İzmir'in kurtulduğu günü bayram ilan etmesi haberleriydi⁴⁵.

Türk askerlerinin İzmir'e girişini Ankara kaynaklı bir haberiyle veren Akşam gazetesi; İzmir'in "dün öğleden evvel on bir buçukta" Mürsel Paşa süvarileri tarafında geri alındığını belirtmiş ve "Saat kulesi ve Konak meydanının, Kordon boyunca"⁴⁶ bir fotoğrafını vermişti. Akşam gazetesi; İzmir'in kurtuluşunu verdiği bu sayısında; Paris kaynaklı 9 Eylül tarihli bir telgraf haberinde de "Sevgili İzmir'e İlk Defa Nuri Bey Kolu Girdi"⁴⁷ manşetini atmış ve İzmir'e ulaşan bir habere göre; süvari kollarından Nuri Bey kumandasındaki bir Türk kolunun, 500 liralık mükâfatı ve Mustafa Kemal Paşa tarafından Adalar denizine varacak ilk kumandana vaad edilen bayrağı kazandığını belirtmişti. Aynı haberi bir gün sonra Tevhid-i Efkâr gazetesi de ikinci sayfasında "İzmir'e İlk Giren Süvari Fırkamız"⁴⁸ başlığıyla vermişti. Paris'ten alınan habere göre de Yunan donanmasının Türk ordusunun İzmir'e girişi sonrası harekete hazırlandığını ve 9 Eylül'de de kendi Bahriye Nezaretlerine göre İzmir'in bir fırka Kuvayı Milliye süvarisi tarafından alındığını belirterek Nuri Bey'in kumandası altında bir Türk kolunun 500 lira mükâfatı ve Adalar denizine ilk varacak kumandana Mustafa Kemal Paşa tarafından vaad edilen sancağı kazandığını belirtmişti.

İzmir'e giriş sırası Mustafa Kemal Paşa'da idi. Mustafa Kemal Paşa İzmir'e 10 Eylül günü giriş yapacaktı. Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'e varış haberi ise; Tevhid-i Efkâr'ın 11 Eylül sayısında "Mustafa Kemal Paşa İzmir'imize vasil oldu" başlığıyla verilecek ve Ankara'dan alınan telgrafa göre; Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'e girdiğinde "halk tarafından gözyaşları arasında pek hararetle istikbal edildiği"⁴⁹ haberleştirilecekti. Vakit gazetesi de, yine 11 Eylül sayısında, "Mustafa

42 İkdâm; 1922 15 Eylül 1922 "İzmir'e Düşman Ordusuyla Beraber Girdik" (10 Eylül tarihli telraftan)

43 Akşam; 10 Eylül 1922 "İstanbul'da Dün Geceki Büyük Şenlikler"

44 Vakit, 11 Eylül 1922, "Ankara'da İzmir'in İşgali Münasebetiyle Yapılan Merasim"

45 Vakit, 19 Eylül 1922, "İzmir'in İstirdadının Afganistan'da Tesiri"

46 Akşam; 10 Eylül 1922 "Dün Saat 11.5 Da Ordu Ve Millete Kavuşan Sevgili İzmir'imizin Rıhtım Boyunda Saat Kulesiyle Hükümet Dairesi"

47 Akşam; 10 Eylül 1922 "Sevgili İzmir'e İlk Defa Nuri Bey Kolu Girdi"

48 Tevhid-i Efkâr; 10 Eylül 1922 "İzmir'e İlk Giren Süvari Fırkamız"

49 Tevhid-i Efkâr; 11 Eylül 1922 "Mustafa Kemal Paşa İzmir'imize Vasil Oldu"

Kemal Paşa Hazretleri İzmir’de” başlığını kullanarak “pek büyük tezahüratla”⁵⁰ karşılandığını okuyucularını duyuracaktı.

Paşa’nın İzmir’e girişini bir Fransız kaynak aynen şöyle vermişti; “Başkomutan İzmir’e, pırıl pırıl güneş altında ve 9⁵¹ Eylül 1922’de girdi. Son kilometreleri, kucaklar dolusu defne dalları altında, kelimenin tam anlamı ile örtülü uzun bir otomobil kortejinin başında, üstü açık bir arabada yaptı. Yoğun bir kalabalık yolun iki tarafına yığılmıştı. İzmirli Türkler sevinçlerini nasıl belirteceklerini bilemiyorlardı. Bazıları alkışlıyor ve çiçek atıyor; bazılarının gözlerinden seller gibi yaş akıyor; bazıları da diz çöküyor ve Tanrıya, kendilerini cellatlardan kurtardığı için dua ediyordu. İzmir’in girişinde bir süvari takımı yayılarak yalın kılıç, Gazinin etrafını çevirdi. Çılgınca kendilerini alkışlayan büyük sevinç içindeki halkın arasından yavaş yavaş geçerek kentte bir resmigeçit yaptılar. Limana girdiler. Orada, iki yüz metreden az bir mesafede, Müttefik savaş gemilerini gördüler. Demirlemiş, hareketsizdiler. Müttefik Devletlerin hükümetleri müdahale etmeden beklemeleri talimatını vermişti. Top ağızlarından tapalar çekilmemişti.”⁵²

Öncelikle şunu belirtelim ki 9 Eylül’de İzmir’e Türk kuvvetleri girdiğinde Yunan ordusu ve Yunan vatandaşları İzmir’i terk etmişlerdi. Nitekim 10 Eylül tarihli Akşam gazetesi; Türk ordusunun muntazam bir şekilde İzmir önünde beklerken, Yunan filosunun da hareket etmek için hazırlandığını belirtmiş⁵³ hatta bir Atina kaynaklı Yunan gazetelerinden verdiği bir başka haberinde de; Türk kuvvetlerinin şehre girişinden önce İzmir Yunan ahalisinin büyük kısmının “şehri terk edebildiklerini” eklemiştir.⁵⁴

Şurası da bilinmelidir ki; Mustafa Kemal Paşa; İzmir’e girişte her açıdan dikkatli olunmasını istemiştir. Nitekim Türk ordusunun İzmir’e girmesinden bir gün önce, 8 Eylül 1922 tarihinde o dönem Hariciye Vekili olan Rauf Bey’e Alaşehir’den yazdığı telgrafta da “İzmir’de hiç bir sebep ve suretle yabancı müdahalesine müsaade edilmeyeceği ve azınlıkların hukukunu Türk ordusunun en iyi muhafaza edeceğini”⁵⁵ belirterek; Yunan ordusunun yapmış olduğu gibi İzmir’de ve diğer yerlerde yangın çıkarmaktan ve adam öldürmekten kaçınmaları gerektiğinin devletlere bildirilmesini istemiştir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa’nın İzmir’de özellikle “Hıristiyanların” haklarının korunması ve köyü muamele yapacakların da “idam cezası” ile cezalandırılacağı ile ilgili ordu birliklerine de emir verdiği; 10 Eylül 1922 tarihli Vakıf gazetesinde de Paris kaynaklı olarak kendine yer bulmuştu⁵⁶.

50 Vakıf, 11 Eylül 1922, “Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir’de”

51 10 Eylül olacak..

52 Benoist-Mechin, Mustafa Kemal Bir İmparatorluğun Ölümü, Çeviri: Zeki Çelikkol, Bilgi Yayınevi, 3.Basım, Mayıs 1999, s. 224

53 Akşam; 10 Eylül 1922 “Sevgili İzmir’e İlk Defa Nuri Bey Kolu Girdi”

54 Akşam; 10 Eylül 1922 “İzmir Yunan Ahalisinin Kısm-ı Azamı Çıkartılmıştır”

55 Atatürk’ün Bütün Eserleri, Cilt 13. Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004, s.259

56 Vakıf, 10 Eylül 1922, “Mustafa Kemal Paşa’nın Bir Emri”

Büyük İzmir Yangını (13 Eylül 1922)

İzmir'in kurtuluşu tüm yurttta zaferle kutlanmaya devam ederken 13 Eylül'den itibaren gazeteler de ufak da olsa İzmir'den bazı olağandışı haberler gelmeye başlamıştı. Bu haberlerin genelde yabancı basından Reuters kaynaklı ve Atina merkezli olması önemlidir.

1923 yılında İleri gazetesinin bir İzmir gazetesine dayanarak verdiği İtfaiye örgütünün bir raporunda; İzmir'in ilk yakma girişiminin 9 Eylül'de başladığı belirtilmişti. Hatta bu rapora göre; 9 Eylül'den 13 Eylül'e kadar on beş yangının ortaya çıktığının ifade edildiği belirtilmekteydi⁵⁷.

Yangın sonrasında yazılmış ve 1923 yılında basılmış bu raporun başında İzmir İtfaiye Müdürü Greşkoviç'in adıyla "*Daha Büyük Taarruz'un başlangıç aşamasında Yunan zabitanın ve efradının ağızlarından "İzmir'i bırakmaya mecbur kalacak olur isek, yakacağız, yıkacağız" tabirleri çıkıyor idi. Ve her yerde söylüyorlardı*"⁵⁸ cümlesi verilmekteydi. Greşkoviç daha sonra gün gün yaşadıklarını anlattığı raporunda, ilk yangın örneklerine de yer vermişti. Buna göre ilk yangın girişimi, Greşkoviç'in kendi gözleriyle gördüğü 8 Eylül günü saat 6'dan sonra gerçekleşmişti. Greşkoviç; iki Yunan askerinin, Hacıistan Mahallesi'nde, Çavuş sokağında, 2 numaralı hanenin karşısında bulunan ve İngiliz tebaasından olan Mösyö Folburg'un evi hizasına gelirken, bir kutu kibriti ateşleyerek Folburg'un evinin penceresinden içeri attıklarını görmüş ve kendi güvenliği için askere bir şey söyleyemeden ama kibrit sönünceye kadar durumu kontrol altında tutmuş ve Mösyö Folburg'a dahi telaşa düşürmemek için haber vermediğini belirtmişti⁵⁹.

Greşkoviç; 9 Eylül'de Türk ordusunun Süvari kıtalarının İzmir'e girişi sonrasında hiçbir vukuat olmadığını da dile getirmiş ve 10 Eylül Pazar günü bir İngiliz vapurundan bir Çavuş ile 8 İngiliz neferinin, yangın kulesine kadar gelerek, kuleye çıktıklarını ve vapur ile yangın kulesinden "*flama*" ile haberleştiklerini de eklemişti. Greşkoviç'e göre; bir gün süren haberleşme sonrası, 11 Eylül'de İngiliz çavuşunun elinde bir kâğıt ile kendisine geldiğini ve vapur kumandanının o akşam "*Karantina'daki Türk Hastanesini yakacaklar*" dediğini belirtmişti. Ertesi gün de, 12 Eylül sabahı, Buca Mahallesi'ndeki İtfaiye Komisyonu katibi Mösyö Jak Misir'in da gece yarısı Buca'ya iki trenin geldiğini

57 İleri, 20 Temmuz 1339 (1923) "İzmir Yangını" Sada-yı Hak'ın verdiği haberi paylaşan İleri gazetesi; İzmir'de Ticaret Odası Başkanı Alaiyeli Mahmut Bey'in çabalarıyla kurulmuş "*Harikzedeler Birliği*"nin önemli çalışmalar yaptığından söz etmiş ve heyetin önemli bir yetkilisinden aldığı bilgileri paylaşmıştı. Buna göre; birlik yangından zarar görenlerin hakkını savunmak için elinden geleni yapmaktaydı. Ve özellikle bu birlikten kimsenin haberinin olmadığı ve 2 ay sonra yangının üzerinden bir yıl geçeceği için hak kaybına uğranacağı belirtilmişti. Birliğin en önemli konusu da yangının nasıl çıktığının araştırılmasıydı. Bu konuda en önemli zorluğun da daha önce Avrupa'ya, Rum ve Ermeni acenteler tarafından gönderilen yalan yanlış taraflı raporlar olduğu belirtilmişti.

58 İzmir Sigortaları İtfaiye Kumandanı Mösyö Greşkoviç'in İzmir Büyük Yangını Hakkındaki Raporudur. İstanbul: Hasan Tabiat Matbaası, 1339. [1923]

59 Aynı yer, s.3

ve bütün İngiliz ailelerinin acilen İzmir'e nakledilerek gemiye bindirildiklerini söylemesi üzerine; "Anladım ki; İzmir'in başına, tarifi gayrikabil, büyük bir felaket gelecektir ve Yunan efradının söyledikleri çıkacaktır"⁶⁰ saptamasını yapacaktı.

Greşkoviç'in daha önemli saptaması ise; 10 ile 12 Eylül arasındaki 3 gün zarfında Ermeni Mahallesi'nden Tepecik Mahallesi'ne kadar çıkan yangınların sayısını ve bu yangınlarda gördüğü durumu "İtfaiye'nin 30 senelik istatistik cetvelinde görülmemiş"⁶¹ olarak tanımlamasıdır.

12 Eylül gece yarısından bir saat sonra yeniden Ermeni Mahallesinden bir yangın çıktığını haberini alan Greşkoviç; itfaiye efradı ile yangına hareket ederken, Rum Hastanesi'ni geçerken 120-150 kadar çoluk-çocuk ve kadının acı acı bağırdığını görmüş ve "Ne bağıriyorsunuz diye sordum. Ermeniler bizi yaktılar, Sayes Han'ı içerisinde oturuyoruz"⁶² dediklerini belirttikten sonra; "Bunlar Rum idi. Hane-yi mücavir (komşu) Ermeni hanesindeki duvardan, Ermenilerin bir delik açtıklarını ve delikten çokça gaz dökerek, evi ateşlediklerini söylediler. Bunları sabaha kadar çıkmaz sokak içerisinde muhafaza ettim. Ve sabahleyin devriyeye teslim ettim"⁶³ cümleleriyle çok önemli tespitler yapmıştı.

İşte bu olayların yaşandığı İzmir'den haberler basına yansımaya da başlamıştı. Nitekim Akşam gazetesi de 13 Eylül 1922 Çarşamba günü gazetesinin ilk sayfasının altlarında, Atina kaynaklı ve 12 Eylül tarihli küçük bir haberde "İzmir'de ne olmuş"⁶⁴ başlığıyla Pazartesi gecesi (11 Eylül) İzmir'de bazı olayların olduğunu haberleştirmişti.

Biliniyor ki yangın; 13 Eylül'de Çarşamba günü çıkmıştı. O döneme ait bir Fransız kaynağı yangını; "13 Eylül günü öğleden sonra İzmir şehrinde bir yangın baş gösterdi, rüzgârın etkisiyle ateş hızla yayıldı, bütün mahalleler ateş almıştı. Şehirde anlatılması mümkün olmayan bir panik hüküm sürüyordu. Kimileri şehri ateşe verdikleri için Türkleri, kimileri de silahları teslim etmemekte direnen Ermenileri suçluyordu. Felaketi önlemek (sınırlandırmak) imkânsızdı. Rüzgârla savrulan ateş parçaları sokakları atlıyor, evlerin çatılarını tutuşturuyordu. Akşam olunca şehir hemen hemen tamamen yanmış, yangın denize dayanmıştı. Rıhtım paniğe kapılmış büyük bir kalabalık ile dolup taşıyor, denizcilerimiz Amiralin bulunduğu Fransız konsolosluğuna ulaşım geçidini zorlukla koruyabiliyorlardı. Kayıklarımız, teknelerimiz limanda gemilerimize sığınmak isteyen Fransızları taşımak için durmadan gidip geliyorlardı. Bu şaşkın kalabalık içerisinde kimin Fransız olduğunu ayırmak da çok güçtü. Bazı kadınlar, çocuklarını gittikçe korkutucu bir hal alan ateşten kurtarma umuduyla rıhtımdan, kayıklarımıza atlıyorlardı"⁶⁵ şeklinde anlatmıştı.

60 İzmir Sigortaları İtfaiye Kumandanı Mösyö Greşkoviç'in İzmir Büyük Yangını Hakkındaki Raporudur. s.4

61 Aynı yer. s.4

62 Aynı yer. s.4

63 Aynı yer. s.4

64 Akşam; 13 Eylül 1922 "İzmir'de Ne Olmuş"

65 Cengiz İlhan, "Kurtuluş Günlerinde İki Görüşme", İşgal'den Kurtuluş'a İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Cumhuriyet Gazetesi İmecesı, İstanbul, 2007, s 99. İzmir'in

1922 yılındaki İzmir yangının çıktığı Ermeni mahallesinde, bundan önce de büyük yangınlar çıkmıştı. Bunlardan en önemli iki tanesi 1845 ve 1911 yılındaki yangınlardır. 3 Temmuz 1845 tarihli büyük yangında çıkış yeri Ermeni mahallesindeki Hynots merkezliydi ve bu yangında 900 evden sadece 37 evin yangından etkilenmediği bilinmekteydi⁶⁶. Daha sonraki yangın ise 29 Ocak 1911'de Ermeni Mahallesi içindeki Basmame Amerikan Kız Okulu'nun, Bowen House denilen binasında çıkmıştı. Yangın; tavandaki arızalı baca nedeniyle çıkmış ve binanın üst katı tamamen yok olmuştu. Dönemin okul raporlarında, havanın karlı oluşu ve rüzgârın esmemesinin daha büyük bir felaketi önlediği de belirtilmişti⁶⁷. İlginç olan 1911'de Amerikan Koleji'nin olduğu binadan başlayan yangın rüzgârın esmemesiyle ucuz atlatılırken, 11 yıl sonra yine aynı merkezli ve kolejin yakınında başlayan⁶⁸ 1922 yangını da rüzgârın denize doğru esmesiyle daha da geniş alana yayılmış ve Amerikan kolejinin de tamamen yanmasına neden olmuştu⁶⁹.

Burada İzmir yangınına İtfaiye müdürünün raporundan takip edecek olursak; Greşkoviç bu önemli raporunda 13 Eylül başlayacak olan büyük yangına sözü getirmiş ve; "13 Eylül saat 10.30 evvelde Ermeni Mahallesi'nden ateş zuhur ettiği haberini verdiler. İtfaiye ile birlikte giderken, Ermeni kilisesinden 50 metre mesafede bir Ermeni hanesinin yandığını gördüm. Hanenin alt katında şiddetli ve sadmeli ateş çıkıyordu. Mecburi biraz geri gittim. Ve etrafa sirayet etmemesi için söndürmeye uğraşırken, Ermeni Kilisesi'nden yangın olduğunu haber verdiler. Efrad ile kiliseye gittim. Kilisenin bahçe kapısına girmek imkân haricinde idi. Demir parmaklıklardan atladık ve hortumu geçirdik. Kilisenin binalarında ateş yok idi. Yalnız küçük bir bina civarında, bahçedeki iki yüz kadar yağlı eşya balyası ve paçavralar bir yere toplanmış ve üzerine iki yüz tüfenk ve külliyetli cephane konmuş idi. Ateş de bunların arasından çıkıyor idi⁷⁰. Aynı zamanda ateş içerisinde devamlı infilak işitiliyor idi. Söndürmeye çalıştık. Biz, kilisede iken Ermeni mahallesinde Basmahane karşısında yangın olduğunu haber verdiler. İtfaiye efradı ile beraber koştum, bir Ermeni hanesinde

---

kurtuluş günlerinde İzmir'de olan Fransız komutan Amiral Dumesnil'in 15 Eylül 1922 günü Göztepe'de Mustafa Kemal ile yaptığı görüşmede hazır bulunan; Amiral Dumesnil'in kurmay heyetinden şef yardımcısı ve korvet kumandanı Moreau tarafından tutulan tutanlarla birlikte Benoist-Mechin'in "Mustafa Kemal" başlıklı eserinin (Editions Albin Michel 1954) ekinde yayımlanmıştır. Cengiz İlhan tarafından Fransızcadan çevrilmiştir. S.96.

66 Anahide Ter Minassian, "Ermeniler: Küçük Bir Cemaatin Dinamizmi", *İzmir 1830-1930 Unutulmuş Bir Kent mi? Bir Osmanlı Limanından Hatıralar*, der. Marie-Carmen Smyrnelis, çev. Işık Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 96.

67 Mehmet Emin Elmacı, *Bir Semt Bir Bina: NATO Binası, Amerikan Koleji'nden Kızılçullu Köy Enstitüsü'ne*, APİKAM Yayınları, İzmir, 2013, s.48

68 Turgay Bülent Göktürk, "Amerikan Basınında İzmir Yangını ve Yangın Sonrası Durum (Eylül-Aralık 1922)", *ÇTTAD*, XII/24, (2012/Bahar), s.127.

69 Mehmet Emin Elmacı, "Bir Semt Bir Bina..." 113. Diğer İzmir yangınları ile ilgili bknz, Neşe Esirkış; *İzmir Yangınları (XVIII. Asrın Ortalarından 1922'ye Kadar)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul-2019, Abdullah Martal, *Belgelerle Osmanlı Döneminde İzmir*, Yazat Yayınları, İzmir, 2007, s. 138-144.

70 *İzmir Sigortaları İtfaiye Kumandanı Mösyö Greşkoviç'in İzmir Büyük Yangını Hakkındaki Raporudur. a.g.e., s.4*

ateş çıktığını gördüm. Ateşin itfasına çalışırken Soğukçeşme’de yangın olduğunu haber verdiler. İki itfaiye neferi ile gittim. Ateşi söndürdüm. Tekrar Basmahane’deki yanan haneye gittim. Ateş içinde bir takım sürekli infilaklar vardı ve ateş gittikçe kesb-i şiddet ediyordu. Bu esnada yine Ermeni Kilisesi’nin yandığını haber verdiler. Bir takım itfaiye efradıyla gidip su ile söndürmeye çalışırken, 300 metre uzakta ve arka sokaktaki dirsekte, bir hanenin yandığını haber verdiler. Ateşleri söndürmeye uğraşırken etrafıma baktım ve bir haneden değil; Ermeni mahallesinin her yerinden ateş çıktığını ve herhalde 25 mahalde ateş mevcut olduğunu gördüm. Biz, ateş içerisinde kaldık ve aynı zamanda her taraftan bana kurşun sıktılar ve ateş ile abluka olduğumuzu görünce bilmeceburiye daha geriye çekilerek ve arkamızı ateş almayan mahallelere vererek ateşin daha gerilere sirayet etmemesi için uğraşıyorduk. Bu esnada, yangının daha gerilerden çıktığını ve bütün Ermeni mahallesinin yandığını haber verdiler. Aynı zamanda ateşler içerisinde devamlı infilak sadakları işitiyor idik. O zaman, bu ateşleri su ile söndürmenin imkân haricinde bulunduğunu anladım ve derhal mevki kumandanı Kazım Paşa’ya gittim, vaziyeti anlattım ve herhalde mevad-ı infilakiyye ile sağlam ve yakın binaların hidem edilmesini ve Ermeni mahallelerinin abluka altına alınmasını istirham ettim⁷¹.” diyerek ayrıntısıyla yangını anlatmıştı.

Kazım Paşa’nın bir çavuş kumandasında 30 istihkâm efradı verdiği ve kamyon ile yangın yerine gittiklerini de anlatan Greşkoviç; tulumbaların bozulmasına rağmen, yangını söndürme çalışmalarına devam ederken; Peştemalcibaşı’nda da yangın çıkması ile iyiden iyiye umutsuz olmaya başlamış ve “Rüzgar devam etmesinden yangın kesb-i şiddet ediyordu”⁷² diyerek daha o zamandan yangının genişlemesinin nedenini ifade etmiş oluyordu. Greşkoviç; raporunun sonunda, “Yunan zabitan ve efradının gevezelik ettiğini” hatırladıkça yangının “hakiki bir tertip ve kast olduğuna ve bütün İzmir kasabasını kül haline getirmeye karar verdikleri”⁷³ düşüncesiyle ellerinden gelen her şeyi yapacaklarına olan inancını daha 11 Eylül’de İtfaiye komisyonu Meclis Reisi Mösyö Bon’a giderek anlattığını belirtmiş ve kendisini serbest bırakmalarını, İzmir’i bu büyük felaketten kurtarmak için malzeme ve hayvan sağlanmasını istemişti. Mösyö Bon da itfaiye meclisini toplamış, Greşkoviç de burada durumu meclis üyelerine anlatmış ve olumlu karşılanmıştı⁷⁴. Ancak olay engellenememişti.

İzmir itfaiye kumandanının bu raporunun; daha 22 Eylül tarihli Tevhid-i Efkar’da da yayımlandığı görülüyor. Tevhid-i Efkar’ın 22 Eylül günlü sayısında “İzmir hariki nasıl Zuhur etti” başlıklı önemli haberinde “resmi vesikalarla gerçeğin

71 İzmir Sigortaları İtfaiye Kumandanı Mösyö Greşkoviç’in İzmir Büyük Yangını Hakkındaki Raporudur. a.g.e., s.5

72 Aynı yer, s.5

73 İzmir Sigortaları İtfaiye Kumandanı Mösyö Greşkoviç’in İzmir Büyük Yangını Hakkındaki Raporudur. a.g.e., s.6

74 Greşkoviç; son cümlelerinde “İki gün zarfında ne mümkün ise İzmir’den tedarik ve icap eden teşkilatı ifa ettim ve bütün mevcudiyetimle İzmir’in yangından kurtulmasına gayret ettim. Mamafilh yangının ikinci günü, yangını söndürmeye çalışırken, bana dahi kurşun sıktılar. Atılan mermiler bana değil; yangın tulumbalarına isabet edip, delik deşik ettikleri muarızıyla iş bu rapor bittanzim takdir kılınır” demişti.

ortaya çıktığı" ifade edilmişti. 20 Eylül 1922 tarihli haberinde muhabir Ahmet Kadri; İzmir İtfaiye kumandanı Avusturyalı'nın ifadesi üzerinde durmuş ve daha önce de belli olduğu üzere, İzmir'de 20 binden fazla hanenin zarar görmesine ve bu yüzden ortaya çıkan milyarderlerca zarara Ermenilerin sebep olduklarını açıklamıştı⁷⁵.

Muhabir resmi tahkikatın sonuçlarını Polis Müdür vekili olan Selahattin Bey'den ulaştığını söylediği resmi fezlekedeki İzmir İtfaiye Müdürü'nün ifadesine göre; İzmir İtfaiyesi başkumandanı olup daha önce Avusturya tebaasından Çekoslovakya tabiyetine geçtiğini söyleyen Paul Grackoviç; (Nikola oğlu) daha Türk ordusunun İzmir'e girişinden 3 gün evvel Ayavukla, Karaağaç Ermeni Mahallesi ve Kostantin taraflarında zuhur eden 5 yangını söndürdüklerini belirtmişti. Greşkoviç; 13 Eylül Çarşamba günü zuhur eden yangının da öğleden evvel saat 10.30'da Ermeni kilisesine 80 metre kadar uzaktaki bir Ermeni hanesinden çıktığını telefonla haber aldıklarını ve hemen söndürmeye gittiklerini tam söndürmek üzere iken Basmane'de bir yangın daha çıktığını haber aldıklarını ve sürekli gelen haberlerle de yangınların arttığını söylemişti. Greşkoviç gazeteye düşen raporunda "*Lodos Rüzgarı ateşi birkaç koldan*" genişlettiğini ve artık yangının söndürülmesinin imkansız hale geldiğini de anlatmıştı⁷⁶.

Gazetede aynı zamanda İtfaiyenin 2.nci kumandanı Yunan tebaasından Afklavirani Veldiyotis'in de ifadesi bulunmaktaydı. Veldiyotis; "*Çarşamba günü öğleden evvel ilk defa Ermeni Kilisesi arkasındaki bir Ermeni evinden ateş çıktı. Oraya koştuk. Onu söndürüp tam itfa edeceğimiz sırada, Kumandan Greşkovic takımları toplayıp Basmane'de çıkan yangına koşmamızı emretti. Ermeni Kilisesi avlusunda da ateş vardı bir kısım adamımızı oraya ayırıp, kuvvetin büyük kısmını Basmahane'ye sevk ettik. Basmahane ambarları büyük kapısı karşısındaki Sürur sokakta bir Ermeni evinden ateş çıktığını gördük⁷⁷..... yangının itfası bunca mesaiye rağmen mümkün olmadı. Çünkü mevcudumuz kafi gelmediği gibi⁷⁸.....tehlikesi de vardı. Harikin kasten çıktığı hakkında bir fikir veremem⁷⁹*" demişti. Muhabir Ahmet Kadri; haberinde "*şayan-ı tetkik bir itfaiye teşkilatı*" dediği İtfaiye'ye de dikkat çekmiş ve İzmir İtfaiyesi'nde birçok Rum hele itfaiye zabıtalığı arasında Yunan tebaası bulunmasını eleştirmiş ve bu itfaiye heyetinin Yunan işgal yönetiminden kalma olduğunu da eklemiştir.

75 *Teohid-i Efkâr*; 22 Eylül 1922 "İzmir Hariki Nasıl Zuhur Etti"

76 *Teohid-i Efkâr*; 22 Eylül 1922 "İzmir Hariki Nasıl Zuhur Etti"

77 Bir satır sansür var.

78 Tek kelime sansür var.

79 *Teohid-i Efkâr*; 22 Eylül 1922 "İzmir Hariki Nasıl Zuhur Etti"

İzmir Yangını ve Dış Basın

Bu konuda belirtmemiz gerekir ki; özellikle yabancı basın, 13 Eylül'de çıkmış yangını ertesi günkü sayılarında (14 Eylül) haberleştirmeye başlamışlardı. Türk basınına da bundan bir gün sonra 15 Eylül'de bu yangın haberleri; yabancı başından alıntılanarak düşmüştü. Haberlerin çoğunluğu genelde Atina kaynaklıydı ve özellikle de Londra merkezli Reuters Haber Ajansı tarafından da dünyaya yayılmaktaydı. İngiltere'den Reuters kaynaklı yayılan bu haberler, dünyanın dört bir tarafına bu bakış açısıyla yayılmakta olmasına rağmen, Fransa kaynaklı haberler ise daha ilk günden itibaren farklı bilgiler vermeye başlamıştı.

Fransız gazeteleri, İzmir'deki kendi muhabirleri aracılığıyla, yerinden aldıkları bilgilere, zaman geçtikçe daha sağlıklı bir şekilde ulaşmaya başlamıştı. Daha önce Yunan gazetelerinin İzmir'deki kendi kaynakları ile haberleştirdikleri ve Reuters aracılığıyla da dünyaya duyurulan İzmir yangını ile ilgili taraflı bilgiler, Fransız basınındaki farklı bilgilerle birlikte dünya tarafından kabul edilmeye başlanacaktı.

Artık, İzmir yangını ile ilgili Türkler hakkındaki olumsuz bilgilerin, Atina üzerinden İngiltere'ye geldiği ve bu bakış açısıyla yayımlandığı anlaşılmıştı. Yangın sonrası özel muhabirlerini İzmir'e göndermeye başlayan Türk basını da, özellikle ilk günlerde Fransa kaynaklı haberleri kullanarak bu bilgiler üzerinden haber ve yorum yaptıktan sonra kendi bilgilerinin de kullanmaya başlamıştı.

Öncelikle Mustafa Kemal Paşa ile yangından hemen sonra; 15 Eylül'de Göztepe'de köşkte görüşen Fransız Amiral Dumesnil'e göre de; yangını çıkaranların Türkler olduğuna dair kurmay subaylarına araştırma yaptırdığını ve bunun sonucunda halk arasındaki söylentilerin doğrulanmadığını belirtmişti⁸⁰.

Mustafa Kemal Paşa'nın aynı konuşmada; *"Daha, ordumuzun İzmir'i geri almasından önce, şehirde, yangını hazırlamakla görevli bir örgüt kurulduğunu biliyoruz."* demesi üzerine Dumesnil; *"Bana kalırsa, Türkleri, İzmir'i isteyerek yakmış olmak ile suçlayamayız. Bu saçma olur! Ama bu yangın dolayısıyla yayılan söylencenin hemen dağıtılması, davanızın güçlenmesi yönünden şarttır. Bunun en iyi yolu, düşüncemi doğrulayacak kanıtların tarafıma verilmesidir."* demişti. Mustafa Kemal Paşa da; *"Yangın konusunda bir örgüt bulunduğunu biliyoruz. Ayrıca bazı Ermeni kadınlarında yangın çıkarmak için gerekli araçlar bulduk. Birçok kundakçıyı tutukladık. Ordumuzun gelişinden önce kiliselerde şehrin yakılmasını kutsal bir görev olarak sunan konuşmalar yapılmıştır."*⁸¹ yanıtını vermişti.

Buna rağmen özellikle İngiliz basını; yangınla ilgili aleyhte yayın yapmaya başlamıştı. 1878 yılından itibaren *"Şark Sorunu"* altında Türkleri *"Avrupa'dan atma"* düşünceleri nedeniyle sürekli Osmanlı Devleti aleyhinde

80 Cengiz İlhan, a.g.m, s.100

81 Cengiz İlhan, a.g.m, s.101 Mustafa Kemal Paşa Dumesnil'e *"Evet, bu yangın "tatsız" bir olaydır"* demiştir.

siyaset yapan İngiltere; 1914'den sonra "Cihan Harbi" içinde resmen savaş halinde olduğu Türkleri Anadolu'dan kovmak için de Mondros Mütarekesi sonrası önemli bir fırsat elde etmişti. Bu amaçla, Mustafa Kemal Paşa liderliğinde verilen Milli Mücadele sürecinde de Türkiye'nin karşısında yer almış olan İngiltere'de basının da, İzmir'de çıkan yangın konusunda; devletlerinin siyaseti doğrultusunda haber yaptıkları görülmektedir.

İngiliz basınında, İzmir yangın haberlerinin ortaya konulduğu bir çalışmada⁸² bu açıkça görülmektedir. Daily Mail; daha 14 Eylül günlü sayısında her zamanki gibi Reuters kaynaklı haberinde; Türklerin şehre giriş günü bazı süvarilerine bomba atıldığı, bunun etkisiyle de "çığırından çıkan" Türk askerlerinin bir silah dükkânını ve bazı kurumları yağmaladığı belirtiliyordu⁸³.

Yangın konusunda ise ilk olarak The Yorkshire Post gazetesi 15 Eylül günlü sayısında "İzmir'de Büyük Yangın" başlığını kullanmış ancak İzmir'de Türklerin, Ermenilere karşı misilleme başlattığı şeklinde haberler için de elde yeterince kanıt olmadığı belirtilmişti⁸⁴. 16 Eylül tarihli Western Daily Press ise İzmir yangını ve katliam olarak gördüğü haberinde ilginç şekilde "Yunanlıların propaganda sanatında her zaman başarılı" olduklarını belirttikten sonra "ileri sürülen bir ifade" diyerek Türkleri katliamın kanıtlarını saklamak için "şehri kasıtlı olarak yaktı" cümlesini kullanmıştı⁸⁵. Yine gazete bu nedenle bu tür haberlerin ihtiyatla karşılanması gerektiğini de belirtmiş ve "gerçekten de Türklerin İzmir'i harabeye çevirme nedeni yoktur. Liman onlar için şimdi tarafsızlaştırılmış İstanbul'dan bile daha önemlidir." Cümlelerini de kullanıyordu. Görüldüğü kadar gazetelerde yangını Türklerin çıkardığı ve bunun nedeninin de Yunanların geri çekilirken verdikleri zarar olarak gösterilmekteydi.

İzmir yangınına, Amerikan basınında da önemli yer verilmişti. Burada dikkati çeken ise; gazetelerin kaynaklarının çeşitliliği idi⁸⁶. Bu çeşitlilik de haberlerdeki çelişkileri ortaya çıkarmaktaydı. Amerikan basını yangının ilk kaynaklarını İngiliz kaynaklı verdiğinden dolayı yangının çıkışında Türkleri sorumlu tutmaktayken; daha sonra özellikle Fransız basınındaki haberlerden alıntılanarak yangında Türklerin sorumluluğu olmadığı vurgulanmaya başlanmıştı.

82 Orhan Özcan "İngiliz Basınında İzmir Yangını ve Mülteci Sorunu (Eylül 1922)" Yıl 2015, ÇTTAD Cilt 15, Sayı 31, Orhan Özcan; geneli Reuters kaynaklı olan Daily Mail, The Western Morning, The Derby Mail, The Citizen, The Yorkshire Post gazetelerini incelemiştir.

83 The Daily Mail, 14 September 1922'den aktaran; Orhan Özcan, a.g.m., s. 1184.

84 The Yorkshire Post, 15 September 1922'den aktaran Orhan Özcan, a.g.m., s. 1185.

85 The Western Daily Press, 16 September 1922'den aktaran Orhan Özcan, a.g.m., s. 187 Aynı Reuters haberi, yine aynı tarihte The Courier ve The Yorkshire Post gazetelerinde de aynı başlıklar ile haberleştirilmişti. Bazı gazetelerde 1000 kişinin, bazı gazetelerde de 100.000 kişinin hayatını kaybettiğinin belirtilmesi de bu haberlere ne kadar güvenebileceğini de göstermektedir. Orhan Özcan, a.g.m., s. 188.

86 Turgay Bülent Göktürk, a.g.m., s. 143. Turgay Bülent, bu çalışmada The New York Times, The Hartford Courant, Los Angeles Times, Chicago Tribune ve Exchange Telegraph gazetelerini incelemiştir.

Örneğin The New York Times gazetesi daha ilk günlerde 15 Eylül 1922 tarihinde, sorumluluğu Türklere yüklediği Reuters haberinde; Amerikan Kolejindeki 14 Amerikalı öğretmenin kayıp olduğu haberini verirken⁸⁷, İngiliz basınında ise bir gün sonra; bu öğretmenlerden gelen telgraflar verilmiş ve 12'sinin çeşitli tarihlerde İzmir'den kaçabildikleri belirtilmişti⁸⁸. Nitekim The New York Times'ın 18 Eylül'de verdiği haberde İzmir Amerikan Koleji Başkanı Mac Lachlan'ın bilgileri paylaşılmış ve İzmir yangını sırasında Amerikalı denizcilerin yardımıyla kurtarılan kolejin diğer çalışanlarının "*Litchfield*" destroyerine binerek o başıbozuk durumda zarar görmekten kurtuldukları belirtilmişti⁸⁹.

Yangınla ilgili haberlerde de durum aynıydı. The New York Times, 16 Eylül'de Atina'dan gelen Londra kaynaklı haberinde yangının Türklere tarafından çıkarıldığı şeklindeki Yunan iddialarına yer veriyordu. Habere göre; "*Londra'dan gelen son raporlar göstermektedir ki, Yunan ve Ermeni mahalleleri tümüyle yok olmuştur. Fakat Türk mahalleleri, Güneybatıdan esen rüzgâr nedeniyle yangının etkisi altında kalmamıştır. Atina'dan açıklanan raporlara göre, mahalleler, Türklere tarafından galibiyetlerini kutlamak için yakılmış ve insanlar bu yüzden katledilmiştir*"⁹⁰ denilmekteyken; birkaç gün sonraki aynı gazetenin haberinin manşeti "*Paris, Yangını Türklere Çıkardığı İddiasına Kuşkuyla Bakıyor*" başlığını taşıyordu. 19 Eylül tarihli gazete, bu iddialara Fransız yetkililerinin şüphe ile yaklaştığını belirterek "*Türklerin İzmir'i yaktıkları ile ilgili yabancı gazetelerde haberler görmektedir. Görülmektedir ki çok iyi derecede bilgilendirilmiş resmi çevrelerde bile bu iddiaları kanıtlayacak bir delil bulunmamaktadır, hatta tam tersi, böyle bir şeyin olabilmesi dahi ihtimaller dâhilinde değildir. Savaşın galibi Türklerin kendi şehirlerini yakmakla ellerine ne geçeceği şüphelidir ki İzmir, en çok değer verdikleri en kıymetli şehirlerinden birisidir. İzmir'deki yangın ile ilgili olarak, Türkleri suçlayan bütün haberlerin Londra'ya Atina üzerinden ulaştığı da açıktır*"⁹¹ cümlelerini kullanarak duruma açıklık getiriyordu.

Aynı gazete yaklaşık bir hafta sonraki sayısında da noktayı koymaktaydı. The New York Times 27 Eylül sayısında "*Fransızlar Türkleri Akladı- Dışişleri, İzmir'deki Yangına Türklerin Neden Olduğunu Reddedti*"⁹² başlığı ile verdiği haberinde Fransız Dışişleri Ofisi'nden verilen haberlere göre; İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri General Pelle ve Yakın Doğu Fransız Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Dumesnil'in İzmir'deki yangında Türklerin sorumlu olduğuna dair bir kanıt olmadığı konusunda kesin bilgiler vermişlerdi.

87 Aktaran, Turgay Bülent, *a.g.m.*, s. 127. Aynı haberin İngiliz basınında da Reuters kaynaklı olarak verildiği görülmekte.

88 *The Manchester Guardian*, 16 September 1922. "Americans Missing."

89 *The New York Times*, September 18, 1922'den aktaran Mehmet Emin Elmacı, "Bir Semt Bir Bina...", s. 109.

90 Turgay Bülent, *a.g.m.*, s. 129. *The New York Times*, 16 Eylül 1922 (15 Eylül Londra kaynaklı)

91 Turgay Bülent, *a.g.m.*, s. 143. *The New York Times*, 19 Eylül 1922(18 Eylül Paris) Associated Press.

92 *Aynı yer*, s. 143.

Times gazetesi 25 Eylül günlü sayısında yine İzmir Amerikan Koleji müdürü Mac Lachlan'ın görgü tanıklığıyla gelişmeleri verirken "Yunanlıların Mayıs 1919'da Türkleri katlettiği gibi, Türkler Yunanlıları katletmediler. Yaptıkları en kötü şey, Yunanlıların zamanında Türk askerlerini "Zito Venizelos" diye bağırma zorlamış olmalarına mukabelen, esir aldıkları Yunan askerlerini Yaşasın Mustafa Kemal" diye bağıştırmak oldu."⁹³ Derken yangının çıkış nedeni ile ilgili araştırma yaptığını belirttiği Mac Lachlan'ın "Türk üniformaları giymiş Ermeni teröristlerin şehri ateşe verdiği sonucunu" edindiğini yazmış, bunun nedenini de "Teröristlerin batı ülkelerinin bir müdahalesini sağlamayı denemeleri" olarak göstermişti.⁹⁴

İngiliz basının tarafı tutumuna karşılık Fransız basınında, İzmir yangının çıkışında sorumluluğu olanlar olarak, İzmir kentinde yaşayan Ermeniler ve Rumlar gösterilmekteydi⁹⁵. Özellikle Fransız gazetelerine yansımış olan haberlerdeki İzmir'deki mültecilerin ve gazete muhabirlerinin tanıklıkları kesinlikle göz ardı edilmemelidir.

Örneğin; *Le Figaro* gazetesi, 20 Eylül tarihli sayısında; "Yangın konusunda Fransız Hükümetine ulaşan bilgilerden hiçbiri, bu felaketin sorumluluğunu Türklere yüklemiyor."⁹⁶ Dedikten sonra Rodos'tan çekilen bir telgrafta da, "İzmir'den gelmiş sayısız sığınmacılardan hiçbirinin yangını Türklere mal etmediği kaydediliyor"⁹⁷ denmekteydi. *Le Matin* gazetesi de; 22 Eylül sayısında, İzmir muhabirinin ağzından, "Şahsi olarak yaptığım anket kesin olarak doğruladı ki, yangın, ayrılmadan önce, Ermeniler tarafından kendi mahallelerinde çıkarılmıştır."⁹⁸ Cümlelerini vermişti. Daha önemlisi ise; *Le Temps* gazetesinde, 20 Eylül tarihli sayıda bu yangından dolayı "100 kadar Ermeni ve Yunanlıların, Türk polisleri tarafından komşularının binalarına petrol dökerken yakalandığının"⁹⁹ hatta bu Ermeni ve Yunan olan tutukluların "yangını çıkardıklarını itiraf ettiklerinin"¹⁰⁰ ifade edilmesiydi.

İzmir'de çıkan Fransızca *Le Levant* gazetesi de; 21 Eylül 1922 tarihli haberinde, yangının Ermeniler tarafından çıkarıldığını açık bir dille ortaya koymaktaydı. "İzmir yangınının, Ermeniler tarafından provoke edildiğini daha önce

93 *The Times*, 25 Eylül 1922'den aktaran Mehmet Emin Elmacı, "Bir Semt Bir Bina...", s. 111

94 *The Times*, 25 Eylül 1922'den aktaran Mehmet Emin Elmacı, "Bir Semt Bir Bina...", s. 111

95 Mustafa Kırışman, "Fransız Basınında İzmir Yangını Üzerine Bazı Değerlendirmeler," ÇTTAD, X/22, (2011/Bahar), s. 83-84. Mustafa Kırışman, Makalede Fransa'da "Beş Büyükle" denen ve en yüksek tirajlı gazetelerden oldukları için de siyasi çekişmelerin dışında, tarafsız yayın yapmaya özen gösteren gazetelerden dördü olan *Le Petit Parisien*, *Le Petit Journal*, *Le Matin*, *L'Echo de Paris*, Hükümete yakın olduğu için diplomatik alanda iyi haber alan *Le Temps*, muhafazakâr *Le Figaro*, düşük tirajlı bir burjuva gazetesi *Journal des Debats*, Katoliklerinin yayın organı *La Croix*, Fransız Komünist Partisinin yayın organı *L'Humanité* gazetelerini incelemiştir.

96 *Le Figaro*, 20 Eylül 1922'den aktaran Mustafa Kırışman,, a.g.m, 85

97 *Le Figaro*, 20 Eylül 1922'den aktaran Mustafa Kırışman,, a.g.m, 85

98 *Le Matin*, 22 Eylül 1922'den aktaran Mustafa Kırışman,, a.g.m, 86. Gazete muhabiri sadece yangın sonrası çıkan yağmayı "millet ve ırk ayrımı yapılmaksızın, Türk ordusunu takip eden Kürtlerin ve İzmir'deki ayak takımının işidir" şeklinde belirtmiştir.

99 *Le Temps*, 20 Eylül 1922'den aktaran Mustafa Kırışman,, a.g.m, 85

100 *Le Temps*, 20 Eylül 1922'den aktaran Mustafa Kırışman,, a.g.m, 85

bildirmiştik, şimdi resmi açıklamalar bu haberimizi doğruluyor. Ermeni Kilisesi'ne yaklaşık 100 metre uzaklıkta bir Ermeni evinde ilk yangın görüldü. Bu ilk girişim, itfaiyecilerin çabalarıyla engellendi. Birkaç saat sonra kilise çevresinde patlayıcı maddeler ateş almıştı. Yangın, eş zamanlı olarak Basmane'deki ve Soğukçeşme'deki Ermeni evlerinde başladı ve art arda Ayaoukla'da, Ayaparaskeri'de ve Kireçağırı Mahallesi'ndeki Ermeni evlerinde yangın çıktı. Yangından önce bütün Ermeni evleri kapalıydı ve herhangi bir hayat belirtisi yoktu. Yangınla birlikte Ermeniler silahlı olarak evlerinden çıktılar. Hatta Ayaoukla Mahallesi'nde bir Ermeninin kendi evini ateşe vererek çıktığı görüldü. Birçok evde yangını körükleyen paçavra parçalarına rastlandı. Bu mahallelerde yaşayan Ermeniler, aynı zamanda yangını söndürmek isteyen itfaiye erlerine ateş etmeye başladı. Ermeni mahallelerinde ve çarşıda bomba atan Ermeniler görüldü ve tutuklandılar. Darağaç'ta Yordani Aleksiyati adlı bir Rum, evini yakarken yakalandı. Kendisine bunu yapması için bir Rum görevli tarafından para verildiğini itiraf etti. Anadolu'daki Ermeni alaylarını örgütleyen meşhur Torkum, Yunanlılara İzmir'i terk etmeden önce şöyle seslenmişti. "Siz İzmir'i Türklere bırakarak kaçın. Biz ancak öldükten sonra İzmir'i onlara teslim edeceğiz."¹⁰¹ denilmektedir.

Yine bir başka Fransız kaynağı L'illustration da 30 Eylül 1922 tarihli sayısında bölgedeki Ercole adlı savaş muhabirinin yangının ilk başladığı 13 Eylül 1922 günü, İzmir'den yazdığı raporu okuyucularıyla paylaşmıştı. Bu rapora göre; "Öğleden sonra saat 2'ye doğru Ermeni Mahallesi üzerinden yoğun bir duman bulutu yükseliyor. Bununla birlikte, bu yangın genişlemiyor ve sönme eğiliminde gözüküyor. Buna rağmen kaçmak isteyen, paniğe kapılmış insanlar rıhtımda toplanıyor. Bir Amerikan vapuru, ABD konsolosluğu önünde, hareket etmek zorunda, çünkü insanlar o vapura binmek için kendilerini denize atıyor. O anda yine Ermeni Mahallesi'nde, daha önemli iki yeni yangın başlıyor. Durum ciddileşiyor, çünkü güneyden gelen rüzgâr şiddetiyle alevleri Frenk Mahallesi'ne doğru ilerletiyor. Silah sesleri var, el bombaları patlıyor. Türk işgali altında yaşamaktansa ölmeye karar vermiş olan Ermeniler evlerini yangına vererek, Türk askeriyeye savaşmaya başladılar. Cephanelikler korkunç bir gürültüyle infilak ediyor. Saat akşamın dokuzu; biz farkına varmadan gündüzden geceye geçtik. Gökyüzü geniş bir ateş bulutuna dönmüş..."¹⁰²

Fransız basını gibi, İtalyan basını da yangın konusunda Türklere hak veren bir çizgi izlemiş Türklerin, Yunanlıların ülkede yaptıkları katliamlara karşılık aynı şekilde karşılık vermediklerinin vurgusu da yapılmıştı¹⁰³.

Günümüzde de İzmir Yangını konusuna bir propaganda aracı olarak bakılmaktadır. Özellikle son yıllarda ortaya çıkan, bazı eserlerin genelde birincil kaynaklara dayanmayan ve duyumlarla yazılmış veya gizli olduğu düşünülen hikâyelerle oluştuğu görülmektedir¹⁰⁴. 100 yıl öncesinde de aynı şekilde

101 *Le Levant*, 21 Eylül 1922'den aktaran Oktay Gökdemir "Fransız Kaynaklarının Işığında 1922 İzmir Yangını" ÇTTAD, VI/15, (2007/Güz), s. 26, *Le Levant*, 21 Eylül 1922, s. 29.

102 *L'illustration*, 30 Eylül 1922'den aktaran Oktay Gökdemir, *a.g.m.*, s. 29.

103 Orhan Koloğlu, "Batı Basınındaki Haber ve Yorumlarla İzmir Yangınının Ardındaki Gerçek" *Popüler Tarih*, Eylül 2003, s. 52-57.(s. 56).

104 Bknz. Herve Georgelin; *Smyrna'nın Sonu, İzmirde Kozmopolitizmden Milliyetçiliğe*, Çev.

propagandaya dayalı olduğu belli şekilde 100 yıl sonra da aynı durumun ortada olduğu görülmektedir.

Orhan Koloğlu da; 2003 yılında yazdığı 1922 İzmir yangını ve sonrasındaki propagandalarının nedenini sorguladığı önemli yazısında¹⁰⁵, tespiti çok yerinde koymuş ve yangını kimin çıkardığı konusundaki iddiaların artık çözümsüzlük noktasına vardığını belirtmişti. Bu nedenle de yazısında; İzmir yangınının, sonrasında kimler tarafından, hangi amaçlarla kullanıldığına bakmanın daha doğru olacağını belirterek önemli tespitlerde bulunmuştur. Bunu yaparken de dönemin Batı kamuoyunda Türklerle ilgili “olumsuz” zihniyetle işe başlamış ve sonrasında da bu mantıkla, İzmir yangını ile ilgili Reuter üzerinden yayılan ve Atina kaynaklı “Türkler yakıtı” haberlerinin İngiltere ve Amerika’da etkili olurken aynı anda Fransa ve İtalya basında verilen İzmir yangını ile ilgili “farklı” haberlerin ise kısa bir süre sonra tüm dünyaya nasıl yayıldığını ortaya koymuştu.

Koloğlu’nun en önemli tespiti ise “Yunan propaganda mekanizmalarının, İzmir yangınının güürültüsü arkasında saklamak istedikleri konuyu”¹⁰⁶ o sırada başlayacak olan Trakya operasyonu hazırlıkları olarak göstermesiydi. Ona göre; Yunan devleti, İzmir’i kaybedişlerinden bir hafta sonra 16 Eylül’de son askerlerinin Çeşme’den ayrılması ile başlattıkları yeni savaş planları için, İzmir yangınında “Türklerin yangından sorumlu olduğu” propaganda haberlerinin, önemli olacağını anlamalarıydı¹⁰⁷. Bu mantıkta; Yunan Başkomutan Hacı Anestî’nin gazetelere 5 Eylül 1922 tarihinde verdiği “Türk ordusunu İzmir önünde yeneceklerini” söylediği demeciyle, Aydın’daki kuvvetlerini doğrudan deniz yoluyla Adalar’a götürmeleri beklenirken, kara yoluyla Çeşme’ye getirilmeleri birlikte düşünülürse, yeni bir savaşı da düşündükleri ortaya çıkmaktaydı. Yunan hükümetinin; 1923 sınıfını da acil olarak silahaltına alıp, Trakya’ya yeni birlikler sevk etmeleri ve Mudanya’ya çektikleri Batı Anadolu’daki kuvvetlerini de Trakya’ya aktarmış olmaları, bu savaş planının ana noktasının, Trakya’yı elde tutmak olduğunu gösteriyordu¹⁰⁸. O dönem; Atina’dan daha 15 Eylül’de yansıyan haberlerde de, Yunan gazetelerin, Yunan hükümetinin bütün dikkatini şimdi Trakya’ya vermesi gerektiğinden bahsediyorlardı¹⁰⁹.

Yunan Hükümetinin bu Trakya planına İngilizler de destek vermekte hatta bu konuda etkiledikleri Bulgaristan da; “Trakya’nın muhtariyetinden başka çare olmadığına dair bir muhtıra” hazırlayarak Milletler Cemiyetine göndererek

---

Saadet Özen, İstanbul, Birzamanlar Yayıncılık, 2008. Giles Milton, *Kayıp Cennet Smyrna 1922 Hoşgoru Kentinin Yıkılışı*, Cev.: Esra Aktuğlu, Şenocak Yay., İzmir, 2009. Marjorie Housepian Dobkin, *İzmir 1922 –Bir Kentin Yıkımı*, Cev: Atilla Tuygan, Belge Yay., İstanbul, 2012. Marie-Carmen Smyrnelis, “Yangın, Bir Yaşam Modelinin Sonu”, *İzmir 1830-1930 Unutulmuş Bir Kent mi? Bir Osmanlı Limanından Hatıralar*, der. Marie-Carmen Smyrnelis, çev. Işık Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016,

105 Orhan Koloğlu, *a.g.m*, s. 52.

106 Orhan Koloğlu, *a.g.m*, s. 53

107 Aynı yer, s. 53.

108 Orhan Koloğlu, *a.g.m*, s. 54.

109 *İkdam*; 17 Eylül 1922 “Trakya’yı Müdafaa Edecek Bir Halde Midirler”

Yunan amaçlarına destek vermişlerdi¹¹⁰. İngilizlerin yangından hemen 3 gün sonra Romen ve Yugoslav hükümetlerine de, Balkanların Türklerden korunması için çağrı yaptığı da¹¹¹ düşünülürse; İngilizlerin, Yunanlıların bu Trakya planına olur verdiği de anlaşılmaktadır. Hatta bu “olur”; İngilizlerin, Yunanlıların “propaganda güvültülerine” destek verip basınında suçlu olarak Türkleri gösterme çabalarının da nedeninin çok iyi anlatılmaktaydı. İngilizlerim bu süreçte kendi iç kamuoylarını da Türklere karşı harekete çağırması ve İtalya ve Fransa’ya da “yıkıcı, yakıcı Türklere karşı” işbirliğine davet etmelerinin ortada dünya kamuoyunu etkilemek için bir girişim olduğunu da ortaya koymaktaydı¹¹².

Buna karşılık, Ankara hükümetinin; Yunan planlarının çok önceden farkında olduğu görülmekteydi. Yunan hükümetinin Trakya planları daha Temmuz 1922’de Ankara tarafından anlaşılmış ve buna göre tedbirler de alınmaya başlanmıştı. Mustafa Kemal Paşa’nın 24 Temmuz 1922’de Konya’dan TBMM’ne Adnan Bey üzerinden gönderdiği telgrafında; Yunan hükümetinin Trakya üzerinde bir şeyler planladığı aktarılıyor ve “Trakya’daki Yunan yiğnağının, Sulh Konferansı üzerine bir tesir yapmak ve İzmir’i tahliyeye mecbur olurlarsa, Trakya’dan feragat etmeyeceklerini anlatmak fikri ile yapıldığına ihtimal verilmektedir.”¹¹³ cümlesiyle durumu da net olarak ortaya koymuştu.

Sonuçta; Yunanlılar İzmir’i kaybetmiş ve ellerinde kalan “Trakya’yı koruma planları” için çalışmaya başlamışlardı. Daha yangından kısa bir süre sonra İzmir’den haber yapan Falih Rifki (Atay) da durumun farkındaydı. 18 Eylül’de gazetesi Akşam’a gönderdiği, İzmir’deki durumu ve yangını anlattığı yazısında; Yunanlıların, Trakya planlarına değinmiş ve İzmir’deki Rum gençlerini kastederek, Hıristiyan erkeklerden 18’den 45 yaşına kadar olanların, esir garnizonlarına sevk olunduğunu belirtmiş ve bunun nedeni olarak da “Trakya henüz tahliye edilmemiştir, bu genç unsuru orada yeni bir ordunun nüvesi olmaktan men etmek lazımdır”¹¹⁴ gösterdikten sonra, hükümetin geçiş konusunda önlem almalarını da istemişti. Bunun sonrasında, 15 Eylül tarihli Atina kaynaklı haberlerde, Trakya’da ahali arasında Yunan devletine karşı bir isyan çıktığı haberleri de çıkmıştı¹¹⁵. Atina gazetelerinin verdiği bilgilere göre, bölgede Yunanlılara Trakya ahali arasında bir karşı koyma hareketin olduğu ve Yunan hükümetinin bundan dolayı endişeli oldukları bildirilmekteydi.

Sabah gazetesi de bu Trakya planlarına, daha 15 Eylül 1922’de, “Yunan Zirvaları” başlığını atmış ve alt başlık olarak da “Trakya’yı Sonuna Kadar Müdafaa Edeceklermiş” cümlesini kullanmıştı. 13 Eylül’de, Atina’dan alınmış bu haberde, Atina gazetelerinde Trakya ordusunun, Yunan ordusunu müdafaa için herhangi bir düşmanla mücadeleyle azmetmiş olduğuna dair mektuplar geldiğini belirtmekteydi¹¹⁶.

110 Hâkimiyet-i Milliye; 29 Eylül 1922, “Trakya İçin İngilizler Bulgarları Kışkırtıyor.”

111 Orhan Koloğlu, a.g.m, s. 55

112 Orhan Koloğlu, a.g.m, s. 55

113 Atatürk’ün Bütün Eserleri, Cilt 13. Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004. s. 163.

114 Falih Rifki “İzmir’de Hayat” Akşam 23 Eylül 1922.

115 İkdâm; 17 Eylül 1922. “Trakya’yı Müdafaa Edecek Bir Halde Midirler”

116 Sabah; 15 Eylül 1922. “Yunan Zirvaları Trakya Bir Sonuna Kadar Müdafaa Edeceklermiş”

İşte Orhan Koloğlu'nun da tespit ettiği üzere Yunan tarafı İzmir'in kurtuluşu sonrası yangını, Trakya'da tutunabilme amacıyla propaganda aracı olarak kullanmışlardı¹¹⁷.

İstanbul'da daha Mondros Mütarekesi sonrası ve özellikle de Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul günlerinde dahi onun demeçlerine yer vererek, Milli Mücadele yanlısı olduklarını gösteren birçok gazete de, Yunan tarafının bu tutumunu kısa sürede anlamıştı. Nitekim yangınla ilgili Batı'da İngiliz ve Yunan kaynaklı doğruluğu kanıtlanmamış bilgilerin verildiği bu süreçte birçok gazete; yangın haberlerini 16 Eylül'den itibaren haberleştirmeye başladıktan hemen sonra yayınlarında, yangının Türkler tarafından çıkartıldığı bilgilerine karşı bu propagandayı "*Yunanlıların Gürültüsü*" ya da "*Yunan Yaygarası*" olarak değerlendiren ve yayınlarına da başlamışlardı.

Akşam gazetesi, 17 Eylül 1922 tarihli sayısında "*İzmir Yangını Etrafında Boş Gürültüler*" manşetli haberinde "*İzmir yangını mağlup Yunanlılara ve İstanbul Rumlarına gürültü etmek ve yeni yeni şayialar çıkarmak için vesile oldu.*"¹¹⁸ cümlelerini kullanmıştı. Akşam'a göre; daha yangından bir kaç gün sonra "*İstanbul'daki Rumların her gün bu yangın etrafında bin türlü havadisler uydurduklarını ve bu yangına sebep olarak da kâh Türklerin kasti, kâh bombardıman*" ileri sürülüyordu. "*Dünden beri Galata borsası ve Rum çevreleri bu yangın etrafında icat edilen askeri ve siyasi şayialarla çalkalandı durdu. Rum metropoliteninin idamı haberi, Yunan ve Rum yasına büyük bir hazan daha kattı. Rumlar mahzun oldukça galiba hayal güçleri de kuvvet buluyor ki; en adi bir hadise karşısında dünyayı birbirine katacak şeyler icat ediyorlar. Bu gibi haberler, yalnız borsada oynayan bazı Rum sarrafların işine de yarıyordu.*"¹¹⁹ cümleleriyle olaya farklı bir taraftan bakmış oluyordu.

Akşam gazetesi bu önemli yazıda; yangının müessif bir hadise olduğunu da belirttiikten sonra "*Gayet tabii olarak bekliyorduk ki, Yunanlılar ve*¹²⁰*..... Rumlar bu yangın etrafında bir facia tertip etsinler. Nitekim öyle oldu. Evvela ağızdan ağıza devran eden şayialar nihayet bugünkü Rum Bosfor gazetesinde şu şekle sokuldu: İzmir'i Türkler yaktılar!. Türkler yangın, kıtal gibi şeylerle ülfet etmemişlerdir. Bunlar Yunan ordusunun ve Yunan Erkan-ı Harbiyesi'nin ihtisası dâhilindedir. Bu*

117 Bunun yanında Yunanlıları Trakya'da zorlayan bir başka konu daha vardı. İkdâm gazetesinin Paris'ten gelen, Rumca bazı gazetelere dayanan 16 Eylül tarihli haberine göre; Bandırma'dan Trakya'ya (Tekfurdağı) nakledilen Yunan Alayı'nın (3.Fırka) içinde de isyan çıktığı bilgisi de gelmeye başlamıştı. Yunan askerleri arasında çıkan bu isyanda Anadolu'daki bu kötü durumdan sorumlu tuttıkları Yunan Kralı taraftarlarının, zabıtlarce kötü muameleye tutuldukları, kavga ettikleri hatta bir yüzbaşının öldürüldüğü belirtilmekteydi. *İkdâm*; 18 Eylül "*Trakya'daki Yunan Ordusu Ne Haldedir*" Venizelos yanlısı oldukları görülen bu askerler karaya çıktıklarında da; "*Yaşasın Venizelos ve Yaşasın Cumhuriyet*" diye bağırarak suretiyle havaya silah atmışlardı. Teşkilatlı olmadığı ve alelacele bir tertiple ayaklanan Yunan askerleri, Kral Konstantin ile şu anki Yunan hükümetine tepki de göstermişlerdi. "*Bizi perişan bir hale sokanlar ve bize ihanet edenler kahrolsun*" diye bağırarak isyancı askerler bir türlü kontrol altına da alınamamışlardı. *İkdâm*; 18 Eylül "*Trakya'daki Yunan Ordusu Ne Haldedir*"

118 *Akşam*; 17 Eylül 1922 "*İzmir Yangını Etrafında Boş Gürültüler*"

119 *Akşam*; 17 Eylül 1922 "*İzmir Yangını Etrafında Boş Gürültüler*"

120 Burada bir kelime sansürlenmiş.

hakikati, son kaçışları esnasında İzmir havalisini gezen bitaraf Amerikalılar gördüler. Ve gazetelerine yazdılar. Bundan başka, İzmir'i geri alan Türklerin kendi malları olan bu güzel şehri yaktıklarını iddia etmek, çirkin olduğu kadar en ahmakça, en kepazece bir iftiradır. Mamefih mağlup ve münhezim (yenilmiş) Yunanlıların artık her fırsattan istifade ederek, hilelerini, cinayetlerini örtbas etmeye çalışacakları tabii olduğu için bizce beklenilmedik olmayan bu kötü şayialara uzun uzadıya cevap vermeye bile tenezzül etmeyiz. Yunanistan ve Rumlar ne yapsalar, Anadolu'da yaptıkları tahribatı, kestikleri ve yaktıkları masum insanların fecii manzarasını, alem i medeniyetin gözünden bu sefer gizleyemeyeceklerdir."¹²¹ cümleleriyle yorumunu da sayfalarına yansıtmıştı.

Aynı şekilde; Ankara'daki Hakimiyet-i Milliye gazetesi de bunu çok iyi görmüş ve yangından birkaç gün sonra 19 Eylül 1922 tarihli sayısında "Yunan Yaygaraları"¹²² başlığını kullanarak durumu köşe yazısında irdelenmişti. Gazete "Atina telsizi bütün dünyayı feryatlar ile doldurmaya başladı. Yine Türk mezaliminden, Türk vahşetlerinden, Cengiz'den, Timurlenk'ten, İslamiyet'in güya Hristiyanlığa karşı beslediği husumet ve tavırlardan, Yunanlılara has olan yaygaralar ile bahsolunuyor."¹²³ Dedikten sonra onlara yardım edenler olarak da "İngiliz ajansları o geniş teşkilatları ile dünyanın dört tarafında Yunan yaygaralarını neşretmeye başladılar." cümlesiyle de daha o günlerde bu konuya açıklık getirmişti.

Gazete; Yunanlılar hakkında daha da sert kelimeler kullandıktan sonra; feryat koparıp, etrafı gürültüler ile doldurmaya çalıştıklarını belirtmiş ve "üç buçuk seneden beri memleketimizin başına getirdikleri felaketler, bütün cihanın malumudur. Durup dururken memleketimizi istila ettiler, geçtikleri yerlerde ahali üzerine yapmadık maddi ve manevi kötülük bırakmadılar. Korkakları alçaklığa, vatana ihanete sevk ettiler, cesurları imha eylediler. Çoluk çocukları çeşitli işkencelere maruz bıraktılar. Ta haremgahına kadar girerek maddi varlığı ile beraber manevi varlığını da kaldırmaya, mahvettmeye azmettiler. Bitaraf şahitler, ecnebi seyyahları, bu cinayet ve kötülükleri görerek kayıt ettiler. Bazen de beşeriyetin nefret ve hiddet duygularına arz eylediler. İrtikab olunan şekavetler o kadar müthişti ki, Hatta bu canilerin resmi hamileri olan Lloyd George'lar, Lord Curzon'lar bile bunlardan bahs olunurken kulaklarına kadar kızarıyor ve hicaplarını setr edebilmek için resmi raporlar bile neşr etmekten haya ediyorlardı"¹²⁴ dedikten sonra Türklerin yıllarca buna tahammül ettiğini ve sonunda buna son verdiklerini eklemiştir.

Hâkimiyet-i Milliye; bu kadar yıl kötülük yapan Yunanlıların hangi yüzle feryat edip, şikâyetlerini ayyuka çıkardıklarını da sorup; "Yunanlılar, Anadolu'da ne yapıyorlardı. Türkler onları davet mi ettiler? Yahut onlara savaş mı ilan ettiler? Taa 3,5 seneden beri bizimle ne için kavga ediyorlardı? Neden kalpgahımıza kadar sokularak, varlığımıza kast ediyorlardı?" sorusunu sormayı da unutmuyordu.

121 Akşam; 17 Eylül 1922 "İzmir Yangını Etrafında Boş Gürültüler"

122 Hâkimiyet-i Milliye; 19 Eylül 1922 "Yunan Yaygaraları"

123 Hâkimiyet-i Milliye; 19 Eylül 1922 "Yunan Yaygaraları"

124 Hâkimiyet-i Milliye 19 Eylül 1922 "Yunan Yaygaraları"

İşte bu propaganda işe yaramıştı ki; Papa Kardinal Gaspari bile Ankara'ya telgraf çekerek Batı Anadolu'da aşırıya kaçılmaması konusunda uyarıda bulunmuştu. Ancak Mustafa Kemal Paşa da Gaspari'ye 27 Eylül 1922'de çektiği telgrafında bu felaketlerden ne ordunun ne de halkın sorumlu olduğunu belirtmiş, Yunan ordularının geri vermesi gereken yerlerimizi yakıp, saldırıda bulduklarını da ekledikten sonra, Yunanların aynı saldırıları aynı şiddetle Trakya'da da başlattıklarını eklemişti. Mustafa Kemal Paşa telgrafının sonunda da Papa'dan; bu insani hissini "*bugünkü ahvali doğuranlar nezdinde uyandırmasını*"¹²⁵ isteyerek bitirmişti¹²⁶.

İzmir Yangınının Basında İlk Yansımaları

İzmir yangını ile ilgili özellikle yerel basın ilk haberlerinin önemli olduğu bir gerçektir. Bu nedenle makalemizde özellikle yangın haberinin ilk yansımaları verilecektir. Büyük Yangın Türk basınına ilk düşüşü ise 15 Eylül günlü gazetelerdedir. Yine Akşam; bu konuda 15 Eylül tarihli haberinde, ilk sayfada İzmir'e varyant kısmında bakan bir fotoğrafla "*İzmir'de 2 bin ev yandı*"¹²⁷ başlığıyla yangını duyurmuştu. Haber yine Atina kaynaklı ve 14 Eylül tarihliydi ve buna göre; Yunan gazetelerinin İzmir'in yandığı bilgisini verdiğini ve "*şehrin muhtelif mahallelerinde müteaddid yangınlar*" ile 2 bin hanenin yandığını ve özellikle de Frenk mahallesinin zarar gördüğünü eklemişti. Buna rağmen gazetenin 3 sayfasında "*İzmir Sakindir*" başlığı atılmış "*kahraman ordumuzun*" İzmir'de her türlü "*ifratkarlığa*" engel olduğu belirtilmişti. Gazete ayrıca Londra kaynaklı 14 Eylül tarihli bir telgraftan alıntı da yaparak "*İzmir'den resmen haber alındığına göre şehir sakindir*"¹²⁸ denmiştir. İkdâm gazetesi de 15 Eylül sayısında "*İzmir'deki Sükun*" başlığıyla hem Londra hem Paris hem de İtalya'dan 13 Eylül tarihli haberlerde İzmir'de her şeyin sakin bir şekilde olduğu haberini vermişti¹²⁹

Aynı şekilde Sabah gazetesi de 15 Eylül 1922 tarihli sayısının manşetini "*Güzel İzmir'imizde Bir Harik-i Hail* (Korkunç Yangın)" başlığıyla atmış ve alt başlıklarını da "*Harik Frenk Mahallesi'ne De Sirayet Ve Birçok Konsolos Haneler Yanmıştır*", "*Harikin Esbabı Henüz Malum Değildir*" cümleleriyle vermiştir¹³⁰. Burada dikkat edilecek konu, bu haberin kaynağının (THR) Reuters olmasıydı. Haber İzmir'den 14 Eylül tarihli bir telgrafa dayanmaktaydı. Havass Reuters'un bildirdiğine göre; İzmir'in birçok mahallesinde yangınlar ortaya çıkmıştı ve

125 Atatürk'ün Bütün Eserleri; Cilt 13. s. 345.

126 Orhan Koloğlu'nun belirttiği gibi "*İzmir'i Türkler yaktı*" propagandasının pek başarılı olmadığını ve kısa bir süre sonra da bundan vazgeçme eğilimlerinin arttığını ve sorumluluğu paylaşırma noktasında bir süreç izlemeye başladıklarını görüyoruz. Orhan Koloğlu, *a.g.m*, s. 57

127 Akşam; 15 Eylül 1922 "*İzmir'de 2 Bin Ev Yandı*" fotoğrafın altında "*Henüz Esbabı Meçhul Bir Yangınla Birçok Mahallenin Yandığı Bildirilen Güzel İzmir'imizin Umumi Bir Manzarası*" denmekteydi.

128 Akşam; 15 Eylül 1922 "*İzmir Sakindir*"

129 İkdâm; 15 Eylül 1922 "*İzmir'deki Sükun*"

130 Sabah; 15 Eylül 1922 "*Güzel İzmir'imizde Bir Harik-i Hail*"

yangın Frenk Mahallesi'ne de sirayet ederek önemli bir hasara neden olmuş, konsoloshanelerin de birçoğu yandığından bundan zarar gören yabancılar (ecnebler) limandaki vapurlara alınmışlardı. Haberde özellikle yangının nedenlerinin henüz belli olmadığı da belirtilmişti.

İzmir yangınıyla ilgili ayrıntılar bir gün sonra daha geniş olarak çıkmaya başlamıştı¹³¹. İzmir yangını ile ilgili Türk basınında en önemli haber Tevhid-i Efkâr'daydı. Tevhid-i Efkâr Gazetesi 16 Eylül'de İzmir yangınına manşetine taşımış ve "İzmir Harik-i Haili; Müslüman Mahallerinden Maada Şehrin Diğer Aksanı Tamamen Lehüye Olmuştur" başlığıyla yangını okuyucularına duyurmuştu¹³². Alt manşetinde de; 2000 evin yandığını ve 1000 kişinin hayatını kaybettiğini, şehirdeki yabancıların nakledildiğini, ateşin Buca ve Bornova'ya da sirayet ettiğini, bazı konsolos hanelerin de yandığını ve yangının ne zamana kadar devam ettiğinin bilinmediğini de sütunlarına yansıtmıştı.

Tevhid-i Efkâr bu haberinde İzmir'in nüfusu ile ilgili ilginç ve güncel bilgiler de vererek hem İzmir'in bir fotoğrafını hem de harita ile de İzmir'in nüfusu ile yanan Hristiyan mahalleleri hakkında istatistiki bilgiler de vermişti. "İzmir'in bu defa yandığı bildirilen en güzel mekiini, Frenk Mahallesi işgal eder. Sahilde bulunan bu mahalle takriben 15.000 Avrupalı ve Levanten ile meşguldür. Bunun arkasında 100.000 nüfusuyla Rum Mahallesi imtidad eder. Frank ve Rum mahalleleri birbirlerine bitişiktir. Daha cenupta 13.000 nüfusa Malik olan Ermeni Mahallesi vardır. Türk Mahallesi, Ermeni Mahallesi'nin cenubunda, Pagos Dağı'nın yamaçlarında bulunmakta olup nüfusu 60 bine baliğ olmuştur. 20.000 nüfusa malik olan Musevi Mahallesi ise Türk Mahallesi tarafından ihata edilmiştir. İzmir'in nüfusu; civar köyleri hariç olmak üzere 250.000 kişiden ibarettir. Şehir körfezin nihayetinde düz bir sahil çıkıntısı üzerinde ve 160 metre irtifanda Pagos tepesinin yamaçlarında kâindir¹³³."

Gazete aynı sayısında; Atina'dan gelen 14 Eylül tarihli telgrafı paylaşmış ve Rum metropoliti Hrisostomos'un Divan-ı Harp'te yargılandığını ve idama mahkûm edildiğini ve hükmün de hemen infaz edildiğini bildirmişti¹³⁴.

İstiklal mahkemesine sevk edilenlerin sayısının gittikçe arttığını da belirten gazete; fotoğrafını da paylaştığı Hrisostomos'u fotoğrafın altında; "uzun süredir asli vazifesi yerine siyaset yapan" ve "daima Türklük aleyhinde faaliyetlerde bulunan" şeklinde nitelmiş ve "Yunanlılık davası uğruna Müslümanlara fevkalâde zararlar da bulunmuş" ve son zamanlarda da İzmir'de oluşturulan "muhtariyet teşkilatında" da ön ayak olduğu yorumunu da yapmıştı¹³⁵.

131 Bu süreçte gazetelerde haberler zaten olayların oldukça gerisinden gelmekteydi. Örneğin, İkdâm gazetesi; 15 Eylül sayısında İzmir'le ilgili 10 Eylül tarihli Anadolu Ajansının bir haberi verebilmekteydi. İkdâm; 15 Eylül 1922 "İzmir'e Düşman Ordusuyla Beraber Girdik"

132 Tevhid-i Efkâr; 16 Eylül 1922, "İzmir Harik-i Haili; Müslüman Mahallerinden Maada Şehrin Diğer Aksanı Tamamen Lehüye Olmuştur"

133 Aynı Yer.

134 Tevhid-i Efkâr; 16 Eylül 1922, "İzmir'de Metropoliti Hrisostomos'un İdamı"

135 Tevhid-i Efkâr; 16 Eylül 1922, "İzmir'de Metropoliti Hrisostomos'un İdamı" (14 Eylül- Atina) İzmir Metropoliti Hrisostomos'un kurşuna dizildiği haberleri teyit ediliyor. Özellikle de

Bir başka haber yine 16 Eylül tarihli Akşam gazetesindeydi. Gazetede “İzmir Yangını Nihayet İtfa Edildi”¹³⁶ başlığıyla yangından en fazla etkilenen İzmir Rıhtım yolunu gösteren bir fotoğraf altındaki haberle yangının söndürüldüğü (itfa) belirtilmişti. O dönem tüm gazetelerde yangının 24 saat içinde bittiğine dair haberler vardı. Akşam gazetesi de bu bilgiyi verirken gelen “mevsuk” malumata yani Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi Fevzi Paşa’dan gelen telsiz notuna dayanmaktaydı. Akşam gazetesi “İzmir yangını hakkında son dakikada alınan malumat” başlığında da paylaştığı¹³⁷ Fevzi Paşa’nın bu 14 Eylül 1922 tarihli bildirisine göre; “İzmir’de 13 Eylül akşamı Ermeni mahallesinin müteaddit noktalarından harik zuhur etmiş ve kıtaatımız tarafından muavenete şitab (acilen gidilerek) edilerek Frenk mahallesi, Ermeni ve Rum mahalleleri ve Müslüman mahallesinin bir kısmı muhterik olduğu halde yirmi dört saat zarfında itfa edilmiştir”¹³⁸ denilmekteydi. Nitekim Akşam bir gün sonraki sayısındaki bir yazıda da “Fevzi Paşa’dan gelen telgraf yangının itfa edildiğini”¹³⁹ bildiriyordu. Gazete bu yorumu Fevzi Paşa’nın resmi bildirisine dayandırıyor ancak bunu verdiği yazısında da farkında olmadan yangın hakkında daha geniş bilgi alınmamasının nedenini de “İzmir ile Anadolu’nun diğer aksamı arasındaki telgraf hatları, Yunan ricati esnasında bittabi tahrip edilmiş olduğundan ve İzmir’den bu güne kadar hiçbir posta vapuru gelmediğinden”¹⁴⁰ olarak gösteriyordu.

Akşam; 16 Eylül sayısındaki haberinde sadece Hıristiyan ve Frenk mahallelerinin yandığı haberini doğrulamamış ve bazı İslam mahallelerinin de etkilendiğini belirtmesine karşılık “rüzgârın muhalif istikametinden vizan (esme) etmesi İslam mahallatını daha ziyade vikaeye (korumuştur) etmiştir”¹⁴¹ demiştir. Atina kaynaklı 15 Eylül tarihli gazetelerin yazdığına göre de İzmir’in dört yönden ateşe verildiği ve yangının genişlemesi ile halkın evlerden çıkararak kendini deniz kenarına attığı haberleştirilmişti¹⁴². Özellikle İzmir’de Rumca çıkan Proedos gazetesinin bilgilerine göre yangın, Basmahane tarafından istasyona yakın olan Ermeni mahallesindeki, Frenk ve Aya Dimitri mahallelerinden ve “Rodon” sokağından başlamış, oradan Frenk mahallesine ve oradan da Rıhtım’a kadar yayılmıştı. Öğrenildiğine göre de alevler ticari kuruluşları, depoları ve rıhtım boyundaki tüm Avrupa kuruluşlarıyla beraber bütün Frenk mahallesini yakmıştı.

Sabah gazetesi de yine 16 Eylül günlü sayısında manşet olarak “İzmir Hariki Amansız Bir Şekil Aldı” başlığını kullanmış, alt başlık olarak “Hasarat Miktarı 100 Milyon Lirayı Tecavüz Ediyor. Amerikalılar Muhterik Olanların Miktarını

1919 İzmir katliamında katkısı bulunduğu dair Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından verilen karar üzerine idamın uygulandığı belirtilmekte.

136 Akşam; 16 Eylül 1922 “Dört Taraftan Ateş Verilmiş”

137 Akşam; 16 Eylül 1922 “İzmir Yangını Hakkında Son Dakikada Alınan Malumat”

138 Akşam; 16 Eylül 1922 “İzmir Yangını Hakkında Son Dakikada Alınan Malumat” Yangının henüz söndürülemediği daha sonra anlaşılacaktır ama bu telgraf notu nedeniyle bu ilk günlerde yangının 24 saat sürdüğü bilgisi basında yer alacaktır.

139 Akşam; 17 Eylül 1922 “İzmir Yangını Etrafında Boş Gürültüler”

140 Akşam; 17 Eylül 1922 “İzmir Yangını Etrafında Boş Gürültüler”

141 Akşam; 16 Eylül 1922 “İzmir Yangını Nihayet İtfa Edildi”

142 Akşam; 16 Eylül 1922 “Dört Taraftan Ateş Verilmiş”

1000 Kişi Tahmin Ediyorlar"¹⁴³ cümlelerini kullanmıştı. Sabah gazetesi; haberlerini Atina, Roma, Paris ve Londra'dan aldığı haberlerden vermekteydi. Sabah; alt manşette ise, "Cereyan Ermeni Mahallesi'nden çıktı. Büyük ticarethaneler, Amerika konsoloshanesi yandı" dedikten sonra "Elhamdülillah Türk mahallesi bu büyük Amansız dan masum kalmıştır" başlıklarını kullanmıştı.

Sabah; 14 Eylül'de Londra'dan Reuters kaynaklı aldığı haberdeki, yangında hayatını kaybedenlerin olduğu ve Amerikalı doktorların bu sayıyı 1000 kadar verdiği bilgisini de eklemişti. Atina kaynaklı 15 Eylül tarihli haberde ise; yangının Ayanikola mahallesinde başladığı ve Ayafotini mahallesi gibi şehrin en gelişmiş yerlerine yayıldığı bilgisi vardı. İşin ilginç yanı Atina kaynaklı bu haberde Bornova'nın da "tamamıyla" ateşler içinde kaldığının belirtilmesiydi¹⁴⁴.

Sabah gazetesi ayrıca bu sayısında bir gün önce İstanbul'da çıkan Fransızca İstanbul gazetesindeki haberleri yansıtmıştı. "Emin yerlerden" aldıklarını belirttiği İzmir'in yandığı haberi; "İstanbul"a göre kendilerine, 14 Eylül sabahı gelmiş ve haberin ana kaynağını da İzmir'deki "Amerika Muavenet Heyetinin" gece yarısına doğru verdiği belirtilmişti¹⁴⁵. Bu ilk habere göre; bütün Anadolu'nun en canlı, en faal ve en zengin şehrinin yok olduğu belirtilmişti. Yangının çıktığı, Ermeni Mahallesinin Basmahane tarafında ve istasyona yakın ve Rıhtım'a giden bütün büyük geçiş yollarının buradan başladığı da eklenmişti. Tam çıkış yeri olarak da; yangının, Sen Dimitri'ye ve Gül Caddesi tarafıyla Frenk Mahallesi'ne ve oradan da Rıhtım'a yayıldığı ve şehrin mahvolan kısmının da Liman'ın önemini artıran bütün binaları da kargir olan en gelişmiş kısmı olduğunu belirtmişti¹⁴⁶.

İkdam gazetesi de 16 Eylül 1922 tarihli sayısında, "İzmir'deki Yangın Pek Müthiştir" başlığını atmıştı¹⁴⁷. Geniş bir şekilde verilen habere göre yangından etkilenenlerin sayısı 1000 kadar tahmin ediliyordu. Ayrıca yangın gecesinin de çok hasar verdiği ve yanan evlerle birlikte tüm hasarın da 60 milyon dolar yani 100 milyon lira tahmin olunduğu belirtilmişti¹⁴⁸. Bugünkü haberlerde de yangının nedeni hala belli değildi ve ancak "bir tesadüf, rüzgârın bilahare aldığı istikamet, Türk mahallelerini ateşten muhafaza etmişti"¹⁴⁹denmişti. Gazete bu haberi; Amerika ajansından almıştı ve haberler genelde Amerikalılarla ilgiliydi. Buna göre; Amerikalılar şehirden çıkartılıp, Atina'ya sevk edilmişlerdi ve özellikle Frenk mahallesinde birçok Amerikalıya ait bina ve Amerikan konsoloshanesi yanmıştı. Amerikalı bahriyeliler yangın söndürmede görevlendirilmişlerdi.

143 Sabah; 16 Eylül 1922 "İzmir Hariki Amansız Bir Şekil Aldı"

144 Sabah; 16 Eylül 1922 "İzmir Yangınına Daha İyi Mufassal Malumat"

145 Sabah; 16 Eylül 1922 "İstanbul Refikimizin İstihbaratı"

146 Sabah; 16 Eylül 1922 "İstanbul Refikimizin İstihbaratı" Gazeteye göre; Avrupa tebaası kendi hükümetlerinin harp gemilerine alınmış diğer felaketzedelerin bindirilmesi için mevcut bütün gemilere de el konulmuştu.

147 İkdam; 16 Eylül 1922 "İzmir'deki Yangın Pek Müthiştir"

148 İkdam; 16 Eylül 1922 "İzmir'deki Yangın Pek Müthiştir"

149 İkdam; 16 Eylül 1922 "İzmir'deki Yangın Pek Müthiştir"

Londra'dan 14 Eylül günüyle verilmiş haberde; İzmir Limanında bulunan torpido muhripleri bütün gece projektorlerini rıhtıma doğrultmuşlar ve halkın buldukları yerleri aydınlatmışlardı. Mültecilere imkân çerçevesinde yardım edilmişlerdir. Kordon bölgesindeki bu mültecilerin etrafında Türk nizamiye askerleri bir güvenlik kordonu oluşturmuşlardı¹⁵⁰. Bu rüzgârın yön değiştirmesi haberi Londra kaynaklı olarak yine verilmiş ve “*İşgalden beri ilk defa olarak o günü, cenubi şarki rüzgârı esmekte bulunduğu cihetle alevler garp istikametine tevcih etmiş” ve bu suretle Türk mahalleleri yangından zarar görmemişti*”¹⁵¹ denilmiştir.

Gazetenin verdiği haberde, özellikle Amerikalıların mali kayıplarının daha ağır olduğuna ihtimal verildiği de belirtildikten sonra, ticari Tobako Kumpanyası'nın iki milyon tahmin edilen birçok tütün depolarındaki tütünlerini, Standard Comercial'in da küçük deposunu kaybettiği vurgulanmıştı. Amerikan Hristiyan Gençler Cemiyeti ve Fransız okulları ile birlikte Avusturyalı Orozdi Bak ve birçok İngiliz ticarethanelerinin yanmasıyla birlikte hasarın 60 milyon dolar tahmin edildiği belirtilmişti¹⁵².

İkdam gazetesi daha önce İstanbul gazetesinin verdiği ve Sabah'ın da paylaştığı haberi de vermişti¹⁵³. Ayrıca Atina'dan; 14 Eylül günüyle verilen haberde şehrin batı kısmının enkaz halinde yandığı ve Amerika savaş gemisinin de Amerika konsolosunu ve konsolos memurlarını Pireye getirdiği bilgisini de vermişti¹⁵⁴.

Ertesi gün haberler daha ayrıntılı gelmeye başlamıştı. Gazeteler de bunu kendileri de belirtmekteydiler. Akşam gazetesi; 17 Eylül 1922 tarihli sayısında, “*İzmir yangını etrafında boş gürültüler*” manşetli haberinde yangınla ilgili haberlerin, Yunan kaynaklarında nasıl çarpıtıldığını haberleştirmişken¹⁵⁵; yine de “*Yunan Membaanın Haberleri*” başlığıyla, Yunan kaynaklarından aldığını belirttiği 16 Eylül tarihli haberinde; yangının 13 Eylül Çarşamba gününden itibaren devam ederek şehrin büyük kısmını harap ettiğini ve hatta “*Türk mahallelerine de sirayet etmeye başladığını*”¹⁵⁶ haberleştirmişti. Gazete yine Yunan kaynaklarına göre; birçok yabancı vapurun sürekli İzmir'e gelerek, erzak nakli ile birlikte, iç bölgelerden gelen “*muhacirleri*” ve yangından zarar görenleri alıp götürdüklerini belirtmişlerdi¹⁵⁷. Metropolithane ve Aya Fotini Kilisesinin

150 *İkdam*; 16 Eylül 1922 “İzmir'deki Yangın Pek Müthüştür”

151 *İkdam*; 16 Eylül 1922 “İzmir'deki Yangın Pek Müthüştür” Bu cümle; dikkat çekmesi amacıyla diğer cümlelerden daha büyük olarak yazılmıştır.

152 *İkdam*; 16 Eylül 1922 “İzmir'deki Yangın Pek Müthüştür” İkdam'da Atina kaynaklı 14 Eylül tarihli başka bir haberde de; İzmir'den almış oldukları haberde İzmir metropoliti Hrisostomos'un Divan-ı Harp tarafından idama mahkûm edildiği ve idam hükmünün de derhal yerine getirildiği haberi verilmişti. Aynı şekilde (Cosmos) gazetesinin müdürü (Laskaris de) kurşuna dizilmiştir. İstiklal mahkemesine sevk edilenler günden güne çoğaldığı bildirilmişti. *İkdam*; 16 Eylül 1922 “İzmir'de Bir İdam”

153 *İkdam*; 16 Eylül 1922 “İzmir Yangını Hakkında Son Tafsilat”

154 *İkdam*; 16 Eylül 1922 “İzmir Yangını Hakkında Son Tafsilat”

155 *Akşam*; 17 Eylül 1922 “İzmir Yangını Etrafında Boş Gürültüler”

156 *Akşam*; 17 Eylül 1922 “Yunan Membaandan Alınan Haberler”

157 *Akşam*; 17 Eylül 1922 “Yunan Membaandan Alınan Haberler”

yandığı, Basmahane de depo edilmiş savaş mühimmatları üzerine bir merminin düşmesiyle şiddetli bir patlama ile birlikte büyük tahribatın oluştuğı diğer haberlerdendi. Yine bir başka 16 Eylül tarihli Atina kaynaklı haberde de; İzmir'deki yangının "*Türk Mahallesi'ne sirayet ettiği*" belirtilirken özellikle de erzak depolarının yanmış olması nedeniyle açlığın da şiddetle yayılmaya başladığı bildirilmişti¹⁵⁸. Yine aynı gazetede bu kez 16 Eylül tarihli Washington kaynaklı bir haberde de "*Ayan Dairesi Dersaadet fevkalâde komiseri Amiral Mark Bristol*"ün gece yayınladığı telgrafta; İzmir'deki durumun vahim olduğunu ve bundan dolayı da diğer devletlerden İzmir'e yardımda bulunulmasını talep ettiğini, kendisinin de muhacirlere yardım için Amerikan torpidolarını görevlendirdiğini belirtilmişti¹⁵⁹.

Bu konuyla ilgili gazetenin iç sayfalarında ise Paris kaynaklı bir haberde; İstanbul'daki Amerikan temsilcisi Amiral Bristol'ün Amerikan hükümeti tarafından İzmir'deki yardım teşkilatı hakkında müşterek bir plan tertip etmesi için görevlendirildiğini yazmıştı¹⁶⁰. Geniş şekilde İzmir yangını ile ilgili haberlerini vermiş olan Akşam gazetesinin en önemli haberi ise son telgraflar kısmında büyük boy vermiş olduğu; Paris kaynaklı (16 Eylül) haberindeki Cuma günü yani 15 Eylül tarihinde bir Yunan kruvazörünün İzmir'in Türk mahallesinin bombardıman etmesiydi¹⁶¹.

Tevhid-i Efkâr ise 17 Eylül 1922 sayısında, Nurettin Paşa ile özel İzmir muhabiri Ahmet Kadri'nin yaptığı görüşmeyi sayfalarına taşımıştı¹⁶². İzmir vilayeti askeri kumandanı Nurettin Paşa; "*böyle kıymetli ve şanlı bir ordunun kumandanlığında bulunmakla cidden mesut ve bahtiyarım*" dedikten sonra; ordunun 15.000 Yunan esiri aldığını ve Çeşme'nin kurtarıldığını belirtmişti. Nurettin Paşa İzmir'deki yönetimini durumu ile ilgili de bilgi vermiş ve İzmir'de mülki amirliğin henüz oluşturulmadığını, valiliğe tayin edilen Abdülhalik Bey'in (Renda) de yönetime başlamadığını da eklemiş ve İzmir valiliği ile diğer şehirler arasında da muhaberata da yeni başladığını bildirmişti. Özellikle Yunanların kaçışları sırasında her şeyi tahrip ettikleri için telgraf ile haberleşmenin onarılması ve yeniden kurulması için birkaç güne ihtiyaç olacağını da eklemişti¹⁶³.

Nurettin Paşa konunun burasında, İzmir yangınına değinmiş ve İzmir'in en gelişmiş bölgesini tahrip eden yangının Ermeni kiliselerinden çıktığını, rüzgârın şiddetiyle yangını söndürme ve tahliye işlemlerinin geciktiğini ve süratle genişleyerek, Punta havalisine diğer taraftan Basmahane yönüne doğru ilerlediğini oradan da Rıhtım boyuna indiğini aktarmıştı. Nurettin Paşa

158 Akşam; 17 Eylül 1922 "İzmir'de Açlık"

159 Akşam; 17 Eylül 1922 "Amerikalıların Muaveneti"

160 Akşam; 17 Eylül 1922 "İzmir Yangını Hakkında Malumat"

161 Akşam; 17 Eylül 1922 "İzmir'i Yunan Kruvazörü Bombardıman Etmiş"

162 Tevhid-i Efkâr; 17 Eylül 1922 "Nurettin Paşa'nın İzmir Muhabirimize Beyanâtı- Yunan Bakiyetü'l süyufu da Çeşme'de Esir edildi- İzmir Yangını Ermeni Kiliselerinden Çıktı- Yeniden 15.000 Esir Aldık"

163 Tevhid-i Efkâr; 17 Eylül 1922 "Nurettin Paşa'nın İzmir Muhabirimize Beyanâtı"

yangının Rum ve Ermeni mahallelerinden sonra Frenk Mahallesi ve oradan Rıhtım üzerine geçtiğini ve Rıhtım ve civarındaki konsoloshaneler, bankalar, postahane, pasaport dairesi vesaire gibi resmi bütün binaları yaktığını da belirttikten sonra rüzgârın yönünü tersindeki Türk Mahallelerini yangından kısmen zarar gördüğünü ve yangının ancak 50 saat sonra söndürülebildiği bilgisini vermişti¹⁶⁴.

Tevhid-i Efkâr; iç sayfasında da yangınla ilgili haberlere yer vermişti. Özellikle “*İzmir Yangını Hakkında Resmi Malumat*” başlıklı haberde, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa’dan İstanbul’daki TBMM temsilcisi Hamit Bey’e gönderilen telgraf yayımlanmıştı. 14 Eylül 1922 tarihli telgrafta “*13 Eylül tarihi akşamında Ermeni Mahallesi’nin birçok noktalarında yangın zuhur ettiği görülmüştür. Askerlerimiz derakib yangının itfasına şitayan olarak 24 saatlik bir gayretten sonra bastırılabilmişlerdir. Ermeni ve Rum Mahalleleriyle Müslüman Mahallesi’nin bir kısmı yanmıştır*”¹⁶⁵ denmekteydi. Tevhid-i Efkâr bu haberin hemen altında da daha geniş bir şekilde “*İzmir Yangını Hakkında Tafsilat*” başlığıyla bir gün önce İzmir’den gelen ve yangınının şahidi olan İngiliz gazetecisi Ward Price’in İzmir yangını hakkında verdiği izahatı yayımlamıştı¹⁶⁶. Gazete, “*bir zamanlar müdafiacı Yunan zabitlerinin mahmuz şıktırlarıyla çin çin öten*” ancak “*şimdi mütevazı bir sükunet hüküm süren*” diye nitelediği Pera Palas oteline özel bir muhabir göndererek “*Mister Prays*” ile görüşmüştü.

Yangından bir gün sonra 14 Eylül Perşembe günü İzmir’den ayrıldığında yangının hala devam ettiğini söyleyen Ward Price; yangının ilk olarak İslam Mahallelerinin binalarının olduğu Tepe’nin limana bakan yamacından başladığını ve 3 kilometrelik bir alanda ilerleyerek, şehrin Hristiyan mahallelerin özellikle şehrin ticaret merkezi olan büyük müesseseler ile ticari depoların yandığını da belirtmişti. Yanan yerlerde oturanların göç amaçlı muhacir olduklarını ve bunların çoğunluğunun yangınla deniz arasındaki ahşap dar alanda kaldıklarını da belirten Ward Price; bazılarının da telaştan ne yaptıklarını bilmeyerek denize atladıklarını da eklemişti. Muhabirin yangının acilen söndürülüp söndürülemeyeceği ile ilgili sorusuna da “*Eğer rüzgâr değişmezse yangının kendiliğinden sönebileceğini*” ancak “*Rüzgâr değişecek olursa şehrin kalan kısımlarının yani İslam mahallelerinin de yanma tehlikesi*” ile karşı karşıya kalacağı tahminini yapmıştır. Ward Price ayrıca Rum metropoliti Hrisostomos ve Ermeni piskoposu Toryan’ın idamları hakkında; şehirden ayrıldığında Metropolitlerin idama mahkum olduklarının hatta idam hükmünün de gerçekleştiği yolunda şehirde bazı rivayetlerin olduğunu ancak doğruluğunu araştırma fırsatının olmadığını belirtmiştir¹⁶⁷.

164 Aynı yer,

165 *Tevhid-i Efkâr*; 17 Eylül 1922 “*İzmir Yangını Hakkında Resmi Malumat*”

166 *Tevhid-i Efkâr*; 17 Eylül 1922 “*İzmir Yangını Hakkında Tafsilat*”

167 *Tevhid-i Efkâr*; 17 Eylül 1922 “*İzmir Yangını Hakkında Tafsilat*”

İzmir'in kurtuluşu günlerinde; iki önemli gazeteci olan Yakup Kadri ve Falih Rıfki, gazeteleri İkdam ve Akşam için İzmir'e gelmişlerdi. Yakup Kadri; yazısını yazdığı 13 Eylül'de 3 gündür İzmir'de olduğunu belirtmişti. Buna göre Yakup Kadri; İzmir'e 10 Eylül'de gelmiş ve yazısını 13 Eylül günü yazarak gazetesi İkdam'a göndermişti¹⁶⁸. Falih Rıfki ise; İstanbul'dan 11 Eylül Pazartesi yola çıktığını, 12 Eylül sabahı, Çanakkale'den "Lamartin" ile İzmir'e geçtiğini ve o da yazısını Yakup Kadri'den bir gün sonra; 14 Eylül'de gazetesi Akşam'a gönderdiğini belirtmişti¹⁶⁹. Buna rağmen, bu iki önemli yazarın yazıları aynı günde 22 Eylül 1922 tarihinde İkdam ve Akşam'da yayınlanmıştı. Ayrıca bu iki gazetecinin bu verdikleri bilgiye rağmen yazdıklarından, aynı gün birlikte İzmir'e geldikleri de anlaşılmaktadır¹⁷⁰.

Yakup Kadri'nin (Karaosmanoğlu) yazısının başlığı "İzmir mektubu" idi ve 13 Eylül günü yazdıkları İkdam gazetesinin 22 Eylül günlü sayısında kendine yer bulmuştu¹⁷¹ Yakup Kadri, yabancı bandıralı körfezdeki vapurları kullanırken Hristiyanların da İzmir'deki durumu tüm gerçeğiyle anlattıklarını belirtmişti. Bunların içinde İzmir tüccarlarından Elmasyan Efendi isminde bir Ermeni'nin kendisine "Türk askerleri bilahadise ve kemal-i sükun ve intizam ile girdiler. O kadar ki işgalin ertesi günü hepimiz işlerimiz güçlerimiz ile meşgul olmaya başladık. Fakat bir gün sonra Ermeni mahallerinden birinde hissedilen isyan ve ihtilal emareleri ve buna karşı alınan tedbirler hayat-ı tabiiyeye hanel verdi" dediğini aktarmıştı. Yakup Kadri'ye göre, Elmasyan Efendi "General Torkum isminde bir Ermeni ihtilalcisinden bahsetti. Bu adam epeyce zamandan beri İzmir'de dolanıyor ve Ermeni milletini birtakım maceralara sevk etmeye çalışıyordu. Bizim murahhasa bu herifi başımızdan def etmek için birçok defalar hem Stiridyadis hem hükümeti nezdinde birçok teşebbüslerde bulduk fakat hiçbir cevap alamadık. İzmir'in Türk ordusuna teslimi mevzubahis olduğu güne kadar Torkum buradaydı. Bazıları işgalinden bir gün evvel atına binip Urla taraflarına doğru gitti."¹⁷² sözlerini söylemişti.

Yakup Kadri; "Tam bu sırada başımızı şehre doğru çevirir çevirmez onun bir ucundan yanmakta olduğunu gördük¹⁷³..... Ertesi sabah İzmir rıhtımına çıktığımız zaman sinsi sinsi hala devam ediyordu. Akşama doğru şehrin birkaç noktası daha tutuştu ve büyük bir süratle Kordon boyunun arka tarafına istila etti. Gece saat 9'da İzmir'in yarısı alevler içinde idi. Ve Rıhtım, Punta'dan ta Gümriük önüne kadar yangından kaçan kalabalıkla bir mahşer yerine dönmüştü. İşte o zaman gördüm, Türk askerleri hep Rum ve Ermeni'den müteşekkil bu perişan kalabalığı kendi süngülerinin himayesinde

168 Yakup Kadri; "İzmir Mektubu-"İzmir Şehri İstirdat Olunduktan Sonra- İzmir'in İlk İrtibatı-Yangından Evvel ve Sonra" İkdam; 22 Eylül 1922.

169 Falih Rıfki "İzmir'de 4 Gün, İzmir Mektupları" Akşam 22 Eylül 1922.

170 Falih Rıfki ve Yakup Kadri, bir iki gün içinde İzmir'de bulunan Mustafa Kemal Paşa ile de mülakat yapıp gazetelerinde yayınlatacaklardır.

171 Yakup Kadri; "İzmir Mektubu- İzmir Şehri İstirdat Olunduktan Sonra- İzmir'in İlk İrtibatı-Yangından Evvel ve Sonra" İkdam; 22 Eylül 1922.

172 Yakup Kadri; "İzmir Mektubu- İzmir Şehri İstirdat Olunduktan Sonra- İzmir'in İlk İrtibatı-Yangından Evvel ve Sonra" İkdam; 22 Eylül 1922. Aynı bilgiyi Falih Rıfki da verecektir.

173 3 satır sansür var.

muhafaza altına alıyor, denize düşmelerine veyahut mütemediyen işleyen otomobiller altında ezilmelerine mani olmaya çalışıyordu. Bu Türk askerleri ki ta Afyonkarahisar'dan İzmir'e kadar geçtikleri bütün yollarda hep kendi köylerinin, kendi kasabalarının, kendi şehirlerinin yandığını ve bu himaye ettikleri insanların cinsine mensup kimselerin eliyle yandığını görmüşler ve bilmişlerdi. Asla hayatımın sonuna kadar bu manzarayı asla unutmuyacağım¹⁷⁴..... İzmir yangını birçok killü kallere (dedikodu) sebebiyet verecektir. Fakat bu yangının Manisa, Kasaba, Alaşehir, Salihli yangınlarından hiç farkı yoktur. Düşmanın çekilirken her tarafı yaktığını biliyoruz. İzmir şehri de nihayet bu akibete uğramıştır¹⁷⁵.... Bu badirenin önünü almak mümkün mü idi? Hiç zannetmiyorum. Zira 14 gün zarfında 400 kilometrelik yol kat eden 200.000 kişilik bir düşman ordusunu mahv ve perişan ederek bir yıldırım sürati ile İzmir'in içine giren ordumuzun, henüz soluğunu almadan inzibat teşkilatını bir anda tesis etmesine imkan ve ihtimal yoktu. Hususi ile 3 senelik Yunan İdaresi burada bütün eski Türk İdaresi şemalarını büsbütün ortadan kaldırmış ve onun bir hükümet teşkilatının esaslarını temin edebilecek vesaiti tamamı ile imha etmişti. Bütün Aydın vilayeti elimize harap ve hali bir kıta halinde bırakıldı. Burada her şey yeniden yapılmaya hatta her şey yoktan yaratılmaya muhtaçtır. Tıpkı Büyük Millet Meclisi hükümeti ve Büyük Millet Meclisi ordusu gibi ve onları yapanlar muhakkak bunu da yapacaklardır." ¹⁷⁶ demişti.

Falih Rıfıkı'nın yazısı da Akşam gazetesinin 22 Eylül 1922 tarihinde yayımlanmıştı. Falih Rıfıkı'nın (Atay) İzmir'den yangından bir gün sonra 14 Eylül gününde Karşıyaka'dan yazdığı ve gazetesine gönderdiği mülakatında; İzmir'de olanları anlatırken yangına da değinmiştir¹⁷⁷ "İzmir'de 4 gün İzmir Mektupları" adıyla 4 sütuna yayınlanan yazısında Falih Rıfıkı; İzmir'e geldiğinde vapurdaki Türklerin durumunu, onların ağzından tek söz olarak "İzmiri yakamamışlar" cümlesinin çıktığını belirttikten sonra "ancak bu fikrimizde ne kadar hata ettiğimizi sonra anladık" cümlesiyle anlatmıştı.

Falih Rıfıkı; İzmir'e geldiğinde karaya ancak ertesi gün çıkabilmişti. Vapurdaki bir Ermeni zengininin "başımıza bunlar hep Torkum'un yüzünden geldi." dediğini ve Yunanlılar mukavemet teşkilatı yapması için onu 2 ay önce buraya getirdiklerini aktarmıştı. Falih Rıfıkı; yine aynı kişinin, canı malı İzmirli olanlar olarak, Yunan İstergiyadis'ten Torkum'u İzmir'den göndermesini istediklerini ama bir türlü yapılmadığını ve tüm cinayetlerin başında onun adamlarının olduğunu anlattığını belirtmişti¹⁷⁸.

174 4 satır sansür var.

175 5 satır sansür var.

176 Yakup Kadri; "İzmir Mektubu- İzmir Şehri İstirdat Olunduktan Sonra- İzmir'in İlk İrtibatı- Yangından Evvel ve Sonra" *İkdam*; 22 Eylül 1922.

177 Falih Rıfıkı "İzmir'de 4 Gün, İzmir Mektupları" *Akşam* 22 Eylül 1922. Falih Rıfıkı; mektubunu, Karşıyaka'da Kral Konstantin'in evinin penceresinden, İzmir'in yangın ve duman bulutları içinde yazdığını belirtmişti.

178 Falih Rıfıkı "İzmir'de 4 Gün, İzmir Mektupları" *Akşam* 22 Eylül 1922. Falih Rıfıkı Başkumandan Paşa ve Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın Kordon boyunda iki binada oturduklarını da belirtmişti. İkisinin, ilk binanın iç salonunda harita başında konuştuklarını ekledikten sonra, ordunun bu savaşa Başkumandanlık Savaşı adını verdiğini öğrendiğini bildiriyor.

Falih Rıfki; "Otomobile Karşıyaka'ya bir gezinti yapıyorduk. İstasyon ve bütün sokaklar, Yunan ordusunun enkazı ile dolu idi. Şapkalar, pabuçlar, asker esvapları, kırılmış arabalar, yanmış otomobiller arasından yolu bulup geçmek imkânsızdı. Belli ki Yunanlılar denize bile dökülemediler. Müttefik zannettikleri deniz bilakis onların önüne Yunanistan yolunu kapayan müthiş bir set gibi çıktı" dedikten sonra yangınla ilgili şu bilgileri vermişti. "Karşıyaka'dan dönerken birdenbire İzmir'de büyük bir yangın çıktığını gördük. Kordon boyunun arkası alev ve dumana boğulmuştu. Karargâha geldiğimiz zaman, sahil yangından kaçan kadın, erkek binlerce halk ile dolu idi. Karargâh teessür içindeydi. Yangını söndürmek için bütün asker ateşle boğuşuyordu. Fakat ara sıra duyulan büyük infilaklar, felaketin ehemmiyetsiz olmadığını gösterdi. Şüphesiz şimdiye kadar telgraflardan öğrenmişsinizdir. O gün, o gece, ertesi gün, ertesi gece, İzmir'in yarısı, gündüz kara ve beyaz dumanlar; gece kızıl ateşler içinde yandı. Alev bir kiliseye dokunduğu vakit bir zelzele olmuş gibi sarsılıyorduk. Karşıyaka'dan Hükümet Konağı'na ancak 3ncü gün gittim. Vali Mustafa Abdülhalik Bey, yangının sönme üzere olduğunu söyledi. Şehir haritasına baktık bizzat. İzmir şehrinin yarısı yanmıştı. Fakat Kordon boyunun bilhassa ikametgâhlar bulunan tarafında yarıdan fazla binalar kurtulmuştu. Yangında birçok İslam serveti mahvoldu fakat dağ üstüne tesadüf eden ve şehirden ayrı gibi duran Mahalle yanmamıştır. Şehirlerinin yanışına dilhun olmakla beraber Müslüman İzmir Zafer'in heyecanını kaybetmemişti. Bütün sokaklarda bayraklar sarkıyordu. Ahali yakalarında rozetleri ile asker arasında dolaşüyor, harabeler arasından geçerken ekseriya yarım yanmış Türk bayraklarına tesadüf ediyorduk. Sokakların enkazı yanan Türk bayraklarıyla donanmış bir halde idi."¹⁷⁹

Sonuç

İzmir yangını; bu yıl 100.yıldönümünde hala tartışılmaya devam etmektedir. Elbette yangını çıkaranların kimliği o milletin tümüne yansıtılamaz. Ancak olayların öncesinde Mondros Ateşkesi sonrasındaki gelişmeler, İzmir'de sıkıntılı günlere neden olmuştu. Yunan devletinin büyük emperyalist devletlerin maşası olarak İzmir'e işgale gelmesi, büyük bir infiale neden olacak ve Mustafa Kemal Paşa'nın da Anadolu'da milli harekâtı örgütlerken "halkın içinden gelen bir tepki" olarak "kuvva-yı milliyenin" temelini oluşturacaktı. Devletlerin kendi çıkarları için başka ülke içindeki toplumsal yapıyı nasıl yerle bir ettiklerini ve bunun sonucunun da sadece o topraklara zarar verdiğinin en açık göstergesidir İzmir'in işgali ve sonrasındakiler..

İzmir'in ekonomik ve kültürel hayatına büyük zarar verecek olan İzmir yangınının öncesi ve sonrasının değerlendirildiği yazımızda özellikle bazı saptamalar önem kazanmaktadır.

179 Falih Rıfki "İzmir'de 4 Gün, İzmir Mektupları" Akşam 22 Eylül 1922. Falih Rıfki; Hükümet Konağında, İzmir'e yürüyen ordunun kumandanı Nurettin Paşa'yı gördüğünü ve onun kendisine sahilde toplanan halk kalabalığını göstererek; "Bu kalabalıkları yağmadan, aklıktan koruyan şu asker, kendi köylerinin harabeleri içinden geldiler. Kendi kardeşlerinin cesetlerine bastılar. Hangi Ordu, katillerinin karşısında sükûnetini bu kadar şefkat ve muhafaza edebilir." Dediğini de eklemiştir.

İzmir yangının çıktığı 13 Eylül 1922 tarihinden hemen bir gün sonra yangın haberlerinin Batı basınında çıktığı görülmektedir. Özellikle Reuters kaynaklı İngiliz merkezli haberlerin İngiltere ve Amerikan basınında etkili olduğu da bir gerçektir. Bu kaynaklı haberlerin Türk basınında da başlangıçta kullanıldığı görülmektedir. Yangının Türk basınına düştüğü 15 Eylül sonrası birkaç günün değerlendirilmesi bile bazı önemli sonuçları ortaya çıkarmaktaydı.

En önemli konu Batı basınında da olan “*yangının rüzgârın yönünün değişmesi ile sahile doğru genişlediği*” ve “*rüzgâr değişmeseydi yangının Türk mahallelerine de yayılacağı*” bilgilerinin daha ilk gün yansımalarında nerdeyse tüm haberlerde olduğunun görülmesidir. O dönem Atina ve Reuters kaynaklı olan haberlerde olan bu bilgiler, Türk basınında da aynen kullanılmıştır. Hatta yangının başladığında İzmir’de olan bir İngiliz gazeteci Ward Price’nin de aynı konuyu dile getirmesi önemlidir. Aslında bu “*rüzgârın yönünün değişmesi*” konusu bile yangının kimlerin çıkartmadığına önemli bir kanıt olması gereklidir. Ayrıca yine Atina kaynaklı ve Türk basınında kullanıldığını gördüğümüz bir başka konu; daha ilk günlerde yangının kısmi de olsa Türk mahallelerini de etkilediğinin verilmesiydi.

İncelediğimiz basında yangın haberinin ancak 2 gün sonra 16 Eylül’de sayfalara yansıdığı görülmektedir. Sadece İstanbul’da Yunan ve bazı Rum gazetelerinden 15 Eylül’de olaydan söz etmesiyle, bir iki Türk basının da bu gazetelere dayanarak kısa olarak geçtikleri İzmir yangını haberleri; 16 ve 17 Eylül günlü gazetelerde kendine ayrıntılı yer bulmaya başlayacaktı. Zaten büyük zafer sonrası hızla İzmir’e kendi muhabirlerini yollamaya başlayan gazeteler aynı zamanda nerdeyse tüm dış basının özel muhabirlerinin de İzmir’de olmasıyla birlikte haber alma konusunda sıkıntı yaşamamıştı. Tek sıkıntı Yunan ordusunun geri çekiliş sırasında verdiği tahribat ile postaların ve telgraf hatlarının kullanılamaz durumda olmasıydı.

İncelenen 3 günlük süreçteki tanıklıkların da çok değerli olduğu önemlidir. Özellikle Falih Rıfkı ve Yakup Kadri’nin yazdıkları daha yangının devam ettiği bir sürede yazılmış olması açısından ayrı bir değeri vardır. Özellikle İzmir yangını konusunda 1923 yılındaki baskısıyla kullandığımız dönemin İzmir İtfaiye Örgütü’nün Avusturyalı Müdürü Greškoviç’in yangın raporu, en önemli belge olarak hala önemini korumaktadır. Bu raporun bizim verdiğimiz gibi aynı şekilde gazetelere de yansması oldukça değerlidir. Yangının bazı gazetelerde 24 saat sürdüğü ve söndürüldüğü bilgisinin de Fevzi Çakmak Paşa’nın yayımladığı bildiriden kaynaklandığı görülmektedir. Yine İtfaiye Müdürü ve 2. Müdür Yunan tebaasından komutanın da belirttikleri üzere yangının tam söndürülmek üzereyken yeniden güçlenmesiydi.

Eldeki önemli birincil kaynakların değerlendirilmesiyle yangının nasıl çıktığı ve kimlerin sorumlu olduğu ortadayken, yıllardır bu konuda bilgi sahibi olunmadan belli amaçlar çerçevesinde İzmir yangını bir siyasal araç

olarak kullanmaya çalışanların varlığı, bilimsel olarak konuyu sorunlu hale getirmektedir.

Bu nedenle İzmir yangının hemen sonrasında Batı ve Türk basınına nasıl yansıdığına değerlendirilmesi konuya bir nebze katkı sağlayacaktır. Bilimsel veriler ışığında özellikle yangına müdahale eden İtfaiye müdürünün raporunun daha ilk günler ve aylarda basına yansısıyla birlikte İzmir yangınında kimin sorumlu olduğuna dair önemli bir kanıt içerdiği de bilinmelidir.

KAYNAKÇA

I. Süreli Yayınlar

Akşam

Anadolu

Hâkimiyet-i Milliye

Hizmet

İkdam

İkdam

İleri

Sabah

Tevhid-i Efkâr

The Manchester Guardian

Vakit

Yenigün

Zaman

II. Kitaplar

Anadolu' da Yunan Zulüm ve Vahşeti, 3.Cilt, Matbuat Müdüriyyet-i Umumiyyesi Yayınları, Ankara, 1338.

ARIKAN; Zeki, *İzmir Basın Tarihi (1868 - 1938)*, Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova - İzmir, 2006.

Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar' da ve Anadolu' da Yunan Mezalimi I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar' da ve Anadolu' da Yunan Mezalimi II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Yıl. 41, Sayı: 93, (Ocak 1992).

- Atatürk'ün Bütün Eserleri*, Cilt 13. Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004.
- BENOİST-MECHIN, *Mustafa Kemal Bir İmparatorluğun Ölümü*, Çeviri: Zeki Çelikkol, Bilgi Yayınevi, 3.Basım, Mayıs 1999.
- BERBER, Engin; *Sancılı Yıllar: İzmir, 1918 - 1922: Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ayraç Yayınları, Ankara, 1997.
- DOBKİN, Marjorie Housepian; *İzmir 1922 –Bir Kentin Yıkımı*, Cev: Atilla Tuygan, Belge Yay., İstanbul, 2012.
- ELMACI; Mehmet Emin, *İttihat Terakki ve Kapitülasyonlar*, Homer Yayınları, İstanbul, 2005.
- ELMACI; Mehmet Emin, *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kamuoyunda Tanınması (1911-1919)*, ATAM Yayınları, Ankara, 2022.
- ELMACI, Mehmet Emin; *Bir Semt Bir Bina: NATO Binası, Amerikan Koleji'nden Kızılçullu Köy Enstitüsü'ne*, APİKAM Yayınları, İzmir, 2013.
- ESİRKİŞ, Neşe; *İzmir Yangınları (XVIII. Asrın Ortalarından 1922'ye Kadar)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul-2019.
- GEORGELİN, Herve; *Smyrna'nın Sonu, İzmir'de Kozmopolitizmden Milliyetçiliğe*, Çev. Saadet Özen, İstanbul, Bircamanlar Yayıncılık, 2008.
- GILES, Milton; *Kayıp Cennet Smyrna 1922 Hoşgoru Kentinin Yıkılışı*, Çev.: Esra Aktuğlu, Şenocak Yay., İzmir, 2009.
- GÜRER, Turgut; *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer, Cepheden Meclise Büyük Önder İle 24 Yıl*, 5. Baskı, Gürer Yayınları, İstanbul, 2007.
- HALİDE EDİP; *Yunan Mezalimi*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1970.
- HOCAOĞLU; Mehmed, *Belgelerle Yunan Barbarlığı*, Bereket Yayınları, İstanbul, 1985.
- İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Müteallik Jandarma Kumandanlığının ve Osmanlı Komisyonu Reisinin Raporları*, Askeri Basımevi, İstanbul, 1335.
- İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Müteallik Neşriyat*, Askeri Basımevi, İstanbul, 1335.
- İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Müteallik olarak Makamat-ı Askeriyeden Mevrut Raporlar*, Askeri Basımevi, İstanbul, 1335.
- İzmir Sigortaları İtfaiye Kumandanı Mösyö Greşkoviç'in İzmir Büyük Yangını Hakkındaki Raporudur*. İstanbul: Hasan Tabiat Matbaası, 1339. [1923]
- İzmir ve Mülhakatı ile Civarında Yunan İşgalinden Mütehaddis Fecayi Hakkında Vürud Eden Raporlar ile Bazı Muharrerat*, Hilal Matbaası, İstanbul, 1335.

- MARTAL, Abdullah; *Belgelerle Osmanlı Döneminde İzmir*, Yazıt Yayınları, İzmir, 2007.
- Orta Anadolu' da Yunan Mezalimi*, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1337.
- QUATAERT; Donald, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*; Çeviren; Sabri Tekay, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- RAİF NEZİHİ; *İzmir'in Tarihi*, Hazırlayan ve Tamamlayan; Erol Üyepazarcı, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2001.
- SCHALK; Ellery, *The Construction of the Smyrna-Aydın Railway In Southwestern Anatolia. 1836-1866.*, Degree Of Arts University Of Texas At El Paso, 1975.
- Süvari Yüzbaşı Ahmed, Türk İstiklal Harbi Başında Milli Mücadele*, Yayıncı: İsmail Aka, Vehbi Günay, Cahit Telci, Akademi Kitabevi, İzmir, 1993.
- TACALAN; Nurdoğan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken Hasan Tahsin*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- TAYLA; Mustafa, *Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi, Bursa Vilayetinde Yaşanan Acıların Dökümanter İncelemesi*, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, Ankara, 2001.
- SMYRNELİS, Marie- Carmen; *"Yangın, Bir Yaşam Modelinin Sonu"*, İzmir 1830-1930 Unutulmuş Bir Kent mi? Bir Osmanlı Limanından Hatıralar, der. Marie-Carmen Smyrnelis, çev. Işık Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- SMYRNELİS, Marie- Carmen; *İzmir 1830-1930 Unutulmuş Bir Kent mi? Bir Osmanlı Limanından Hatıralar*, der. Marie-Carmen Smyrnelis, çev. Işık Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- TURAN; Mustafa, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli-1919-1923)*, ATAM Yayınları, Ankara, 2006.
- Türkiye'de Yunan Fecayı*, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1338.
- TÜRKMEN; Zekeriya, *Devlet Merkezine Gönderilen Raporlara Göre Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi*, Berikan Yayınevi, İstanbul, 2016.
- UMAR; Bilge, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1974.
- YALAZAN; Talat, *Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soykırımı Girişimi*, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara, 1994.

III. Makaleler

AKYILDIZ; Ali, "Osmanlı Anadolu'sunda İlk Demiryolu: İzmir-Aydın Hattı (1856-1866)" *Çağını Yakalayan Osmanlı; Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri*" Editörler: Mustafa Kaçar- Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCIA Yayınları, İstanbul, 1995.

FALİH RIFKI "İzmir'de Hayat" *Akşam* 23 Eylül 1922.

FALİH RIFKI "İzmir'de 4 Gün, İzmir Mektupları" *Akşam* 22 Eylül 1922.

GÖKDEMİR, Oktay; "Fransız Kaynaklarının Işığında 1922 İzmir Yangını" *ÇTTAD*, VI/15, (2007/Güz).

GÖKTÜRK, Turgay Bülent; "Amerikan Basınında İzmir Yangını ve Yangın Sonrası Durum (Eylül-Aralık 1922)," *ÇTTAD*, XII/24, (2012/Bahar).

İLHAN, Cengiz; "Kurtuluş Günlerinde İki Görüşme", *İşgal'den Kurtuluş'a İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Cumhuriyet Gazetesi İmecesesi*, İstanbul, 2007.

KIRIŞMAN, Mustafa; "Fransız Basınında İzmir Yangını Üzerine Bazı Değerlendirmeler," *ÇTTAD*, X/22 , (2011/Bahar).

KOLOĞLU, Orhan; "Batı Basınındaki Haber ve Yorumlarla İzmir Yangınının Ardındaki Gerçek" *Popüler Tarih*, Eylül 2003.

ÖZCAN, Orhan; "İngiliz Basınında İzmir Yangını ve Mülteci Sorunu (Eylül 1922)" *ÇTTAD*, Yıl 2015, Cilt 15, Sayı 31.

TER MINASSIAN, Anahide; "Ermeniler: Küçük Bir Cemaatin Dinamizmi", *İzmir 1830-1930 Unutulmuş Bir Kent mi? Bir Osmanlı Limanından Hatıralar*, der. Marie-Carmen Smyrnelis, çev. Işık Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

YAKUP KADRI; "İzmir Mektubu-"İzmir Şehri İstirdat Olunduktan Sonra-İzmir'in İlk İrtibatı- Yangından Evvel ve Sonra" *İkdam*; 22 Eylül 1922.

Extended Abstract

Greece; shortly after entering Izmir on May 15, 1919; He saw that the situation would take a troublesome process and realized that the situation was getting more difficult for him, especially after the military failures against the "National Operation" in Ankara.

The Greek State, which decided to play the last trump cards in their hands, had announced that the "Ionian State" would be established in Izmir with the declaration of Stergiadis, who had previously looked coldly at this project, dated July 30, 1922. Newspapers also saw this issue as a "declaration of self government in Izmir" by giving Paris-based news.

Later, at the end of July, at the beginning of August, the Greeks reported to the newspapers; There were reports that they applied to the great states and demanded that they be allowed to occupy Istanbul as well.

August September 30, 1922, the Turks won a great victory and their commander-in-Chief Mustafa Kemal Pasha; 1 September 1922, the BMM Army issued a statement; "Armies! Your first destination is the Mediterranean. Forward" had given his historic order. Upon this order, the Turkish army quickly entered Izmir on September 9 and the liberation of Izmir was achieved.

Before and after the entry of the Turkish army into Izmir, the perspective of the newspapers in the press was important. The Turkish army had entered Izmir in an orderly manner and had taken back the administration. However, on September 13, a big fire broke out on the Alsancak side of Izmir and turned everything upside down.

The first information about the emergence of this fire in Izmir was from Greek newspapers. This one-sided information of Greek origin had begun to spread to the world by the British Reuters Agency. In this information, it was generally stated that the fire was started by the Turks. However, the most important thing was to explain that the fire started to spread to the coastal areas due to the wind.

Later, information from French sources began to arrive. Turkish journalists also reported from Izmir. The information had changed now. It turned out that the fire was not started by the Turks, on the contrary, it was tried to put out by the Turks.

In this article, it is explained how the Izmir fire was reflected in the local press, how it broke out and how it was tried to be extinguished.

Geliş Tarihi : 21.06.2022
Kabul Tarihi: 02.09.2022

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal Of Modern Turkish History Studies
XXII/Özel Sayı (2022), ss. 117-157.

Araştırma Makalesi / Research Article

İZMİR YANGINI HAKKINDAKİ TARTIŞMALAR ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Alper KARAŞİN**

Öz

İzmir yangını, üzerinden 100 yıl geçmesine rağmen hala güncelliğini koruyan olaylardan biridir. İzmir yangını, tarihi bir olay olması birlikte Türkiye'ye ve Milli Mücadele'ye karşı yürütülen politik kampanyalarda kullanılmıştır. Bu nedenle yangından sonra başlayan tartışmalar ve suçlamalar hala devam etmektedir. Yangının nasıl ve kimler tarafından çıkarıldığı ile ilgili Türk ve yabancı arşivlerde birçok belge bulunmaktadır. Belgelere göre İzmir yangınının sorumlusu Türkler değildir. Aksine belgeler, yangının Ermeni çeteler ve destekçileri tarafından çıkarıldığını göstermektedir. Bu çalışmada İzmir yangınıyla ilgili yabancı ve Türkçe kaynaklar kullanılarak konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Çalışmada İzmir yangını ile ilgili belgelerin yanında anılar da incelenmiş, kaynaklar karşılaştırılarak kritiği de yapılmıştır. İzmir yangını hakkında çıkan propaganda kitapları da makalede incelenerek hataları ve eksiklikleri belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Yangın, Propaganda, İzmir'in Kurtuluşu, Rum, Ermeni.

---

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.

There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, (alperkarasin@gmail.com), (Orcid: 0000-0003-3485-2992).

A STUDY ON THE DEBATES ON İZMİR FIRE

Abstract

Although it has been 100 years since the İzmir fire, it is one of the events that still maintains its actuality. The İzmir fire, being a historical event, has been used in political campaigns against Turkey and the National Struggle. Therefore, the discussions and accusations that started after the fire still continue. There are many documents in Turkish and foreign archives about how and by whom the fire was started. According to the documents, the Turks are not responsible for the İzmir fire. On the contrary, documents show that the fire was started by Armenian gangs and their supporters. In this study, it has been tried to clarify the subject by using foreign and Turkish sources about the İzmir fire. In the study, besides the documents related to the İzmir fire, memories were also examined. The sources were also compared and critiqued. The propaganda books about the İzmir fire were also examined in the article and their errors and deficiencies were stated.

Keywords: *İzmir, Fire, Propaganda, Liberation of İzmir, Greek, Armenian.*

Giriş

1922 yılında Yunan ordularının artık Batı Anadolu'da tutunamayacakları konusu uluslararası siyaset gündemini daha çok meşgul etmeye başladı. İzmir'den İstanbul İtalyan Büyükelçiliğine gönderilen 4 Mart 1922 tarihli raporda Yunan ordularının sistemli bir şekilde katliam yaptıkları bilgisi verilmiştir¹. İngiliz Yüksek Komiseri Horace Rumbold, 6 Mart 1922 tarihinde Lord Curzon'a gönderdiği yazısına İzmir Konsolosu Harry Lamb'in raporunu da eklemiştir. Lamb'in raporunda yer alan "*Yunanlılar, buradan gitmeleri gerektiğini anlamalıdır; ancak kimin çıkarları zarar görürse görsün, geride bir çöl bırakacaklardır. Vakit ve vasıta bulurlarsa her şeyi Yunanistan'a taşıyacaklardır. Türkler yağmaya tutulacak, evleri yakılacak; yabancılar sıkıştırılacaktır. Şimdiye kadar bizim onların yardımına koşmamız ümidini besliyorlardı; dolayısıyla İngiliz mallarına dokunmuyorlardı. Bugün, bizim de onları terk etmiş olduğumuza inanıyorlar; dolayısıyla herkes gibi bizi de ısıracaklardır.*"²³ satırları, Yunan ordularının yaratacağı yıkımı özetlemektedir. Lamb, Yunan Yüksek Komiseri Stergiadis ile yapmış olduğu görüşmede Türk köylerinin yakılması konusunu açtığında Stergiadis'in bu konuda bilgi sahibi

1 Mevlüt Çelebi, *İtalyan Arşiv Belgelerinde Anadolu'da Yunan Mezalimi (1919-1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s.46.

2 Salahi R. Sonyel, *Kayıp Yıllar İngiliz Gizli Belgeleriyle Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası (1918-1923)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, ss.336-337.

3 Çelebi, *a.g.e.*, s.46.

olmadığını, ancak bu denli bir tahribatın yapılması gerektiğini belirten sözleri raporda yer almıştır. Lamb müttefiklerin yeterli bir askeri güçle Yunanlıların geri çekilmeleri konusuna el atmadıkları takdirde Anadolu'nun yazgısının kan ve ateşle çözümleneceğini vurgulamıştır⁴.

Türk ordularının 26 Ağustos'ta başlattıkları Büyük Taarruz ile Yunan orduları büyük bir yenilgiye uğratılarak geri çekilmeye zorlandılar. Ancak Harry Lamb'ın de raporunda belirttiği gibi Yunan ordusu geri çekilirken köy ve kentleri yakmakta, arkasında bir enkaz bırakmaktaydı. Türk ordularının İzmir'e yaklaşımlarıyla diplomatik yazışmaların sıklığı da arttı.

Lamb, 31 Ağustos'ta Lord Curzon'a gönderdiği gizli telgrafta, Yunan İçişleri ve Savaş bakanlarının İzmir'e gelerek Yunan Yüksek Komiseri ve Başkomutan ile görüşme yaptıkları bilgisini vermiştir. Yunan Baş Komutanı'nın istifa ettiğini belirten Lamb, İzmir'de panik yaşanabileceği gerekçesiyle müttefik savaş gemilerinin İzmir Limanı'nda bulunmasının gerekli olabileceğini de söylemiştir. Atina'daki İngiliz elçisi Bentinck, Lord Curzon'a gizli bir telgraf göndererek Yunan ordusunun moralini kaybettiği bilgisi de yer almıştır. İngiliz Askeri Harekât Şefi de 1 Eylül'de İngiliz Dışişlerine gönderdiği gizli yazısında Yunan ordularının çekildiğini ve Türk ordularının ilerlediğini söylemiştir. Birçok göçmenin de İzmir'e gelmeye başladığını bildirmiştir⁵. 2 Eylül günü telgrafında Lamb, Yunan askeri durumunun ümitsiz olduğunu ve Uşak'ın Yunanlılar tarafından yakıldığını anlatmıştır. Lamb telgrafında "Önümüzdeki birkaç gün içerisinde burada karışıklık çıkması muhtemeldir. Düzeni korumak için en erken vakitte buraya savaş gemileri ve çıkarma gücü gönderilmesi gerekecektir."⁶ uyarısında da bulunmuştur. Ayrıca Yunan yönetiminin kötü haberleri halktan gizlemeye çalıştıklarını da açıklamıştır⁷. 2 Eylül'de İzmir'den İstanbul İtalyan Büyükelçiliği'ne gönderilen yazıda Uşak'ın Yunanlılar tarafından yakıldığı ve Kütahya ile Türk köylerinin de Yunanlılar tarafından sistemli bir şekilde tahrip edildiği bilgisi verilmiştir⁸.

İzmir'deki Amerikan konsoloslu George Horton, 2 Eylül tarihli raporunda Yunan kuvvetlerinin moralinin düşük olduğu, Uşak ve Kütahya şehirlerinin yakıldığı bilgisini vermiştir. Hristiyan halk ve yabancılarda panik havasının hâkim olduğunu ve Yunan ordusunun İzmir'e gelmesi halinde önlenmesi mümkün olmayan sorunlar çıkabileceğinin de altını çizmiştir. Horton İzmir'in yakılmasıyla ilgili tehditlerin açıkça duyulduğunun üzerinde durmuştur⁹. Horton 4 Eylül tarihli raporunda göçmenlerin İzmir'e geldiklerini, bu durumun panik havasını arttırdığını söylemiştir. Yunan ordularının İzmir'i boşaltması

4 Sonyel, *a.g.e.*, s.337.

5 *A.g.e.*, ss.364-365.

6 *A.g.e.*, s.365.

7 *A.g.e.*, s.365.

8 Çelebi, *a.g.e.*, s.50.

9 *American Documents on Greek Occupation of Anatolia*, (compiled Çağrı Erhan), Center of Strategic Research, Ankara, 1999, s.129.

konusunda, Ankara Hükümeti ile görüşülmesini teklif eden Horton, bu şekilde İzmir'in tahribatının önlenebileceğini savunmuştur. Silah depolarının patlaması ya da düşük moralli Yunan askerlerinin hareketleri sonucunda İzmir'in tahrip olabileceğini belirtmiştir¹⁰. İzmir Müftüsü de Lamb'i ziyaret ederek "kaçan Rumların Türk mahallelerini yakmaları ihtimaline karşı Müslümanların korunmalarını"¹¹ istemiştir.

6 Eylülünü Rumbold Londra'ya Yunan ordularının geri çekilmes sürecinde büyük tahribat yaptıklarını, bu bilgilerin çeşitli kaynaklar ile doğrulandığını ve barış koşullarının tehlikeye atılmaması için Yunan Hükümetinin uyarılması ve aşırı hareketlerden kaçınmalarının yerinde olacağını yazısında bildirmiştir. Lamb de aynı gün gönderdiği telgrafında Yunanlıların geri çekilirken her şeyi yaktıklarını belirtmiştir¹². 7 Eylül'de İstanbul İtalyan Büyükelçiliğine gönderilen yazıda Menemen, Salihli, Turgutlu ve Manisa'nın Yunanlılar tarafından yakıldığı haberdar edilmiştir¹³. İzmir Amerikan Konsolosluğundan Washington'a gönderilen 7 Eylül tarihli raporda, Yunan ordusunun yaktığı şehirler hakkında bilgi verilip Yunan askerlerinin İzmir'i yakmayı konuştukları söylenmiştir. Müttefik temsilcilerinin Yunan Savaş Bakanı Nikolaos Theotokis ile görüştiklerini, İzmir'in yağma ve kundak tehdidi altında olmadığına dair güvence istediklerini, ancak Theotokis'in böyle bir güvence veremeyeceğini aktarmıştır. Horton Yunan Yüksek Komiseri Stergiadis ile yaptığı görüşmede İzmir'in yağma ve kundak tehlikesine karşı gerekli önlemlerin alınacağını, ancak Yunan ordusunun ruh hali nedeniyle kesin bir güvence verilemeyeceğini de rapora eklemiştir¹⁴. Lamb 7 Eylül günü gönderdiği yazıda Yunan Yüksek Komiseri ile bir görüşme gerçekleştirdiğini ve düzensiz Yunan askerlerinin şehirde yangın çıkarma ihtimali olduğunu belirtmiştir¹⁵. General Harington da 8 Eylül'de Savaş Bakanlığına gönderdiği telgrafta "İzmir'den kötü haberler alınıyor. Rumların ricası üzerine yüksek komiserler, konsolos ve amirallere, kenti Türklere teslim etmeleri bildirilmiştir. Bu, üzücü bir sonuçtur. Yunan askerleri hiçbir davranışta bulunmamışlardır. Alınan raporlara göre Yunan askerleri denetlenemiyor. Her yanı yakıp yağmalıyorlar."¹⁶ sözlerinde Yunan askerlerinin denetlenemediği, yağma ve yıkma faaliyetlerine devam ettikleri görülmektedir.

10 Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2020, s.172.

11 Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922)*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972, s.506.

12 *A.g.e.*, s.510.

13 Çelebi, *a.g.e.*, s.51.

14 *American Documents*, ss.131-132.

15 Mustafa Turan, "İstirdatta İzmir Büyük Yangını 13-15 Eylül 1922", *Nihal Atsız ve Nejdet Sançar Armağanı*, Medrese Kitabevi, Afyon, 1995, s.230.

16 Sonyel, *a.g.e.*, s.367.

Horton 9 Eylül günlü telgrafında ise Türk süvarilerinin sabah saat 11.30'da mükemmel bir düzen içinde İzmir'e geldiklerini bildirmiştir¹⁷. Aynı tarihli raporunda Amiral Bristol, Yunan subaylarının İzmir'i yakma tehditlerinin devam ettiğini ve Amerika, İngiliz, Fransız ve İtalyan konsoloslarının Yunan Savaş Bakanı Nikolaos Theotokis'ten yağma ve kundak konusunda güvence istediklerini, ancak Theotokis'in böyle bir güvence veremeyeceğini aktarmıştır¹⁸. 9 Eylül günü Lamb, Lord Curzon'a gönderdiği mesajda İzmir'e giren Türk süvarisine, Ermeni ve Rumlar tarafından birkaç el ateş edildiği ve bombaların atıldığı bilgisini vermiştir. Kumanda subayının aşırı hareketlere ve misillemeye izin verilmeyeceğinin güvencesini verdiği söylemiştir. İzmir'deki Muavin Konsolosu Hole, Yunan ordularının geçtikleri kasabaları yaktıkları ve vahşetler yaptıklarını, bu konuda güvenilir kaynaklar olduğunu belirtmesinin ardından "9 Eylül günü saat 11'de, hafif Türk süvarisi İzmir'e girdi ve Konak'ı zapt etti. Giriş, tam disiplin içinde yapıldı, askerler o kadar intizam içindeydiler ki, bir Ermeni'nin önlerine attığı bir bombayla bir subayı ve bazı askerleri yaraladığı zaman bile karşılık vermediler. Kumandan, vatandaşlarına dokunulmayacağına dair Müttefik Konsoloslarına teminat verdi."¹⁹ sözleriyle Türk süvarilerinin İzmir'e girişini anlatmıştır²⁰.

Amiral Bristol, 10 Eylül tarihli raporunda ise Türk ordusunun disiplinini övdükten sonra Mustafa Kemal Paşa'nın savaşmayanlara zarar verilmeyeceğini, aksi şekilde davrananların ölümlerine cezalandırılacağını anlatan bildirisine yer vermiştir. Amiral Bristol şehirde karışıklıkların hala devam ettiğini de eklemiştir²¹. 11 Eylül'de General Mombelli'den Kara Kuvvetleri Komutanlığına gönderilen yazıda Türklerden kaçan Yunan orduları ve çetelerinin köyleri yaktıkları ve katliam yaptıkları bilgisi yer almıştır²². 13 Eylül raporunda Amiral Bristol, Türk süvarilerinin İzmir'e girişi²³ sırasında Ermeni ve Yunan halkı tarafından üzerlerine ateş açıldığı ve bomba atıldığını yazmıştır²⁴.

İzmir Yangını Hakkındaki Raporlar ve Kaynaklar

13 Eylül günü, öğlen saatlerinde, Ermeni mahallesinde başlayan yangın İzmir şehrinin büyük bir bölümünün tahrip olmasına neden oldu. Yangının ardından yangının nasıl başladığı ile ilgili çeşitli raporlar hazırlanmıştır. Bu raporların en önemlilerinden biri, İzmir Sigorta Şirketleri İtfaiye Komutanı Paul Grescovich'in raporudur. Grescovich, İzmir Yangını hakkında hazırlamış olduğu

17 Duru, *a.g.e.*, s.173.

18 *American Documents*, s.138.

19 Şimşir, *a.g.e.*, s.530.

20 *A.g.e.*, ss.528-530.

21 Duru, *a.g.e.*, s.173.

22 Çelebi, *a.g.e.*, s.51.

23 Yüzbaşı Şerafettin'in İzmir'e girişi ve Ermenilerin bombalı saldırıları için bkz. Kemal Arı, *Üçüncü Kılıç*, Zeus Kitabevi, İzmir, 2012, ss.262-269.

24 *American Documents*, s.139.

raporlarda Türk ordusunun taarruz harekâtına başladığında, Yunan subay ve askerlerinden “Biz İzmir’i Türklere bırakmak zorunda kalırsak, yakacağız, yıkacağız.”²⁵ sözlerini duyduğunu, Yunan subay ve askerlerinin bu sözleri her yerde söylediklerine dikkat çekmiştir. Grescovich Türk ordusunun İzmir’e girdiği günden itibaren İzmir yangınına kadarki 3 günde Ayavukla, Ayakostanitno ve Ermeni mahallelerinde 15 yangının çıktığının üzerinde durmuştur. 18 yıldan beri İzmir’de görevde bulunduğunu söyleyen Grescovich, çıkan bu yangınların kaza sonucu olmadığını, adı geçen üç mahallede bir yılda bile 15 yangının çıkmadığını açıklamıştır. İzmir İtfaiyesi’nin 30 senelik istatistik cetvelinde bu kadar yangının görülmediğini söyleyen Grescovich bu mahallelerdeki yangınların kasten çıkarıldığını raporunda izah etmiştir. Grescovich yangın söndürme çalışmaları yaptıkları sırada bomba ve tüfek ateşine maruz kaldıklarına da dikkat çekmiştir. Grescovich, 11 ve 12 Eylül günlerinde yangın kulesinde nöbet tutan itfaiyecilerin, Ermenilerin Ermeni kilisesindeki ve diğer yüksek binaların çatılarındaki faaliyetlerini dürbünle görüp kendisini haberdar ettiklerini ve Sayes Han çevresinde çıkan yangında evleri yanan Rum kadınlarının “Ermenilerin evlerini yaktıklarını, Hanın yanındaki Ermeni evinin duvarından bir delik açtıklarını ve delikten bol miktarda gaz dökerek evi ateşe verdiklerini”²⁶ sözleri Grescovich’in raporunda yer almıştır. Grescovich 13 Eylül 1922 tarihinde, saat 14.15’te yangının, Ermeni mahallesindeki Ermeni kilisesine oldukça yakın bir Ermeni evinde başladığını ve evin pencerelerinden barut yanmasına benzeyen alevler çıktığını tarif etmiştir. Bu yangının söndürülmesinin ardından Ermeni kilisesinde bir yangının başladığı haberinin gelmesi üzerine Ermeni kilisesine giden Grescovich kilisenin bahçesine 200 kadar balyanın yandığını gördüğünü ve balyaların içinde patlayan şeylerin olduğunu anlatmıştır. Yangın bölgesinde dolu tüfeklerin bırakılmasının zaman zaman patlamalara sebebiyet verdiği ve söndürme çalışmalarını zorlaştırdığının üzerinde durmuştur. Grescovich yangın haberlerinin ardı ardına geldiğini bu nedenle yangınları söndürmek için yoğun bir çalışma başlattıklarını ancak yangınları söndüremeden yeni yangınların çıkması nedeniyle Mevki Komutanlığından Kâzım Paşa’nın yanına giderek durumu ona izah etmiştir. Grescovich yangın yerine yakın sağlam binaların yıkılmasını ve Ermeni mahallelerinin abluka altına alınmasını Kâzım Paşa’dan rica ettiğini, bunun üzerine bir çavuş komutasında 30 kadar istihkâm askerinin kendi emrine verildiğini raporunda söylemiştir. Rüzgârın etkisiyle yangının daha kolay ilerlediğini belirten Grescovich, emrine verilen Türk askerleriyle yangınların söndürülmesi için çok uğraştıklarını, ancak binalarda bomba ve tüfek patlamalarının yangını söndürmeye güçlerinin yetmeyeceği bir durum oluşturduğunu belirtmiştir²⁷.

Türk ordusu İzmir’de düzeni sağlamak ve yangınla mücadele etmenin yanında yangın hakkında zaman kaybetmeden soruşturma başlatmıştır.

25 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S.121, 2007, Belge Nu:11, s.117.

26 *A.g.d.*, ss.117-118.

27 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S.121, 2007, Belge Nu:10, Belge Nu:11, ss.115-119.

İsmet Paşa'nın 13 Eylül'de Başkumandanlığa gönderdiği akşam raporunda Ermeni mahallesinde arka arkaya yangınların çıktığını çıkan bu yangınların arkasında Ermenilerin olduğunun anlaşıldığı ve yangınların söndürülmesi için çalışmaların devam ettiği bilgisini vermiştir²⁸.

Garp Cephesi Kumandanlığına gönderilen 14 Eylül tarihli akşam harp raporunda ise İzmir'deki yangınların devam ettiği ve söndürme çalışmalarının devam ettiği, yangının Rum ve Ermeni teşkilatları tarafından çıkarıldığı açıklanmıştır. Raporda ayrıca Rum ve Ermeni teşkilatlarının İngiliz Konsolosluğundan destek gördüklerinin de altı çizilmiştir. Ermeni mahallesindeki evlerin birçoğunda cephaneye bulunduğu ve evleri yanan Hristiyan halkın yangının Ermeniler tarafından çıkarıldığına dair söylemleri de raporda yer almıştır²⁹.

Yangından sonra 17 Eylül 1922 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Yusuf Kemal Bey'e gönderdiği telgrafta Türk ordusunun İzmir'e girmeden önce tedbirler aldığını söylemiştir. Yunan ve Ermeni teşkilatlarının İzmir'i yakmak için plan hazırladıklarını ve kiliseler de İzmir'in yakılması konusundaki vaazları Müslümanların da işittiğinin altını çizmiştir. Yangın söndürme çalışmalarında Türk askerlerinin gayretli bir şekilde çalıştığının da üzerinde durmuştur³⁰.

Yangından kısa bir süre ilgili haberler Türk basınında yer almaya başladı. 20 Eylül'de Vakit gazetesi İzmir yangının Yunanlıların işi olduğunu yazmıştır. Gazete yazısında Yunanlıların Anadolu'da tutunamayacaklarını anladıklarında tüm ülkeyi yakacaklarını birçok kez dile getirdiklerine değinmiştir. Anadolu'yu yakma konusunun Yunanistan'daki gazetelerde de yazıldığının altı çizen Vakit gazetesi Atina'da çıkan Imbros gazetesinin 30 Mart 1922 tarihli sayısında "Ankara hükümeti orduları İzmir ve Trakya'yı istiyorsa bırakın gelsinler buraları onlara vereceğimize tüm ülkeyi yakarız."³¹ satırlarına ve Yunan General Papoulos'un İzmir'deki kilisede İzmir'i yakacaklarına dair konuşmasına atıfta bulunmuştur³².

22 Eylül 1922 tarihinde Ahenk gazetesinde de "Harik-i Hail Hakkındaki Tahkikat-ı Resmîye" başlığı ile yayımlanan raporda³³, İzmir'de Yunan işgalinin devam ettiği günlerde, farklı mahallelerde 15 yangının çıktığı bildirilmekle beraber, yerli Rum halkından da İzmir'in yakılacağı söylentilerinin duyulduğunun altı çizilmiştir. Raporda Ermeni mahallesi ve çarşı içindeki yüksek binaların çatılarında bazı kişilerin sürünerek dolaştıklarının görüldüğü ve itfaiye görevlilerinin girdikleri evlerde odalara saçılmış pamuk, yün tiftikleri ve paçavra yığınlarının bulunduğu, bu hazırlıkların yangının daha çabuk yayılması

28 *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S.64, 1968, Vesika No:1448, s.149.

29 *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S.64, 1968, Vesika No:1453, s.170.

30 Bilal N. Şimşir (Haz.), *Atatürk ile Yazışmalar 1920-1923*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.275.

31 Abdullah F. Hamdi, "The Burning of Smyrna", *Current History*, Vol.17, No.2, 1922, s.317.

32 *A.g.m.*, s.317.

33 Zeki Arıkan, "1922 İzmir Yangını ile İlgili Bir Rapor", *Türk Kültürü*, S.316, 1989, ss.463-465.

için yapıldığının bilgisi yer almıştır. Raporda İzmir yangınının başlangıcı 13 Eylül Çarşamba günü saat 10.30 olarak verilmiştir. İlk yangının Ermeni kilisesine oldukça yakın bir Ermeni evinde başladığı söylenmiştir. Bu yangının söndürülme çalışmaları sırasında Ermeni kilisesine bırakılan cephane yığınının alev aldığı ve bu yangınında söndürülmeye çalışılması sırasında yeni yangınların çıktığı raporda yer almıştır. Cephanelerin patlamasının itfaiye görevlilerinin işini zorlaştırmakla beraber Lodos rüzgârının da alevlerin farklı evlere sıçramasına neden olduğu ve yangının daha da büyümesine katkı sağladığı bildirilmiştir. Raporda bazı Ermenilerin evlerini kendilerinin yaktıklarını söyledikleri yer almıştır. Yangın gecesi ise Ermeni kilisesi ve çevredeki binalardan atılan havai fişeklerin parola olduğunun şahitlerin ifadelerinden anlaşıldığı söylenmiştir. Raporun sonunda İzmir yangınının Ermeniler tarafından kasıtlı olarak yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Türk makamları tarafından yangın hakkındaki soruşturmalar titizlikle yürütülmüş ve Ekim ayının ilk haftası iki rapor daha hazırlanarak gerekli mercilere sunulmuştur. 3 Ekim'de 1'inci Kolordu İstihkâm Komutanının hazırladığı raporda, Fasulya Mahallesi'nde çıkan yangının söndürülmesi için 1'inci Kolordu İstihkâm Bölüğünün bölgeye gönderildiği ve yangın söndürme çalışmaları sırasında "kömür tozlarından simsiyah olmuş, kolları dirseklerine kadar yağlı ve yarı çıplak bir kişi"³⁴nin yakalandığı bilgisi yer almıştır. Sorgulama sonrasında yakalanan kişinin Ermeni olduğu anlaşılmış ve karakola teslim edilmiştir. Plavisna'daki yangının söndürülmesi çalışmalarında ise Rum halkının seslerinin duyulması üzerine yanlarına gidildiği ve iki kişinin ellerinde yağlı paçavralar ile görüldüğü, bu esnada yeni yangınların çıktığı belirtilmiştir. Bu iki kişi için yapılan sorgulama sonucunda Ermeni olduklarının öğrenildiği ve karakola teslim edildiği bilgileri yer almıştır³⁵.

1'inci Kolordu Komutanı İzzeddin Paşa'nın 5 Ekim'de 1. Ordu Komutanlığı'na gönderdiği raporda İzmir yangını sonucunda 20-25 bin ev ve dükkânın yandığı bilgisi ayrıca yanan mahalleler ile yanan önemli binaların isimleri de yer almıştır. İzzeddin Paşa raporunda İzmir yangınının Hristiyanlar tarafından kasten çıkarıldığını ve yangının çıkmasında Ermenilerin önemli rol oynadığını gösteren çeşitli belgeleri raporuyla birlikte sunmuştur. Eklerde 8'inci Tümen'in raporu, İzmir Sigorta Şirketleri İtfaiye Komutanı Paul Grescovich'in raporu, 1'inci Kolordu İstihkâm Komutanı'nın raporu, Mösyö Maks Rozembeh'in gördüklerini yazdığı rapor, Mösyö Bilişaber ve Mösyö Pasil Ferkoh'un birlikte yazdıkları rapor ile Mösyö Jak M. Filyaki'nin raporları yer almıştır³⁶.

İzmir yangını hakkında resmi tebliğ yayımlanmıştır. 27 Ekim 1922 tarihli resmi tebliğde Türk ordusunun İzmir'de asayişini sağladığını, ancak bu süreçte

34 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S.121, 2007, Belge Nu:12, s.120.

35 *A.g.d.*, s.120.

36 *Türk İstiklal Harbi C.II Batı Cephesi* 6. Kısım 3. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, ss.309-310.

Torkum'un³⁷ emrindeki Ermenilerin kiliselerden birine sığındıkları ve Türk askerleriyle silahlı mücadeleye girişeceklerinin öğrenildiği bilgisi verilmiştir. Türk askerlerinin kiliseye ulaşmaları sebebiyle çıkış yolu bulamayan Torkum ve adamlarının kiliseyi ateşe verdiği belirtilmiştir. Kilisenin yakılmasının da önceden planlanan bir işaret olduğu ve kilise yangınından sonra Ermeni mahallesinde arka arkaya birçok yangının başladığının görüldüğü tebliğde yer almıştır. Resmi tebliğde İzmir'i yakanların Ermeniler olduğu belirtilmiştir³⁸.

İzmir yangını ile ilgili Türk İstihbarat Dairesi de bir tebliğ yayımlamıştır. Lahey'de çıkan 28 Ekim 1922 tarihli gazetelerde yayımlanan tebliğde, İzmir yangınının söndürülmesi için Türklerin büyük gayret göstererek bu felaketin önüne geçmeye çalıştıklarını, ancak yeterli araç ve gereçlerin olmaması nedeniyle yangının büyüdüğü anlatılmıştır. Afyon'dan İzmir'e kadar yapılan tahribatların Türk ordularının şehir ve köylere girmesinden önce olduğunun altı çizilmiştir. İzmir'in zarar görmesinden Türklerin hiçbir menfaatleri olmadığını ve İzmir'deki mülklerin büyük kısmının Türklere ait olduğunu ve diğer mülklerin korunmasının Türklerin faydasına olacağı belirtilmiştir. İzmir'in Ermeniler tarafından yakıldığı bilgisi verilmiştir³⁹.

İzmir yangını ile ilgili Türk makamlarının soruşturmaları yanında yabancı makamlarda yangın hakkında kendi soruşturmalarını yapmış ve raporlar hazırlamışlardır. İzmir yangını hakkında hazırlanan yabancı kaynaklı raporlardan biri Yakın Doğu Yardım Kuruluşu'nun (Near East Relief Organization) temsilcisi Amerikalı Mark O. Prentiss'in raporudur⁴⁰. Prentiss raporuna, Amerika'daki herkesin yangının sorumlusu olarak Türkleri gördüğünü belirterek başlamıştır. İzmir'in Türk ordusunun elde ettiği en önemli hazine olduğunun altını çizen Prentiss, Türkler bu hazineyi neden yok etsinler sorusunu sormuştur. Bunun yanında Rum ve Ermenilerin, İzmir'i Türklerin eline bırakmak istememelerinin bilindiğini de belirtmiştir. Raporunun giriş bölümünde Prentiss, kanıtların Grescovich tarafından toplandığını ve kanıtları kendisinin de kontrol ettiğini ve farklı kaynaklardan gelen kanıtları da değerlendirdiğinde, yangının kaynağının Ermenileri işaret ettiğini söylemiştir. Prentiss raporunda Türk askerlerinin de söndürme çalışmalarına katıldığı ve Grescovich'e yangınları söndürmek için 100 asker verildiği bilgisini vermiştir.

37 Mehmet Asım da Ermeni çeteleri arasından Torkum'un çetesinin etkinliklerini anlatmıştır. Mehmet Asım, Torkum ve çetesinin İzmir'de yaşananların asil suçluları arasında görmekteydi. Aggelomatis de eserinde Torkum ve çetesinin İzmir'i son terk edenlerden olduğunu söylemiş ve Ermeni çetesiyle ilgili övgü dolu sözler kullanmıştır. Komutan Gonatas günlüğüne 30 Ağustos 1922 tarihinde Torkum ve çetesinin birliğine dahil edildiğini ve Torkum'un şahsi çıkarları için Yunan mücadelesine olan katkısını arttırmak istediğini yazmıştır. Bkz. Nilüfer Erdem, "Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı 1919-1923", *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, İstanbul, 2009, ss.491-492.

38 Turan, *a.g.m.*, s.233.

39 *A.g.m.*, ss.222-223.

40 Heath W. Lowry, "Turkish History: On Whose Sources Will It Be Based? A Case Study on the Burning of İzmir", *Osmanlı Araştırmaları*, C.9, S.9, 1989, ss.20-27.

Prentiss de Türk askerlerinin Grescovich'in emriyle yangının ilerlemesini engellemek için bazı binaları yıktığını yazmıştır. Prentiss yangından sonra Türk subaylarıyla yaptığı görüşmelere de raporunda yer vermiştir. Türk subayları İzmir'in tüm zenginliği ile kendilerinin olduğunu söylemiş ve bu zenginliği neden yok edelim sorusunu Prentiss'e yöneltmişlerdir. Prentiss raporunda Amerikan Konsolosluğuna petrol döküldüğü iddialarına yanıt vermiştir. Amerikan Konsolosluğu yakınlarında bulunduğunu ve herhangi birinin petrol döktüğünü görmediğini belirtmiştir. Prentiss raporunu Türklerin şehri yaktığına dair bir kanıt bulamadığı bilgisini vererek sonlandırmıştır. Prentiss'in raporu The Birmingham Age-Herald⁴¹ ve The Bridgeport Telegram⁴² isimli Amerikan gazetelerinde yayımlanmıştır.

İzmir yangını hakkında hazırlanan yabancı kaynaklı bir diğer önemli raporda İzmir körfezindeki Fransız donanmasının kumandanı Amiral Charles Dumesnil'in raporudur. Amiral Dumesnil raporunda Türklerin İzmir'de düzeni sağlamak için mücadele ettiğini ve Türk ordusunun disiplininin iyi biçimde uygulandığını belirtmiştir. Amiral Dumesnil, Rum ve Ermeni mahallelerinde çok sayıda cephane, yanıcı ve patlayıcı malzeme depoları olduğunu, İzmir'in Türklere bırakılmasındansa yakılıp yıkılacağı üzerine propagandalar yapıldığını tespit ettiklerini belirtmiştir. Bu söylentilerin Fransız Konsolosu ve diğer Fransızların da kulağına geldiğini eklemiştir. Türklerin tüm imkanları ile yangınla mücadele ettiklerinin üzerinde durmuştur. İtfaiye ekiplerinin yetişemeyeceği kadar sayıda arka arkaya çıkan yangınların Türk yağmacılarına atfedilmeyeceğini söylemiştir. Amiral Dumesnil de raporunda itfaiye ekiplerine ateş açan Ermenilerden bahsetmiştir. Türk askerlerini sokaklara petrol dökmekle suçlayan Fransız rahiplerinin ifadelerini bizzat araştırdığını belirtmiş ve söylentilerin "Katiyetle yanlış öğrenilmiştir ve felaketin ciddiyeti ve aniliğinden dehşete düşmüş insanların hayalinden kaynaklanmaktadır."⁴³ demiştir. Tutuklananların arasında çok sayıda Rum ve Ermeni'nin olduğunu yangın ile ilgili Türk gazetelerinin isimler ve kanıtlarla birlikte açıklamalarını yayımlamaya başladıklarından da bahsetmiştir. Yangından önce, İngiliz Genel Konsolosluğu'nun isteğiyle Amiral B. Brock, 3 Eylül tarihinde İngiliz vatandaşlarının en kısa sürede İzmir'i terk etmelerini ve 12 Eylül'de de Amerikan konsolosunun tüm Amerikan vatandaşlarının İzmir'den ayrılmasını söylemesiyle ilgili Amiral Dumesnil, İngilizlerin bilgi kaynağının Rumlar, Amerikalıların ise Ermeniler olduğunu belirtmiştir. Ermeni veya Rum kundakçıların İzmir'i yakmadan önce İngiliz ve Amerikan konsoloslarının vatandaşlarına bu uyarıları yapmaları, konsoloslukların bilgilerinin olduğu

41 The Birmingham Age-Herald, Armenians, Not Turks, Fired Smyrna, 21 January 1923 (Magazine Section).

42 The Bridgeport Telegram, Prentiss Blames Armenians for Firing City of Smyrna, 22 January 1923; aktaran Şükrü Server Aya, *The Genocide of Truth*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Yay., İstanbul, 2008, s.630.

43 Oktay Gökdemir, "Fransız Kaynaklarının Işığında 1922 İzmir Yangını", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.15, 2007, s.32.

izlenimini kuvvetlendirdiğini belirtmiştir⁴⁴. Fransa Başbakanı Poincare, Amiral Dumesnil'in raporunu Fransız Parlamentosunda okumuştur⁴⁵.

İzmir'deki Fransız Konsolosu Michel Graillet de dahil Fransızlar; Yunanlar ve Ermeniler'den birçok kez İzmir'in yakılacağı ve Türklere sağlam bir şekilde bırakılmayacağına dair duyular aldıklarını belirtmişlerdir⁴⁶. Konsolos Graillet de Amiral Dumesnil'in raporundaki görüşleri desteklemiş ve yangının sorumlularının Ermeniler ile Yunanlar olduklarını söylemiştir. Le Petit Parisien özel temsilcisi de İzmir'de yaptığı soruşturma sonucunda suçluların Ermeniler ve Yunanlar olduğunu doğrulamıştır⁴⁷. Fransız basınında İzmir yangını ile ilgili birçok haber yer almıştır. Fransız basınındaki genel kanı İzmir'in Yunan ve Ermeniler tarafından yakıldığı üzerinedir⁴⁸.

İzmir'deki Çekoslovak Konsolosu da Prag'a gönderdiği telgrafta İzmir'in Ermeniler tarafından yakıldığını ve konsolosluğun yandığı bilgisini vermiştir⁴⁹.

17 Eylül 1922 tarihinde, İzmir Müttefikler arası İrtibat Subayı Yarbay Eduardo Giordano, İstanbul İtalyan İşgal Komutanlığına gönderdiği yazıda, İzmir yangını konusundaki görüşlerini bildirmiştir. Giordano, yangını çıkaranların Türklerin gözünü korkutmak isteyen Rumlar ile Ermeniler olduğunu belirtmiştir⁵⁰. İtalyan basınında da İzmir'i Türklerin yakmadığına dair çeşitli haberler yer almıştır⁵¹. Eylül ayının son günlerinde Papa, Mustafa Kemal Paşa'dan İzmir'de aşırılık yapmamasını istemiştir. Mustafa Kemal Paşa da Papa'ya şu yanıtı göndermiştir; "Boş yere kan dökülmesinden nefret ederim. Ne ordumuz ne de halkımız böyle feci şeyler yapmadı. Halbuki Yunan ordusunun çekildiği yerlerdeki bütün şehir ve köyler tamamen yakılmış ve halka her çeşit işkence yapılmıştır. Bu fanatik yıkma ve katletme sistemi, daha da şiddetli şekilde Trakya'da devam ediyor. Sizden, bu korkunç eylemleri yapanlarda, bir insanlık duygusu uyandırmanızı bekleriz."⁵².

11 Ekim 1922 tarihinde İzmir'den ayrılan bir ajanın da İzmir yangını ile ilgili izlenimlerine 17 Ekim 1922 tarihli İngiliz gizli raporunda yer verilmiştir. Rapora göre 8. Tümen ve 1. Süvari Tümeninin İzmir'e gelmesinin ardından her şeyi göze alan Ermeni çetesinin, Ermeni kilisesi ile çevresindeki evlere sığındığını

44 A.g.m., ss.31-32.

45 Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoju (1919-1922)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1988, s.293.

46 Maxime Gauin, "İzmir Yangınının Yeniden Değerlendirilmesi", (çev. Ahmet Can Öktem), *Ermeni Araştırmaları*, S.59, 2018, s.123.

47 A.g.m., s.125.

48 Fransız basınında İzmir yangını hakkında çıkan haberlerin detaylı incelemeleri için bkz. Gökdemir, a.g.m., ss.25-30. Mustafa Kırışman, "Fransız Basınında İzmir Yangını Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.10, S.22, 2011, ss.83-86.

49 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S.121, 2007, Belge Nu:7, s.110.

50 Çelebi, a.g.e., s.52.

51 Bkz. Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s.379.

52 Orhan Koloğlu, "İzmir Yangını'nın Ardındaki Gerçek", *Popüler Tarih*, S.37, Eylül 2003, s.55.

ve silahlı Ermeni çetesinin bir süre Türk askerleri ile çatıştığını bildirmiştir. Ajan bu çatışma sırasında Türk askerlerinin de öldüğünü eklemiştir. Ermeni çetesinin geriye kalan üyelerinin kaçabilmek amacıyla Türk askerlerinin dikkatini dağıtmak için bitişikteki semtleri ateşe verdiklerini söylemiştir. Bu yüzden yangının çabucak yayıldığını ve Türk askerlerinin tüm çabalarına rağmen yangının ilerlediğini belirtmiştir⁵³.

İzmir International College müdürü Alexander MacLachlan anılarında Türk ordusunun İzmir'e girmesinden sonra 11 Eylül'de Nureddin Paşa ile görüşmeye gittiğini anlatmıştır. MacLachlan, Nureddin Paşa ile görüşmeden önce yaveri ile görüşmüştür. Sohbet sırasında MacLachlan Ermenilerin bomba saldırıları düzenleyerek Türk askerlerinin ölümlerine sebep olduklarını öğrenmiştir. Nureddin Paşa'nın yaveri Türk ordusunun İzmir'e gelmesinden birkaç saat sonra iki Ermeni'nin Nureddin Paşa ile görüşmek istediğini MacLachlan'a anlatmıştır. Görüşmede İzmir'de Ermeni bir örgütünün⁵⁴ bulunduğunu ve görevlerinin İzmir'e gelen Türk askerlerine bombalı saldırı düzenlemek olduğunu söylemiştir. Nureddin Paşa ile görüşmeye gelen iki Ermeni, bu örgütün yaklaşık 200 üyesi olduğunu söyleyip üyelerin isimleri, adresleri ve karargahları hakkında bilgi vermiştir. Yapılan araştırma sonucunda verilen adreslerde bombalar ele geçirilmiştir. MacLachlan bu örgüt ile ilgili bir yazı gördüğünü ve adını "Armenian Relief Society" olarak hatırladığını anılarında yazmıştır. MacLachlan, ayrıca bu örgütün varlığı ve amaçlarından İzmir'deki Ermenilerin haberdar olduğunu da eklemiştir⁵⁵.

MacLachlan, 15 Eylül günü yaralarının tedavisi için öğlen saatlerinde Litchfield muhribine bindirilmiş, ancak akşam 18.00 sıralarında İngiliz savaş gemisi King George Fifth'e geçiş yapmıştır. Savaş gemisi King George Fifth'in kumandanı Thessiger İzmir yangınında yaşadığı deneyimleri MacLachlan ile paylaşmıştır. Thessiger da MacLachlan'a İzmir'deki Ermeni örgütü ve çeşitli adreslere yapılan aramalar sonucu çıkan bombaları anlatmıştır. Thessiger yangının ilk saatlerinde, iskelede olduğu sırada, iyi İngilizce konuşan bir kişinin evine cephane sandığı bırakıldığını, ne yapması gerektiğini heyecanla sorması üzerine, verebileceği tavsiyenin cephane sandığını evinden uzak tutmak olduğunu söylemiştir⁵⁶.

53 Ajan raporunda Türk askerlerinin çete üyelerini dışarı çıkarmak için birkaç binayı yaktığını söylemiş olsa da rapordaki kanı İzmir'i Ermeni çete üyelerinin yaktığı şeklindedir. Bkz. Salahi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, ss.281-282.

54 İzmir'de Ermeni terör örgütünün yapılanması yeni bir durum değildi. 1905 yılında II. Abdülhamid'e karşı düzenlenen suikast girişimi sonrasında da yapılan soruşturmada İzmir'de Ermeni terör örgütünün varlığı tespit edilmiştir. Polis yapmış olduğu araştırmalar sonucu birçok örgüt üyesini yakalamış ve yapılan aramalarda çeşitli cephaneler ele geçirilmiştir. Polis tutanakları için bkz. Hayri Mutlucağ (Yayına Haz.), *İzmir Ermeni İhtilal Komitesi ve Terör*, Belge Yayınları, İstanbul, 1986, ss.17-159.

55 Alexander MacLachlan, *A Potpourri of Sidelights and Shadows From Turkey*, Kingston, Canada, 1938, ss.13-14.

56 A.g.e., ss.26-27.

The Times gazetesinin 25 Eylül 1922 tarihli sayısında MacLachlan'ın tanıklığı ve araştırmasına yer verilmiştir. MacLachlan Türklerin Yunanlıları katletmediklerini yaptıkları en kötü şeyin esir aldıkları Yunan askerlerini "Yaşasın Mustafa Kemal" diye bağıştırdığını söylemiştir. Haberde Türk askerlerinin İzmir'de asayişin tam sağlanamadığı ilk saatlerde Kolej'i koruduklarını ve bir Türk süvarisinin başıbozukların eline düşen MacLachlan'ı kurtardığı bilgisi de yer almıştır. MacLachlan yangının kökenleri hakkında yaptığı araştırmanın sonucunda Türk üniformaları giymiş Ermeni çetecilerinin şehri ateşe verdiğini ve bu şekilde batı ülkelerinin müdahalesinin sağlanmasına çalışıldığı bulgularına ulaşmıştır⁵⁷.

MacLachlan Yunanistan'da bulunduğu sırada ismini vermediği yüksek mevkideki Near East College mezunu birinin kendisiyle görüştüğünü söylemiştir. MacLachlan bu kişiyi uzun zamandır tanıdığını, İzmir'de büyük bir firmanın yönetiminde bulunduğunu ve İzmir'de güzel bir evleri bulunduğunu belirtmiştir. Sohbetleri sırasında konu İzmir yangınına gelince, firma yöneticisinin Ermeni örgütü üyelerinin İzmir'i yakmış olduğunu söylediğini belirtmiştir. MacLachlan, firma yöneticisi altını çizerek Ermeni örgüt üyelerini suçladığının üzerinde durmuştur. MacLachlan yangının söndürülebilmesi için Türk ordusunun da büyük gayret gösterdiğini anlatmıştır⁵⁸.

MacLachlan'ın anılarını kaleme aldığı dönemde, ismini vermediği Amerikan Koleji'nden mezun önde gelen bir Ermeni'nin İzmir'de yaşanan felaketten adı geçen Ermeni örgütünün sorumlu olduğunu ve örgütün kaçan üyelerinin örgütün amaçlarını gerçekleştirmek için Türklerle olan mücadelelerine devam ettiklerini kendisine söylediğini anlatmıştır⁵⁹.

Türk askerlerinin binalara petrol döktüklerini gördüğünü söyleyen görgü tanıklarına MacLachlan önemli bir cevap vermiştir. MacLachlan üzerlerinde Türk üniforması olan bu kişilerin, Nureddin Paşa'ya bildirilen Ermeni örgütünün üyeleri olduğunu, Ermeni örgütünün bu üniformaları bombalı saldırılar sonucu ölen Türk askerlerinden aldıklarını belirtmiştir. Ayrıca yangın sürecinde MacLachlan'ın arkadaşlarının, Türk üniformalı bir kişinin yangın çıkardığını gördüklerini, ancak bu kişinin polis tarafından yakalandığını ve yapılan sorgulama sonrasında bu kişinin Ermeni örgüt üyesi olduğunun anlaşıldığını söylemiştir⁶⁰. Tire Musevi Okulu müdürü de yangının Ermeniler tarafından çıkarıldığını belirtmiştir⁶¹.

MacLachlan gibi İngiliz tarihçi Arnold Toynbee de makalesinde gizli bir Ermeni örgütünün üzerinde durmuştur. Tonybee, Türk askerlerine bombalı

57 Mehmet Emin Elmacı, *Bir Semt Bir Bina: NATO Binası Amerikan Koleji'nden Kızılçullu Köy Enstitüsü'ne*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir, 2013, s.111.

58 MacLachlan, *a.g.e.*, s.82.

59 *A.g.e.*, s.14.

60 *A.g.e.*, s.82.

61 Gauin, *a.g.m.*, s.126.

saldırıları düzenleyen bu örgüt üyelerinin İzmirli Ermeniler değil, Kilikya'dan gelen Ermeniler olduğunu belirtmiştir⁶².

Dragoman Johannes Kolmodin⁶³, babası Adolf Kolmodin'e gönderdiği 20 Eylül 1922 tarihli mektubunda yenilen Yunan ordusunun geri çekilirken yaklaşık 250 köy ve kasabayı yaktığını ayrıca İzmir yangınına da çıkardıklarını yazmıştır⁶⁴. Yunanlıların açık bir şekilde sorumluluk almadıklarını, ancak bunların tahliye edilmeden önce planlandığını ve bunun kanıtlandığının altını çizmiştir. 26 Eylül 1922 tarihli mektubunda ise Johannes Kolmodin, Yunan generali Papoulos'un halk içinde söylemiş olduğu, Yunan ordusunun Anadolu'dan çekilmek zorunda kalması durumunda arkasında enkaz bırakacağı ve Türklerin 250 yılda yeniden inşa edemeyeceği sözlerini aktarmıştır. Kolmodin, ayrıca Yunan askerlerinin halkı camilere sokarak camileri ateşe verdikleri bilgisini de eklemiştir. Yunanlıların İzmir yangını konusunda sorumluluk almayacaklarını, ancak kanıtların bunu doğruladığının üzerinde durmuştur. Türk ordusunun İzmir'e girdikten sonra su borularının sistemli bir şekilde yok edildiğini gördüklerini yazmıştır. Kolmodin, petrol ticareti ile ilgilenen Ermenilerin olduğunu duyduğunu ve Yunan ordusunun geri çekilmesinden haftalar önce Yunanlıların da büyük miktarda gaz yağı (burning oil) ithal ettiğini belirtmiştir. Kolmodin Türklerin İzmir'i yok etmek istemelerinin mantıklı olmadığını, Türklerin yangını söndürmek için de insanüstü şekilde mücadele ettiklerini vurgulamıştır⁶⁵.

İzmir yangını ile ilgili basın haberleri incelendiğinde özellikle İngiliz⁶⁶ ve Amerikan⁶⁷ basınında Türkleri suçlayıcı haberlerin çokluğu gözlemlenmektedir. Basında Türkleri suçlayan haberleri eleştirmek amacıyla çeşitli makaleler de yazılmıştır. Bu makalelerden biri Arthur Moss ve Florence Gilliam'ın kaleme aldıkları "The Turkish Myth" başlıklı makaleleridir⁶⁸. Yazarlar Batı dünyasının Türkiye'ye ilişkin yanlış bilgilendirme yapmalarının uzun süredir devam eden bir süreç olduğunu belirtmişlerdir. Yazarlar, Türk ordusunun İzmir'e girmesinin ardından yaşanan süreçle ilgili de Türk karşıtı politika izleyen

62 Arnold J. Toynbee, "The Truth About Near East, Atrocities", *Current History*, Vol.18, No.4, 1923, s.545.

63 Johannes Kolmodin İstanbul'a 1917 yılında akademik çalışma yapma gerekçesiyle gelmiştir. Ekonomik zorluklar nedeniyle fahri ateşe olarak İsveç Elçiliğinde görev almış birkaç yıl sonra da dragoman (tercüman) olarak atanmıştır. 1931'e kadar görevini sürdürmüştür. Bkz. Elisabeth Özdalga (ed.), *The Last Dragoman- The Swedish Orientalist Johannes Kolmodin as Scholar, Activist and Diplomat*, Swedish Research Institute in İstanbul, İstanbul, 2006, s.1.

64 Özdalga, *a.g.e.*, s.63.

65 *A.g.e.*, s.63.

66 İngiliz basınında çıkan haberlerin incelemesi için bkz. Orhan Özcan, "İngiliz Basınında İzmir Yangını ve Mülteci Sorunu (Eylül 1922)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.15, S.31, 2015.

67 Amerikan basınında çıkan haberlerin incelemesi için bkz. Turgay Bülent Göktürk, "Amerikan Basınında İzmir Yangını ve Yangın Sonrası Durum (Eylül-Aralık 1922)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.12, S.24, 2012.

68 Arthur Moss and Florence Gilliam, "The Turkish Myth", *The Nation*, Vol.116, No.3023, 1923, ss.704-705.

gazetelerin tutumlarını eleştirmişlerdir. Makalelerinde Chicago Tribune, Daily Mail ve Reuters muhabirlerinin İzmir yangınının hiçbir şekilde Türklere mal edilemeyeceğini belirten sözlerine de atıfta bulunmuşlardır. Yazarlar, ayrıca yabancı basın muhabirlerinin Türk davasını desteklemek için hiçbir nedenleri olmadığını, ancak çeşitli raporlardaki bilgilere rağmen uluslararası basında İzmir yangınının suçlusunu olarak Türklerin gösterildiğini belirtmişlerdir. Yazarlar, Amerikan Kızıl Haç'ından Albay Haskell'in Amerikan kiliselerinde Türkler ile ilgili anlatılan hikayelerin yalan olduğunu, asıl barbarların Türkler değil, Yunanlılar olduğunu söylediği sözlerinin de üzerinde durmuşlardır.

Alexander Powell da kitabında basında yer alan haberleri eleştirmiş, Türk tarafının dinlenmeden ve yeterli kanıtı ulaşmadan Türklerin suçlandığını, İzmir'i yakanların Yunanlılar ve Ermeniler olduğunu söylemiştir⁶⁹.

Basında Türkleri suçlayan haberleri eleştiren bir başka yazar da Arthur Tremaine Chester'dır. Chester makalesinde Amerikan basınında yayımlanan haberler üzerine yoğunlaşmıştır. Chester, Yunan askerlerinin 1919'da İzmir'i işgal etmesinin ardından yaşanan mezalim ile ilgili Müttefik Devletlerin komiserlerinin konu hakkında rapor hazırladıklarını, ancak bu raporun Amerikan gazetelerinde yayımlanmadığını belirtmiştir. Aslında raporun Amerika'nın önde gelen gazetelerinden birine yayımlanması için yollandığını, ancak gazete editörünün raporu yayımlamayı reddettiği bilgisini vermiştir. Editör, raporu yayımlaması halinde kilise, Yunan ve Ermeni abonelerin kaybedilmesinden korktuğunu, bu nedenle raporu yayımlamadığını belirtmiştir. Chester, İzmir yangınının bir başka kasıtlı tahrif örneği olduğunu dile getirmiş ve yangın nedeniyle Türklerin her şeyini kaybedeceklerine ve bunun karşılığında hiçbir şey kazanmayacak olmalarına rağmen, Amerikan basınında yangının sorumlusu olarak Türklerin gösterilişini eleştirmiştir. Ayrıca Chester makalesinde İzmir yangını hakkında Türk tarafına da kulak verilmesi gerektiğinin üzerinde durmuştur⁷⁰.

Clair Price kitabında Chester gibi Yunan mezalimi hakkında yayımlanmayan raporlardan bahsetmiştir. Yakın Doğu Yardım Kuruluşu'nun Ankara'daki temsilcileri Miss Annie T. Allen ve Miss Florence Billings Yunan ordusunun geri çekilirken yaktıkları Türk köylerinin durumu hakkında bir rapor hazırlamışlardır. Hazırladıkları bu raporu da Yakın Doğu Yardım Kuruluşu'nun İstanbul merkezine göndermişlerdir ancak bu rapor yayımlanmamıştır. Benzer şekilde İzmir'deki Yunan mezalimini anlatan Bristol raporunu da Lloyd George yayımlanmamıştır⁷¹.

Her ne kadar Yunan mezalimi ile ilgili çeşitli raporların yayımlanmasının engellenmiş olsa da basında az sayıda da olsa Yunan mezalimini anlatan haberler

69 E. Alexander Powell, *The Struggle for Power in Moslem Asia*, John Long Limited, London, 1925, ss.39-40

70 Arthur Tremaine Chester, "History's Verdict on New Turkey's Rise to Power", *Current History*, Vol.19, No.1, 1923, ss.85-86.

71 Clair Price, *The Rebirth of Turkey*, Thomas Seltzer, New York, 1923, s.189.

yer almıştır. Rachid Galib, 1923 yılında *Current History* dergisinde İzmir yangınının çıkmasında Türkleri suçlayanlara, İngiliz basınında yer alan haberleri örnek göstererek cevap vermiştir. Galib makalesinde *The Times* gazetesinin 27 Eylül tarihli sayısından alıntı yaparak Lord St. Davids'in Yunanlıların geri çekilirken Türk köylerini yaktıklarını, yağmaladıklarını ve kendilerine karşı gelen Türklerin öldürüldüğü sözlerine yer vermiştir. Galip, Lord St. Davids'in Yunan ordusunun yakıp yıkmaya faaliyetlerini sistematik bir şekilde ve emir altındayken yaptıkları sözlerinin altını çizmiştir. Galib makalesinde Arnold J. Toynbee'nin *Daily Mail* gazetesinde, 21 Eylül tarihinde yayımlanan yazısına da atıfta bulunmuştur. Tonybee, yakıp yıkmaların çoğunlukla yerel Rum çeteleri tarafından yapıldığını, Yunan ordusundaki çöküşün ardından düzenli ordunun da bu faaliyetlerde yer aldığı bilgisi Galib tarafından vurgulanmıştır. *The London Daily Mail* gazetesinde yer alan haberde Yunan ordusunun geri çekilirken Türk köy ve kasabalarını yaktıkları haberine de Galib atıfta bulunmuştur. Galib makalesinde, Lamb'in sözlerine yer ayırmıştır. Lamb, İngiliz Hükümetinin, İzmir'i Yunan ve Ermenilerin yaktığına inanmak için gerekçeleri olduğunu söylemiştir. Galib, ayrıca Yunan kumandanı Papoulos'un Aya Fotini Kilisesi'nde yaptığı İzmir'i terk etmek zorunda kalmaları halinde İzmir'i yakacaklarına dair yaptığı konuşmadan bahsetmiştir⁷². Rachid Galib kaleme aldığı makalesi ile İzmir yangınının suçunu Türklere atanlara, önemli kanıtlar sunarak cevap vermiştir⁷³.

Lozan Barış Konferansı oturumlarında da İzmir yangını konusu gündeme gelmiş ve İsmet Paşa ile Venizelos arasında hararetli tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur⁷⁴. Venizelos Yunan ordusunun geri çekilişi sırasında düzen ve disiplini kaybettiğini ve yıkımlar yaptığını kabul etmiştir. Ancak Venizelos İzmir'in yakılmasında Yunanlılar sorumlu tutulamayacağını, çünkü İzmir yangınının Türk birliklerinin İzmir'e girmesinden sonra başladığını ve yangında Türk mahallelerinin yanmadığını kanıt olarak sunmuştur. İsmet Paşa, önceden inceleme yapmadan hiçbir şey öne sürmediğini belirterek yangının Yunanlılar tarafından çıkarıldığını söylemiştir. İsmet Paşa, İzmir yangınının sorumluluğunun reddedilmez bir şekilde Yunan örgütlerinin işi olduğunun ispatlandığını ve kaynakların doğruluğunun denetlenebileceği bilgisini vermiştir. İsmet Paşa, ayrıca yangının İzmir'e Türk birliklerinin girmesinden sonra çıkmasının Yunan örgütlerini sorumluluktan kurtaramayacağını da altını çizmiştir. Yunan örgütlerinin geri çekilirken Anadolu'da yaptıkları mezalimi hatırlatan İsmet Paşa, Yunanlıların İzmir'i yakma niyetinde olduklarını vurgulamıştır. Türk ordusunun hızlı davranışının ve beklenenden erken

72 Rachid Galib, "Smyrna During the Greek Occupation", *Current History*, Vol.18, No.2, 1923, ss.318-319.

73 *A.g.m.*, ss.318-319.

74 *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler* Birinci Takım C.III, (çev. Seha L. Meray), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, ss.94,97-98. Ali Naci Karacan, *Lozan*, Nokta Kitap, İstanbul, 2007, s.232.

İzmir'e ulaşmasının kundakçıların planlarını tümüyle gerçekleştirmelerini engellediğini söylemiştir. İsmet Paşa yangınla mücadele eden Türk askerlerine atılan bombalar ve kurşunları da hatırlatmıştır. Venizelos yanan evlerin onda dokuzunun Rumlar ve Ermenilere ait olduğunu ve "Ülkeyi boşaltıp giden halkların, özellikle kendi malvarlıklarını yakıp yok etmek üzere görevli örgütler bırakmaları gerçekten düşünülemez."⁷⁵ sözleriyle savunma yapmıştır.

Lozan Barış Konferansı'nda İsmet Paşa'nın Venizelos ile olan görüşmesi incelendiğinde Venizelos'un İzmir yangını konusunda temelleri sağlam argümanlar koyamadığı görülmektedir. İsmet Paşa yangın ile ilgili kanıtların bulunduğunu ve bu kanıtların doğruluğunun denetlenebilir olduğunu vurgularken Venizelos ise Türklerin öne sürdükleri tanıklıkların geçerli sayılmayacağını söylemekle yetinmiştir. Bu tanıklıkların neden geçerli sayılmayacağını da açıklamamıştır. Venizelos bu savunmasıyla İzmir yangını ile ilgili Türk rapor ve kaynaklarını değil yabancı rapor ve kaynaklarını da reddetmiştir⁷⁶.

Venizelos ülkeyi terk edecek halkın neden kendi mal varlıklarını yaksınlar yorumunda bulunmuştur, ancak tam tersi ülkeyi terk edecek kişilerin mal varlıklarını yakmak için gerekçeleri vardır. Bunlar; İzmir'i geri alan Türk ordusunun eline İzmir'in en zengin mahallerinin geçmesini engellemek ve müttefik güçlerini İzmir'de Türk ordularına karşı müdahale yapmaya zorlamaktır. İzmir'in Türk ordusu tarafından geri alınmasının ardından, Türk kuvvetleri istikametlerini Çanakkale Boğazı'na yöneltmiştir. İzmir yangınının çıkmasından sonra ise İngiliz Hükümeti Romanya ve Yugoslavya hükümetlerini Boğazlar ve Balkanların Türklerden korunması için yardıma çağırmıştır⁷⁷. Bu süreçte İngiliz ve Amerikan basınında Türklerin yıkıcılığı üzerine haberler ardı ardına yayımlanarak Türk aleyhtarı bir kampanya başlatılmıştır. Türklerin barış görüşmelerine bu kadar yaklaşmışken karşı tarafa koz vermelerinin mantıklı bir dayanağı bulunmamaktadır. Ayrıca Lozan Barış Konferansı sürecinde eğer İzmir'i Türklerin yaktığına dair bir belge olsaydı bu belge Türk Heyetine karşı kullanılırdı.

İzmir yangını nedeniyle yangında varlıklarını kaybeden şirketler, kişiler konuyu yargı mercilerine götürerek çeşitli davaların açılmasını sağlamışlardır. İngiliz mahkemesinde görülen davada Hâkim Atkins, Türk ordusunun İzmir'i yaktığına dair iddiaların sağlam dayanaklarının olmadığını belirtmiştir. Türk ordusunun yüksek komutasının İzmir'de asayişi sağlamak için adımlar attığını ve çıkan yangının söndürülmesi için Türk askerlerinin mücadele ettiğinin kanıtları olduğunu söylemiştir. Fransız mahkemesinde görülen davada da Türkleri suçlayabilecek bir delilin bulunmadığı belirtilmiştir. İstanbul'da sigorta şirketlerine karşı açılan davada ise mahkeme Türklerin İzmir yangınından

75 *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler*, s.98.

76 *A.g.e.*, ss.97-98.

77 Koloğlu, *a.g.m.*, s.55. "The New Turkish Crisis", *Current History*, Vol.17, No.2, 1922, s.185.

sorumlu tutabilecek bir kanıt olmadığını, suçluların Ermeni ve Yunanlılar olduğu kararıyla sona ermiştir⁷⁸.

İngiliz sigorta şirketi “Guardian Assurance Company” American Tobacco şirketinin ürünlerinin sigortalandığı şirketti⁷⁹. İzmir yangını sonucunda American Tobacco şirketi ürünlerini kaybedince sigorta şirketinden kendisine ödeme yapmasını istedi, ancak sigorta şirketi ödemeyi yapmadığı için sorun, Aralık 1924 tarihinde mahkemeye taşındı. American Tobacco şirketi avukatlarının davayı kaybetmelerinin ardından ikinci kez mahkemeye başvurarak bu kez Türkiye devletine dava açtılar. American Tobacco şirketi ile Standard Commercial ve Gary Tobacco şirketleri de Türkiye devletine dava açmışlardır. Davada American Tobacco şirketi avukatları yangının Türk ordusunun İzmir’i geri alması ve güvenliğini sağlayamaması nedeniyle çıktığını savunmuşlardır. Hâkim Rowlatt Türklerin yangını başlatma konusunda suçlanamayacağını belirtmiştir. Şirket avukatlarının baskıları üzerine hâkim Rowlatt, American Tobacco şirketinin Türk tarafının suçlu olduğunu kanıtlayacak belgeleri sunmasını talep etti. American Tobacco şirketinin avukatları mahkemeyi tatmin edecek kanıt sunamadığı için mahkeme şirketlerin taleplerini reddetmiştir⁸⁰.

İzmir Yangını Hakkında Tarih Mühendisliği

İzmir yangını hakkında 1922 yılında Lysimachos Oeconomos tarafından hazırlanan kitapta, yazar gazete haberlerinden yaptığı derlemelere yer vererek İzmir yangının suçlusu olarak Türkleri göstermiştir⁸¹. Kitabın yayınlandığı tarihte Türkiye ile İngiltere arasında barış antlaşması imzalanmamış, savaş hali hala devam etmekteydi. Ayrıca İzmir’in kurtuluşundan sonra Türkiye ile İngiltere arasında “Çanakkale Krizi”⁸² olarak bilinen olayın da yaşanması kitabın objektiflikten ve bilimsellikten uzak bir şekilde hazırlanmasına neden olmuştur. Kitapta resmi raporlara atıfta bulunulmamış, sadece gazete haberlerine yer verilmiştir. Haberler incelendiğinde önemli bir kısmının seçmece ve Atina kaynaklı haberler⁸³ olduğu görülmektedir. Burada bir parantez açarak Yunanistan’da propaganda bürosunun nasıl kurulduğunun açıklanması gerekmektedir.

78 *American-Turkish Claims Settlement Under the Agreement of December 24, 1923, and Supplemental Agreements Between The United States and Turkey Opinions and Report*, (prepared Fred K. Nielsen), Government Printing Office, Washington, 1937, ss.25-26.

79 Robert Carey Goodman, “The Role of the Tobacco Trade in Turkish-American Relations, 1923-29”, *University of Richmond History (Unpublished Master's Thesis)*, Virginia, 1987, s.80.

80 *A.g.t.*, ss.80-83.

81 Lysimachos Oeconomos, *The Martyrdom of Smyrna and Eastern Christendom*, George Allen & Unwin Ltd., London, 1922.

82 Bkz. David Walder, *Savaşın Sonra Çanakkale Olayı* (1922), Örgün Yayınevi, İstanbul, 2004. Mustafa Çulfalı, “Çanakkale Krizi ve Lloyd George’un İktidardan Düşmesi: Eylül-Ekim 1922”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.15, S.45, 1999, ss.801-820.

83 Oeconomos, *a.g.e.*, ss.107,110,115,117,118,119,120,121,131,141,157.

1912 yılında Balkan Savaşı'nın çıkması Yunanistan'ın propaganda ihtiyacını ortaya çıkardı. Bunun üzerine Kaklamanos, Venizelos'a Yunanistan'a gelecek yabancı basın temsilcileriyle ilgilenmek ve onların fikirlerini etkilemek için Atina'da basın bürosu kurulmasının yararlı olacağını söyledi. Venizelos, Kaklamanos'un önerisini dinleyerek Atina'da bir basın bürosu kurdu ve propaganda alanında da tecrübesi olan Andrea Andriyadis'i büronun başına geçirdi⁸⁴. Atina basın bürosu I. Dünya Savaşı süresince çalışmaya devam etti. 1918 yılında ise daha profesyonel bir şekilde çalışmaya başladı. Yunanistan Tarım Bakanı Andrea Mihalakopulos Londra'da olduğu sırada Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikola Politis'ten aldığı mektupta propaganda görevinin yerine getirebilmesi için politik ve sosyal çevrelerin büyük önem taşıdığını ve önemli kişilerle yakın temasta bulunmanın üzerinde durduktan sonra propaganda kitapları, broşürleri, dergileri ve gazetelerinin arttırılmasını gerektiğinin altını çizdi. Bu çalışmaların metotlu bir çalışma ve dayanışma gerektirdiğini belirten Politis temsilcilerinin büyük çoğunluğuna talimat verdiğini söylemiştir. Politis mektubunda hemen her yerde yeter sayıda temsilcileri olduğunu ve bu temsilcilerin idare edilmeye ve tavsiyelere ihtiyaçları da olduğunu üzerinde durmuştur⁸⁵. Mihalakopulos cevap mektubunda Yunan propagandasının basın yoluyla yapılmasını önermiştir. Günlük gazetelerin daha etkili olacağını özellikle gazetelerde mektuplar ve karşılıklı konuşmaların yayımlanmasının en etkili yol olduğunu söylemiştir. Ayrıca dost meclislerindeki sohbetler esnasında yapılan propagandanın da küçümsenmemesi gerektiğini belirtmiştir⁸⁶. Bu durum İzmir yangını konusunda sadece gazete haberlerine inanılmaması gerektiğinin kanıtları arasındadır⁸⁷.

Le Bon "Kitleler Psikolojisi" kitabında kalabalıkların gözlemlerine inanılmaması gerektiğini ve kolektif gözlemlerin yanlış olduğunu "Sirayet yoluyla başkalarına telkinde bulunan bir bireyin sadece vehim ve hayalinden başka bir şey değildir."⁸⁸ sözleriyle dikkat çekmiştir. Maxime Gauguin de makalesinde "Yalanlar ve fanteziler mevcut gerçeklere karşı bir şey yapamaz ve bu insanlar

84 Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, Meydan Neşriyet, İstanbul, basım tarihi yok, s.84. Basın bürosunun başına 1913-1919 arasında diplomatların getirilişini gazeteci Konstantin Atanatos bir hata olarak yorumlamıştır. Atanatos, propaganda işi için en uygun kişilerin gazeteciler olduğunu belirtmiştir. 1919 yılında Yunan propagandasını daha büyütmek isteyen Venizelos ve Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikola Politis, Atina'daki basın bürosunun başına gazeteci Dimitri Kalapotakis'i atayarak ona basın bürosunu yeniden düzenleme görevi vermişlerdir. Kitsikis, *a.g.e.*, s.89.

85 *A.g.e.*, ss.97-99.

86 *A.g.e.*, s.103. Yunan propagandası için Londra'da propaganda merkezi kuruldu. Kısa sürede Paris, Washington ve Cenevre'de de Yunan propaganda ofisleri kuruldu. Amerika'ya yönetilen propaganda ise çoğunlukla Londra'dan idare edilmekteydi. Bkz. Kitsikis, *a.g.e.*, s.111.

87 İngiliz gazetelerinde de Yunan aşırılıklarının anlatıldığı, İzmir yangınının Türkler tarafından çıkarılmadığına dair haberler yer almasına rağmen yazar bu haberlere kitabında yer vermemiştir. Bkz. The Times, Origins of Smyrna Fire, 25 September 1922. The Times, Greek Atrocities Strong Condemnation By Lord St. Davids, 27 September 1922. The Times, Turkish Case Dr Reshad's Reply Greek Intolerance, 11 October 1922.

88 Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, Hayat Yayınları, İstanbul, 1997, s.42.

İzmir'i acilen terk eden kişiler oldukları için hayal gücü daha da kuvvetlidir.⁸⁹ sözüyle İzmir'i korku ve panik içinde terk edenlerin hayal güçlerinin kuvvetine vurgu yapmıştır. Yangın sırasında yaşanan kaos ortamında halkın gördüklerini doğru değerlendiremeyeceği aşıkardır. Halkın gerçekten yaşananlar hakkında bilgilerinin olmaması onların doğru değerlendirme yapmalarını engellemiştir. Oeconomos kitabında yer verdiği haberlerin ne kadar doğruyu yansıttığını teyit etmeden okura sunmuştur. Bu nedenle Oeconomos'un kitabının tarih metodolojisinden yoksun olduğu söylenebilir. A. Zeki Velidi Togan "Tarihte Usul" kitabında tarih metodolojisini derinlemesine incelemiştir. Togan olaylara ait haberlerin asıl kaynağından öğrenilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Eldeki kaynakların karşılaştırılmasının da üzerinde durmuştur⁹⁰. Ancak Oeconomos kitabında yer verdiği gazete haberlerinde karşılaştırma yöntemini kullanmamış, sadece Türkleri kötü gösteren haberleri kullanmıştır. Togan "Her müşahede edenin hadiseleri anlayışı, istidadına ve medeni seviyesine göre türlü türlü olduğundan, müşahidelerin bu hadiselerle ait hükümleri de ekseriya türlü olup biri diğerine uymaz, bazan müşahidelerin ifadelerine bakarak hadisenin hakikatını tesbit etmek müşkül, hatta imkânsız oluyor."⁹¹ sözleriyle önemli bir noktaya dikkat çekmiştir. Togan, ayrıca yaşananlar hakkında kritik yapmadan peşin hüküm vermenin etki altında kalındığının göstergesi olduğunu belirtmiştir⁹². Haberler aktarılma sırasında tahrife uğrayabilmektedir. Türklerin İzmir'i yaktığını belirten haberlerde tahrifat var mı sorusunu Oeconomos kitabında sorgulamamıştır. Yukarıda belirtildiği üzere Yunanistan'ın birçok ülkede kendi propaganda temsilcileri olduğu ve onların Yunanistan'ın çıkarlarına uygun haberler çıkardığı bilinmektedir. Ayrıca Oeconomos kitabında kullandığı haberlerin bir kısmında görgü tanığının kim olduğu belirtilmemiş sadece güvenilir bir tanık⁹³ şeklinde sunulmuştur. Güvenilir tanık, güvenilir kaynak gibi ifadeler haberin güvenilirliğine şüphe düşürmektedir. Bu durum Oeconomos'un kitabının propaganda kitabı olduğu savını güçlendirmektedir. Kitapta ayrıca haber tekrarlarına da sıklıkla yer verilmiştir. Örneğin Amerikan Koleji öğretmeni Minnie Mills'in⁹⁴ demecinin yer aldığı haberleri defalarca kitabında kullanmıştır⁹⁵. Napolyon "Biricik ciddi söz sanatı tekrardır." diyerek tekrarın önemine vurgu yapmıştır. Le Bon "Birkaç zaman sonra tekrar edilen iddianın kimin tarafından

89 Gauin, *a.g.m.*, s.125.

90 A. Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1985, s.29.

91 *A.g.e.*, s.36.

92 *A.g.e.*, s.36.

93 Oeconomos, *a.g.e.*, ss.76-78, 81-85, 88-89.

94 Birçok haberde Minnie Mills Amerikan Koleji'nin müdürü olarak geçmektedir, ancak bu bilgi yanlıştır. Mills müdürlük işlerinde yardımcı bulunmuş olsa da hiçbir zaman müdürlük yapmamıştır. Emily M. McCallum Amerikan Koleji'nin müdürüydü. Bkz. Amerikan Bord Heyeti (American Board), İstanbul, "Memorial Records for Minnie B. Mills", American Research Institute in Turkey, İstanbul Center Library, online in Digital Library for International Research Archive, Item #17280, <http://www.dlir.org/archive/items/show/17280> (erişim tarihi: 4 Haziran 2022). Brian Johnson, *A Chronicle of the American Collegiate Institute and Associated Schools in İzmir*, Sağlık ve Eğitim Vakfı, 2018, ss.15,17.

95 Oeconomos, *a.g.e.*, ss.65,86,115,119,120,121.

ortaya atıldığını unutarak o tekrar olunan sözlere inanırız.”⁹⁶ sözleriyle iddia edilen şeyin tekrarlar sonucunda artık gerçek kabul edilmeye başlandığını kısa ve öz bir şekilde açıklamıştır. Lysimachos Oeconomos’un derlediği kitap taraflı bakış açısı, seçme haberleri ve bilimsellikten uzak oluşuyla çıktığı dönemde kamuoyunu Türk karşıtı fikirler yaymak amacıyla çıkarılmıştır. Kitap İzmir yangını konusunda kaynak kabul edilemeyecek bir propaganda kitabıdır.

İzmir yangını konusunda Oeconomos’un adımlarını birçok yazar takip etmiştir. Edward Hale Bierstadt da “The Great Betrayal”⁹⁷ isimli kitabında İzmir yangınının suçlusu olarak Türkleri göstermektedir. Yazar kitabının başlarında İzmir’in Hristiyanlığın Anadolu’daki merkezi olduğunu ve nüfus çoğunluğunun Yunan olduğunu söylemiştir⁹⁸. Ancak yazar nüfus istatistiklerinden yeterli kadar faydalanmamakla beraber nüfus istatistikleri arasında karşılaştırma da yapmamıştır. 1917 yılında Fransızca hazırlanan nüfus istatistiklerine göre Aydın Vilayeti’nde 1.293.527 Türk, 233.914 Rum bulunmaktaydı⁹⁹. Paris Barış Konferansı’nın 5 Şubat tarihindeki oturumunda Yunan taleplerinin araştırılması amacıyla Yunan ve Arnavutluk Meseleleri Komitesi (Committee On Greek and Albanian Affairs) kurulmuştur. Komisyonadaki Amerikan heyet üyeleri Venizelos’un Onlar Meclisine sunduğu istatistiklerin çelişkili olması nedeniyle Amerikan Misyonu’nun kontrolünden geçmiş, 1908 yılında Aydın vilayetinde yapılan asker celplerine dayanan istatistikleri referans almaya karar vermiştir. Bu istatistiklere göre bölgedeki Türk nüfusu toplam nüfusun %63’ünü kapsamaktaydı. Rum nüfusu ise sadece %32 idi¹⁰⁰. Paris Barış Konferansı’na Osmanlı Hükümeti tarafından sunulan nüfus istatistiklerine göre de Aydın Vilayeti’nde 1.249.067 Türk, 299.097 Rum bulunmaktaydı. Türk istatistiklerine göre bölgedeki toplam nüfusun %77’sini Türkler oluşturmaktaydı¹⁰¹. 19 Ekim 1919 tarihinde İngiliz Yüksek Komiseri John Robeck, Lord Curzon’a gönderdiği yazıda İzmir bölgesindeki nüfusun 415.882’si Müslümanlar iken 217.447’sinin Rumlar olduğunu belirtmiştir¹⁰².

Rum nüfusunun Aydın Vilayeti’nde azınlık olduğunu gösteren bir başka kanıtta 21 Şubat - 10 Mart 1921’de Londra Konferansı’nda bölgenin geleceği üzerine tartışmalarının yapıldığı süreçte Yunanistan plebisit teklifini reddetmesidir. Türkiye ise plebisit teklifini Yunanistan’ın aksine kabul etmiştir¹⁰³.

96 Le Bon, *a.g.e.*, s.113.

97 Edward Hale Bierstadt, *The Great Betrayal*, Robert M. McBride & Company, New York, 1924.

98 *A.g.e.*, s.22.

99 Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, 1919 - 1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s.24.

100 *Türk İstiklal Harbi C.II Batı Cephesi 1. Kısım*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, ss.11-12. Paul C. Helmreich, *From Paris to Sevres The Partition of The Ottoman Empire at The Peace Conference of 1919-1920*, Ohio State University Press, Columbus, 1974, s.86. Kenan Özkan, “Yunanistan’ın İzmir’i İşgali ve ABD”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.13, S.26, 2015, ss.122-123.

101 Turan, *a.g.e.*, s.23.

102 *A.g.e.*, s.24.

103 *A.g.e.*, s.25.

Eğer Yunanistan iddia ettiği gibi İzmir ve çevresinde Rum nüfusu fazla ise plebisit teklifini neden reddetti? İzmir yangınının çıkmasında suçu Türklere atan kitaplarda İzmir'in nüfusunun çoğunluğunu Rumların oluşturduğu söylenece de görüldüğü üzere bu doğru değildir. İzmir ve çevresinde Türk nüfusu azınlık değildir, tersine, Rum nüfusu azınlıktır. Türkleri suçlayan kitap yazarları yukarıda bahsedilen istatistikleri kitaplarında kullanmamaktadırlar.

Bierstadt kitabında Rum Metropoliti Hristostomos'un İzmir halkı tarafından linçe uğramasını detaylı bir şekilde anlatmış ve suçu Nureddin Paşa ile Türk halkına yüklemiştir¹⁰⁴. Hristostomos'un ölümü de İzmir yangını kitaplarında Türkleri kötü göstermek için kullanılan olaylardan birisidir. Fahrettin Altay anılarında Hristostomos'un öldürülüşünü anlatmıştır: Hristostomos'un Rum meclis üyesi ile Hükümet Konağı'na geldiği haberi verilmesi üzerine Kolordu Adli Müşaviri Münir (Koçaçıtak) polisler Hristostomos'un üstünün iyi bir şekilde aranmasını, kendisinin bir komiteci olduğunu ve üzerinde bomba taşıyabileceği uyarısında bulunmuştur. Hristostomos'un üstü aranarak bekleme odasına alınmıştır. Mustafa Kemal Paşa Hristostomos ile görüşmek istemediğini Nureddin Paşa'ya bildirmesi üzerine, Nureddin Paşa'da Hristostomos'un yanına giderek kendisinin Rum Metropoliti olarak tanımadıklarını ve Mustafa Kemal Paşa'nın kendilerini kabul etmeyeceğini söylemiştir. Hristostomos Nureddin Paşa'nın cevabından sonra Hükümet Konağı'nın merdivenlerinden inerken kendisine yaklaşan halkı güzel sözler ile sakinleştirmeye çalışsa da bu konuda başarılı olamamıştır. Fahrettin Altay, Hristostomos için "Halbuki kendisini tehlike içinde görüp, Hükümet Konağı'na çekilerek muhafız isteyebilir yahut halk dağılıncaya kadar bekleyebilirdi."¹⁰⁵ demiştir. Hristostomos'un ölümünü konusunda Türkleri suçlayan yazarlar, Fahrettin Altay'ın yapmış olduğu bu değerlendirmeyi yapmamışlardır.

Bierstadt, İzmir yangını ile ilgili Rum ve Ermenilerin geriye dönmeyi umdukları evleri neden yakmak isteyecekleri sorusunu sormuş ve Türklerin İzmir'i yakmak için nedenleri olduğunu söylemiştir. Bu nedenleri yağma izlerinin silinmesi ve Hristiyanlığın şehirden çıkarılması olarak sıralamış ve suçluların Türkler olduğunu belirtmiştir¹⁰⁶. Ancak yazarın çıkarımları tek taraflıdır. Yazar, Rum ve Ermenilerin İzmir'i yakarız ifadelerini hiç dikkate almamıştır. Aynı şekilde evlerini terk eden Rum ve Ermenilerin kendi evlerini yakmak için sebepleri vardır. İzmir Limanı'ndaki Müttefik Donanmasının yaşananlara müdahale etme istekleri bir nedendir. Aynı zamanda yanlarında evleri ve ağır eşyalarını taşıyamayan Rum ve Ermeni halkın evlerini yakarak sonradan sigortadan paralarını istemek gibi bir ihtimalleri de bulunmaktaydı. Yukarıda anlatıldığı üzere bu konuda mahkemelere başvurular olmuştur¹⁰⁷. Aynı zamanda yazar

104 Bierstadt, *a.g.e.*, ss.24-25.

105 Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922*, İnsel Yay., İstanbul, 1970, ss.359-361.

106 Bierstadt, *a.g.e.*, s.35.

107 Bkz. *American-Turkish Claims Settlement*, ss.25-26. Goodman, *a.g.t.*, ss.80-83.

İzmir'i Türklerin yakması halinde barış görüşmelerinde ellerini zayıflatacağı ve tazminat ödemek zorunda kalabileceği ihtimalini aklına getirmemiştir.

Son olarak Anadolu'nun en zengin şehrini geri alan Türk ordusunun İzmir'i yakmak için hiçbir mantıklı bir sebebi yoktur. Bierstadt da İzmir yangını ile ilgili ikincil ve güvenilirliği tartışmalı tanıkların ifadelerine bolca yer vermiştir. Bierstadt kitabında İzmir yangını ile ilgili raporları kullanmamış ve basında Türklerin suçsuz olduğunu belirten haberlere yer vermemiştir. Ayrıca kitabında dipnot ve kaynakça kullanmamıştır. Bierstadt elindekileri farklı kaynaklar ile karşılaştırmayarak kritiğini de yapmamıştır. Kitabın tek taraflı bakış açısına sahip olması, seçme haberlerin kullanılması ve bilimsellikten bir şekilde yazılmış olması nedeniyle Oeconomos'un kitabı gibi bu kitapta İzmir yangını konusunda kaynak kabul edilemeyecek bir propaganda kitabıdır.

İzmir yangını konusunda Türkleri suçlayan bir başka yazar da Amerika'nın İzmir Konsolosu George Horton tarafından 1926 yılında yayımlanan "Blight of Asia"¹⁰⁸ isimli kitaptır. Horton kitabında İzmir yangını konusuna da değinmiştir. Horton kitabında yangının suçlusunu olarak Türkleri göstermektedir. Horton kitabında birçok defa eski İngiliz Başbakanı William Ewart Gladstone'a değinerek onu İngiliz devlet adamlarının en bilgelerinden ve sözlerinin ciddiye alınmaya değer biri olarak tanımlamıştır¹⁰⁹. Kitabında Gladstone'un Türkleri karalamak amacıyla yazdığı "Bulgarian Horrors and the Question of the East"¹¹⁰ kitabına da değinen Horton, kitabı için seçtiği isimden de anlaşılacağı üzere Gladstone gibi kitabını Türkleri karalamak için kaleme almıştır. Horton, Yunan hayranlığını ve ırkçı ön yargılarını kitabına aktarmıştır¹¹¹. Horton, kitabının ilk sayfalarında Türklerin kültürel tarihi olmadığını ve entelektüel açıdan en düşük Müslümanlar olduğunu yazmıştır. Horton, Türklerin hiçbir başarısı olmayan savaşçı bir ulus olduğunu ve uygarlığın ilerlemesinde hiçbir katkıları olmadığını da sözlerine eklemiştir¹¹².

Horton kitabının İzmir yangını ile ilgili bölümünde kendisinin bir görgü tanığı olduğunun¹¹³ altını çizdikten sonra kendi gördükleri ve ikincil tanıklıkları kullanarak İzmir yangınının suçunu Türklere yüklemiştir. Ancak Horton'un

108 George Horton, *Blight of Asia*, The Bobbs-Meerill Company, Indianapolis, 1926.

109 *A.g.e.*, s.25.

110 Bkz. William Ewart Gladstone, *Bulgarian Horrors and the Question of the East*, William Clowes and Sons, London, 1876.

111 Togan kitabının iç kritik bölümünde yazarın kişiliği, hayatı, hangi din ve mezhebe mensup olduğu, hangi politik görüşe sahip olduğunun tespit edilmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Togan, *a.g.e.*, s.97. Horton'un hayatı ve yazdığı eserler incelendiğinde kendisinin büyük bir Yunan hayranı olduğu görülmektedir. Eşinin Yunan asıllı Amerikalı olması, evde Yunanca konuşması, uzun süre Yunanistan'da diplomatlık yapması ve Amerika da bulunduğu dönemde Amerika'da yaşayan Yunanlılara Yunanca politik konferanslar vermesi kendisinin Yunan hayranlığı hakkında fikir vermektedir. Bkz. Brian Coleman, "George Horton: the Literary Diplomat", *Byzantine and Modern Greek Studies*, Vol.30, No.1, 2006.

112 Horton, *a.g.e.*, ss.209,255.

113 *A.g.e.*, s.115.

eserinde üzerinde durulması gereken birçok konu vardır. Öncelikle Horton 13 Eylül günü, yangının başlamasından kısa bir süre sonra İzmir'den ayrılmıştır¹¹⁴. O nedenle yangın hakkında araştırma yapmamıştır. Horton İzmir yangını hakkında yıllar sonra yazdığı kitabında İzmir yangını ile ilgili resmi raporların hiçbirine atıfta bulunmamış, sadece Türkleri suçlu gösteren güvenilirliği tartışmalı kaynakları kullanmıştır. Bu kaynakların doğruluğunu sorgulamamış, kaynak karşılaştırması ve kritiğini de yapmamıştır. Kitapta birkaç istisna dışında dipnot kullanılmamış ve kitabının bir kaynakçası bulunmamaktadır. Brian Coleman'ın da makalesinde belirttiği gibi Horton olayları bir tarihçi gibi değil, bir gazeteci¹¹⁵ gibi yazmıştır¹¹⁶.

İzmir'den ayrıldıktan sonra Atina'ya giden Horton, gazetecilerin kendisi ile röportaj yapmak istemesi üzerine İzmir yangını konusunda açıklama yapamayacağını söylemiştir¹¹⁷. Aralık 1922 tarihinde George Horton, Göç ve Vatandaşlığa Kabul Komitesi (Committee on Migration and Naturalization) ile yapmış olduğu görüşmede kendisine İzmir yangını ile ilgili birçok soru yöneltilmiştir. Yangının ne kadar sürdüğünü sormaları üzerine 13 Eylül'de İzmir'den ayrılırken yangının şehrin büyük kısmına yayıldığını, sonrasını ise bilmediğini belirtmiştir. Horton yangın konusunda konuşurken yangını çıkaranlar konusundan söz etmemiştir. Konsoloslukla ilgili sorulara cevap veren Horton, konsolosluğun yağmalanmadığının altını çizmiştir. Komite üyelerinden Raker, Horton'a anlattıklarından İzmir körfezinde Fransız savaş gemileri ve yeterli sayıda askerin bulunduğunu belirterek istenseydi, yaşanan olayın önlenebileceğinin mümkün olup olmadığı sorusuna, Horton yanıt vermek istememiştir. İlerleyen dakikalarda komite üyesi White, Horton'a biraz önce Yunanlıların çekilirken kentleri ve köyleri yaktığı sözlerini hatırlatması üzerine Horton bu konuda bilgisi olmadığını, ama kanıtların bunu gösterdiğini söylemiştir; ayrıca Yunan generalinden çekilmek zorunda kalırlarsa arkalarında enkaz bırakacaklarını duyduğunu da eklemiştir. Komite üyesi Baker, Horton'a Türk ordusu tarafından kendisinden, eşinden, başkalarından ya da konsolosluktan bir şey alınıp alınmadığını sormuştur. Horton ne kendisinden ne eşinden ne de konsolosluktan bir şey alındığını söylemiştir. Kadınlara kötü muamele yapıldığı ya da öldürülmesiyle ilgili bir şey görüp görmediğini sorması üzerine Horton, herhangi bir aşırılık görmediğini sadece duyduğunu belirtmiştir. Türk askerlerinin Amerikan üniforması giyip giymedikleri sorusuna böyle bir şey görmediğini ve duymadığını söyleyerek cevap vermiştir¹¹⁸.

114 "A dispatch to the State Department from Athens reported the arrival at Piraeus of the United States destroyer Simpson, with 150 Americans on board. The Simpson left Smyrna on September 13, with Consul General in charge of the 150 Americans who were rushed out of the danger zone upon the orders of Captain Hepburn. ...". Bkz. The Washington Herald, Admiral Bristol Ordered to Help Save Lives of Refugees, 16 September 1922.

115 Horton diplomatlık görevinden önce gazetecilik yapmaktaydı. Bkz. Coleman, *a.g.m.*, ss.82-84.

116 *A.g.m.*, s.93.

117 New York Tribune, Americans Tell of Heroism in Smyrna Fire, 21 September 1922.

118 *Admission of Near East Refugees Hearings Before The Committee on Immigration and Naturalization*

Aralık 1922 tarihinde George Horton'un, Göç ve Vatandaşlığa Kabul Komitesi ile yaptığı görüşmesi ve kitabı karşılaştırıldığında kitabı ile komite görüşmesindeki bilgiler arasında birçok çelişki olduğu görülmektedir. Öncelikle Horton kitabında İzmir'i Türklerin yaktığından emindir, ancak komiteye bu konuda neden bir şey söylememiştir. Kendisiyle İzmir yangını hakkında röportaj yapmak isteyen gazetecileri neden reddetmiştir? Ayrıca komiteye Türk askerlerinin kadınlara kötü muamele yaptığını görmediğini belirtmesine rağmen kitabında Türk askerlerinin kadınlara kötü davrandığı ile ilgili paragrafları kitap sayfalarına serpiştirmiştir¹¹⁹. Horton kitabında konsolosluğun yakınına bomba yerleştirildiğini iddia etmiştir¹²⁰. Ancak böyle bir şey olduysa da neden komitede dile getirmediği meçhuldür. Halbuki Horton, komitedeki soruşturma sırasında Türk ordusunun konsolosluğu zarar vermediğinin altını çizmiştir. Horton'un kitabında güvenilirliği tartışılabilir ikincil tanıklıklara büyük önem vermesi ve İzmir yangını ile ilgili resmi raporların hiçbirine atıfta bulunmayarak suçu Türklere yüklemesinde farklı nedenler daha vardır. Birincisi Horton'un herhangi bir otoriteyi Yunan ve Ermeni çeteleri hakkında uyarmaktan kaçınması nedeniyle kendi sorumluluğunu örtbas etmek amacıyla İzmir'in tahribatının sorumluluğunu Türklere yüklemektedir¹²¹. Göç ve Vatandaşlığa Kabul Komitesinin Horton'a İzmir yangınının önlenip önlemeyeceği konusunda ne düşündüğünü sorması üzerine Horton'un cevap vermemesi Horton'un kendi sorumluluğunu örtbas etmek istediğini fikrini kuvvetlendirmektedir. Aksi takdirde Horton sorulara kitapta yazdığı gibi cevaplar verebilirdi. Bu akılları kurcalayan bir soru olarak kalmaktadır. Başka bir neden de Horton'un yangın nedeniyle para kaybına da uğramasıdır. New York Tribune gazetesinin haberinde Horton'un yangın nedeniyle evini, eşyalarını ve arabasını kaybettiğini ve kaybının yaklaşık \$15.000 olduğu bilgisi verilmiştir¹²². Amerika Türkiye'den Horton'un yangın nedeniyle \$12.000 kaybının telafisini istemiştir. Ancak Türkiye İzmir yangınının sorumlusunun kendileri olmadığını belirterek bu isteği reddetmiştir¹²³. Gerek Horton'un kendi sorumluluğunu örtbas etmek istemesi gerek yangın nedeniyle maddi kaybını telafi edememesi Horton'un kitabını yazarken taraflı bir bakış açısına sahip olmasına neden olmuştur.

Oeconomos'un kitabı gibi Horton'un kitabı da tarih metodolojisinden yoksundur. Kitabında ikincil kaynaklar ve bazı tanıklara yer veren Horton bu kaynakların karşılaştırılması ve kritiğini yapmamıştır. Horton, William Stearns

---

House of Representatives Sixty-Seventh Congress Fourth Session, Government Printing Office, Washington, 1923, ss.88-98.

119 Horton, *a.g.e.*, ss.134,153,162,164,167,171. Bierstadt da kitabında benzer bir yol izlemiştir. Kitabında Türk askerlerinin kadınlara kötü davrandığı iddialarına yer vermiştir. Bkz. Bierstadt, *a.g.e.*, ss.37-38.

120 Horton, *a.g.e.*, s.115.

121 Gauin, *a.g.m.*, s.131.

122 New York Tribune, Smyrna Consul Home With Only 30 Lydian Coins, 4 November 1922.

123 Albert Howe Lybyer, "Turkey and the Near East", *Current History*, Vol.20, No.3, 1924, s.516.

Davis¹²⁴ ve Valentine Chirol'un¹²⁵ eserlerine atıfta bulunarak İzmir'i Türklerin yaktığı konusunda okuyucuya sağlam temellere dayandığını göstermek istemiştir¹²⁶. Davis ve Chirol eserlerinde İzmir yangını konusunu birkaç cümle ile geçiştirmişler ve yangının suçlusu olarak Türkleri göstermişlerdir. Ancak Davis ve Chirol kitaplarında bu yargıya nasıl ulaştıklarını açıklamamışlardır. Kitaplarında İzmir yangını ile ilgili bölümde dipnot ya da kaynak kullanmamışlardır. Bu durum Horton gibi adı geçen yazarların da eserlerinin bilimsel temellere dayanmadığını göstermektedir. Yazarlar bir kaynağa dayanmadan, sadece Türklerin İzmir'i yaktıklarını iddia etmişlerdir.

Horton kitabında tarihsel gerçeklerle uyuşmayan bilgiler de vermiştir. Türklerin yangını söndürme konusunda bir şey yapmadıklarını söylemiştir¹²⁷. Ancak Horton'un bu söylemi İzmir yangını hakkındaki raporların tümüyle çelişmektedir. Ayrıca kendisinin de belirttiği gibi yangının çıkmasından kısa bir süre sonra İzmir'i terk etmiştir. Bunu hangi kaynağa dayanarak söylediğini ise kitabında belirtmemiştir. Horton ayrıca İzmir konsolosluğu döneminde Amerika'ya gönderdiği belgelerden de yeterince faydalanmamıştır¹²⁸. Yunan ordusunun geri çekilerken yaptığı mezalimler ve İzmir'i yakacaklarına dair söylemlerinden bahsetmemiştir. Horton İzmir'deyken Amerika'ya gönderdiği raporda Yunan Yüksek Komiseri Stergiadis ile görüşüğünü ve İzmir'in yağma ve kundak tehlikesine karşı gerekli önlemlerin alınacağını, ancak Yunan ordusunun ruh hali nedeniyle kesin bir güvence veremeyeceğini belirtmiştir¹²⁹. Horton kitabında bu belgede yer alan Yunan komiserinin Yunan ordusunun ruh hali nedeniyle kesin bir güvence veremeyeceğini cümlesinin önüne ekleme yaparak Yunan komiserin Türklere karşı direniş konusunda güvence veremeyeceği şeklini almıştır¹³⁰. Belgelerin orijinal hallerini kullanılmak yerine cımbızlamak ya da örnekte görüldüğü gibi belgelere eklemeler yapmak o eserin bilimselliğine gölge düşürmektedir. Horton'un kitabı da Oeconomos'un kitabı gibi bir propaganda kitabı olmaktan öteye gidememiştir. O nedenle İzmir yangını konusunda Horton'un kitabının da kullanılması eserin bilimselliğine gölge düşürmektedir.

Barnard College'te İngilizce bölümünde akademisyen olan Marjorie Housepian'ın da İzmir yangını konusunu ele alan yazarlardandır. Housepian'ın da yukarda adı geçen propaganda kitaplarında olduğu gibi kitabında dipnot kullanmamıştır ancak diğer kitaplardan farklı olarak kitabın bir kaynakçası bulunmaktadır. Lowry 1993 yılında yayımladığı makalesinde Housepian'ın

124 William Stearns Davis, *A Short History of the Near East*, The Macmillan Company, New York, 1923, s.393.

125 Valentine Chirol, *Occident and the Orient*, The University of Chicago Press, Chicago, 1925, s.58.

126 Horton, *a.g.e.*, s.113.

127 *A.g.e.*, s.150-151.

128 *American Documents*, ss.131-132.

129 *American Documents*, ss.131-132.

130 Horton, *a.g.e.*, s.120.

kaynak seçimi konusunda oldukça seçici olduğunu vurgulamıştır¹³¹. Türkkiye Ataöv de Housepian'ın belgeler konusunda seçici olduğunu ve "sonucuna daha başında karar verdiği bir olayın dilediği biçimde yorumlanmasını engelleyecek önemli kaynakları görmezlikten geldiği ya da küçümsediği anlaşılmaktadır."¹³² yorumunda bulunmuştur.

Kitabın kaynakçası incelendiğinde Türk kaynaklarının görmezden gelinmesi yanında yangın ile ilgili resmi raporlar ve arşiv belgelerinin de büyük çoğunluğunun incelenmediği görülmektedir. Housepian kitabında raporlar ve arşiv belgelerinden çok Ermeni ve Rum kişilerin anılarını ve gazete haberlerini ana kaynak olarak kullanmıştır. Bu açıdan Housepian'ın kitabı Horton'un kitabıyla benzerlik taşımaktadır. Horton'un kitabı gibi Housepian'da kitabına Türkleri kötüleyerek başlamıştır. Housepian, Selçuk Türklerinin 1084'te İzmir'i yok ettiğini¹³³ anlatarak kitabına giriş yapmış ve ilerleyen sayfalarda Ermeni konusuna değinerek "Türkleri soykırım uygulayan bir millet olduğunu savunmuştur"¹³⁴. Housepian kitabının ilerleyen sayfalarında da okurlarının algı yönetimini başarıyla yönetmiştir. Housepian, okurlarının nasıl düşünmesini ve hissetmesini istiyorsa ona uygun bir anlatım dili kullanmış ve okurlarının akıl ile vicdanlarını ele geçirmiştir. İlerleyen sayfalarda diğer propaganda kitaplarında olduğu gibi konu Hıristostomos'un ölümüne gelmiştir. Housepian, Nureddin Paşa'nın ağzından çıkmış olduğunu iddia ettiği sözleri sıralamıştır. Fahrettin Altay'ın anılarında yer almayan birçok konuşma Housepian kitabında yer bulmuştur. Ancak bu konuşmalar Fahrettin Altay'ın kitabındaki anlatım ile çelişmektedir. Ayrıca dipnot kullanılmadığı için kaynağın hangi eser olduğu da belli değildir. Housepian, Hıristostomos'un ölümünün ardından Türklerin Ermeni avına başladıklarını iddia etmiştir¹³⁵. Yukarıda anlatıldığı gibi Türk askerleri bu süreçte Ermeni çeteleri ile mücadele etmekteydi. Ancak Housepian konuyla ilgili herhangi bir belgeye atıfta bulunmadığı için okurun da Ermeni avına inanması yüksek ihtimaldir. Housepian bu bölümde tarihsel verileri çarpıtmaktadır. Housepian kitabında International College müdürü Alexander Maclachlan'dan bahsetmektedir¹³⁶. Ancak Maclachlan'ın İzmir yangını suçlusu olarak Ermenileri gösterdiği Times gazetesinde yayınlanan yazısına¹³⁷ herhangi bir göndermede bulunmamıştır. Housepian kitabında yer alan haber akışını kontrol altında tutarak okurlarına istediği fikirlerle doldurmak ve hatalı yönlendirmek amacıyla bu gibi kaynakları göz ardı etmiştir.

Housepian ilerleyen sayfalarda İzmir İtfaiye Kumandanı Greskovich'in raporu yerine İzmir İtfaiyesi'nde görevli olduğunu iddia ettiği Çavuş

131 Lowry, a.g.m., s.7.

132 Türkkiye Ataöv, *Ermeni Belge Düzmeciliği*, İleri Yayınları, İstanbul, 2006, s.132.

133 Marjorie Housepian, "*Smyrna Affair*", Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1971, s.5.

134 A.g.e., s.21.

135 A.g.e., ss.118-119.

136 A.g.e., s.131.

137 Elmacı, a.g.e., s.111.

Tchorbadjis'in ifadesine yer vermiştir. Tchorbadjis'in ifadesine göre kendisi Türk askerlerinin evlere petrol döktüğünü gördüğünü ve bunu neden yaptıklarını sorduğunda Türk askerinin "sende emir altındasın bende"¹³⁸ dediğini aktarmıştır ancak hiçbir resmî belgede bu kişinin adına ulaşılmaması¹³⁹ bu iddianın güvenilirliğine şüphe düşürmektedir. Housepian verdiği bu örnek ile Grescovich'in raporunu tersine çevirmiştir. Housepian, Türk askerine emir altında olduğunu söyleyerek İzmir'in Türk askerleri tarafından verilen emir gereğince yakıldığını okurlarına inandırmaya çalışmaktadır. Ancak raporlar ve arşiv belgelerin hiçbirinde Housepian'ın iddia ettiği emir bulunmamaktadır.

Housepian Rum ve Ermenilerin yangından kaçamadıklarını Türk askerlerinin yolları tutmaları nedeniyle yangın bölgesinde kaldıklarını Çek Konsolosunun ağzından anlatmıştır. Çek Konsolosunun oğlunun bunları doğruladığını dile getirmiştir¹⁴⁰. Ancak kitapta yer alan diğer iddialar gibi bu iddianın da kaynağı belli değildir. Yukarıda anlatıldığı üzere Çek Konsolosu İzmir'i Ermenilerin yaktığını telgraf ile hükümetine bildirmiştir. Çek Konsolosu telgrafında kendisi ve ailesinin iyi olduğunu söylemiştir. Aile üyeleri hakkında bilgi yoktur. Acaba Çek Konsolosunun oğlu var mı? Var ise İzmir yangını sırasında kaç yaşındaydı? Konsolosun birden fazla oğlu varsa hangisi nerede bu açıklamayı yapmış belli değil. Bu soruların cevapları Housepian kitabında bulunmamaktadır.

Housepian ilerleyen sayfalarda Mustafa Kemal Paşa'nın yangından sonra Amiral Dumesnil'e İzmir'in yıkılmasının "ikinci planda kaldığını"¹⁴¹ söylediğini iddia etmiştir. Fransız kaynaklarında Mustafa Kemal Paşa'nın böyle bir söz söylemediği görülmektedir. Amiral Dumesnil, Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'in kundaklanmasından "manevi ve maddi açıdan" etkilenmiş olduğunu raporunda yazmıştır¹⁴².

Housepian kitabının sonraki baskısında kitabının adını değiştirmiş ve kitabına bir giriş bölümü ilave etmiştir¹⁴³. Giriş bölümünde İzmir yangını konusunda Türkleri suçlu gösteren iki esere atıfta bulunmuştur. Birisi Falih Rıfki Atay'ın Çankaya kitabı diğeri de Süleyman Külçe tarafından yazılan Mareşal Fevzi Çakmak isimli kitaptır¹⁴⁴. Öncelikle Falih Rıfki Atay'ın Çankaya kitabından önce yayımladığı "Babanız Atatürk" isimli kitabında İzmir yangını suçlularının Ermeni komiteciler olduğunu yazmıştır¹⁴⁵. Falih Rıfki Atay'ın sonraki kitabında neden üslup değiştirdiği bilinemez ancak Falih Rıfki Atay'ın sadece Çankaya eserine atıf yaparak İzmir yangını suçunun Türklere mal edilmesi bilimselliğe ve tarih

138 Housepian, *a.g.e.*, s.144.

139 Murat Köylü, *Küllerinden Doğan Şehir İzmir 1922*, Kripto, Ankara, 2010, ss.42-43.

140 Housepian, *a.g.e.*, s.157.

141 *A.g.e.*, s.166.

142 Gauin, *a.g.m.*, s.130.

143 Marjorie Housepian Dobkin, *Smyrna 1922 The Destruction of a City*, Newmark Press, New York, 1998.

144 *A.g.e.*, s.13.

145 Falih Rıfki Atay, *Babanız Atatürk*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1955, s.55.

yöntemine sığmamaktadır. Housepian'ın atıfta bulunduğu Süleyman Külçe'nin kitabında da önemli bir kusur bulunmaktadır. Housepian Süleyman Külçe'nin kitabının 1953 yılı baskısına atıfta bulunmuştur ancak 1953 baskısında yer alan Housepian'ın atıf yaptığı bölüm 1946 baskısında yoktur¹⁴⁶. Burada akla gelen soru Housepian bu kaynakları özellikle mi seçti yoksa bu kaynakların kusurlarının farkında değil miydi? Cevap ne olursa olsun iki ihtimalde Housepian'ın kitabının bilimsellikten ne kadar uzak olduğunu kanıtlamaktadır.

Housepian'ın kitabı diğer propaganda kitaplarında olduğu gibi benzer kaynakları sıralayarak İzmir yangını suçlusu olarak Türkleri göstermeye çalışmaktadır ancak gerek kitabın kaynak eksikliği gerek güvenilirliği tartışmalı anılar, mektuplar ve seçme gazete haberleri kitabın kamuoyunu etkilemek için yazıldığını gözler önüne sermektedir. Housepian kitabı da tarih yöntemi açısından büyük eksikleri olan bir kitaptır. Gerek dipnot kullanılmaması gerek farklı kaynakların karşılaştırılmaması ve kritiğinin yapılmaması bu kitabı İzmir yangını konusunda kullanılmasının eserin bilimselliğine gölge düşüreceği açıktır.

Paradise Lost'un yazarı gazeteci Giles Milton da İzmir yangını sorumlusu olarak Türkleri göstermektedir¹⁴⁷. Milton kitabında diğer kitaplar gibi dipnot kullanmamıştır. Kitabının sonunda kaynakçası bulunmaktadır ancak kitabın kaynakçası incelendiğinde Milton'ın da resmî belgeleri kullanmadığı göze çarpmaktadır. Kaynakça da Fransız ve Türk kaynaklarına yer verilmediği gibi Amiral Dumesnil ve General Pellé'nin isimleri kitapta hiç geçmemiştir. Milton, Greskovich'in ve Mark O. Prentiss'in de raporlarını da kitabında kullanmamış ve isimlerinden bahsetmemiştir. Milton, kitabında Rum ve Ermeni görgü tanıklıkları ve anılarından faydalanmış ancak tanıkların ve anıların doğruluğunu kontrol etmeden ve kritiğini yapmadan doğru kabul ederek okuyucuya sunmuştur.

Milton, kitabında Horton'un yazım tarzına benzer üslup kullanmıştır. Kitabının ilk sayfalarında İzmir'in bir Yunan şehri olduğunu iddia ederek başlamıştır¹⁴⁸. İlerleyen sayfalarda Yunan askerlerinin Anadolu'yu işgal sürecinde yaptıkları üzerine bir söz söylememiştir. Yunan mezalimini anlatan belgeleri görmezden gelmiştir¹⁴⁹.

Milton kitabının İzmir yangını ile ilgili bölümünde İzmir İtfaiye Kumandanı Greskovich'in raporu yerine Housepian'ın da yaptığı gibi İzmir İtfaiyesinde görevli olduğunu iddia ettiği Çavuş Tchorbadjis'in ifadesine yer vermiştir¹⁵⁰. Yukarıda bahsedildiği üzere Çavuş Tchorbadjis'in ismine hiçbir belgede rastlanmaması bu ifadenin doğruluğunu sorgulatmaktadır. Milton

146 Bkz. Süleyman Külçe (yazan), *Mareşal Fevzi Çakmak Askeri, Siyasi, Hususi Hayatı*, İzmir, 1946, ss.237-238-239-240.

147 Giles Milton, *Paradise Lost Smyrna 1922*, Basic Books, New York, 2008.

148 *A.g.e.*, s.9.

149 Yunan mezalimi konusunda müttefik komiserlerinin raporu için bkz. Çağrı Erhan, *Greek Occupation of İzmir and Adjoining Territories Report of the Inter-Allied Commission of Inquiry (May-September 1919)*, Center for Strategic Research, Ankara, 1999.

150 Milton, *a.g.e.*, s.201.

aynı zamanda tarihsel bilgilere yeterince dikkat etmeden okuruna sunmuştur. Kitabında Milton, Yunan Genelkurmay Başkanı olarak Hatzianestis'i göstererek büyük bir tarihsel hata yapmıştır¹⁵¹. Bu bilgi yanlıştır. Hatzianestis Küçük Asya Ordusu komutanı olarak atanmıştır. Genelkurmay Başkanlığı'na General Victor Dusmanis atanmıştır¹⁵². İsimler ve görevler konusunda bile bu şekilde hata yapılan eserlerde verilen bilgilerin doğruluğunun sorgulanması gerekmektedir.

Murat Köylü yazarın yer yer kendi yazdıklarıyla çelişkili ifadelerine kitabında yer vermiştir. Milton, Yunan askerlerinden biri bile canlı kalmayacak şekilde yok edildiğini söyledikten sonra General Trikopis'in anılarına atıfta bulunarak esir alınan Yunan askerlerinden bahsettiği bölüme atıfta bulunmuştur¹⁵³. Milton Ward Price için ön yargısı Bristol kadar şiddetli olduğunu söyledikten sonra ilerleyen sayfalarda Bristol için ciddi bir kişi olduğunu ön yargılarından arınmış demiştir¹⁵⁴. Yazar kendi kendisine çelişmektedir. Bu durum kitabın bilimselliğine şüphe düşürerek kitabı halkı yanlış bilgilendirme amaçlı yazılan bir propaganda aracına dönüştürmektedir. Diğer propaganda kitaplarında olduğu gibi Milton'ın kitabında da yöntem konusunda sıkıntılar olduğu gibi tek taraflı anlatımların, konuyla ilgili kaynakların göz ardı edilmesi bu kitabın da İzmir yangını konusunda kaynak alınamayacağını göstermektedir.

Adı geçen propaganda kitapları incelendiğinde hepsinin birçok ortak noktası olduğu görülmektedir. Öncelikle bu tarz kitapların büyük çoğunluğunun tarihçiler tarafından yazılmadığı görülmektedir. Kitaplar bilimsel kitaptan çok roman şeklindedir ve bu durum da kitapların daha kolay okunmasına yardımcı olmaktadır. Kitapların dilleri oldukça akıcı ve sürükleyici bir şekilde kaleme alınmışlardır. Aynı zamanda kullanılan dil de okurların zihinlerinde yaşananları canlandırabileceği ve kitapta anlatılan kişiler ile empati yapmasını sağlayabilecek şekilde kullanılmıştır. Propaganda kitaplarının diğer bir ortak özelliği de dipnot ve kaynakça kullanılmamalarıdır. Son dönemde çıkan bazı propaganda kitaplarında kaynakça bulunsa da yazarların bu kaynaklardan ne kadar istifade ettiği belli olmamakla beraber kaynakçanın oldukça seçme eserlerden oluştuğu görülmektedir.

Propaganda kitaplarının istenen ilk şey inanılabilirliğinin olmasıdır. "Eğer propaganda hedef toplumun arasında inandırıcı olmaz ise etkili de olamaz. İnanırlık uzun vadede ve hedef toplumun gerçek kabul ettiği veya gerçek kabul etme ihtimalinin yüksek olduğu hususlar üzerinde durarak sağlanır."¹⁵⁵ Propaganda kitaplarının aynı zamanda basit ve sürekli olması gerekmektedir¹⁵⁶. Belli aralıklarla tekrar yapılması da propagandanın olmazsa olmazlarından. İzmir yangını konusunda yeni kitaplar çıkmaya devam etmekte ve kendisinden

151 A.g.e., s.222.

152 Köylü, a.g.e., s.46.

153 A.g.e., s.47.

154 A.g.e., s.50.

155 Ümit Özdağ, *İstihbarat Teorisi*, Kripto, Ankara, 2014, s.270.

156 A.g.e., s.271.

önce çıkan kitapların bir nevi tekrarı olan bu kitaplar aynı şeyleri küçük farklarla okuyuculara sunmaktadırlar. Bu şekilde konunun gündemden uzun süreliğine düşmesine engel oldukları gibi sık sık tartışmaların çıkmasını sağlayarak propaganda yapmak için uygun zemin ve kitle oluşmasını sağlamaktadırlar.

Kelime seçimi propaganda kitaplarının üzerlerinde durdukları en önemli konulardan birisidir. "Zulüm, namussuzluk, şerefsizlik, cinayet, işkence gibi kelimeler antipati yaratır. Psikolojik savaş mesajları güdülen amaca göre sempati veya antipati yaratan bu şekildeki parlak kelimeler kullanılarak hazırlanır."¹⁵⁷. Adı geçen propaganda kitaplarında Türk askerleri için bu tarz kelimeler kullanılarak okurlarda Türklere karşı antipati yaratılmaya çalışılmıştır. Kelime seçimleri yanında propaganda kitaplarında tanık gösterme sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Kitapta saygın güvenilir olduğu ima edilen kişilerin anıları ve röportajlarına sıklıkla yer verilir. Örneğin İzmir yangını konusundaki propaganda kitaplarının hepsinde Amerikan Koleji öğretmeni Mills'in tanıklığı yer almaktadır. İstenilen okurların bu saygın güvenilir kişilere inanmaları ve sorgulama yapmamalarıdır. Bu şekilde okurların sorgulama yapmalarının önüne geçilmeye de çalışılmaktadır. Bu nedenle propaganda kitaplarındaki mesajların basit ve herkesin anlayabileceği şekilde olmalıdır¹⁵⁸. Bu kitaplarda karşılaştırmaların olmaması ve açık, kesin ifadelerin olması bu yüzdendir. Özdağ kitabında kaynak seçimi konusunda önemli noktalara değinmiştir. Özdağ "Hedef topluma iletmek istediğimiz mesajı destekleyen ve kanıtlayan bütün belgelerin seçilerek sunulması yöntemidir. Bu teknikte, konu ile ilgili bütün materyal toplanır ve bunların arasından propaganda mesajını en etkili şekilde destekleyenler seçilir. Bu teknik iki aşamada uygulanır. İki aşamada propagandacı, emin olduğu gerçekleri ve bunları hedef topluma sunarak uygun bir zihinsel ortam oluşturmaya çalışır. İkinci aşamada ise propagandacı bu gerçekleri temel olarak kullanmak suretiyle kendi tasarladığı görüşleri kabul ettirmeye çalışır."¹⁵⁹ sözleriyle propaganda için seçilen kaynakların nasıl seçildiğini kısa bir şekilde anlatmıştır. Propaganda kitaplarındaki ortak yönlerden bir diğeri de ima yolunu kullanmalarıdır¹⁶⁰. Propagandacı bu şekilde kuşku yaratarak okuyucunun sonuca kendisinin ulaştığı izlenimini verir. Örneğin İzmir yangını konusunda Nureddin Paşa'ya atfedilen sözlerin ya da isimsiz askerlerin sözleri yangının emir dahilinde yapıldığı izlenimin verilmesi için kullanılmıştır. Ayrıca söylentiler de kullanılan önemli bir tekniktir. Propagandacılar bu konuda okura gerçek bir belge sunmadıkları gibi olan belgeleri de gizleme ya da cimbızlama yöntemleriyle kendi hedeflerine uygun kullanmaktadırlar.

157 *A.g.e.*, s.281.

158 *A.g.e.*, s.282.

159 *A.g.e.*, s.283.

160 *A.g.e.*, ss.284-285.

Sonuç

İzmir'in Türk ordusu tarafından geri alınması hem Yunan ordusunun hem de bölgede yaşayan Rum halkının Megali İdea hayallerine son vermiştir. Türk ordusu tarafından hezimete uğratılan Yunan ordusunun moral ve disiplini bozulmuş bunun sonucunda geri çekilirken köyleri ve kentleri yakmışlardır. İzmir'i de yakmak isteyen Yunan ordusu Türk ordusunun İzmir'e beklediklerinden hızlı bir şekilde ulaşması İzmir'de büyük bir yıkımın yaşanmasını engellemiştir. Türk ordusu İzmir'i geri aldıktan sonra şehrin güvenliğini sağlamak için büyük çaba göstermiştir, ancak Yunan ordusu kontrolündeki Ermeni çeteleri ve destekçileri tarafından Ermeni mahallesinde yangın başlatılmıştır. Türk ordusu yangının söndürülmesi ve yayılmaması için büyük bir mücadele vermiştir. Yangından sonra gerek Türk yetkilileri gerek yabancı yetkililer tarafından yangın hakkında birçok rapor hazırlanmıştır. Bu raporlar çeşitli yerler ve mecralarda da yayılmıştır. Bu raporlar incelendiğinde İzmir yangınından Türklerin sorumlu tutulamayacağı görülmektedir. Raporlarda Türklerin yangını söndürmek için verdikleri mücadelenin altı çizilirken çete faaliyetleri de detaylı bir şekilde verilmiştir. İlerleyen süreçte İzmir yangını konusu Lozan'da da tartışılmış ve Türk heyetini suçlayabilecek bir kanıt ortaya koyulamamıştır. Ayrıca birçok farklı mahkemede İzmir yangını konusuyla ilgili davalar görülmüştür. Farklı ülke mahkemelerinde görülen davaların sonuçlarında Türklerin İzmir yangını konusunda suçlanamayacağıdır.

İzmir yangını ile ilgili tartışmaların sürdüğü dönemde İzmir yangını ile ilgili kitaplar çıkmaya başladı. Bu kitaplarda İzmir yangını ile ilgili belgeler ve raporlar kullanılmadan suç Türklerin omuzlarına yüklenmiştir. Bu eserlerden bazıları Milli Mücadele devam ederken bir kısmı da Milli Mücadeleden kısa bir süre sonra yayınlanmıştır. Bu eserler incelendiğinde o dönemde kamuoyunu etkilemek için yazılmış propaganda kitapları olduğu görülmektedir. Ancak yangından yıllar sonra yazılan kitaplarda da bu durumun değişmediği görülmüştür. İzmir yangınının suçlusu olarak Türkleri gösteren propaganda kitaplarında arşiv belgeleri görmezden gelinmiş onun yerine güvenilirliği tartışmalı anılar, mektuplar, gazete haberleri ve tanıklar kullanılmıştır. Propaganda kitaplarında gazete haberleri önemli bir yer kaplamaktadır. Ancak kitaplarda kullanılan gazete haberleri seçme haberlerden oluşmaktadır. Türkleri suçlamayan gazete haberleri bu kitaplarda kendilerine yer bulamamıştır. Gazete haberleri ile propaganda kitaplarında çeşitli anılar ve kişilerinde tanıklığı sık başvurulan kaynaklar arasındadır. Ancak bu kaynakların güvenilirlikleri tartışmalı olmakla beraber arşiv belgeleri ile karşılaştırıldıklarında gerçekleri çarpıttıkları ya da sadece küçük bir bölümünü verdikleri görülmüştür. Propaganda kitaplarında gerek seçme kaynakçaları gerek kullandıkları dil ile gerek yurtdışında gerek yurtiçindeki kamuoylarını etkilemek için belli aralıklarla İzmir yangını hakkında kitaplar yayımlanmaktadır. Bu kitaplar İzmir yangını

hakkında yeni bir bilgi ya da farklı bir bakış açısı sunmadan önceki kitapların tekrarları olmaktan öteye geçememektedirler. Bu kitapların amacı kamuoylarında Milli Mücadele hakkında olumsuz fikirlerin oluşmasını sağlamaktır. Bu şekilde Milli Mücadele sonrasında yenilen taraflar yenilgilerinin intikamını bu şekilde almaya çalışmaktadırlar. Aynı zamanda uluslararası arena da Türkiye'nin önüne yapay sorunlar çıkararak Türkiye'yi zor durumda bırakmak ve tavizler vermesini sağlamakta propaganda kitaplarının amaçlarındandır.

Üzerinden 100 yıl geçen İzmir yangını hakkında tartışılmalar hala devam etmektedir. Her ne kadar konuyla ilgili yeterli sayıda belge ve rapor olsa da propaganda kitaplarının ısrarla bu kaynakları görmezden gelmeye devam etmesi İzmir yangını konusunun daha uzun yıllar tartışılmaya devam edeceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

I. Resmi Yayınlar

Admission of Near East Refugees Hearings Before The Committee on Immigration and Naturalization House of Representatives Sixty-Seventh Congress Fourth Session, Government Printing Office, Washington, 1923.

American-Turkish Claims Settlement Under the Agreement of December 24, 1923, and Supplemental Agreements Between The United States and Turkey Opinions and Report, (prepared by Fred K. Nielsen), Government Printing Office, Washington, 1937.

Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi 1. Kısım, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994.

Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi 6. Kısım 3. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.

II. Süreli Yayınlar

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

New York Tribune

The Birmingham Age-Herald

The Times

The Washington Herald

III. Kitaplar

AKYÜZ, Yahya, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988.

ALTAY, Fahrettin, 10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922, İnsel Yay., İstanbul, 1970.

American Documents on Greek Occupation of Anatolia, (compiled by Çağrı Erhan), Center of Strategic Research, Ankara, 1999.

- ARI, Kemal, Üçüncü Kılıç, Zeus Kitabevi, İzmir, 2012.
- ATAÖV, Türkkaya, Ermeni Belge Düzmeciliği, İleri Yayınları, İstanbul, 2006.
- ATAY, Falih Rıfki, Babanız Atatürk, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1955.
- AYA, Şükrü Server, The Genocide of Truth, İstanbul Ticaret Üniversitesi Yay., İstanbul, 2008.
- BIERSTADT, Edward Hale, The Great Betrayal, Robert M. McBride & Company, New York, 1924.
- CHIROL, Valentine, Occident and the Orient, The University of Chicago Press, Chicago, 1925.
- ÇELEBİ, Mevlüt, İtalyan Arşiv Belgelerinde Anadolu'da Yunan Mezalimi (1919-1922), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010.
- ÇELEBİ, Mevlüt, Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002.
- DAVIS, William Stearns, A Short History of the Near East, The Macmillan Company, New York, 1923.
- DOBKIN, Marjorie Housepian, Smyrna 1922 The Destruction of a City, Newmark Press, New York, 1998.
- DURU, Orhan, Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2020.
- ELMACI, Mehmet Emin, Bir Semt Bir Bina: NATO Binası Amerikan Koleji'nden Kızılçullu Köy Enstitüsü'ne, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir, 2013.
- ERHAN, Çağrı, Greek Occupation of İzmir and Adjoining Territories Report of the Inter-Allied Commission of Inquiry (May-September 1919), Center for Strategic Research, Ankara, 1999.
- GLADSTONE, William Ewart, Bulgarian Horrors and the Question of the East, William Cloves and Sons, London, 1876.
- HELMREICH, Paul C., From Paris to Sevres The Partition of The Ottoman Empire at The Peace Conference of 1919-1920, Ohio State University Press, Columbus, 1974.
- HORTON, George, Blight of Asia, The Bobbs-Meerill Company, Indianapolis, 1926.
- HOUSEPIAN, Marjorie, Smyrna Affair, Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1971.
- JOHNSON, Brian, A Chronicle of the American Collegiate Institute and Associated Schools in İzmir, Sağlık ve Eğitim Vakfı, 2018.
- KARACAN, Ali Naci, Lozan, Nokta Kitap, İstanbul, 2007.

- KİTSİKİS, Dimitri, Yunan Propagandası, Meydan Neşriyat, İstanbul, basım tarihi yok.
- KÖYLÜ, Murat, Küllerinden Doğan Şehir İzmir 1922, Kripto, Ankara, 2010.
- KÜLÇE, Süleyman (Yazan), Mareşal Fevzi Çakmak Askeri, Siyasi, Hususi Hayatı, İzmir, 1946.
- LE BON, Gustave, Kitleler Psikolojisi, Hayat Yayınları, İstanbul, 1997.
- Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım C.III, (Çev. Seha L. Meray), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- MACLACHLAN, Alexander, A Potpourri of Sidelights and Shadows From Turkey, Kingston, Canada, 1938.
- MILTON, Giles, Paradise Lost Smyrna 1922, Basic Books, New York, 2008.
- MUTLUÇAĞ, Hayri (Yayına Haz.), İzmir Ermeni İhtilal Komitesi ve Terör, Belge Yayınları, İstanbul, 1986.
- OECONOMOS, Lysimachos, The Martyrdom of Smyrna and Eastern Christendom, George Allen & Unwin Ltd., London, 1922.
- ÖZDAĞ, Ümit, İstihbarat Teorisi, Kripto, Ankara, 2014.
- ÖZDALGA, Elisabeth (Ed.), The Last Dragoman - The Swedish Orientalist Johannes Kolmodin as Scholar, Activist and Diplomat, Swedish Research Institute in İstanbul, İstanbul, 2006.
- PRICE, Clair, The Rebirth of Turkey, Thomas Seltzer, New York, 1923.
- POWELL, E. Alexander, The Struggle for Power in Moslem Asia, John Long Limited, London, 1925.
- SONYEL, Salahi R., Kaygılı Yıllar İngiliz Gizli Belgeleriyle Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası (1918-1923), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012.
- SONYEL, Salahi R., Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.
- ŞİMŞİR, Bilal N. (Haz.), Atatürk ile Yazışmalar 1920-1923, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- ŞİMŞİR, Bilal N., İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972.
- TOGAN, A. Zeki Velidi, Tarihte Usul, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1985.
- TURAN, Mustafa, Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, 1919 - 1923), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.
- WALDER, David, Savaşın Sonra Çanakkale Olayı (1922), Örgün Yayınevi, İstanbul, 2004.

IV. Makaleler

- ARIKAN, Zeki, "1922 İzmir Yangını ile İlgili Bir Rapor", *Türk Kültürü*, S.316, 1989, ss.458-465.
- CHESTER, Arthur Tremaine, "History's Verdict on New Turkey's Rise to Power", *Current History*, Vol.19, No.1, 1923, ss.79-86.
- COLEMAN, Brian, "George Horton: the Literary Diplomat", *Byzantine and Modern Greek Studies*, Vol.30, No.1, 2006, ss.81-93.
- ÇULFALI, Mustafa, "Çanakkale Krizi ve Lloyd George'un İktidardan Düşmesi: Eylül-Ekim 1922", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.15, S.45, 1999, 801-820.
- GALIP, Rachid, "Smyrna During the Greek Occupation", *Current History*, Vol.18, No.2, 1923, ss.318-319.
- GAUIN, Maxime, "İzmir Yangınının Yeniden Değerlendirilmesi", (çev. Ahmet Can Öktem), *Ermeni Araştırmaları*, S.59, 2018, ss.111-142.
- GÖKDEMİR, Oktay, "Fransız Kaynaklarının Işığında 1922 İzmir Yangını", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.15, 2007, ss.19-38.
- GÖKTÜRK, Turgay Bülent Göktürk, "Amerikan Basınında İzmir Yangını ve Yangın Sonrası Durum (Eylül-Aralık 1922)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.12, S.24, 2012, ss.123-147.
- HAMDİ, Abdullah F., "The Burning of Smyrna", *Current History*, Vol.17, No.2, 1922, s.317.
- KIRIŞMAN, Mustafa, "Fransız Basınında İzmir Yangını Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.10, S.22, 2011, ss.77-93.
- KOLOĞLU, Orhan, "İzmir Yangını'nın Ardındaki Gerçek", *Popüler Tarih*, S.37, Eylül 2003, ss.52-57.
- LOWRY, Heath W., "Turkish History: On Whose Sources Will It Be Based? A Case Study on the Burning of İzmir", *Osmanlı Araştırmaları*, C.9, S.9, 1989, ss.1-29.
- LYBYER, Albert Howe, "Turkey and the Near East", *Current History*, Vol.20, No.3, 1924, ss.516-519.
- MOSS, Arthur and GILLIAM, Florence, "The Turkish Myth", *The Nation*, Vol.116, No.3023, 1923, ss.704-706.
- ÖZCAN, Orhan, "İngiliz Basınında İzmir Yangını ve Mülteci Sorunu (Eylül 1922)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.15, S.31, 2015, ss.177-200.

ÖZKAN, Kenan, "Yunanistan'ın İzmir'i İşgali ve ABD", Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, C.13, S.26, 2015, ss.113-149.

TONYBEE, Arnold J., "The Truth About Near East, Atrocities", Current History, Vol.18, No.4, 1923, ss.544-551.

TURAN, Mustafa, "İstirdatta İzmir Büyük Yangını 13-15 Eylül 1922", Nihal Atsız ve Nejdet Sançar Armağanı, Medrese Kitabevi, Afyon, 1995, ss.214-243.

"The New Turkish Crisis", Current History, Vol.17, No.2, 1922, ss.181-193.

V. Tezler

ERDEM, Nilüfer, "Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı 1919-1923", İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2009.

GOODMAN, Robert Carey, "The Role of the Tobacco Trade in Turkish-American Relations, 1923-29", University of Richmond History (Unpublished Master's Thesis), Virginia, 1987,

VI. İnternet Kaynakları

Amerikan Bord Heyeti (American Board), İstanbul, "Memorial Records for Minnie B. Mills", American Research Institute in Turkey, İstanbul Center Library, online in Digital Library for International Research Archive, Item #17280, <http://www.dlir.org/archive/items/show/17280>

Extended Abstract

As of 1922, there have been many correspondences in international politics about the situation of the Greek army in Anatolia. After the Turkish victory, British, Italian, and American correspondence contained extensive information about the Greek army's burning of villages and cities while retreating and the cruelties they inflicted on the civilian population. On September 9, the Turkish army took İzmir back from the Greek army and entered the city. While the discipline of the Turkish army was praised in foreign reports, it was also stated that Greeks and Armenians opened fire and bombs were thrown on the Turkish army.

The fire that broke out in the Armenian quarter on September 13 caused the destruction of a large part of the city of İzmir. Various reports have been prepared about how the fire started after the fire. The most important report on the fire is the report of İzmir Insurance Companies Fire Brigade Commander Paul Grescovich. Turkish authorities have also prepared various reports about the fire. In addition, the reports of the American Mark O. Prentiss, the representative of the Near East Relief Organization, and the commander of the French navy, Admiral Charles Dumesnil, are among the important reports prepared about the fire. When the reports are compared it is seen that the reports confirm each other. According to reports, the fire was started by Armenian gangs. During the fire, the Turkish army made great efforts to ensure security in İzmir and participated in the work of extinguishing the fire.

The İzmir fire also took place in the international press and many news were given on the subject. While some of these reports said that the Turks were innocent, some of them blamed the Turks. When the news in the American and British press were examined, it was determined that there was propaganda in the news that put the crimes on the shoulders of the Turks. In this news, the statements of suspicious testimonies were included without reference to official reports. Newspapers shared the news sent to them by Athens-based news agencies without checking their accuracy. Although the Turkish side's narrative was ignored in the news. Some authors have examined this accusatory news in the American and British press in their articles and books. In their works, the authors showed the inconsistencies in the news and gave various answers to the

accusers of the Turks.

At the Lausanne Peace Conference, the issue of the İzmir fire came to the fore and caused heated discussions. İsmet Pasha declared that the Turks could not be held responsible for the fire. He presented Turkish and foreign reports and various sources as evidence and emphasized that what he presented could be examined and controlled. However, Venizelos rejected the submitted reports. On the other hand, Venizelos could not present any evidence that could accuse the Turks. Turks were not held responsible for the İzmir fire at the Lausanne Peace Conference.

Companies whose properties were destroyed in the İzmir fire took the matter to the different countries' courts. There were also discussions in the courts about who started the İzmir fire. The courts have decided that the Turks cannot be held responsible for the fire.

In addition to the reports and sources about the İzmir fire, although both the process in the Lausanne Peace Conference and the results of the courts in different countries indicated that the Turks could not be associated with the fire, some authors who blamed the Turks as the responsible for the İzmir fire ensured that the issue was kept on the agenda by writing books at regular intervals. Among these writers, George Horton, Marjorie Housepian and Giles Milton are the best known. When the books of these authors and their likes are examined, it is striking that the books are written almost in the same way. At the beginning of their books, writers who started to belittle or disparaging Turkish civilization and Turks to their readers. When it comes to the İzmir fire, various newspaper reports and testimonies of dubious origin were used as sources, without reference to the fire-related reports, court results or the talks at the Lausanne Peace Conference.

These authors are making black propaganda about the Turks in their books. The books are in the form of a novel rather than a scientific book. This makes the books easier to read. The languages of the books are also quite fluent and gripping. At the same time, the language use was in such a way that the readers could visualize what happened in their minds and enable them to empathize with the people described in the book. This makes the books easier to read and reach a wide audience. When the authors who wrote books accusing the Turks about the İzmir fire are examined, it is striking that they are not historians. When the books are examined, it is seen that they do not comply with scientific methods. At the same time, historical realities are not explained in the books and erroneous information is given to the readers. While most of such books do not use footnotes, some do not have bibliography. If there is a bibliography in the book, their bibliography consists of sources that see Turks as the culprit of the fire. They avoided using studies that included opposing views. In their works, the authors explained their ideas to the readers as historical facts. In doing so,

they ignored various reports and sources. While ignoring all the evidence that would disprove their own ideas, they used a language that would make the reader not question. In this way, they gave the impression that what they said was the absolute truth.

As a result, in the propaganda books that show the Turks as the culprit of the İzmir fire, archival documents and reports are ignored and instead memories, letters, newspaper news and witnesses whose reliability is controversial are used. It has been seen that the newspaper news frequently used in the books consists of selected news, and the news of the newspapers that do not blame the Turks could not find a place for themselves in these books. Various memories and personal testimonies in the books about the İzmir fire are among the frequently referenced sources. However, although the reliability of these sources is controversial, it has been explained that when compared with archival documents and reports, they distort the facts or give small part of the truth. The purpose of these books is to create negative ideas about the National Struggle in public opinion. In this way, the defeated parties after the Turkish National Movement try to avenge their defeat in this way. At the same time, it is one of the aims of the propaganda books to put Turkey in a difficult situation and to make concessions by creating artificial problems in the international arena. Although there are enough documents and reports on the subject, the fact that the propaganda books persistently ignore these sources shows that the İzmir fire issue will continue to be discussed for many years to come.

Araştırma Makalesi / Research Article

**MİZAH PENCERESİNDEN TÜRK-YUNAN ÇATIŞMASI:
SAVAŞ, DİPLOMASİ VE SİYASET
(1919-1922)***

Nazlı İNCEBURUN**

Öz

Tarih araştırmalarında konuya farklı bir yön ile bakmak, o alanı incelemek ve en azından o dönemde, kamuoyunun konulara bakış biçimini irdeleyebilmek açısından gülmece dergilerinin önemli bir yeri vardır. Bir konunun anlatım biçiminin ortaya konulmasında gülmece dergileri ve karikatürlerinin anlatım gücünü belirtmeye bile gerek yoktur. Bu bağlamda mizah ve karikatür, olağanüstü şartlar altında söylenemeyenleri, toplumların yaşamlarındaki sarsıcı olay ve süreçleri gülme ve düşünmeyle edimiyle harmanlayarak ortaya koyar. Düşündürücü ve eğlendirici bir yanı olduğu kadar farklı dönemlerin entelektüel birikimi, diplomatik münasebetleri, siyaset ve olağanüstü gelişmelerini ortaya koyan karikatürler olayların yaşandığı dönemin, resmi belgelerin yazdığı dışında, dönemin birey ve toplum ölçekli genel havasını vermek açısından son derece önemli tarih araştırma materyalleri olarak nitelendirilebilir.

Bu kapsamda ele alınan çalışma, Türk İstiklâl Savaşı'na destek veren *Karagöz*, *Güleryüz*, *Diken* ve *Âyine* mizah dergileri ile bunlara karşıt olan *Ay Dede* mizah dergisi yayınları üzerinden Türk – Yunan çatışmasının savaş, diplomasi ve siyaset boyutunun çizgi ve mizahi karakterler üzerinden halka nasıl yansıtıldığını, sürecin nasıl izlendiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada ağırlıklı olarak *Güleryüz*, *Karagöz*, *Diken* ve *Âyine* mizah dergilerinden yararlanılmış; 1922 yılı başında yayına başlayan *Ay Dede*'den konu bütünlüğü içinde yeri geldiğinde kullanılmaya gayret gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Türk-Yunan İlişkileri, Savaş, Diplomasi, Siyaset, Mizah.*

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.
There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article

** Doktora Öğrencisi ,Ege Üniversitesi,
(nazliinceburunn@hotmail.com), (Orcid: 0000-0003-2499-8090).

THE TURKISH – GREEK CONFLICT FROM THE WINDOW OF HUMOUR: WAR, DIPLOMACY AND POLITICS (1919-1923)

Abstract

In historical studies, humorous magazines have an important place in terms of looking at the subject from a different perspective, examining that field and at least examining the way the public views the subjects at that time. It is not even necessary to specify the expressive power of humorous magazines and cartoons in revealing the way of expression of a subject. In this context, humour and caricature reveal what cannot be said under extraordinary conditions, by blending the shocking events and processes in the lives of societies with laughter and thinking. Caricatures, which reveal the intellectual accumulation, diplomatic relations, politics and extraordinary developments of different periods as well as being thought – provoking and entertaining, can be considered as extremely important historical research materials in terms of giving the individual and society – scale general atmosphere of the period, apart from the official documents of the period in which the events took place.

This study reveals how the war, diplomacy and politics dimension of the Turkish – Greek conflict is reflected to the public through cartoons and humorous characters and how the process is followed through the publications of the humour magazines Karagöz, Güler yüz and Âyine, which support the Turkish War of Independence, and the publications of the opposite Ay Dede humour magazine. aims to put. In the study, mostly humour magazines Güler yüz, Karagöz and Âyine were used; Ay Dede, who started broadcasting at the beginning of 1922, has been tried to be used in the integrity of the subject when necessary.

Keywords: Turkish-Greek Conflict, War, Diplomacy, Politics, Humour.

Giriş

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren büyük güçler tarafından “*hasta adam*” olarak nitelendirilen Osmanlı İmparatorluğu, yüzyılın sonuna geldiğinde eski gücünü yitirmeye başladı. Bu süreçten itibaren suni teneffüs yoluyla hayatta kalmaya çalışan İmparatorluk, XIX. yüzyıldan itibaren küreselleşen yenedünya düzenine uyum sağlayamadı. Bu duruma paralel olarak İmparatorluk, gerek batılı devletlerin gözünde gerekse altı asır boyunca kolları ile kucakladığı Müslüman olmayan milletlerin gözünde gücünü giderek kaybetti. Sürecin sonlarına doğru Müslüman olmayan milletler teker teker bağımsızlıklarını kazanma mücadelesine girişti. Bu siyasi mücadelenin ilk somut örneği 1829 yılında Yunanistan’ın bağımsızlığını kazanmak amacıyla isyan etmesiyle ortaya çıktı. Böylece İmparatorluk ilk kez 1829 Edirne Antlaşmasını imzalayarak Yunanistan’ın bağımsızlığını tanımış oldu.¹

1 Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, 14. Baskı, Timaş Yay., İstanbul, 2014, ss. 197-199.

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren sık sık Yunanistan ile karşı karşıya kalan Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı sırasında karşı bloklar arasında yer almıştı. Savaş alanından yenik olarak ayrılan Osmanlı İmparatorluğu, 30 Ekim 1918'de Limni Adası'nın Mondros Limanı'na demir atmış Agamemnon Zırhlısı'nda bir mütareke imzalamıştı. Mondros Mütarekesi olarak bilinen antlaşma, Osmanlılar açısından bir ateşkesten ziyade Anadolu'da işgallere zemin hazırlamaya yönelik bir metindi. Mütarekenin 4., 5., 7. ve 24. maddeleri işgale zemin hazırlar nitelikteydi. Nitekim antlaşma içerisinde yer alan "Müttefiklerin, kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkarsa, herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkı bulunması"na² dair 7. maddesi, Müttefik Kuvvetlerin Anadolu'yu işgal etme plânlarını açıkça ortaya koymuştu. Nihayetinde 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlar tarafından işgali kararı, bu maddeye dayandırılarak gerçekleştirilmişti. İşgal kararı, ilerleyen süreçte Batı Anadolu Bölgesi'nde büyük bir tahribata neden olurken, bölgede yaşanan olaylar silsilesi Türkler ile Yunanlar arasında büyük bir çatışmaya dönüştü. Türk – Yunan çatışması her iki toplumu savaş, siyaset ve diplomatik münasebetler ekseninde farklı boyutlarda karşı karşıya getirdi.

Bu çatışma dönemin Türk basınında geniş bir şekilde yankı bulmuş ve mücadelenin savaş, diplomasi ve siyaset boyutu mizah sütunlarında farklı içeriklerle dünya kamuoyuna sunulmuştur. Savaşın seyrine göre vaziyet alan Millî Mücadele'ye muhalif mizah basını, Türk – Yunan çatışmasının en çetin günlerini geçirdiği günlerde Türk İstiklâl Mücadelesine karşı görüşlerini mizah yoluyla son derece gür çıkarırken; Sakarya Meydan Muharebesi sonrasında zafere giden yolda, Türk ordusuna olan desteği arttırırken eleştirilerinden de vazgeçmişlerdi. Bu süreçte ulusal mücadeleye destek veren basın organlarında ise yoğun bir duygu ve heyecan yaşanmıştı. Bu düşünce ve duygular özlü fıkra yazılarının yanı sıra, karikatürlerde ve diğer sanat etkinliklerinde kendini bulmuştu.³

1. Türk – Yunan Çatışmasının Başlangıcı:

İşgalden Cephe Savaşlarına Kadar

Yaşanan Olayların Mizah Sütunlarına Yansıması

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesine dayanılarak Anadolu'nun çeşitli bölgeleri işgal edilmeye başlandı. XIX. yüzyıldan itibaren "Megali İdea" olarak adlandırılan büyük rüyalarına ulaşmak isteyen Yunanlar, Anadolu'nun Tacı olarak adlandırılan İzmir'i 15 Mayıs 1919'da işgal ederek emellerine ulaşmayı amaçladı. İşgal kararına paralel olarak

2 İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, Cilt: I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2000, s. 12.

3 Fevzi Çakmak, "Aydede ve Karagöz Mizah Dergilerinde Türk Kurtuluş Savaşı", *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Millî Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu*, (02-04 Ekim 2012/Uşak), Cilt: 2, Yay. Haz. Arzu Güvenç- Murat Saygın, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2014, s. 1113.

İzmir'deki yerli Rumlar şehri mavi beyaz renkli bayraklarla benzemiş hatta zerzevatçı beygirleri dahi mavi beyaza bürünmüş bir şekilde kentte dolaşırken⁴ bir taraftan da "Zito" çığlıkları kentin her yerinde yankılanmıştır. İzmir'deki yerli Rumların sevinç çığlıkları ve eylemleri, Türkleri mağdur ve çaresiz bir biçimde işgalleri seyretmeye itiyordu. İzmir'in işgali ve hemen sonrasında yaşanan olaylar, dönemin mizah sütunlarında Türk hâkimiyeti altında yaşamış olan yerli Rumların ve Balkan topraklarındaki Yunan halkının bir intikamı olarak gösteriliyordu. O dönemin İzmir Metropoliti Hrisostomos işgal kararının ilahi bir görev olduğunu belirtiyor; Yunan askerleri ve halkını coşkulandıran konuşmalar yapıyordu. Hrisostomos tarafından sarf edilen nefret söylemleri Türk milletinin içinde derin yaralar açarken yaşanan travmatik olaylar halkın üzerinde elem, keder ve ıstıraba neden olmuştu. Ancak işgal gününü takip eden günlerde ilgili kararın haksız gerekçelerle verildiği üzerinde önemle duran Türk Millî Mücadele hareketinin önder kadrosu, işgallerin haksızlığı noktasında protesto telgraflarının çekilmesi, bu konuda Millî birlik ve beraberliğin güçlendirilmesi ve mitingler yoluyla halkın bilinçlendirilmesi konusunda hem fikir olmuşlardı. Dönemin mizah sütunlarında sıklıkla dile getirilen bu süreç, 21 Mayıs 1919 tarihli *Karagöz* mizah dergisinin Muhavere kısmında şöyle satırlara aktarılmıştır:⁵

"Hacivad- Osmanlı İzmir'i!.. Yaşayacak.

Karagöz- Neredesin be kaç saattir seni bekliyorum.

Hacivad- Nasıl kaç saat? On dakika evvel telefon ettin. Derhal koştum. Geldim.

Karagöz- Bir dakika bana bir saat gibi geldi. Bu zamanda, dakika geçirilmez!..

Hacivad- Ne var söyle!..

Karagöz- Nasıl ne var!.. İzmir'e Yunanlar el uzatmışlar, dünya yerinden oynadı. Görmüyor musun? Ben de ne bir yerde oturabiliyorum, durabiliyorum!..

Hacivad- Ben de senin gibiyim! Ne yapalım!

Karagöz- Nasıl ne yapacağız? Hazırlan be!.. Her tarafa telgraflar çekelim!

Hacivad- Her taraftan buraya telgraflar yağıyor. Sevgili İzmir'imizin kordon boyundan hem de kaldırımın bozuk yerinden bir taş bile söktürüp vermeyiz. Değil mi ki yabancılar İzmir'e ayak bassın da İzmir'i alsın!.. Şiddetle protesto ederiz. (Sansür)

Hacivad- Yahu yalnız ben elli altmış telgraf aldım.

4 Nail Moralı *Mütareke'de İzmir Önceleri ve Sonraları*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., (Yay. Haz.: Erkan Serçe), İzmir, 2002, s. 96.

5 *Karagöz*, 21 Mayıs 1919, s. 2.

Karagöz- Bana gelenler yüzü geçti. Biz de böyle her yere telgraflar gönderelim. Haydi, ben heybeyi, hurcu hazırladım. Sen de hemen hazırlan! Burada bir tellal çıkaralım. Allah ki bizi ve güzel İzmir'i sevenler arkamızdan gelsin diye halka ilan edelim. Çekeceğimiz telgraflarla da Arz-ı Rum'dan, Trabzon'dan Akdeniz sahiline kadar Allah'ı seven, bizi seven, güzel İzmir'imizi seven (sansür)

Hacıvad- Ne o sen ve ben hemen İzmir'e mi gidiyoruz?

Karagöz- Evet evet yüzbinlerce kişi İzmir'e gidelim. Şehre sığışmazsak etrafında çadırlar kuralım!

Hacıvad- İzmir'e gidip ne yapacağız? Hukukumuzu her yerden muhafaza ederiz. Wilson Prensipleri 'ne dayandık adalet isteriz herkes gibi biz de protesto ederiz.

Karagöz- Ulan anlamıyorsun ben de Wilson Prensiplerini takviye etmek istiyorum ya!

Hacıvad- Anlamadım!

Karagöz- Nasıl anlamıyor musun? İzmir'e Yunan askerlerinin çıkarıldığını bilmiyor musun?

Hacıvad- Canım bilmiyorum olur mu? Hepimiz bunun için galeyanda değil miyiz?

Karagöz- İzmir'e Yunan askerleri çıkarıldı; fakat hükümet elimizde. Vali yine yerine oturdu; jandarmamız, polisimiz yerli yerinde! Ben demiyorum ki Yunanistan İzmir'i istemiyor. Almaya çalışmıyor, ele geçirmek için kendince ne mümkünse yapmıyor!..

Hacıvad- İş böyle ha hepimiz de bunu eseflerle, helecanlarla görüyoruz.

Karagöz- Bana bak! Benim bildiğim koca Wilson, prensiplerinden vazgeçmez! Bütün bizim gibi milletleri bu prensiplere bağlasın da tahlisiye aleti gibi bunlara yapıştırsın da sonra prensiplerini de bizleri de boşsun! Yok, yok bu olamaz, Yunanlılar da bunu anladılar! İş Wilson prensiplerine uydurmak istiyorlar.

Hacıvad- Hiç uyar mı?

Karagöz- Dinle beni! İzmir'e Yunan askerleri çıkarıldı, çıkarılıyor. Sonra denilecek ki: İşte Rumlar, Yunanlılardan, Yunanlılar Rumlardan... Bizim nüfusumuzu çıkarılan askerlerle beraber sayınız. Biz çoğaldık. İzmir bizim olmalı Wilson prensiplerine uydu mu?

Hacıvad- Böyle şey olur mu?

Karagöz- İşte ben de diyorum ki biz de İzmir'e gidelim, İzmir'in nüfusunu kendi hesabımıza çoğaltalım.

Hacıvad- Fakat Karagöz'üm bizim nüfusumuz bir milyon iki yüz bin, Rumların iki yüz bin! Biz yine herhalde ekseriyetteyiz.

Karagöz- Sen beni dinle! (Sansür)"

عثمانلی از میری !.. یا شایا جق .
 قره کوز — زهده سک به ! قاچ ساعت در
 سنی بکله یورم !
 حاجیواد — ناصل قاچ ساعت؟ اون دقیقه
 اول تله فون ایتمک . در حال فوشدم . کلام !
 قره کوز — بر دقیقه بکا بر ساعت کی
 کلدی . بوزمانده ، دقیقه کچیرلمز !..
 حاجیواد — نه وار سوبله !
 قره کوز — ناصل نه وار !.. ار میره یونا-
 نلیلر ال اوزامشیر ، دیا بریدن اوینادی .
 کورمه یورمی سک! بنده نه بر رده اوطورا بیلو-
 رم . دورا بیلورم !..
 حاجیواد — بنده سنک کی بیم ! نه پایلم؟
 قره کوز — ناصل نه پایا جقز؟ حاضر لان
 به !.. هر طرفه تلفرافلر چکلم !
 حاجیواد — هر طرفدن بورا به تلفرافلر

Karagöz mizah dergisi, İzmir'in işgaline karşı sessiz kalınmamasını ve protesto edilmesini isterken bir yandan da Wilson Prensiplerinin Yunanlar tarafından kendi emelleri doğrultusunda kullanılacağını belirtmekteydi. İşgal karşısındaki tutumu çok sert olan Karagöz'ün ülke topraklarından "bir taş bile verilmeyeceğini" belirtmesi Yunan işgali karşısında direniş gösterileceğinin açık bir sinyalini vermiş oluyordu. Nitekim mizah yoluyla savaş sırasında Türk siyasetinin ortaya koyduğu manevraları kamuoyuna sunan mizah dergileri, Batı Anadolu Bölgesi'ndeki örgütlenme arayışlarına dikkat çekerek bölgesel direniş çalışmalarına başladığını duyurmaktaydı. Mizah penceresinden bakıldığında Efelerin Kuvâ-yı Milliye'nin temel taşlarını oluşturduğu ve bölgesel direniş başlatarak Yunan askerlerine karşı faaliyetlerde bulunacakları açıkça ifade ediliyordu.

Görsel –2'de görüldüğü üzere *Diken* isimli mizah dergisinde "Efe" motifi kullanılarak İzmir'in işgalini izleyen günlerde Türk İstiklâl Mücadelesinin

Görsel –2

Kaynak: *Diken*, 31 Mayıs 1919, s. 1.

bölgesel örgütlenme çabaları tasvir edilmişti. Dergi, bölgedeki Efelerin işgali gerçekleştiren Yunan askerlerini avucunun içine alarak Yunan askerlerinin Türk Efesi karşısında sadece bir oyuncak olacağını belirterek alay eden bir kapakla yayın hayatına girmiştir. Dönemin mizah dergilerinin Batı Anadolu'da yaygın olan Efe figürünü birlikte çizerken verdikleri mesaj aslında doğrudan Yunan kralına idi. Krala verilmek istenen mesaj, işgal süreciyle birlikte Anadolu topraklarında Yunanlar tarafından yapılan mezalimin, giderken aynen kendilerine de yaşatılacağı yönündeydi.

Batı Anadolu'daki Yunan işgal sahası genişlerken Anadolu'daki protesto mitingleri ve telgrafları her geçen gün daha da artmakta ve Millî bilinç oluşturulmaktaydı. 19 Mayıs'ta Fatih'te ve 20 Mayıs'ta Üsküdar'da düzenlenen mitinglere halkın büyük katılım sağladığını sütunlarına taşıyan Karagöz, Türk milletinin istiklâline âşık bir ulus olduğunu ve kendisine biçilen esareti asla kabul etmeyeceğini tertip edilen protesto mitingleriyle açıkça ortaya koyuyordu. Dergi sütunlarında bu konudaki görüşlerini şöyle ifade ediyordu: *"Bu bir iki gün içinde gözlerime ne uyku giriyor ne de bir yerde bir dakika rahat ve huzur buluyorum. Fatih'teki muazzam mitinge gittim yüreklerim kabardı kendimi bir aslan kadar kuvvetli buldum. Üsküdar'daki büyük mitinge fırladım kendimi de oradaki binlerce kadın, erkek kişilerin her birini de birer kahraman gördüm. Türk'ün ahını almamalı! Türk'ün hakkına dokunulmamalı! ... Fatih mitinginde İzmir'e tecavüzün kalbimizde hâsıl ettiği teessürün galeyana ettiğini, kadın ve erkek Türk'ün ahu semalara eriştiğini Türk'ün hakkını nasıl istediğini görünce, kendi kendime hem kükredim hem de işte bir millet böyle hakkını istemeli dedim."*⁶ Dergi bu yönüyle İzmir'in işgaline karşı halkı bilinçlendirmeye çalışılmakta ve eğer gereken tepki gösterilmez ise işin İzmir'in işgali ile sınırlı kalmayacağını ve Anadolu'da daha fazla felaketin yaşanabileceği söylenerek halkın işgallere karşı tepkisini sıcak tutmaya çalışılmaktaydı.

Bu dönemde halkın işgallere karşı sert bir direniş göstermemesi için Anadolu'ya 'Nasihat Heyetleri' adı altında grupların gönderildiği de bilinmektedir.⁷ Bu nasihat heyetleri ile ilgili bir yazıda; *"- Yahu! Anadolu'ya İstanbul'dan nasihat vermek için heyetler gidiyormuş. Halka verir talkımı kendi yutar salkımı"*⁸ şeklindeki ifade ile İstanbul Hükümeti'nin işgallere karşı tavrı iğnelenmekteydi.

Dönemin siyasi otoritesinin zayıf olmasının yanı sıra ülkenin büyük güçler arasında nasıl paylaşılacağı, bu paylaşım sonrasında kurulacak yönetim biçimleri vs. gibi iç meseleler de mizah sütunlarında yer alan önemli konular arasındaydı. Örneğin işgal günlerinde manda ve himaye konusu tartışılan en önemli gündem maddeleri arasında yer alıyordu. Öyle ki Karagöz mizah dergisinin 1193 numaralı sayısında *"Manda ve Himaye Meselesi"* Muhavere

6 Karagöz, Numara: 1173, 24 Mayıs 1335/1919, ss. 2-4

7 Nasihat Heyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz.: Mevlüt Çelebi, *Heyet-i Nasiha- Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri*, Akademik Kitapevi, İzmir, 1992.

8 Karagöz, Numara: 1192, 2 Ağustos 1919, s. 4.

köşesinde “*Hangi Mandayı Beğenirsin*” başlığı altında tartışılmakta ve “*Türk milletinin kabul edeceği tek mandanın süt veren bir hayvan olabileceği*” sözünüle manda konusuna olan yaklaşım alaycı bir şekilde eleştirilmekteydi.⁹ Bu cümleler ile Türk milleti üzerinde asla ve asla başka bir devletin himayesinin söz konusu bile olamayacağı düşüncesi verilmektedir. Millî Mücadele’nin öncü kadrosunun düşüncelerine paralel olarak *Karagöz* mizah dergisi de manda ve himaye meselesinde İstanbul Hükümeti’nin görevini yapmadığını, bu durumun milletimizi esir gibi göstermekte olduğunu düşünüyor ve bu konudaki hassasiyetlerini kamuoyuna aktarıyordu.

Havza ve Amasya genelgelerinin yayımlandığı bir dönemde Anadolu’daki işgallere, manda ve himaye fikirlerine karşı çıkmak amacıyla toplanan Millî kongrelerin hareketli günleri de mizah sütunlarında yer alan konular arasındaydı. Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Türk Millî Mücadele’sinin önde gelen isimleri İstanbul Hükümeti’nin görevini yerine getiremediğini, dolayısıyla mevcut siyasi yönetimin Türk milletini esaret altına getirdiklerini düşünmekteydi. Bu düşüncelerden hareketle manda ve himaye fikirlerini reddeden, vatanın ve milletin geleceğinin tehlikede olması nedeni ile bölünmez bir bütünlüğe sahip olan toprakların geleceği için Erzurum ve Sivas illerinde kongreler toplanmıştı. Ancak birçok bölgede ilk yaklaşımlar olumsuzdu. Manda ve himaye taraftarlarının Türk İstiklâl Savaşı’nın başarılı olabileceğine dair görüşleri oldukça zayıftı. Onlara göre, Türk İstiklâl Mücadelesi başarısız olacaktı; bu sebeple büyük devletlerden birisinin manda yönetimi altında yaşam hakları sürdürülebilirdi.¹⁰ Ancak Millî Mücadele hareketinin gerek büyük güçlere gerekse onların Anadolu’daki projelerinin uzantılarına karşı verdiği kararlı mücadele ve cephede aldığı başarılar, değişim rüzgârlarını da beraberinde getirecekti. Nitekim benzer refleksleri basın organlarında da görmek mümkündür.

Cephe savaşlarına kadar mizah dergilerinin Türk İstiklâl Savaşı’na şüphe ile baktığını söylemek yanlış olmaz. 27 Eylül 1335/1919 tarihli 1208 numaralı sayının Muhavere kısmında “*Alçak Ocağılara Uymayalım*” başlıklı yazı ile Millî Mücadele hareketinin başarılı olabilmesi olumsuz olarak görülmekteydi.¹¹ Dergide “*Ocağılar*” olarak kastedilenin İttihat ve Terakki Cemiyeti olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim dönemin mizah sütunlarında ülkenin bu duruma gelmesinde İttihatçıları suçlu gören halkın İttihatçı çevrelere karşı aşırı bir şekilde kin duygusu beslediği ve padişahın otoritesini zedeleyen bir hareket olarak gördüğü nakledilmiştir.

9 *Karagöz*, Numara: 1193, 6 Ağustos 1335/1919, s. 4.

10 Yağmur Raşan Uzunpınar, “Millî Mücadelenin Mizah Cepheleri”, *Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2020, s.75.

11 *Karagöz*, Numara: 1208, 27 Eylül 1335/1919, s. 2.

Görsel — 3

"Karpuz Oğlu : Sana baba nasihati

Oğlum : Ocakçıların tatlı sözlerine sakın aldanma, inanma, kanma!"

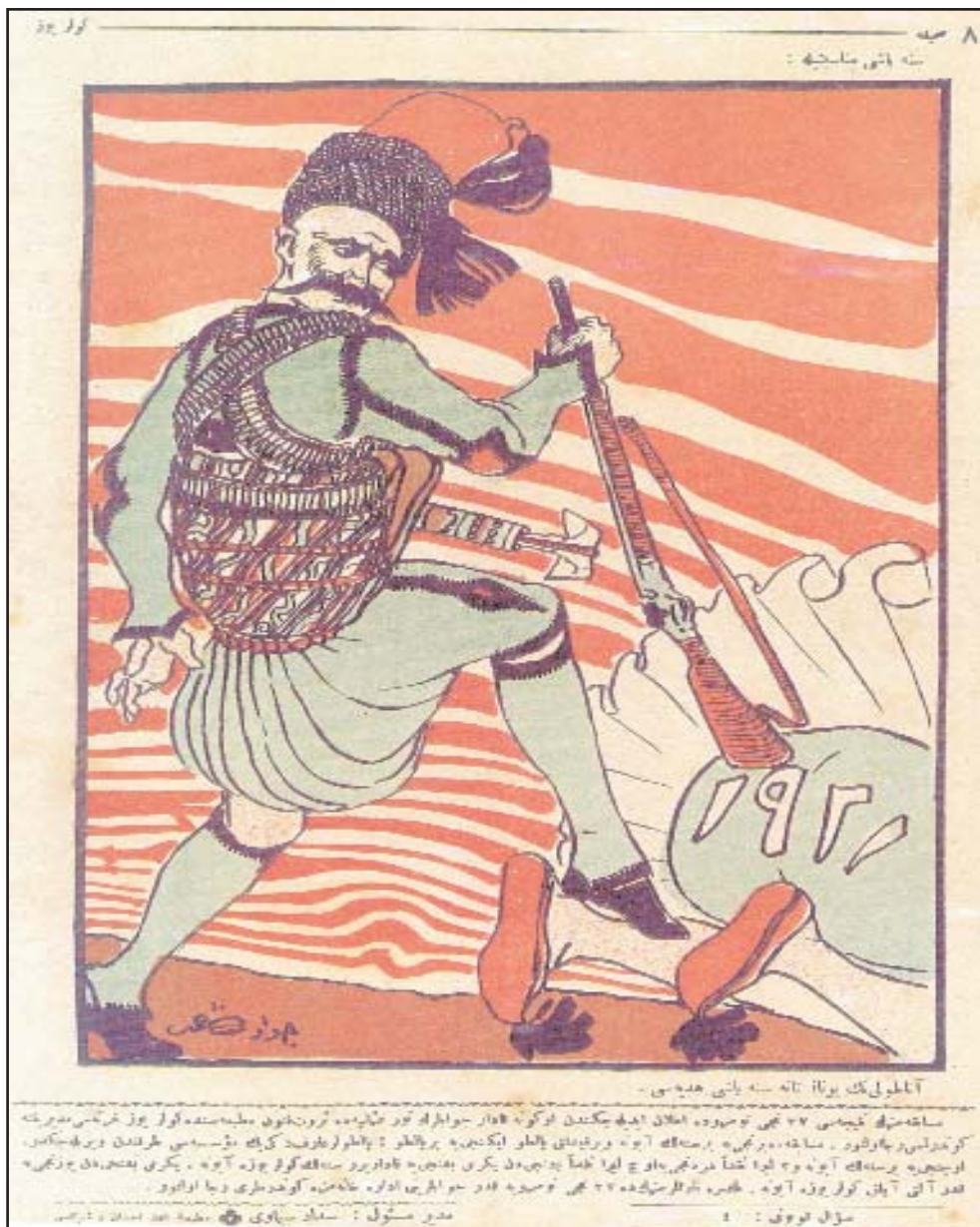
Kaynak: Diken, Numara: 42, 31 Ocak 1920, s. 5.

Mütareke döneminde İstanbul basınının muhalif kanadı denilince ilk akla gelen isimlerden birisi, Millî Mücadele hareketine karşı görüşleriyle bilinen Ali Kemal'dir.¹² İşgal döneminde Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına muhalif bir tavır sergileyen Ali Kemal'in yazı, eleştiri ve uygulamaları Görsel –3'te "*Karpuz Oğlu*" olarak betimlenmiştir. Zaman zaman kendisine karpuz, lahana, pırasa gibi sebze isimleri takılan Ali Kemal sık sık bu meyve ve sebze isimleri ile anıldığı için *Diken* adlı mizah dergisi bazı yakıştırmalar yoluyla kendisini eleştirmiştir. Dergi, Ali Kemal'e bazı yakıştırmalarda bulunarak İttihat ve Terakki üyeleri başta olmak üzere Manda ve Himaye fikrini savunanların Millî Mücadele hareketine yönelik sert yaklaşımlarına kanılmaması gerektiği üzerinde durmuş; bu eleştirilerin yakışsız olduğunu vurgulamıştır. Bu yakıştırmalar *Güleryüz* ve *Karagöz* dergilerinde de sık sık tekrarlanan konular arasında yer almıştır.

2. Sakarya Meydan Muharebesi'ne Kadar Yaşanan Olayların Mizah Sütunlarına Yansıması

Cephe savaşları başladığında Türk ordusunun başarıları muhalif gazetelerin ve gazetecilerin Millî Mücadele'ye yönelik tavırlarının değişmesinde önemli ölçüde etkili olmuştur. Cephede alınan başarılar birçok gazete ve dergiyi yazım politikalarında değişikliğe yöneltmiştir. Bu durum incelenen mizah dergilerinde sıkça kullanılmıştır. Özellikle 1921 ve 1922 yıllarında Millî Mücadele hareketinin başarıları çoğaldıkça Millî Mücadele yanlısı dergiler muhaliflere daha çok saldırmaya başlamıştır. Bu dönemde Ali Kemal ve Refik Halit (Karay) üzerinden giden karikatürlerin arasına Yunan Kralı, Başkomutanı ve Başbakanının da karikatürleri girecek hatta açık açık ve sık bir şekilde çizilemeyen Mustafa Kemal Paşa, dergi kapaklarını süsleyecektir. Ayrıca Türk İstiklâl Savaşı'nın fitilinin ateşlendiği sıralarda her ne kadar muhalif bir kesim ya da bu mücadeleye karşı olan kesimler olsa da Yunan işgaline ve zulmüne karşı halk birlik ve beraberlik içinde olmuş ve orduya destek vermiştir. Dönemin mizah dergileri incelendiğinde "*vatan sevgisi*" denilince akla gelen ilk figür olan "*Efe*" olgusu ile karşı karşıya kalınır. Tıpkı Mondros Mütarekesi ve İzmir'in işgalinden sonra karşılaşılan efe figürü Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılmasından sonra da sıklıkla kullanılan mizahi karakterler arasındadır.

12 Çakmak, *a.g.m.*, s. 1120.

Görsel –4

"Senebaşı münasebetiyle Anadolu'nun Yunanistan'a sene başı hediyesi."

Kaynak: Gülieryüz, Numara: 34, 22 Kanunuevvel 1337/1921, s. 8.

İlk olarak 1920 yılı içerisinde gerçekleşen I. İnönü Savaşı, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükümeti tarafından kurulan düzenli ordunun ilk savaşı idi ayrıca ordu iki ateş arasında kalmıştı. Bir yandan Yunanlar ile mücadele edilirken diğer yandan düzenli orduya katılmak istemeyen Çerkez Ethem'in isyanı ile uğraşılıyordu. Bu durumla ilgili Karagöz dergisi bir karikatür yayımlanmıştır.

Görsel – 5'te ifade edilmek istenen iki rüzgârdan kasıt Yunan saldırısı ve Çerkez Ethem isyanıdır. *Karagöz* dergisi bu ikisinden birinin alt edilmesini ve Türk ordusunun rahatlamasını istemektedir. Dönemin ünlü isimleri olan Halide Edip, Hamdullah Suphi, Yunus Nadi gibi isimlerin ağzından Anadolu ile ilgili şiirler yazılırken, Anadolu başarısını bekleyen *Karagöz* uzun zamandır zafer yolu gözlediğini ve Anadolu'nun tüm vatani kurtaracağını lâkin şartların daha da olgunlaşması gerektiği mesajı veren karikatürler çizmekten de geri durmamıştır.

Görsel – 5

Hacıvad- “Yine iki rüzgâr arasına düştük Karagöz! Bu çalkantıda batmazsak çok şükür! Baksana hem şarktan esiyor hem Garbden!”

Karagöz- “Ne yapmalı bilmem ki, bari ikisinden biri alt olsa da biz de akıntıya kapılıp limana girsek.”

Kaynak: *Karagöz*, Numara: 1340, 15 Ocak 1921, s. 1.

10 Ocak 1921 tarihinden itibaren Yunan kuvvetlerinin gücünün kırılmasına paralel olarak halkın Millî Mücadele'ye olan güven duygusu daha da artmıştır. Özellikle Sakarya Meydan Muharebesi'nin zaferle sonuçlanması ve Türk ordusunun savunma durumundan taarruza geçmesi, gün geçtikçe Millî Mücadele hareketine karşı duyulan sempati ve inancı ateşlemiştir. Bilhassa 1921 yılının sonları 1922 yılının başlarından itibaren bu inanç ve kararlılığın somut örnekleri mizah penceresinde kendisini açıkça kendini göstermektedir. Nitekim mizah sütunlarında Türk ordusunun zafere ulaşacağı; buna karşılık Yunan askerlerinin ise geldikleri gibi gideceğine inanılmakta ve karikatür çizimlerine yansıtılmaktadır.

Görsel –6'da yer alan karikatürde ifade edildiği gibi İkinci İnönü Zaferiyle birlikte alınan başarılarından sonra *Âyine* dergisi Konstantin'e karşı "Çorbacı" nitelendirilmesinde bulunarak hem Papulas hem de Konstantin'i eşek ve katır gibi hayvanlara benzetmiş ve Anadolu'daki maceralarını alaycı bir şekilde eleştirmiştir. Nitekim aynı günlerde İtalyanların ve Fransızların işgal ettiği bölgelerden ayrılması, Sakarya Savaşı sırasında Yunan ordusunun geri çekilmeye başlaması ve bu durumun neticesinde gelen başarılar üzerine

Görsel –6

"Zeybek: Çorbacı elindeki defneyaprağı iyi ama arkadaki kuyruk ne olacak?"

Kaynak: *Âyine*, Numara: 21, 21 Kanunusani 1338/12 Ocak 1922, s. 4.

hem halkın hem de ordunun morali yerine gelmişti. Görsel –6’da verilen karikatürde büyük zaferin ayak seslerinin duyulduğu ve Yunanistan’ın bu macerada kıvrandığı sıralarda düşmana güvenmeyen bir zeybeğin “Çorbacı” olarak nitelendirdiği ve Konstantin’i şeytan olarak betimlediği görülmektedir. Zeybeğin elindeki defneyaprağı ise “zaferi” temsil etmektedir. Karikatür, kısaca Konstantin’in Anadolu üzerindeki şeytani hedeflerinden henüz vazgeçmediğini temsil etmektedir.

Nitekim İnönü Savaşlarının ardından Türk tarafının 8 Nisan 1921’de Refet (Bele) Paşa komutasında başlattığı Aslıhanlar Dumlupınar taarruz girişimi, 12 Nisan 1921’de başarısızlıkla sonuçlanınca Yunanlara ümit vermiş olacak ki daha büyük bir savaş hazırlığı içine girmişlerdir. Ancak bu başarısız taarruz girişimi bile dergilerin heyecanını ve coşkusunu düşürmemiş; mizah sütunlarında ısrarla İzmir’in Türk kalacağı ve Türk milletinin İzmir’i vermeyeceği yinelenmiştir. Yunan propagandacılarının Avrupa’da yalan haberler yayımladıkları, İnönü’de Yunanların geri çekilirken 600 Türk askerini esir aldıkları gibi haberlerin uydurma olduğu şeklinde yayınlar yaparak Yunanların beynine girip oraya bakılması gerektiği vurgulanmıştır. Çünkü Yunanlar, “*neye baksalar sekiz defa şaşı gibi yüzü bin, bini milyon, parke taşını dev aynası, Efzon askerini öküz, Girit jandarmasını camış, kralı deve, Venizelos’u kapı tahtası gibi*”¹³ görmektedir. Yunanlar Türklere ait olan şeylere de gözünü çevirdiği zaman da “*süvariye çekirge, piyadeyi karınca, Mustafa Kemal Paşa’yı yecuc mecuc*” görmektedir denilerek, Yunan ordusunun Türk tarafını çok küçümsediği belirtilir ama ardından Karagöz şunu da ekler: “*Fena değil. Bu gidişle biz değil, onlar zarar görecek! Bak o yecuc mecücler, o karıncalar, çekirgeler sana ne iş edecek.*”

Görsel –7’de görüldüğü üzere pehlivan ile Yunanlı asker arasındaki farka vurgu yapan karikatür, erkeklik ile güzelliği birleştirmiştir. Yunan askerleri cılız, biçimsiz, kılsız ve çirkin iken Türk pehlivan onu tek eliyle havaya kaldırabilecek kadar güçlü ve heybetlidir. Hem kendisi hem de açıklama yaptığı dostları son derece gür sakal ve bıyıklara, kaslı vücuda sahiptirler. Seyirci olan erkeklerin Türk pehlivanı kendilerinden geçercesine seyretmeleri, şu bakışları ve uzun kirpikleri dikkati çekmektedir. Seyircilerin kıyafetlerinden de anlaşılacağı üzere ise bu ekip Millî Mücadele’ye destek veren Asya ülkelerini temsil etmektedir. Böylece efe figürü yanında pehlivanlarında Yunan askerine karşı olduğu ve Türk Millî Mücadele’sine destek veren milletlerin de kalbinin Türk askeri ile birlikte attığı anlaşılmaktadır.

Yunanistan’da Birinci Dünya Savaşı çıktığında tahtta Konstantin oturuyordu lakin kendisinin Alman hayranlığı vardı ve Konstantin savaşta tarafsız kalmayı seçmişti. Ancak kendisini Megali İdea’nın temsilcisi olarak gören Venizelos tam tersini düşünüyor ve İtilaf gurubunun savaşı kazanacağına inanıyordu. Savaş esnasında Kral Konstantin tahttan indirilmiş oğlu Aleksandr

13 Karagöz, Numara: 1371, 4 Mayıs 1921, s. 2.

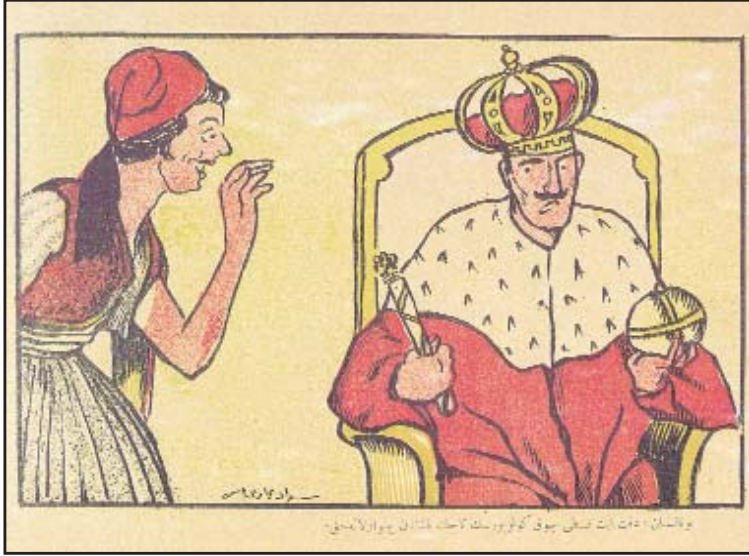

Görsel –7

Koca Türk: *"-Muhterem seyirciler, huzurunuzda bu kosti kikirik ile boy ölçüşmeğe adeta teeddüb idiyorum. Fakat madem ki bu soyтары ısrar idiyor, ister istemez, ona dersini virmekleğim."*

Kaynak: *Güleryüz, 8 Haziran 1338/1922, s. 1.*

tahta geçmiş ve Venizelos başkan olmuştu. Bu dönemde Yunanistan savaşa katılmış sonrasında ise Anadolu'yu işgal süreci başlamıştı. Kral 1920 yılının sonlarında bir maymun ısırtığı sonucu ölmüştü.¹⁴ Kral Aleksandr'ın hayvanlara ve özellikle maymunlara ilgili olması Diken dergisi tarafından birkaç defa konu edinilmiş, 67 numaralı sayıda: " Yunan kralı payitahtı Atina'nın ismini değiştirerek (Pitikapolis) yani maymunlar şehri namını verecek ve saray-ı kralının en büyük salonuna bir maymun heykeli rekzettirecektir"¹⁵ denilmiştir. Kralın maymunlara olan fazla ilgisi ile alay edilmiştir. Nitekim kral maymun ısırtığı sonucunda enfeksiyon kapıp ölünce ülke seçim sürecine sürüklenmiş; Venizelos ise Megali İdea'ya büyük hizmetler verdiğini düşünerek seçime gitmiştir. Kendisi Aleksandr'ın kardeşi olan Paul'u tahta geçirmek istese de muhalifler Konstantin'i desteklemiştir. Seçimler sonunda Yunan halkı ne Megali İdea'yı ne de Venizelos'un hizmetlerini göz önünde bulundurmayarak Konstantin'i kral olarak seçmiştir.¹⁶ Türk mizah dergilerinin Anadolu'daki çatışmanın yanı sıra Yunanistan'ın iç siyasetine merak duyduğu ve iç gelişmeleri yakından takip ederek ilgili haberleri sütunlarına taşıdığı da görülmektedir. Öyle ki Konstantin ile Venizelos arasındaki durumun 1920 yılında Türk mizah dergilerine yansması ve Konstantin'in tahttan indirilmesinin an meselesi olduğu tasvir edilmiştir.

Görsel –8

"Yunanistan: Dikkat et Kosti, çok gülüyorsun, tacın başından yuvarlanacak."

Kaynak: Diken, Numara: 65, 17 Kanunuevvel 1336/1920, s. 5.

14 Michael Llwellyn Smith, *Anadolu Üzerindeki Göz*, (Çev. Halim İnal), Hürriyet Yay., İstanbul, 1978, ss. 151-155.

15 Uzunpınar, a.g.t., s. 110.

16 Uzunpınar, a.g.t., s. 110.

Birinci İnönü Savaşlarının ortaya çıkışı sebebi Yunan siyasetinde gündemi belirleyen en önemli gelimeler arasında yer alıyordu. Öyle ki konuyu ele almış olan Yunan kurmay subaylarından Spiridonos'a göre, Yunan ordusunun seçimlerden önceki Savaş Bakanlığı'nın devam edip etmediği konusunda şüpheleri olduğu bilinmekteydi.¹⁷ Yunan ordusundan firar edenlerin, ordudaki görevini sürdüren arkadaşlarını etkilemesinden korkulması, söz konusu dönemdeki küçük rütbelere sahip olan subayların görev bilinci konusunda Yunan yetkililerinin kafasında sorular oluşturmaktaydı. Bu durumlar göz önüne alındığında hem Türk ordusunun denenmesi hem de yeni atanmış Yunan komutanların denenmesine yönelik Türk ordusu tarafından bir keşif taarruzu gerçekleştirilmiştir. Bu keşif taarruzu gerçekleşirken yani yeni kurulan düzenli ordu, hem Bursa hem de Uşak cephesinden iki ateş arasında kalmış durumdayken aynı zamanda da düzenli orduya katılmak istemeyen Çerkez Ethem isyanı ile de uğraşmaktaydı.¹⁸ Ayrıca daha önceki kısımlarda belirtildiği gibi Ali Kemal'in zaman zaman Millî Mücadele'ye olan tutumları değişiklik göstermekteydi. İşte bu tutum değişikliğini Karagöz es geçmemiş ve aşağıdaki şiiri yayımlayarak bu değişikliği yansıtmıştır: "*Vay Mumcuşâde ne çabuk döndün, Delikli mum gibi eridin söndün, Hem önden hem arkadan nasıl göründün, Boraya tutulmuş fırıldak gibi!*"¹⁹

Ali Kemal gibi isimlerin taraf değiştirmesi sadece *Karagöz'* de değil *Diken* dergisinde de eleştirilmişti. Nitekim ilk dönemlerde Kuvâ-yı Millîye'yi eşkıya ordusu gibi gören muhalif isimler, bir anda alınan başarılarla paralel olarak taraf değiştirmişlerdi. Ayrıca düzenli ordunun ilk zaferi siyasal ve diplomatik olarak da başarılar getirmişti. İnönü zaferinin ardından İtilaf devletleri Sevr Antlaşması'nın aşırılığını anlamış olacaklar ki Türk temsilcilerinin de katılabileceği bir konferansı Londra'da düzenleme kararı almışlardı.²⁰ Türk temsilcilerin de katılabileceği bu konferans Türk mizahının sütunları arasında da yerini almıştı.

Görsel –9'daki kapının üzerindeki "*21 Şubat*" yazısı, toplanacak olan Londra Konferansı'na gönderme yaparken, uzun zamandır beklenen barışın kapısı olabileceği gibi haksız işgallerin ve Türklerin ıstırapının dinmesinin anlatılabileceği bir ortam olarak görülmüş ve kamuoyuna sunulmuştu. Yine aynı sayının Muhavere kısmında ise Karagöz ve Hacivat, sisli havaların geride kaldığından ve Şubat'ın uğurlu geldiğinden bahsederek geriye bir tek Mart ayının kaldığından ve malum olanın '*Mart içeri pire dışarı*' cümlesindeki gibi olduğunu vurgulamaktadır. Yani Mart ayı gelince pire olarak nitelendirilen işgalcilerin yurttan kovulması beklentisinin olduğu görülmektedir. Hacivat'a göre, artık Türklere gün doğmuştur ancak Karagöz'e göre o güneş henüz bizi

17 Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihciliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı 1919-1923*, 3. Baskı, Derlem Yay., İstanbul, 2017, ss. 311-312.

18 Uzunpınar, *a.g.t.*, s. 113.

19 *Karagöz*, Numara: 1342, 22 Ocak 1921, s. 3.

20 Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, 17. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2013, s. 166.

Görsel –9

“Hacivad- Çok şükür. Nihayet kapı açıldı Karagözüm, vakti saati gelse de içeri girip derdimizi anlatsak.
Karagöz- İş zaten bu kapıda idi. Merak etme bir kere o masaya oturalım, çıkarken, karşıki kapıyı da açtık
mı kendimizi bizim bağda buluruz.”

Kaynak: Karagöz, Numara: 1345, 2 Şubat 1921, s. 1.

Görsel –10

“Hacivad- Vah Karagöz vah, bu ne hal böyle yüzün, gözün karışmış yahu!
Karagöz- Ne olacak, iki evlatla başa çıkılır mı? Hangisinden vazgeçesin. Gece gündüz bu ikizlerin derdinde
uykusuz kala kala bu hale geldim.”

Kaynak: Karagöz, Numara: 1348, 12 Şubat 1921, s. 1.

Görsel – 11

Karagöz: “Ha paşam az daha himmet et de yol üstündeki şu yabani otların kökü kazınsın!”

Kaynak: Karagöz, Numara: 1362, 2 Nisan 1921, s. 1.

ısıtacak kadar yükselmese de Anadolu Hükümeti’nin Türkler için çalıştıkça, hakikat güneşinin de yükseleceğine inanılmaktadır.

Bu süreçte İtilaf devletlerinin hem Ankara Hükümeti’ni hem de İstanbul Hükümeti’ni konferansa davet etmesi Türk siyasetinde yaşanan tartışmaları ortaya koyması bakımından önemlidir. Dönemin mizah sütunlarında yankı bulan bu gelişme, mizah dergilerinde eleştirel bir şekilde sunulmuştur. Her iki hükümetin davet edilmesinin çift başlılık yaratacağını düşünen ve birlikten güç doğacağını; her iki hükümetin ayrı olarak görülemeyeceğini düşünen Karagöz bu durumu ise aşağıdaki görsel ve cümlelerle özetlemiştir.

Londra’da yapılan diplomatik görüşmeler neticesinde 1358 numaralı Karagöz dergisi Muhavere kısmında, Londra’dan gelen Karagöz’e, Hacivat bize ne hediyeler getirdin diye sorunca Karagöz de Yunan (Atina) pamuğu, İtalyan makarnası ve ordumuzun rüştü ispatı şeklinde karşılık verir. Hacivat asıl beklediği hediyeler olan İncir ve Edirne kaşarını sorar ki aslında buradaki maksat konferans neticesinde inciri ile meşhur İzmir’in, kaşar peyniri ile

meşhur Edirne'nin kurtulup kurtulmadığıdır. Ancak Karagöz karşılık olarak üzüm vaktine biraz daha vakit olduğunu ve yaz mevsiminin beklenmesi gerektiğini söyleyerek devam edecek olan mücadelenin sinyalini verir.²¹ Nitekim Londra'daki diplomatik görüşmelerin ardından Yunan ordusunun ikinci kez giriştikleri taarruz sonucunda aldığı yenilgi, *Karagöz* mizah dergisinde aşağıdaki şiirle anlatılmıştır: “*Yunancıklar durup durup azdılar, Bu sefer de kuyularını kendileri kazdılar, Biz onları Dömeke 'den tanırız ya, nitekim Oldubitti kiryalar hep kaz oğlu kazdılar!*”²² Yunan ordusunun İkinci İnönü zaferinden sonra geri çekilmeye başlaması üzerine yaşanan gelişmeler mizah tasvirlerinde yer bulmuştur.

Görsel –11’de ifade edildiği gibi *Karagöz* dergisinde yabancı otlar şeklinde tasvir edilen Yunan ordusudur ve onların kökünü kazıyacak olan kişinin de Gâzi Mustafa Kemal Paşa olduğu görülmektedir. 1921 yılının bu aylarında *Karagöz* bu cesur çizimleri dergide yayımlamaya başlasa da dönemin sansürü kendini hep hissettirecektir.

İkinci İnönü Muharebelerinde alınan başarıdan sonra yayınlanan karikatürlerde genel olarak, Yunan Ordusu'nun artık kendi ülkesine gönderilmesinin zamanının geldiğine işaret edilmiş, Mustafa Kemal Paşa'nın Yunan işgal kuvvetlerinin komutanı Papulas'ı güreş müsabakasında çok zor durumda bıraktığı vurgulanmış, daha da ötesi Galata Köprüsü'nde, işgal kuvvetleri zabiti bizzat “*Mustafa Kemal kartpostalları*” ile korkutulmuştur. Türk kuvvetlerinin Yunanlıları iki defa yenilgiye uğratması Türk milletinin moralini yükseltirken, sahada alınan başarılar Yunanlılar başta olmak üzere onların en önemli destekçisi olan İngilizleri endişelendirmiş, bu durum Yunanlıların Anadolu'dan çekilmelerine değil, bütün imkânlarını kullanarak yeniden saldırmalarına sebep olmuştur.

İkinci İnönü zaferinin getirdiği umut ve coşkulu heyecan uzun süre devam etmiş Kütahya–Eskişehir muharebelerinin yenilgisi sonrası moral bozukluğu yaşansa bile orduya olan bu inanç ve umut kendisini şiirlerde ve yazılarda hep hissettirmiştir. Nitekim Anadolu'daki orduya “*Millî ordu*”, askerlere ise “*Kahraman*” yakıştırmaları yapılmaya başlanmış ve geri çekilen Yunan ordusuna alaycı bir şekilde yaklaşılır olunmuştur. Kral Konstantin, Venizelos ve Yunan ordu komutanı Papulas ile de sık sık alaycı ifadeler kullanılmıştır. *Karagöz* dergisi Papulas'a geri çekilmesinden ötürü “*Ricatlı*” unvanı da verilmiştir.²³

Genellikle kalpaklı bir şekilde tasvir edilen Mustafa Kemal Paşa'nın yanında duran *Karagöz* adeta Millî Mücadele'ye verdiği desteği resmetmektedir. “*Geri dönüşleri*” çoktan öğrenen Yunan ordusunu Atina'ya göndermesini istemektedir. Türk süvarilerinin nefes aldırmadığı Yunan ordusuna Ankara

21 *Karagöz*, Numara: 1358, 19 Mart 1921, s. 2.

22 *Karagöz*, Numara: 1361, 30 Mart 1921, s. 2

23 Uzunpınar, *a.g.t.*, s. 130.

Görsel – 12

*Köprü üzerinde Mustafa Kemal Paşa'nın kartpostalları
– Çok bakma hemşeri rüyana girer!*

Kaynak: Güler yüz, 26 Mayıs 1921, s. 1.

havasının, ayazının yaramayacağını sık sık tekrarlatan dergi, meşhur Ankara balının da onların yiyeceği türden olmadıklarını, Ankara'yı asla ele geçiremeyeceklerini ve geldikleri yere geri döneceklerini ifade etmektedir. Dergi, bunun da ancak ve ancak Mustafa Kemal Paşa tarafından başarılacağına dair umutlarını sütunlarına taşımıştır. Askeri başarıları takip eden *Karagöz*, uzun bir süredir beslediği umutlarını önceden görmüş gibidir. Zira 9 Eylül 1922'de Yunan'ın denize dökülmesi, *Karagöz* dergisinin büyük umutlarla beslediği sempatinin somut bir örneğini teşkil etmektedir.

Mizah sütunlarında da görüldüğü üzere Yunan ordusunun denize döküleceğini belirten karikatürler çizilmeye başlanmıştır. Mizah dergileri etek giyen Yunan Efzon askerlerini sık sık alaycı şekilde nitelerlerken onları "fistanlılar" diyerek de küçümsemektedir. Hatta Konstantin ve Gunaris'in ağzından şiirler yazılarak İnönü Muharebesi'nin Yunan ordusunu bitirdiği, askerler ve ordu için nakit paranın kalmadığı da belirtilmiştir. Çizilen karikatürlerde, kaçan Yunan ordusuyla kendi kumandanları ağzından söylenen sözler ile de alay edilmiş, İnönü zaferlerinin getirdiği özgüven sonucu Yunanistan'ın İtilaf devletlerinin özellikle de İngiltere'nin kuklası olduğu vurgulanmıştır. Yunan ordusu alaycı ifadelerle nitelenirken Gâzi Mustafa Kemal Paşa ve Türk ordusunun yüceltiği görülmektedir.

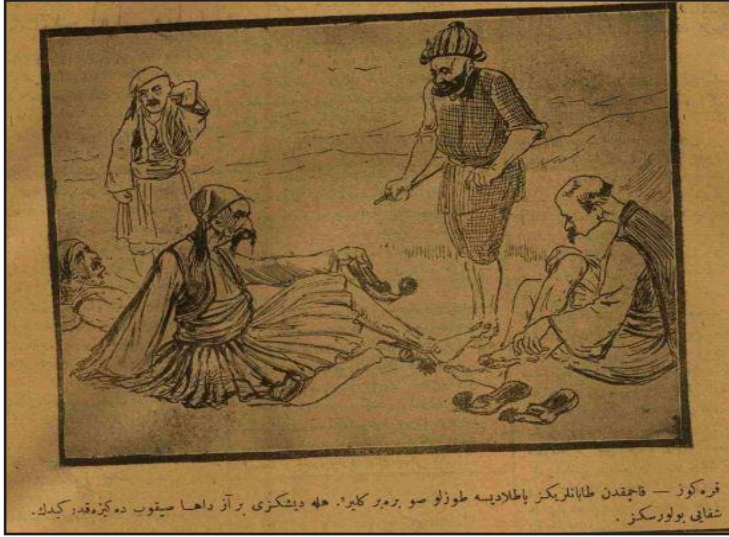

Görsel – 13

"Mustafa Kemal Paşa- Geriye..... Dön!

Karagöz- Paşam, dönüşleri adam akıllı öğrendi. Biraz da Atina'ya, Pire'ye doğru marş marş yaptır da ferahlasın!"

Kaynak: *Karagöz*, Numara: 1367, 20 Nisan 1921, s. 1.

Görsel –14

Karagöz: “Kaçmaktan tabanlarımız patladıysa tuzlu su birebir gelir. Hele dişinizi biraz daha sıkıp denize kadar gidin. Şifayı bulursunuz.”

Kaynak: Karagöz, Numara: 1367, 20 Nisan 1921, s. 4.

Görsel –15

“Kumandan- Geçen sefer teçhizatınız noksandı, maalesef yarımızdan fazlası yolda kaldı. Bu sefer artık bir diyecüğünüz yok, şemsiyeden tutun da, neft yağı şişesine, tahlisiye simidine, ihtiyat pabucuna varıncaya kadar mevcut haydi bakalım. İleri, arş!.

Karagöz- Her şeyi tamam ama yürek var mı? Bir de onu sorsana.”

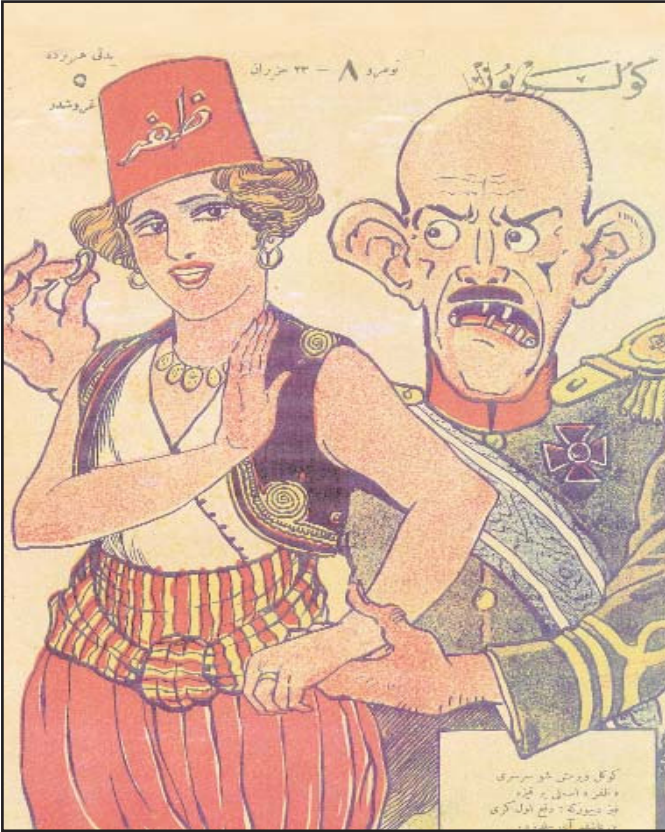
Kaynak: Karagöz, Numara: 1368, 23 Nisan 1921, s. 4.

Görsel – 15'te Kütahya – Eskişehir Muharebelerine hazırlanarak tekrar saldırıya geçmeyi plânlayan Yunan ordusu kastedilerek, bu sefer de kaçacakları, Ankara'ya girmeye yüreklerinin olmadığı ifade edilmiştir. Daha önceki saldırılarda yağmurlu havanın savaşı kaybetme bahanesi olması, tekrar tekrar vurgulanmış hatta İkinci İnönü Savaşı'nda geri çekilirken İnegöl taraflarında bir fırkasını kaybeden Yunanlara gönderme yapılarak, "yarımızdan fazlası yolda kaldı" denilmiştir.

Güleryüz dergisi ise İnönü zaferlerinin etkisi ile kadın olarak temsil ettiği zafere, Yunanistan'ın âşık olduğunu lâkin zaferin her zaman Türklerden yana olacağını, yani kadının ay yıldız âşık olduğunu belirten çizimlerde bulunmuştur. Güleryüz ay yıldız âşık olan kadını çizerken, Gâzi Mustafa Kemal Paşa'nın da ay yıldız âşık olduğunu ve ordunun başında Türk milletini tekrar muzaffer kılarak bağımsızlığına kavuşturacağını da altını çizmektedir.

Tasvirlerde Gâzi Mustafa Kemal Paşa'nın çizimlerinin kalpaklı olması da dikkatten kaçılmayan bir noktadır. Aşağıda yer alan renkli ve tam boy kapak o tarihe kadar en iyi çizilmiş Gâzi Mustafa Kemal Paşa tasviri olarak görülebilir.

Görsel – 16

"Gönül vermiş şu serseri
"Zafer" isimli bir kıza.
Kız diyor ki: Def ol geri
Ben aşığım Ayyıldız'a"

Kaynak:

Güleryüz, Numara: 8,
23 Haziran 1337/1921, s. 1.

Görsel – 17

"Nabzında bir iman vuran kanıla,
Bu ziya görmeyen ufka yükseldin
Bilmem ki semadan yüksek alınla,
Güneşin doğduğu yerden mi geldin?"

Kaynak: Gülerüz, Numara: 1, 5 Mayıs 1337/1921, s.1.

Görsel – 18

“Aman pašam birdenbire yere atma sonra aceleye geldi derler. Şöyle biraz kıvrandır ki kimsenin hakkı kalmasın!”

Kaynak: Karagöz, Numara: 1370, 30 Nisan 1337/1921, s. 1.

Görsel – 19

“Çorbacılar- Ah vire... Erkete,... Erkete Mustafa Kemal!...

Karagöz- Ulan... Kalpağından bile ödleri koptu da heriflerin lokma boğazlarında kaldı.

Anla bak Hacıvad akıncılar çorbacıları nasıl korkutmuş!”

Kaynak: Karagöz, Numara: 1372, 7 Mayıs 1921, s. 1.

Karagöz, Yunan askerleri ile alay edilen ve gelecek savaşın da İnönü Savaşları gibi Yunan Efzonuna ağır bir yumruk ineceğini söyleyen bir mizah tarzını benimserken, Papulas'ı da minderde alt üst eden Mustafa Kemal Paşa'dan Yunanlıları biraz daha kıvrandırmasını istemektedir. İkinci İnönü zaferi sonrasında Mustafa Kemal Paşa ise mizah dergilerinin vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Örneğin Yunan askerlerinin Mustafa Kemal Paşa'nın kalpağından dahi korktuğu karikatürler resmedilmiştir.

İnönü Savaşları sonrası Kütahya–Eskişehir Savaşları'na kadar olan kısımda dergilerde bol miktarda Millî Mücadele yanlısı karikatür ve şiirlerin yayımlandığı görülmüştür. Genel anlamda söz konusu verilerin içeriği ise Yunanlıların yalan haberleri, muhalif gazeteciler ve Türk ordusunun gücü ile Mustafa Kemal Paşa üzerine yazılıp çizilen karikatür ve şiirlerdi. Ayrıca Kral Konstantin'in cepheye gideceği haberlerinin yayımlanması ama cepheye bir türlü gitmemesi yine söz konusu iki gazetenin alay malzemeleri arasında yerini almıştı.

Görsel – 20

“Yaver: Efendim mahvolduk, Türk kıtaatı arkamızı çevirdi, süratle ilerliyor.

Kumandan: Öyle ise Tebliğ-i resmîyi yaz. Türk kuvvetlerine karşı bütün cephelerden taarruza geçtik.

Kıtaatımızın şecaati sayesinde gayemize muvaffak olduk. Esir-i ganâimin adedi tahminin fevkindedir.”

Kaynak: Gülleryüz. Numara: 1, 5 Mayıs 1921, s. 8.

Güleryüz' de yayımlanan karikatürde Yunanların artık işlerinin yakında biteceği, Kral Konstantin Çorbacı'nın başının belada olduğu ve komutan Populas'ın ve Kral Konstantin'in ülkelerine dönmeleri gerektiği üzerinde duruluyordu. Yunanistan'ın, Bulgar ve Arnavutlarla sorun yaşadığına dikkat çeken mizah dergileri, mali krizin de Yunanistan'ının kapısına dayandığını tasvir etmekteydi. Bu bağlamda Yunanistan'ın mali durumu başta olmak üzere iç gelişme ve çekişmelerini yakından takip eden mizah dergileri bu yönden de Yunan iç siyasetindeki gelişmeleri değerlendiren karikatürler yayımlamaktaydı.

Görsel – 21'de Atina'nın diplomatik münasebetlerde kıvrak hareketlere sahip olması nitelenerek Konstantin'in Efzon eteği giymiş bir "köçek" olarak gösterilmiş ve alaycı bir şekilde küçümsenmiştir. Mizahi olarak Yunanların ne kadar çabalarsa çabalasın, asla Türklerin pençesinden kurtulamayacakları ve bu köçeğin etrafında tasvir edilen figürler gibi yaranma çabalarının nafiye olduğu betimlenmiştir.

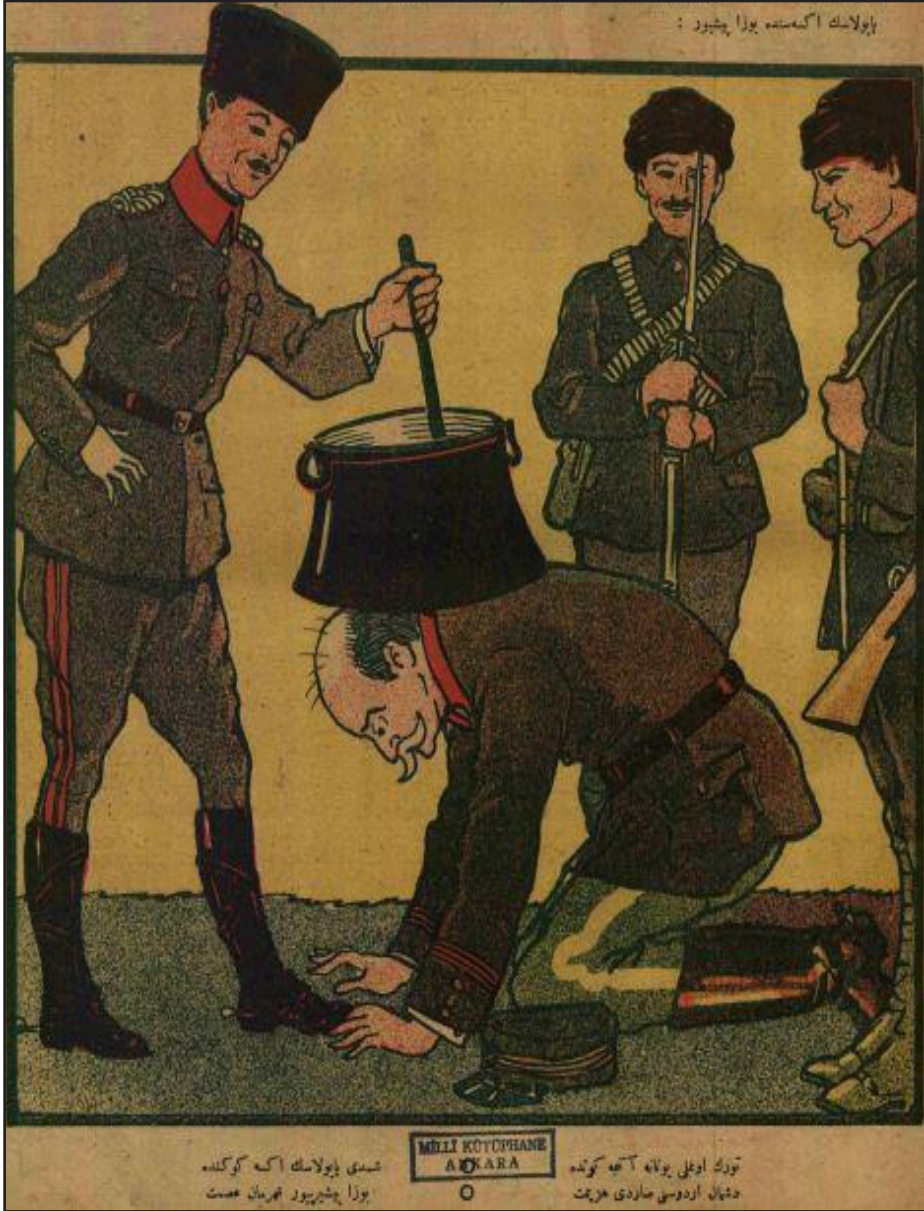

Görsel – 21

"Hacıvoad: Nafile Karagöz nafile, bu Atina köçeği iyi kıvramıyor!

Karagöz: Ee babam, adama her vakit hora teptirmezler, bazen de böyle zeybek havası, ardı sıra Arnavud rakstı, peşinden de Bulgar polkası oynatırlar."

Kaynak: Karagöz, Numara: 1373, 11 Mayıs 1921, s. 1.

Görsel –22

“Papulas’ın ensesinde boza pişiyor”

Türkoğlu Yunan’a atınca künde
Şimdi Papulas’ın ense kökünde
Düşman ordusunu sardı hezimet
Boza pişiriyor Kahraman İsmet.”

Kaynak: Güleriyüz, Numara: 2, 12 Mayıs 1921, s. 1.

Sakarya Muharebelerine hazırlık yapıldığı sırada *Karagöz*; “*Türk ordusunun kılıçları keskin olsun Allah yardımcıları olsun*”²⁴ şeklinde dua ederken, kazanılacak olan zaferden emin bir şekilde yayımlar yapan *Gülyüz* dergisi ise yukarıda görüldüğü üzere İsmet Paşa’yı yücelten karikatürler çizmekte ve İsmet Paşa’nın Yunan komutanı Populas’ın ensesinde boza pişirmektedir.

Bu sırada Türk basını Kral Konstantin’in cepheye gidememesi ve aylardır dedikodusu yapılan Yunan taarruzunun bir türlü başlayamaması ile ilgili de alaycı ifadeler kullanılmıştı.²⁵ Yunanlar, İngilizlere Anadolu’da bir zafer kazanacaklarına dair teminat vermişler ve şu ana kadar başarılı olamamışlardı. Ancak bir zafer kazanılmalı ve Yunanların güvenilir bir ulus olduğu gösterilmeliydi. Yunan hükümeti yeni taarruzun plânlarını yapmakla meşguldü ama mali durum ve asker sayısının yetersizliği bu durumda endişe yaratmaktaydı. Yunanistan dış borç arayışı içindeydi Yunanistan yeni bir saldırı ile Türkleri yenmeli ve onlara Sevri’i imzalamayı mecbur kılmalıydı. Aynı zamanda bunu kısıtlı bir bütçe ile gerçekleştirmeliydi. Ekonomik güçlükler ve savaş yorgunluğu Türk–Yunan çatışmasını doğrudan etkilemişti. Bu durumdan şiddetli bir şekilde etkilenen Yunan halkı ve askerleri bu güç durumdan kurtulmanın tek yolunun Venizelos Hükümeti döneminde sürgüne gönderilmiş olan İoannes Metaksas’ın ordunun başına getirilmesini tek çare olarak görmüştü. Metaksas’ın daha önce sürgüne gitmesi ve Venizelos ile ters düşmesinin sebebi Venizelos’un Anadolu topraklarında Megali İdea’yı gerçekleştirmek yani Büyük Yunanistan’ı kurmayı amaçlamasıydı. Metaksas bu fikri asla benimsememiştir. Hatta Anadolu topraklarının bu fikre alıştırmadan, yani Anadolu’ya yayılmadan önce düşünsel olarak zeminini hazırlamadan Anadolu’ya gelmenin istila ve işgal siyaseti olduğunu düşünmekte bunun da Türkleri daha çok ateşleyeceğini belirtmekteydi. Yunan Hükümeti’nin Anadolu Harekâtı olarak nitelendirdiği işgal süresince yaptığı katliamların Türk milleti tarafından istila olarak algılandığının açık olduğunu ve Yunanların bu tutumlarında ısrar ettikleri sürece de Anadolu’nun Yunanistan’a asla dâhil olamayacağını defalarca yinelemiştir. Metaksas’a hem Gunaris hem de hükümet yetkilileri tarafından ordunun komutasını alması için çok kez baskı yapılmış fakat Metaksas bir zafer kazanmanın imkânsız olduğunu belirterek bu teklifi defalarca reddetmiştir. Çünkü O’na göre gerçekleşmeyecek bir zafere inandırıp bunun sözünü vermek halkı aldatmaktır ve şerefli bir davranış değildir. Metaksas’ın zafere inanmamasının en büyük nedenlerinden biri de bu kadar az kuvvetlerle Ankara’ya yürüyüp bu bölgeyi ele geçirmek ve Türklere Sevri’i kabul ettirmek mümkün değildir. Diplomatik olarak dış politika değişmediği sürece Türkler boyun eğmeyecekti.²⁶ Metaksas’a göre Yunanlar sadece Mustafa Kemal Paşa ve hükümeti ile değil Türk milleti ile de uğraşmak zorundaydı.

24 Uzunpınar, *a.g.t.*, s.142.

25 Erdem, *a.g.e.*, ss. 363-368.

26 Erdem, *a.g.e.*, ss. 368-374.

Metaksas, “*Kâfi kuvvetlerimiz olup da bütün Anadolu’yu işgal etsek ne olacak? Türkler Sevr Antlaşması’nı imzalayınca kadar bütün memleketi işgale devam mı edeceğiz? Sevr’i imzalayacak Türkler bulunsa dahi veya Eskişehir’de bizim zaferlerimizden sonra Sevr’i bizzat Kemal imzalarsa dahi, imzadan sonra ne yapacağız? İzmir Bölgesi hariç, bütün Anadolu’yu boşaltacak mıyız? O zaman ne yapacağız? Askerimizi terhis edip, İzmir ve bölgesinde ancak takviye edilmiş yerel kuvvetler mi bırakacağız? Birkaç ay sonra ne olacak?*”²⁷ sözleriyle konuyu sorgulamaya devam etmiştir. Metaksas’a göre bir süre sonra, Yunan hatlarının dışındaki Türklerin isyan ettiklerine, kuvvet topladıklarına, savaş isteyen yeni liderler tarafından tahrik edildiklerine dair Atina’ya haberler gelmeye başlayacaktır. Çünkü Türkler, Yunanları Anadolu’dan uzaklaştırma isteğinden asla vazgeçmeyeceklerdir. “*Bu durumda yeni bir seferberlik mi ilan edilecektir?*” Metaksas’ın siyaseti, “*İstila edilmek istemeyen bir halkı, istila hedefi güden bir siyasettir. Kendi medeniyet ve nüfuzumuzun esaslı surette zemini hazırlanmadan güdülen bir istila siyasetidir.*”²⁸ Metaksas, Yunan Hükümetini ve ordusunu Anadolu Harekâtına karşı sorgulamaya davet ederek uyarıyordu. Ancak kendisini savaşın ortasında bulan Gunaris ve Populas yeni bir taarruz yapmakta kararlıydı. İzmir ve çevresinde ise Türklerin yok edilmesine yönelik katliamlar devam etmekteydi. Yunan komutanlara göre Türkler başka dilden anlamamaktaydılar. Bu görüşler çerçevesinde Kütahya – Eskişehir Savaşı hazırlıkları devam etmişti. Onlara göre İngiliz desteği kaybedilmemeli, Büyük Yunanistan kurulmalı ve rüyaları süsleyen Bizans canlanmalıydı. Nitekim Görsel – 23’de ifade edildiği gibi savaş hazırlıkları çerçevesinde Haziran ayında Kral Konstantin Anadolu cephesine topal eşekle yola çıkmış olarak tasvir edilmişti.

Kral Konstantin’in eşek ya da katırla anılması onu küçük düşürmesine yönelik çizimlerdir. Özellikle karikatürde eşeğe ters oturtulma eylemi ise Yunanistan’ın asla başarılı olamayacağını resmi gibidir ve Türkler kesin zafere inanmakta, Yunan’ın bu sefer de mağlup olacağına yönelik inancı resmedilmektedir. Ve beklenen Yunan taarruzu için ise “*Balık kavağa çıktığı zaman*”²⁹ ifadesi kullanılmaktadır.

Karikatür – 24’te zafer kutlaması yapan Yunan ordusu resmedilmektedir. Ancak detaya bakıldığında, Yunan Kralı’nın ardındaki tekme izleri ve eğlenceli yüzlerin bir kısmında beliren endişeli ifadeler, zaferin her an mağlubiyete dönüşeceğini göstermektedir. Savaşın propaganda cephesinde önemli işler yapan *Güleryüz*, bu sayısında düşmanın sevincinin geçici olduğunu vurgulamaya ve moralleri yüksek tutmaya çalışmaktadır.

Bununla birlikte 10 Temmuz 1337/1921 Pazar günü Yunanlar saldırıya geçmişlerdi. İnegöl ve Yenişehir’in aynı gün düşmüştü. Yunan tarihçiler 1921 yılının yaz aylarındaki Genel Taarruzu (Geniki Epithesis) iki evreden oluştuğunu söylemektedirler. Evrelerden birincisi “*Kütahya – Eskişehir Muharebeleri*”, ikincisi

27 Erdem, a.g.e., ss. 369-370.

28 Erdem, a.g.e., s. 370.

29 Uzunpınar, a.g.t., s. 153.

Görsel – 23

"Topal eşekle Konstantin cepheye gidiyor. Ala ala hey!!"

Kaynak: Güleryüz, Numara: 12, 21 Temmuz 1921, s. 1.

Görsel – 24

“Atina’da büyük bir gün seyyar tarih kitabı Konstantin- Benim zaferlerimi gazetelerde okuyamazsınız Onlar burada yazılıdır.”

Kaynak: Gülelyüz, 2 Haziran 1921, s. 1.

Görsel – 25

“Karagöz- Paşam bunlarla ne uğraşıyorsun, bir sinek kâğıdı koyalım, hepsinin hakkından gelsin!”

Kaynak: Karagöz, Numara: 1391, 13 Temmuz 1337/1921, s. 1.

ise "Sakarya Muharebeleri" dir.³⁰ Yunan ordusu Kütahya'da oldukça büyük bir cesaret ve enerji ile savaşmış ve hedeflerine yaklaştırmaya başlamıştı. Ama yine de Türk ordusu inancını kaybetmemiş ve Yunan'ın Türk topraklarından gönderileceğine inanmıştır. Çarpışmalardan üç gün sonra çıkan Karagöz'ün 1391 Numaralı sayısının kapak fotoğrafının da bu düşünceyle çizildiği görülmektedir.

Karikatür Mustafa Kemal Paşa Yunan askerlerini sinek gibi görmekte ve onları teker teker ezmektedir. Hatta Karagöz'e göre bu sinekleri kovalamak için uğraşmaya bile gerek yoktur. Bununla birlikte genel olarak çizimler Mustafa Kemal Paşa ağırlıklı olsa da İsmet Paşa'da da ayrı çizimlerde yerini almaktadır. Ancak savaşın şiddetle devam ettiği günlerde 15 Temmuz 1337/1921 Cuma günü Türklerin gece saldırılarından sonra gün çetin çarpışmalarla başlamış, Türkler araziye adım adım savunarak geri çekilmişlerdi. Birçok ölü ve yaralının olduğu çarpışmalarda bölgeler kimi zaman Yunan ordusunun kimi zaman Türk ordusunun eline geçmiştir.

Zeki Sarıhan ise Türk ordusunun geri çekilişini şöyle açıklamaktadır: "18 Temmuz Pazartesi Yunan uçakları Çukurlar ve Alanyunt istasyonlarından sonra bugün de Eskişehir istasyonunu bombaladılar... Türk ordusu düzensiz bir biçimde geri çekiliyor... Fırlarlar arttı... Mustafa Kemal, Karacahisar'da İsmet Paşa ile görüşüyor... Savaş kaybedildiğine göre, ordunun Sakarya doğusuna çekilmesi, bunun halkta yaratacağı moral bozukluğunun göğüslenmesi kararlaştırıldı... Orduya çekilme emri verildi... Yunanlılar ayrıca Trabzon'u bombaladılar... 19 Temmuz 1921 Salı günü Eskişehir düştü!... Türk ordusunda durum giderek kötüleşti... Batı Cephesi birlikleri, sabah erkenden 30.000 nüfuslu ve önemli bir ulaşım kavşağı olan Eskişehir'i boşaltmaya başladı... Saat 17'de boşalma tamamlandı... Çekilme düzensiz oldu ve birliklerde moral çöküntüsüne yol açtı... Erkenden ileri harekâta geçen Yunan birlikleri, Eskişehir'i ve Seyitgazi'yi işgal etti... 23 Temmuz 1921 Cumartesi günü Türk ordusunun çekilme yürüyüşü devam ediyor... Türk kuvvetlerinde panik ve yer yer düzensiz çekilme görülüyor... Orduya savunmaya hazır olması emri verildi... Cephe karargâhı Sarıköy'den Polatlı'ya çekildi..."³¹

Tüm bu moral bozucu hadiselerin gerçekleşmesi orduda tempo düşüklüğüne neden olsa da basın orduyu övücü yazı ve karikatürlerine devam ederek orduyu motive etmeye çalışmaktadır. Aynı günlerde Meclis'teki muhalif gruplar ise zafer kazanmanın mümkün olmadığını ve Anadolu'nun felaketli sona doğru yaklaştığını ve bunun faturasının Mustafa Kemal Paşa'dan başkasına kesilemeyeceğini düşünüyordu. Ancak Sakarya nehrinin doğusuna geçen Türk ordusu tekrar toparlanmaya ve Yunan tarafından gelecek olan saldırıya hazırlanmaktaydı.

5 Ağustos 1921'de ise Başkomutanlık Kanunu çıkarılmış ve Mustafa Kemal Paşa 3 ay süre ile orduların başına geçerek meclis yetkilerini de hızlı

30 Erdem, a.g.e, s. 386.

31 Sarıhan, a.g.e., ss. 612-621.

Görsel – 26

"Zavallı Yunan askeri Ankara'nın balını kaşık kaşık yemeyi düşünürken...
Suratının ortasında Mustafa Kemal'in çizmesini hissetti."

Kaynak: *Güleriüz*, Numara: 17, 25 Ağustos 1921, s. 4.

karar alabilmek adına karar vermiştir. Bunu takip eden günlerde Tekâlif—i Millîye Emirleri Meclis'te kabul edilmiş ordunun ihtiyacı olan malzemeler karşılanmıştı. 7—8 Ağustos 1921 tarihinde yayınlanan Tekâlif—i Millîye Emirleri milletten nohut, pirinç, arpa istiyor hatta her evden birer çift çorap bile talep ediyordu. İşte dünyanın en zengin ordusu ile dünyanın en fakir ordusu karşı karşıya geliyordu ve Türk ordusunun bir çift çoraba dahi ihtiyacı vardı. Dergiler de yapılan hazırlıkların farkında idi. Tekâlif—i Millîye ile halktan toplanan yardımlara ve Yunan ordusunun hem asker sayısı olarak hem de teçhizat olarak bizden üstün olmasına vurgu yapan bir şiirin son kısmı şöyledir: "Çoksa bugün senin topun tüfeğin, Anadolu'nun ovaları çok engin, Bir kere sonuna bak bu cengin, Süngüleri çeker hemen yürürüz, Bu davanın hesabını görürüz."³²

Takvimler 23 Ağustos 1921 gününü gösterdiğinde Yunan ordusu genel bir saldırıya geçmişti. 22 gün 22 gece sürecek olan Türk İstiklâl Savaşı'nın dönüm noktası Sakarya Meydan Muharebesi'nde Yunan ordusu karşısında sadece Türk ordusunu değil, varını ve yoğunu ortaya koyan Türk milleti topyekûn olarak kendisini savaş halinde bulmuştur. Yunan ordusu ise haklı ve inançlı direniş karşısında sadece 22 gün dayanabilmiş sonunda direnişle eritilmiş ve tüketilmiş hatta tamamen çökertilerek Sakarya'nın batısına doğru çekilmeye başlamıştır.³³ Savaşın ilk günlerinde yayımlanan *Güleriüz*'de yayımlanan 26 numaralı karikatür Yunan'ın Ankara'ya giremeyeceğinin ve Mustafa Kemal'in Yunan ordusunu tekme atarak kovacağı inancının tam olduğunu göstermekteydi.

32 *Karagöz*, Numara: 1401, 20 Ağustos 1921, s. 1.

33 *Uzunpınar, a.g.t.*, s.172.

Görsel –27

“-Vre arkadaş sana tüfek verdim, top verdim, asker verdim, sonra kasdim, firar ettim,beni daha ne için kovalamak istersin?

-İmanunu geberttiğümün domuz oğlu domuzu, hele bah bir de lafidir utanma diduhleri sende yoh mi be!”

Kaynak: Güler yüz, Numara: 18, 1 Eylül 1337 / 1921, s. 8.

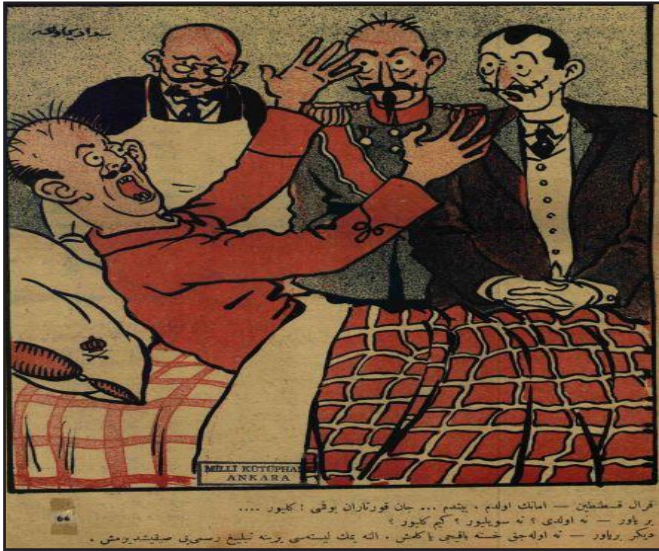

Görsel – 28

Karagöz: "Size Sakarya sakar geldi. Çok çabalamayın yakarım ha!"

Kaynak: Karagöz, Numara: 1404, 31 Ağustos 1337 / 1921, s. 1.

Görsel – 29

"Kral Konstantin- Amanın öldüm bittim cankurtaran yok mu? Geliyor. Bir yâver- Ne oldu? Ne söylüyor?
Kim geliyor?

Diğer bir yâver- Ne olacak hasta bakıcı yanılmış eline yemek listesi yerine tebliğ-i resmîyi sıkıştırmış."

Kaynak: Güler yüz, Numara: 18, 1 Eylül 1921, s. 1.

Anadolu'yu işgale gelen Yunan kuvvetleri Sakarya Meydan Muharebesi'nde Türk ordusu karşısında yenilmiş ve dağılarak kaçmaktaydı. Gülleryüzde yayımlanan Görsel – 27' de bozguna vurgu yaparak Yunan askerinin kaçarken uğradığı felakete dikkat çekmekte ve bu Anadolu topraklarının artık onlara dar geleceğine işaret etmekteydi. Savaş sonunda Sakarya nehrinin batısına doğru geri çekilen Yunan ordusu *Karagöz* dergisinde de nehri geçerken aşağıdaki gibi tasvir edilmiş ve “çok çabalamayın yine yanarsınız” şeklinde alaycı bir üslup ile Yunan geri çekilişi tasvir edilmiştir.

22 Ağustos'ta başlayan Sakarya Muharebelerinin Türk ordusu tarafından kazanılmasıyla birlikte artık Gâzi Mustafa Kemal Paşa'nın ve Türk ordusunun zaferinin yakın olduğu anlaşılmıştı. *Gülleryüz* dergisi 29 numaralı görselde Kral Konstantin'i hasta yatağında çizerek, Yunan ordusunun düştüğü acziyeti tasvir etmişti. Konstantin “*Cankurtaran yok mu?*” şeklindeki ifade ile büyük güçleri, özellikle de en büyük destekçisi olan İngiltere'nin yardımını talep etmekteydi. Ancak Yunan ordusu ara sıra Türklere ait önemli bölgeleri ele geçirseler de ikmal ve destek bakımından büyük zorluklar yaşamış, Türk ordusunun kararlı ve inançlı mücadelesi karşısında tutunamamış; aldığı ağır mağlubiyetler karşısında ilk zamanlarındaki gibi heyecan ve morallerini giderek kaybetmişlerdi.

Görsel – 30

“Papulas- Anne, ... anneciğim, sandala binemem ben, korkarım.

Konstantin- Sus maskara, karada korkarsın, denizde korkarsın, hele eve gidelim, sana bir ders vereceğim de gör.

Karagöz- Aman kokona, istersen paşama bırak da biraz askerlik öğrensın!”

Kaynak: *Karagöz*, Numara: 1410, 21 Eylül 1921, s. 1.

Karagöz dergisi Görsel –30’da kadın kıyafeti ile resmedilen Kral Konstantin yine küçümsenmiştir. Bindiği gemi Büyük Yunanistan ideali “Megali Ellas” olarak tasvir edilmekte yani Büyük Yunanistan hayali isimli bir gemiye binip memleketine geri döneceği anlatılmaktaydı. Papulas’ın “*orkuyorum binemem*” şeklindeki ifadesi Büyük Yunanistan hayalini gerçekleştirilmeden dönmesiyle yakından ilintilidir. Şüphesiz böylesi bir geri dönüş Yunan halkını maceraya sürükleyenlere verilecek büyük bir tepkiyi ifade ediyordu. Nitekim mizah penceresinden bakıldığında savaşmayı bilmeyen Papulas’ın askeri ve siyasi önderliği Mustafa Kemal Paşa’dan öğrenmesi gerektiğinin altı çizilmektedir. Bu çizimde ifade edilen geri çekilmenin aslında 24 Eylül 1337/1921 tarihinde Kral Konstantin’in Atina’ya geri dönmek üzere Bursa’dan İzmir’e hareket etmesi ile kısmen gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

Benzer şekilde Yunan geri çekilişi *Karagöz* dergisinin 1410 numaralı sayısında da açıkça ortaya konulmuştu. Görsel –31’de de görüldüğü üzere Kral Konstantin, Populas’ın ittiği eşeğin üzerinde “*Mudanya’dan Atina’ya*” isimli bir gemi ile Yunan birliklerinin geri dönüşü konu edilmiştir.

Görsel –31

Karagöz: “Haydi bakalım çorbacı, gelirken biletini gidip gelme al dediğime fena mı etmişim.

Fakat dikkat et biletinin vakti geçiyor. Bu postayı da kaçırırsan karışmam enselenirsin”

Kaynak: *Karagöz*, Numara: 1412, 28 Eylül 1921, s. 4.

Görsel – 32

“Konstantin- Anadolu’da beni hacamat ettiler ki hiç kaşintım kalmadı doktor, kan aldirmek iyi geldi!
Doktor- Papulas generaliniz ne âlemde Haşmetmeab!
Konstantin- O henüz tedavide. Mustafa Kemal Paşa zannederim ondan daha çok kan alacak!

Kaynak: Karagöz, Numara: 1415, 8 Ekim1337/1921, s. 4.

Karagöz’deki Görsel -32’de Atina’ya dönen Konstantin Anadolu’da bıraktığı komutanı Papulas’ın hala Anadolu topraklarında tedavi olduğu ve Mustafa Kemal Paşa’nın onun daha çok kanını alacağını söylemektedir. Ayrıca Türk ordusunun artık taarruza geçtiğini ve Yunan ordusu barış istemezse çok fazla kan döküleceğini göstermektedir. Bunun yanı sıra Yunan ordusunun Türk ordusu karşısındaki mağlubiyeti, dergilerde kendini hissettirirken Yunan kralı Konstantin’in içler acısı durumu ve içinden çıkılmaz haldeki zor durumu gözden kaçırmıştır.

Görsel – 33

"Konstantin- Nafile Gunarisim nafile, anlaşıldı ki O'nu nişanlısından ayıramayacağız. Bari sahibine bırak da gel şu düşen tacımı başıma koy."

Kaynak: Karagöz, Numara: 1428, 23 Kasım 1921, s. 1.

Yukarıda yine *Karagöz*'de görsel – 33'de mizah penceresinden verilen olay örgüsünde Venizelos'tan sonra başbakan olan Gunaris'e seslenen Kral Konstantin, İzmir'in ana vatandan koparılamayacak bir yer olduğunu ve bu başarısızlık ile yakında tacını kaybedeceği mesajını vermektedir. Ayrıca burada tasviri yapılan karikatürde, "İzmir" yazılı olan genç kız elindeki nişan yüzüğünü karşısındaki komutana takmaktadır. O komutan kuşkusuz ki vatani kurtaracak olan Gâzi Mustafa Kemal Paşa'dır. Vatanın selameti ve işgal altındaki yerlerin esaretten kurtarılarak yeniden hür kimliğine kavuşturulması genç bir kız şeklinde tasvir edilmiş ve Anadolu'nun kurtarıcısını beklediği betimlenmiştir.

Nitekim *Karagöz* dergisi Görsel – 34'te Mustafa Kemal Paşa'nın esaret zincirinden kurtarılan kızı Adana'nın kurtuluşunu ile simgelerken, aynı sütunda zincire vurulmuş diğer kızlardan birisinin güzel İzmir'i diğerinin de Trakya topraklarının bir an evvel bağımsızlığına kavuşacağı güne işaret etmekteydi.

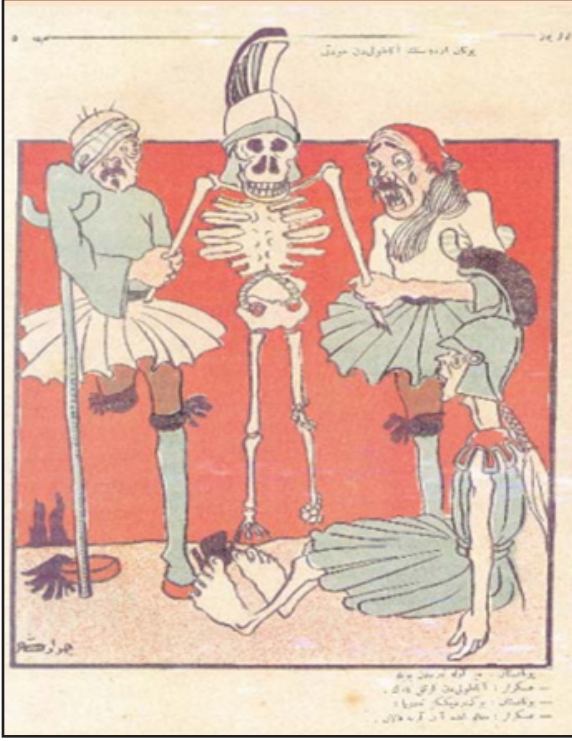
Görsel – 34

“Karagöz- Var ol paşam, kurtardığın şu kız için sana ne kadar teşekkür etsem azdır, fakat ötekileri de mahzun bırakmazsın ya!”

Kaynak: *Karagöz*, Numara: 1432, 7 Aralık 1921, s. 1.

Sakarya Muharebelerinde alınan başarı ve Yunan geri çekilişi sonrasında Türk mizahı artık işgalcilerin Anadolu’dan tamamen sökülüp atılacağı son bir savaşın olduğunu görmektedir. Hâlbuki Sakarya Muharebeleri ile Büyük Taarruz arasında herhangi bir hareket olmamıştı. Ancak çatışmanın her iki tarafı da ordularını toplamaya ve güç kazanmaya başlamıştı. Türk ordusu artık askerlerine taarruz eğitimi verirken Tekâlif—i Millîye emirlerinin tamamlanmasını beklemiştir. Kesin olan şey ise Türklerin “Megali İdea” fikrini çökertmesidir.

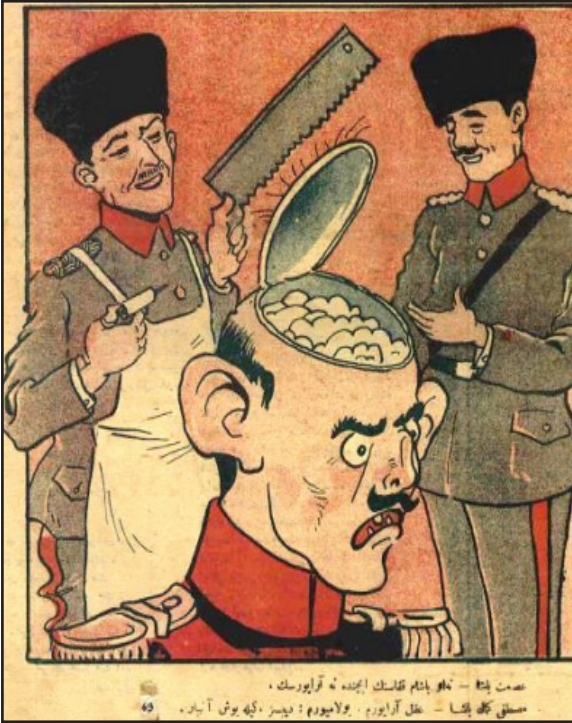

Görsel –35

*Yunan Ordusunun Anadolu'dan Avdeti
"Yunanistan- Hayrola nereden böyle
Askerler- Anadolu'dan arttk geldik
Yunanistan- Bu getirdiğiniz nedir?
Askerler- Megalo İdea'dan arda kalan"*

**Kaynak: Güleryüz, Numara: 34,
22 Aralık 1921, s. 5.**

Görsel –36

*"İsmet Paşa- Ne o paşam kafasının
içinde ne arıyorsun.
Mustafa Kemal Paşa- Akıl arıyorum,
bulamıyorum dipsiz kile
boş anbar."*

**Kaynak: Güleryüz, Numara: 19,
8 Eylül 1921, s. 1.**

*Gülyüz'*deki Görsel –35'deki karikatürde yerde bitik rengi solmuş bir şekilde oturan kişi Yunanistan'dır. Askerler incelendiğinde ise hırpalanmış, bir bacağı kaybetmiş ve sadece kemikleri kalan büyük fikirlerinin kalıntılarını alıp geri gelmişlerdir. *Gülyüz'*ün bir başka sayısında yer alan karikatüre göre ise Kral'ın Anadolu'ya gelmesi de Sakarya'da Türk ordusuna saldırması da akılsızlıktır. Karikatür 36'da görüldüğü üzere Kral Konstantin'in kafasının içinde akıl arayan Mustafa Kemal Paşa bir miktar pamuk bulur çünkü akıl yerine kafasında pamuk taşımaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın yanında İsmet Paşa'nın çiziliyor olması da dikkat çekicidir. Zira savaşta Başkomutan olarak bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın en büyük yardımcısı Batı Cephesi komutanlığı yapmış ve iki kez zafer kazanmış İsmet Paşa'dır.

Görsel –37'de Yunanlar için artık sonun geldiği, Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Türk ordusunun Yunanları Anadolu'dan eninde sonunda göndereceği tasvir edilmektedir. 1921 yılından itibaren Yunanların başarısızlıklarının yanı sıra İngilizlerin etkisinin yavaş yavaş kırılmaya ve Anadolu'nun güçlenmeye başladığı düşünüldüğünde bu durumda İngiliz baskısı bunaltıcı hale gelmişti. Bu baskının yanında Yunanistan'ın düştüğü ekonomik bunalımın yanı sıra Megali İdea'nın iflası ve bu sorunların birleşerek Yunanistan'ı baskılaması da *Gülyüz* dergisinin 15 Haziran 1922 tarihli sayısına konu olmuştur. Nitekim Görsel –38'de de görüldüğü üzere Yunanistan'ın yaşamış olduğu buhranlı günler ve Yunan hükümetinin son vaziyeti alaycı bir şekilde tasvir edilmiş ve Yunan iç siyasetindeki çalkantılara dikkat çekilmiştir.

Görsel –37

**Kâfidir yorgunluk aldınız, gezdiniz,
eğlendiniz, keyfinize baktınız.
Şimdi kumandanı dinleyiniz:
-İstikâmet Atına!... İleri! Marş! Marş!**

Yunan Ordusunun Anadolu'dan avdeti:

*Yunanistan: Hayrola nereden böyle?
Askerler: Anadolu'dan artık geldik.
Yunanistan: Bu getirdiğiniz nedir ya?
Askerler: Megalo İdea'dan arta kalan.*

Kaynak: *Gülyüz,*

30 Mart 1338, s. 4.

Görsel – 38

Kazık: Yunanistan

Sağ Köpek: İflas

Sol Köpek: İsyan

Atina hükümetinin

son vaziyetinin resmidir.

Kaynak: Güler yüz,

15 Haziran 1338/1922, s. 1.

3. 1922 Yılı'nın Başlangıcından Mudanya Ateşkes Antlaşması Sonrasına Kadar Yaşanan Gelişmelerin Dergilere Yansımaları

Sakarya Meydan Muharebesi'nin ardından konumunu güçlendiren Büyük Millet Meclisi (BMM) kazandığı zaferler sayesinde diplomatik alanda önemli kazanımlar elde etmeyi hedeflemiş ve başarmıştır. Askeri alanda alınan başarıların ardından Ankara artık hem ülke içi siyasette hem de uluslararası siyasette daha güçlü hale gelmiştir. Fransızlar ile yapılan Ankara Antlaşması ve Anadolu'da alınan başarılar inatla tanımak istemeyen İngilizlerin bile inadını kırmıştır. Bu durum, Yunan Hükümeti yetkilileri tarafından kendi felaketlerinin başlangıcı olarak görülmüş ve İtilaf Devletlerinin kendilerini artık yalnız bıraktıkları izlenimi uyanmaya başlamıştır. Nitekim Sakarya Meydan Muharebelerinden sonra barış görüşmeleri için aylarca yurt dışında kalan Gunaris ve Baltacis'in temaslarını dergiler boşuna bir arayış olarak görmektedir. Çünkü İtilaf devletleri artık aralarında bir bir çözüyor ve kazanılan zaferler tek çare olarak Anadolu'dan sulh istemenin yolunu açıyordu.³⁴ Görsel – 39'da İtilaf Devletlerinin destek arayışının sona ermesiyle birlikte Yunan Hükümeti'nin düştüğü duruma dikkat çekilirken, Anadolu'daki sulh ortamının ancak ve ancak Mustafa Kemal Paşa'nın onayı ve Millî Mücadele'nin başarısının kabullenilmesiyle mümkün olabileceği ifade edilmiştir.

34 Alptekin Müderrisoğlu, *Sakarya*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2018, s. 863.

Görsel – 39

Gunaris: Efendimize maruzatım var!

Mösyö Lloyd George (Corc): Doğrudan doğruya Ankara'ya müracaat ediniz işiniz olsun bitsin!

Kaynak: Karagöz, Numara: 1420, 26 Teşrinievvel 1337.

Müttefiklerin, savaşın Türkler lehine gidişine aldırmadan, Sevr taslağı üzerinde yeni bir çözüm arayışına girişmesi karşısında; barış konusunda artık inisiyatifin Ankara'ya ve Mustafa Kemal Paşa'ya geçtiğine değinen Karagöz, Mustafa Kemal Paşa'yı bir ocağın üstünde üzerinde "Misak-ı Millî" yazan bir kazan çorbanın başında resmetmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın kazanın çevresinde, ellerinde kaselerle gelmiş bulunan müttefik temsilcilerine servis yaparken resmedilmesi Misak-ı Millî konusunda taviz verilmeyeceğini vurgulamaktaydı.

Görsel – 40

*Mustafa Kemal Paşa: Sevr tasını dolduramam mösyöler, getiriniz kaselerinizi ayrı ayrı koyayım.
Mösyö Briand: Lezzeti fena değil Mösyö Lloyd George. Sizde bir kere tadına baksanız!*

Kaynak: Karagöz, 19 Kasım 1921.

İtilaf Devletleri arasındaki görüş ayrılıklarına değinen mizah dergileri, Millî Mücadele hareketinin Misak-ı Millîye olan yaklaşımından asla taviz vermeyeceğini ifade ediyordu. Nitekim Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde gerçekleşen Millî Mücadele sadece İtilaf devletlerini değil, kazanılan zaferler neticesinde Yunanistan'ın da aklını da karıştırmaktaydı. *Güleryüz'*de aşağıda yer alan karikatürde Mustafa Kemal Paşa'yı bir halaskâr ve Anadolu güneşi olarak görmüş ve bu güneşin Yunanları terlettiğini ifade etmiştir.

Görsel -41

Anadolu'nun Güneşi Parlادıkça Yunan Erkân-ı Harbiye'sinde Bir Münakaşa:

"- Ne tuhaf şey! Bu güneş mütemediyen beynimizin üzerinde. Galiba bu topraklar geceyi görmüyor."

Kaynak: Güleriyüz, Numara: 58, 8 Haziran 1922, s. 5.

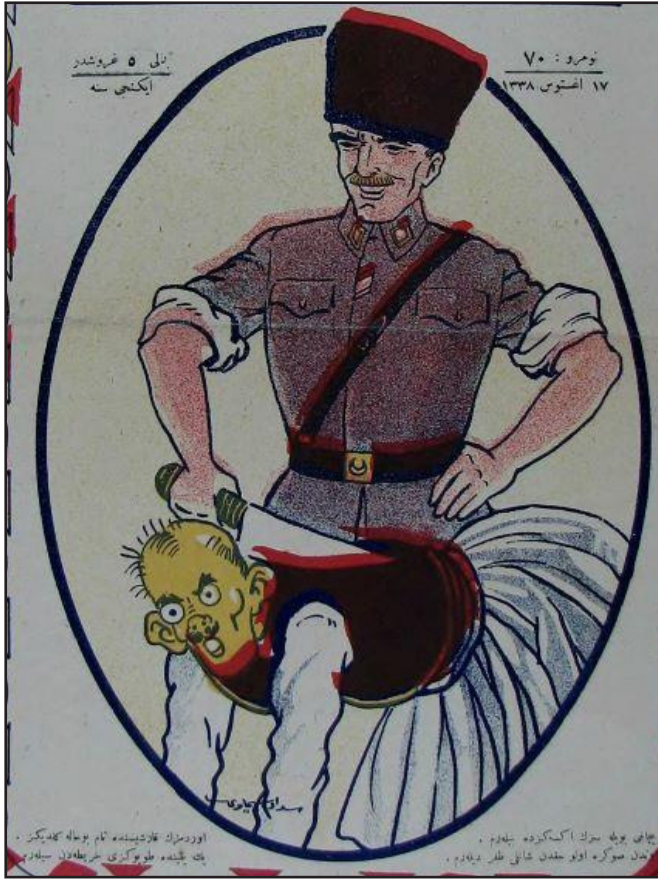
Görsel -42

"Yunan'ın zaferi. Usturanın dili üstünde. ('Zafer' yazan döviz bir güvercinin ağzına tutturulmuştur)

Papulas- İşte zafer gözümün önünde... Fakat şu yokuşdan kayub onu yakalamak lazım."

Kaynak: Güleriyüz, 9 Şubat 1338, s. 8.

Güleryüz'e göre, Görsel –42'de Yunan Ordusu Başkumandanı Papulas, üstünde zafer yazılı bir zarfı tutan barış güvercinine ulaşmak istemektedir ancak bu yolda başına gelecek felaketlerin farkında değildir. Güvercin uçup gidecek, Papulas ise sonunun geldiğiyle kalacaktır. Böylece güvercinine yani barışa ulaşabilmek için yolunun çok zor ve kendisi için tehlikeli olduğu vurgulanmaktaydı. Burada usturanın kullanılmasıyla Yunan harekâtının başarısız olduğu ortaya konulmuş ve bu yöndeki Yunan emelleri basitçe yerilmiştir. Nitekim tarihsel olarak bakıldığında 1922 yılı Yunanistan'ın işgal ordusunda dağılmanın yaşandığı bir yıldır. Yunanistan'daki iç çalkantılar ordu komuta zincirinde ciddi yıpranmalara sebep olmuş, ordu düzeni bozulmuş ve ayrılmıştır.

Görsel –43

"Bıçağımı böyle sizin ensenizde bilerim.
Ondan sonra ulu haktan şanlı zafer dilerim.
Ordumuzun karşısında tam bu hale geldiniz.
Pek yakında topunuzu haritadan silerim."

Kaynak: *Güleryüz*, Numara: 70, 17 Ağustos 1922, s. 1.

Görsel – 44

*Şanlı bir sulhe kavuşunca Anadolu'yu
tekrar böyle görmek de nasib
olacak mı dersiniz?*

Kaynak: *Aydede,*

7 Eylül 1338/1922, s. 2.

30 Ağustos 1922 tarihinde yapılan Büyük Taarruzun ayak seslerinin geldiği günlerde *Güleryüz*'de daha 17 Ağustos'ta, kollarını sıvayarak elindeki bıçağı Kral Konstantin'in boynuna dayamış olan Mustafa Kemal Paşa'nın tasvirinin çizilmesi, taarruz hareketlerinin son süratle devam ettiği ve sonuç olarak da Yunan askerlerinin kirli çizmelerinin Anadolu topraklarından temizleneceği anlatılmıştır. Nihayetinde bu kararlı mücadele neticesinde Türk ordusu taarruza hazır hale gelmiştir. 26 Ağustos 1922 sabahı saat 05.30'da topçu atışıyla beklenen Büyük Taarruz başlamış oldu. Yunanların tahkim ettikleri mevziilerin tek tek ele geçirilmesi sonucunda Türk birlikleri önce 27 Ağustos'ta Afyon'a girmişlerdi. 30 Ağustos 1922 günü ise Dumlupınar'da yapılan Başkomutanlık Savaşı ile Yunan ordusu tamamen dağılmış ve bozguna uğrayan Yunan ordusunun toplanmasına fırsat verilmeden düşman Anadolu'da Akdeniz'in soğuk sularına doğru takip edilmiştir. 1 Eylül'de Uşak, 2 Eylül'de Eskişehir, 4 Eylül'de Denizli, 5 Eylül'de Alaşehir, Nazilli, 7 Eylül'de Aydın, 8 Eylül'de Manisa alınmış ve 9 Eylül 1922 sabahı ise Türk ordusu nihayet İzmir'e girmiştir. Türk ordusu 3 yıl 3 ay 24 gün sonra acılar içinde kıvranan nazlı sevgilisi İzmir'i bağımsızlığına kavuşmuştur.³⁵

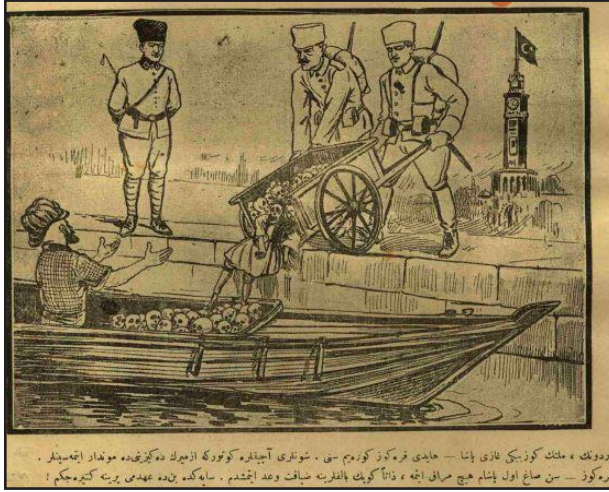
35 Kemal Arı, *Üçüncü Kılıç İzmir'in Kurtuluşu ve Yüzbaşı Şerafettin*, 3. Baskı, Zeus Kitabevi, İzmir, 2009, s. 217.

Görsel – 45

Sevgili İzmir'imizin şanlı orduya teşekkürü.

Kaynak: Güleeryüz, 14 Eylül, 1338/1922, s. 1.

İzmir'in düşman çizmelerinden temizlenmesinin ardından Karagöz mizah dergisinde, İzmir Saat Kulesi'nin önünde Mustafa Kemal Paşa ile Karagöz arasında geçen diyalog Yunanların Türk askerinden kaçarken denize döküldüğünü anlatmaktadır.

Görsel – 46

Ordunun, Milletin Gözbebeği Gazi Paşa: Haydi Karagöz görevim seni, Şunları açıklara götür ki İzmir'in denizini de mundar etmesinler!

Karagöz: Sen sağol Paşam. Hiç merak etme, zaten köpek balıklarına ziyafet vaat etmiştim. Sayend eben ahdimi yerine getireceğim."

Kaynak: Karagöz, Numara: 1512, 13 Eylül 1922, s. 1.

Karikatür –46’da arka planda İzmir’in simgesi olan Konak meydanındaki saat kulesini görmekteyiz ve kulenin üstünde Türk bayrağı asılı vaziyettedir. Bu sefer Mustafa Kemal ile İzmir’e gitmiş olan Karagöz Efzon askerlerinin kemiklerini denize dökmek için Türk askerine yardım etmektedir. Karagöz’e göre on beş günde yüz bin efsun ekin gibi biçilmiş, leşlerin üzerinden rüzgâr gibi geçilmiştir. Kurtarılan İzmir ile Bursa’da tatlı şerbet içilerek on beş günde Anadolu’nun her yeri temizlenmiş ve koca Yunan bir deri bir kemik kalmıştır. Bununla birlikte Yunanistan’ın izleri İzmir ve Batı Anadolu’dan söküp atılsa da Doğu Trakya topraklarını henüz terk etmemiştir. Bunu tasvir eden *Karagöz* ise aşağıdaki anlamlı karikatürü çizmiştir.

Görsel –47

“Karagöz- Ulan Aftos, ayağını çabuk çek, bunu da ötekine benzetirim ha!”

Kaynak: *Karagöz*, Numara: 1519, 7 Ekim 1922, s. 1.

Çizimdeki Efzon askeri bugün Yunanistan olarak bildiğimiz Mora Yarımadası toprakları üzerinde oturmaktadır. Efzon askerinin Ege Denizi ve İzmir’e bakan kısmı kesilmiştir ki bu Yunan’ın Batı Anadolu’dan sökülüp atıldığını işaret ederken kesilmek üzere olan diğer ayağının bulunduğu kısım ise Doğu Trakya topraklarıdır. Karagöz Efzon askerini elindeki testere ile tehdit ederken verilmek istenen mesaj ise eğer tamamen gitmezlerse daha çok can ve kan kaybedecek olmalarıdır.

Görsel –48

*“Mart içeri pire dışarı
Kavuşduğu günden beri İzmir’e Türk askeri
Gün görmeyen ufuklarda artık güneş doğuyor.
Dağılıyor sayesinde kalbimizin kederi
Kahramanlar Yunanlı’yı Trakya’dan koguyor!”*

Kaynak: *Güleriyüz,*
19 Teşrinievvel 1338, s. 1.

Karağöz mizah dergisinin penceresinden bakıldığında, Yunanların küçümsediği Mustafa Kemal Paşa’nın kalpağı hatta adı bile Yunan askerlerini korkutmakta ve kaçırmaktadır. Bu coşkulu haberlere ve karikatürlere 5 Mayıs 1921’de yayın hayatına *Güleriyüz* dergisi ile giren Sedat Simavi de katılır ve çıkardığı ilk sayısının kapağında tam boy renkli bir Mustafa Kemal Paşa karikatürü yayımlar.³⁶ Renkli ve tam boy kapak karikatürü ile şimdiye kadar çizilmiş en iyi Mustafa Kemal Paşa tasviri ile yayına başlayan *Güleriyüz* zaten ilk sayıdan tarafını belli etmiştir. Çıkışından itibaren de Millî Mücadele’nin en keskin cephesinden birini oluşturur.

Türk birlikleri İzmir’in alınışından sonra Doğu Trakya topraklarına da bir an evvel kavuşma düşüncesin yürüyüşlerine devam etmişler ve Çanakkale’ye kadar yürümüşlerdi. İngiltere ve Türk ordusu karşı karşıya gelmiş ancak Fransız Yüksek Komiseri Pelle ile Ankara Antlaşması’nın görüşmelerini yaptığımız Franklin Builleon, İzmir’e gelerek Mustafa Kemal Paşa ile görüştüler. Rusya ise İngilizlere verdiği bir notada tekrar edebilecek bir savaşın Avrupa’yı zor duruma sokacağını, daha ciddi sarsıntıların yaşanabileceğini bildirmişti. İngiliz Hükümeti yetkilisi Lloyd George köşeye sıkışmıştı. Anadolu toprakları üzerinde yalnız kalmıştı ve mecburi olarak ateşkes masasına oturmak zorunda kaldı.³⁷

³⁶ Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü III. Cilt Kurtuluş Savaşı Dönemi (1918-1923)*, Adam Yay., İstanbul, 1991, s. 161.; Bkz.: *Güleriyüz*, No: 1, 5 Mayıs 1921, s. 1.

³⁷ Uzunpınar, a.g.t., s. 293.

3 Ekim 1922 tarihinde Mudanya'da başlayan ateşkes görüşmelerinde Türk ordusunun savaştığı Yunan temsilcisi yerine Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri bulunmaktaydı. Bu devletler şüphesiz savaşın kazanan tarafmış gibi davranarak Sevr taslağını tekrar gündeme getirmeyi istemekteydiler. Ancak Türk tarafından görüşmelere katılan ve kararlı bir subay olan İsmet Paşa, 3 yıl süren ve şanlı zaferlere tanıklık eden bu toprakların paylaşılmasına yönelik Sevr'i değil, yeni bir barış antlaşmasını istemekteydi. 1922 Ağustos'u ile birlikte kesinleşen ve Millî Mücadele zaferinin getirmiş olduğu başarıyla birlikte artık savaş dönemi kapanmış ve diplomatik münasebetler başlamıştı. Diplomatik gelişmelerin en önemlisi elbette 11 Ekim 1922 tarihinde imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması'ydı. Antlaşma, 10 yıldır (1912–1922) aralıksız süren savaş dönemini sona erdirmiş ve barışa hasret kalan Türk milleti için adeta yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır.

Görsel – 49

“Ey sulh kızı sulh kızı, Delikanlı kahraman,
Yanakları kırmızı, Bakışları pek yaman,
Nişanlıya kavuştu, Yavukluya kavuştu
Göklerimin yıldızı! Düşmanlara el aman!”

Kaynak: Karagöz, Numara: 1521, 14 Ekim 1922, s. 1.

Karağöz mizah dergisi ise bu diplomatik zirveyi yakından takip etmiş; Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın sevinci ve coşkusunu sürmanşet yaparak okuyucusuna sunmuştur. Dergi, görüşmelere temsilci olarak giden İsmet Paşa'nın hem askeri zaferleri hem de siyasi arenada elde ettiği başarılarından övgüyle bahsederken, haksız yere işgal edilen toprakların ve üç sene boyunca zulüm gören Müslümanların ahının yerde kalmadığını da belirtmekteydi. 49 numaralı görselde sulh kızı olarak adlandırılan genç kızın başında "hilâl" şeklinde bir başlık bulunmakta ve başlığın üzerinde "Sulh" yazısı net bir şekilde okunmaktadır. Sulh kızı, Mustafa Kemal Paşa'nın başına barışın simgesi olan zeytin dalını takmaktayken, Kral Konstantin de ters biçimde bir eşek üzerine oturtulmuş geri gidiyor ve tacını da kaybetmiş görünüyordu. Daha önce de eşek veya katır üzerinde tasvir edilen Konstantin'in tekrar bu yolla küçük düşürüldüğünü görmekteyiz.

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması için verilen Türk İstiklâl Savaşı'nı farklı veçheleriyle anlayabilmek için savaşın diğer tarafı olan ülkede aynı dönemde neler yaşandığını bilmek önemlidir. Bu bağlamda mütareke dönemi içerisinde Anadolu'daki Türk – Yunan çatışmasının savaş, diplomasi ve siyaset boyutu, Yunanistan'da yaşanan siyasi ve ekonomik krizler, Sevr Antlaşması ve Londra Konferansı'nın düzenlenmesi gibi konular dönemin mizahi dergilerinde işlenmekte ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında atmosferi anlamak için geniş bir perspektif sunmaktadır. Ayrıca tarih yazımında Venizelos'un iktidarının bitmesinden sonra kurulan yeni hükümetin Yunan ordusundaki etkili subayların yerlerini değiştirdiği ve bu durumun ordunun savaşma gücünü azalttığı iddia edilmektedir. Ancak mizah penceresinden sunulan örnekler sayesinde Yunan ordusunun Anadolu'ya düzenlediği harekâtın tarihsel arka plânı Anadolu merkezli bir çözümleme sınırlılığından kurtulmaktadır.

İnceleme döneminin olağanüstü şartları içinde, gerek Türk İstiklâl Savaşı yanlısı olsun gerekse karşıtı olsun mizah dergileri, Türk – Yunan ilişkileri çerçevesinde savaş, strateji, diplomasi ve siyasi yönleri, her iki ulusun kimi zaman sözlerle ifadesi zor olan acılarını, sevinçlerini ve yaşamışlıklarını yaratıcı çizgilerle, okuyucuyu gülümsetmekten geri kalmayarak ortaya koymuştur. Bu çalışma kapsamında ise mizah penceresinden Türk – Yunan çatışması ve her iki toplumun bu mücadelede oynadıkları role dikkat çekilmiştir. Çalışmaya konu olan 1919 – 1922 döneminde mizah dergilerinde en ağırlıklı işlenen konulardan birisi Türk – Yunan çatışması ve bunun savaş, diplomasi ve siyaset boyutu olmuştur. Yunanistan'ın Anadolu'yu ilhak etmesini ifade eden Megali İdea da mizah dergilerinde genişçe yer bulmuştur. Mizah sütunlarında Megali İdea'nın ancak bir serap olduğu, Gâzi Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Yunan ordusunun Megali İdea'ya veda edişi ve yine Yunan askerlerinin Atina'ya biçare halde dönüşleri Megali İdea'dan arta kalan iskeletin somut bir tarifi olarak sunulmuştur.

Güleryüz, Karagöz, Diken ve Aydede gibi mizah dergileri, Türk – Yunan ilişkilerinde öncü olarak gösterilebilecek girişimlerde bulunmuş ve dünya kamuoyuna Anadolu'daki gelişmeleri karikatürize ederek sunmuştur. Ayrıca Türk – Yunan çatışmasını savaş, diplomasi ve siyaset boyutlarıyla ele alan ve Millî Mücadele'yi doğrudan ilgilendiren dış politikadaki aktüel gelişmeler karikatürlerle işleyerek okuyucuya aktarmıştır. Son olarak inceleme döneminde mizah dergileri en zor koşullar altında dahi Türk ordusuna olan inanç ve güvenlerini hiç kaybetmemiş, Türk – Yunan çatışmasının yaşandığı güç durumlar karşısında coşkulu ve esprili tutumlarını muhafaza ederek Türk ordusuna dirençleri kırılmadan ve bıkmadan moral vermeyi başardığı için çok önemli bir görevi yerine getirmiştir.

KAYNAKÇA

I. Süreli Yayınlar

Aydede

Âyine

Diken

Güleryüz

Karagöz

II. Kitaplar

AKŞİN, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, 17. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2013.

ARI, Kemal, *Üçüncü Kılıç İzmir'in Kurtuluşu ve Yüzbaşı Şerafettin*, 3. Baskı, Zeus Kitabevi, İzmir, 2009.

ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, 14.Baskı, Timaş Yay., 2014.

ÇELEBİ, Mevlüt, *Heyet-i Nasihâ-Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri*, Akademik Kitapevi, İzmir,1992.

ÇEVİKER, Turgut, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü III. Cilt Kurtuluş Savaşı Dönemi (1918-1923)*, Adam Yay., İstanbul, 1991.

ERDEM, Nilüfer, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı (1919-1923)*, 3. Baskı, Derlem Yay., İstanbul, 2017.

MORALI, Nail *Mütareke'de İzmir Önceleri ve Sonraları*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., (Yay. Haz.: Erkan Serçe), İzmir, 2002.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, *Sakarya*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2018.

SMITH, Michael Llwellyn, *Anadolu Üzerindeki Göz*, (Çev. Halim İnal), Hürriyet Yay., İstanbul, 1978.

SOYSAL, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, Cilt: I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2000.

III. Makaleler

ÇAKMAK, Fevzi, "Aydede ve Karagöz Mizah Dergilerinde Türk Kurtuluş Savaşı", *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Millî Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu, 02-04 Ekim 2012/ Uşak Cilt:2*, (Yay. Haz. Arzu Güvenç- Murat Saygın), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2014.

UZUNPINAR, Yağmur Raşan, "Millî Mücadelenin Mizah Cepheleri", *Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Bursa, 2020.

Extended Abstract

In historical studies, humorous magazines have an important place in terms of looking at the subject from a different perspective, examining that field and at least examining the way the public views the subjects at that time. There is no need to even mention the expressive power of humorous magazines and cartoons in revealing the way of expression of a subject. In this context, humor and caricature reveal what cannot be said under extraordinary conditions, by blending the shocking events and processes in the lives of societies with laughter and thinking. Caricatures, which reveal the intellectual accumulation, diplomatic relations, politics and extraordinary developments of different periods as well as being thought – provoking and entertaining, can be considered as extremely important historical research materials in terms of giving the general atmosphere of the period to the individual and society, apart from the official documents of the period in which the events took place.

The way to the establishment of the Republic of Turkey was perhaps opened with the defeat of the Ottoman Empire in the First World War and the Armistice of Mudros signed on 30 October 1918. After this treaty, many regions of the country were occupied; The Ottoman government was helpless against this occupation. The resistance movement, which started with Mustafa Kemal Pasha's landing in Samsun on May 19, 1919, gradually grew and after a very difficult period of three years, the National Struggle was successful and the occupations were ended. One of the most important stages of this process is the Turkish – Greek conflict. With the occupation of Izmir on May 15, 1919, when the conflict began, while the Turkish nation was trying to endure the difficulties as a whole, perhaps "morale" and "confidence" were the most needed things. In the Western Anatolian Region, where the heaviest impact of the Greek occupation was felt, the humorous press was one of the main elements that boosted the morale of the people and the army and instilled confidence in them at the height of despair. Especially humor magazines fulfilled a very important function in terms of keeping the morale of the people high. As a matter of fact, during the three – year period from the very next day of the invasion to the final victory, humor magazines tirelessly supported the National Struggle with their articles and cartoons. Even under the most intense, oppressive and harshest conditions of the occupation, they never stopped supporting the National

Struggle movement and giving morale to the people. Being able to deal with a funny job such as caricature, especially under very difficult conditions, was a very important document in terms of reflecting the psychology of the large masses of the people at that time and revealing the different dimensions of the Turkish–Greek conflict.

Pro-National Struggle press under very difficult conditions. It is admirable courage to broadcast and fearlessly support this operation. It is an example. In the days when not a single positive news appeared even in the foreign press, the Allied Newspapers, press and broadcast media about the war waged by the Turkish army at the front against the states. It has undertaken. Divided into different views abroad, just as at home. Showing all the negative news of the foreign press and the Turkish nation as a murderer. The National War, which was won despite the efforts of the Greeks, was not only defeated but also it also helps to take down the news of the massacre and the rhetoric of banditry. It has been. Journalists from among the public were able to access archive documents of state officials. For giving all the details that he cannot reflect clearly on the pages of newspapers and magazines. In terms of evaluating the struggle that took place most closely and with all its nakedness. It is unique resources.

This study, which examines the Turkish-Greek conflict between 1919–1922 in the triangle of war, diplomacy and politics; It aims to visually demonstrate how the Turkish War of Independence was supported through cartoons in humor magazines. In this context, magazines such as *Güleryüz*, *Karagöz*, *Diken*, *Ayine* and *Aydede*, the leading humor magazines of the period, were scanned and cartoons dealing with the Turkish–Greek conflict as a subject were determined. In this context, the study examined how the war, diplomacy and politics dimension of the Turkish–Greek conflict is reflected to the public through cartoons and humorous characters through the publications of the humor magazines *Karagöz*, *Güleryüz*, *Diken* and *Ayine*, which support the Turkish War of Independence, and the publications of the *Ay Dede* humor magazine, which is against them. It has been emphasized how the process is followed at each stage of the process.

In the study, mostly humor magazines *Güleryüz*, *Karagöz*, *Diken* and *Âyin* were used; *Ay Dede*, who started broadcasting at the beginning of 1922, has been tried to be used in the integrity of the subject when necessary. In the period of 1919–1922, which is the subject of the study, one of the most heavily covered topics in humor magazines was the Turkish–Greek conflict and its war, diplomacy and political dimensions. *Megali Idea*, which expresses the annexation of Anatolia by Greece, also found wide coverage in humor magazines. In the humor columns, especially *Megali Idea* is only a mirage, the Greek army's farewell to *Megali Idea* by the order of Gazi Mustafa Kemal Pasha, and the desperate return of Greek soldiers to Athens are presented as a concrete description of the skeleton left over from *Megali Idea*.

Geliş Tarihi : 04.08.2022
Kabul Tarihi: 02.09.2022

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal Of Modern Turkish History Studies
XXII/Özel Sayı (2022), ss. 221-236.

Araştırma Makalesi / Research Article

YENİ ONBİNLER VE ANAKRONİK BİR SEFERİN AYAK İZLERİ*

Engin BERBER**

Öz

MÖ 401 yılında Atina ve Sparta'dan gelen paralı askerler de dahil olmak üzere Keyhüsrev komutasındaki kozmopolit bir ordu. Sardis'ten ayrılarak Anadolu'yu geçerek Mezopotamya'nın güneyindeki Kunaksa'ya indi. Kardeşi Pers Kralı Artaxerxes'in ordusuyla savaşan Keyhüsrev burada hayatını kaybetse de ordusu bir zafer kazanmıştı. Artaxerxes Yunan komutanları pusuya düşürüp öldürdükten sonra Atinalı Xenophon ve dört arkadaşı, Karadeniz kıyılarını takip ederek önce kuzeydoğuya, sonra Truva'ya kadar on binden fazla olan Yunan paralı askerlerine rehberlik etti. Xenophon, tehlike ve zorluklarla dolu bu uzun seferi Anabasis (Yükseliş) adlı kitabında anlatıyor.

Bu olaydan 2320 yıl sonra, 1919 baharında, on binlerce kişinin torunları ya da on binlerce yeni Yunan Albay Dimitri Ambelas'ın sözleriyle bu kez Selanik'ten ayrıldı. Yaklaşık üç buçuk yıl sonra 15 Mayıs sabahı İzmir'e inerek başlattıkları Anadolu seferi, tıpkı dedelerinininki gibiydi. On binlerce insanın ve milyonlarca insanın ölümünün tarif edilemez acı ve ıstıraplar yaşamasına neden olan bu zamana Yunanistan'daki Küçük Asya Felaketi denir. Bu makalede Yunanlıların bölgeye neden ve nasıl geldikleri, ne yaptıkları ve nasıl örgütlendikleri, evlerine nasıl döndükleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Yunanistan, Milli Mücadele.

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.

There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Bu makale, yazarın NTV Tarih'te yayımlanmış bir makalesinin (Sayı 4, Mayıs 2019), küçük bir eklemeye yeniden yayımlanmış halidir.

*** Prof. Dr., Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, (engin.berber@ege.edu.tr), (Orcid: 0000-0002-4635-7836).

NEW TENS OF THOUSANDS AND THE FOOTPRINTS OF AN ANACHRONISTIC EXPEDITION

Abstract

A cosmopolitan army under the command of Keyhusrev, including mercenaries from Athens and Sparta, BC. He departed from Sardis in 401 and crossed Anatolia and landed in Kunaksa in the south of Mesopotamia. Although Keyhusrev, who was fighting with the army of his brother, Persian King Artaxerxes, lost his life here, his army had won a victory. After Artaxerxes ambushed and killed the Greek commanders, Xenophon of Athens and his four friends guided the Greek mercenaries, numbering more than ten thousand, first to the northeast and then to Troy, following the Black Sea coast. Xenophon describes this long expedition full of danger and hardship in his book *Anabasis* (Ascension).

2320 years after this event, in the spring of 1919, the grandchildren of tens of thousands, or in the words of Greek Colonel Dimitri Ambelas, new tens of thousands, this time departed from Thessaloniki. The Anatolian expedition they started by landing in İzmir on the morning of May 15th, after about three and a half years, was only like their grandfather's. It didn't end happily. This time, which caused the death of tens of thousands of people and millions of people to experience indescribable pain and suffering, is called the Asia Minor Disaster in Greece. In this article, it will be examined why and how the Greeks came to the region, what they did and how they were organized, as well as how they returned to their homes.

Keywords: *Smyrna, Greek, Turk National Struggle.*

Giriş

Atina ve Sparta'dan paralı askerlerin de içinde bulunduğu Keyhusrev komutasındaki kozmopolit bir ordu, İ.Ö. 401 yılında Sardis'ten hareket etmiş, Anadolu'yu geçerek Mezopotamya'nın günündeki Kunaksa'ya inmişti. Burada, kardeşi Pers Kralı Artakserkses'in ordusuyla savaşa tutuşan Keyhusrev yaşamını yitirmişse de, ordusu bir zafer kazanmıştı. Artakserkses'in Yunanlı komutanları tuzağa düşürüp öldürmesi üzerine, Atinalı Ksenofon ve dört arkadaşı, sayısı on binden fazla olan Yunan paralı askerlerine rehberlik ederek onları önce kuzeydoğuya götürmüş, ardından Karadeniz kıyılarını takiben Truva'ya getirmişti. Ksenofon tehlike ve bin bir güçlkle dolu bu uzun seferi, *Anabasis* (Çıkma) isimli kitabında anlatır¹.

Bu olaydan 2320 yıl sonra, 1919 baharında onbinlerin torunları ya da Yunan Albay Dimitri Ambelas'ın deyişiyle *yeni onbinler*, bu kez Selanik'ten hareket etmiş, 15 Mayıs sabahı İzmir'e çıkarak başlattıkları Anadolu seferi,

1 Xenophon; *Anabasis*, Harvard University Press, 1998; Ksenophon, *Anabasis*, 'Onbinlerin Dönüsü', Çeviren: Tanju Gökçöl, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1974.

yaklaşık üç buçuk yıl sonra ancak dedelerinin ki gibi mutlu bitmemişti. On binlerce insanın ölümüne, milyonlarcasının tarifsiz acı ve sıkıntılar yaşamasına neden olan bu sefer, Yunanistan’da *Küçük Asya Felaketi* olarak isimlendirilmektedir. İçinde bulunduğumuz 2009 yılı Yunanlılar için, yeni onbinlerin ilk ve en önemli hedefi İzmir’in (Türklerden) kurtarılmasının; Türkler içinse, (Yunanlılarca) işgal edilmesinin 90. yıl dönümüne tesadüf etmekte olup, Ege’nin iki yakasında çeşitli etkinliklerin yapılacağı açıktır. Birazdan okuyacaklarınızın temel kaynağı, “Sancılı Yıllar 1918-1922; Mütareke ve Yunan İşgali Yıllarında İzmir Sancağı” başlıklı kitabımız olup² yeni on binlerin bu son seferi hakkında, Türkiye yakasındaki bilgiyi zenginleştirmeyi amaçlamaktadır.

A. Neden Geldiler?

Bu sorunun yanıtı, genellikle sanıldığı gibi Yunan milliyetçiliği, başka bir deyişle *Megali İdea* öğretisi değildir. Esasen ikisi Yunanistan, biri Yunanistan’ın Birinci Dünya Savaşı’nda müttefiki olan İngiltere, Fransa ve A.B.D.’den kaynaklanan, üç sebep üzerinde durmak gerekir.

Egemen Sınıfların Horoz Dövüşü

Egemen sınıflar arasında ve ülkeyi hem düşünsel anlamda, hem de idari olarak ikiye bölecek olan amansız mücadele, Yunanistan’dan kaynaklanan sebeplerin ilkidir. Bavyera ve Danimarka’dan ithal kralların başında olduğu ve on yıllardır iktidara demir atmış aristokratik oligarşi, 1910 Ağustosunda yapılan seçimlerde iktidarını, Venizelos’un temsilciliğini yaptığı burjuvaziye kaptırmıştı. 1915 Şubatında Kral Konstantin, hükümeti kurma görevini Gunaris’e vererek iktidarı aristokrasiye iade etmişse de, 12 Haziran’da yapılan seçimlerde rakiplerini silip süpüren Venizelos yeniden başbakan, burjuvazi de iktidar olmuştu. Ancak Konstantin, ikinci hükümetini kurduktan sadece kırk beş gün sonra, Venizelos’tan başbakanlığı bırakmasını isteyerek, iktidarı bir kez daha aristokrasiye vermişti. Son iki seçimi kaybeden ancak iktidarı kaybetmeyen aristokrasinin, kral eliyle gerçekleştirdiği bu ikinci hükümet darbesi üzerine Venizelos Selanik’e gitmiş, Yunanistan’ın kuzeyi ve adalara egemen olacak geçici, ama Zaimis’in başında olduğu Atina’daki hükümete paralel yeni bir hükümet kurmuştu. Yunanlıların *Ulusal Bölünmüşlük* (Ethnikos Dihasmos) dediği bu süreç, İngiltere ve Fransa’nın desteğini alan Venizelos’un, dolayısıyla Yunan burjuvazisinin bir kez daha iktidara gelmesi (Venizelos hükümeti kurduktan bir gün sonra, 28 Haziran 1917’de Almanya ve müttefiklerine savaş ilan etmişti) ve Konstantin’in Yunanistan’ı terk etmesiyle tamamlanacaktı.

2 Engin Berber, Sancılı Yıllar 1918-1922; Mütareke ve Yunan İşgali Yıllarında İzmir Sancağı, Ankara, Ayraç Yayınları, 1997.

Hangi Megali İdea?

Yunancada “*Büyük Fikir*” demek olan bu kavramı, Başbakan Kolettis ilk kez, 14 Ocak 1844’te yaptığı bir meclis konuşmasında telaffuz etmişti. Adriyatik Denizi-İran ekseninde, Yunan soyundan herkesi başkenti İstanbul olacak bir devletin sınırları içinde buluşturmayı hedefleyen bu öğretiyeye, Bavyera kökenli iktidar can vermiştir. Amaç, topraksızlıktan ötürü sefalet içinde yaşayan Yunan köylüsünün, iflas halindeki hükümeti devirmesini önlemektir. Yunan köylüsü ve emekçisinin enerjisini, dış politikaya aktaran Megali İdea, Yunanistan’da ezilen sınıfları hak ve iktidar mücadelesi yapmaktan alkoyduğu için, egemen sınıfların iktidarını pekiştiren bir araçtı. Birinci Dünya Savaşı bittiğinde Megali İdea, Yunan halkını çevresinde topladığı tek öğreti olmaktan çıkmış olup, tüm Yunanlılar için aynı anlamı taşımıyordu. Eski diplomat ve politika yazarlığı yapan İ. Dragumis’e göre Yunanlılık için tehlike, Venizelos’un işaret ettiği Slavlar ve Türklerden değil, Batı uygarlığından geliyordu. Bu nedenle, Türklerle savaşmak yerine Batı’ya karşı ittifak yapılmalıydı. Nasıl olsa meziyetli Yunan uygarlığı, Türkleri ve Yunanlıların birlikte yaşadığı diğer ulusları kendi içinde eritecekti. Venizelos’un savaşçı ve yayılmacı Megali İdea’sı, Batı uygarlığının Yunanlılığı yok etmek için aşladığı bir öğretiydi. Anadolu seferine karşı çıkan Dragumis, 13 Ağustos 1920 günü Venizelist militanlarca vurularak öldürülecekti. Gerçekte Yunan ekonomisinin durumu, hangi sınıf iktidarda olursa olsun Yunanistan’a, Venizelos’un savunduğu Megali İdea dışında bir tercih yapma şansı vermiyordu.

2. Sıfırı Tüketmiş Bir Devletin İmparatorluk Düşü

Boğazına kadar borçlandırılarak kurulan Yunanistan, 1893 yılında iflas ettiğini açıklayınca, alacaklı devletlerin temsilcileri Atina’da toplanmış ve *Uluslararası Ekonomik Denetim Kurumu*’nu oluşturmuşlardı. Böylece, Akdeniz’in diğer geleneksel ekonomileri: Portekiz, Mısır, Tunus ve Osmanlı Devleti’ne yapıldığı gibi, Yunanistan’a da ekonomik pranga vurulmuş oluyordu. Tuz, alkol, sigara kâğıdı ve petrolü tekeline alan; tütün vergisi ile liman gelirlerini toplayan bu kurum eliyle Avrupa sermayesi, Yunan sermayesinin sanayiye yatırılmasını engellemekte ve Yunan bankalarına ortak olmak suretiyle ülkenin ekonomik yaşamını denetlemekteydi. Balkanlar ve Yakın Doğu’da yükselen milliyetçilik ve ulusal ekonomi inşasına yönelik uygulamalarının bir sonucu olarak, aynı yıllarda Yunan diasporası da Yunanistan’a sermaye ihracına başlamıştı. Sanayiden çok devlete borç verme, demiryolu inşası ve kapitalist dünya pazarının istemleri doğrultusunda tefecilikte kullanılan bu sermaye, sahiplerinin servetlerini katlarken Yunan ekonomisinin çevreci karakterini ve Avrupa sermayesine bağımlılığını bilemişti. Kendi ülkesinin iç pazarını ortak kullanma ve küçük veya zayıf olan komşu ülkelerin pazarlarında işbirliği yapma, Yunan burjuvazisinden çok büyük ortağı, yani Avrupa sermayesini karlı kılıyordu. *Eleftheros Tipos* gazetesinin (Atina), 1919 yılı başında yazdıkları, Yunanistan’ın çaresizliğini ve iktidarın seçeneksizliğini göstermektedir: “*Savaşın sırtımıza yüklediği ağır yükten sonra, sınırlarımız tüm Yunan halkını... tek bir Yunanistan içinde toplayacak bir şekilde genişletilmezse ekonomik bakımdan yaşamaya devam edemeyiz*”. Tercüme etmek gerekirse Yunan burjuvazisi, Yunanistan’ın ancak, kalabalık soydaş nüfusuyla

birlikte tarım, ticaret ve madenler bakımından zengin Anadolu'nun batısı ve (Doğu) Trakya'yı almak suretiyle Avrupa sermayesinden ekonomik, dolayısıyla siyasi bağımsızlığını kazanabileceği düşüncesindeydi. Küçük Yunanistan, ulus devletler çağında, Venizelos'un "... dört denizle yıkanan ve kendi penceresinden Karadeniz'i seyreden" diye tanımladığı, büyük bir imparatorluk olmak istiyordu.

3. İhtirası Gücünden Büyük Bir Akdenizli: İtalya

İtalya, İtilaf Devletleri'nden biriydi ve 1917 tarihli bir gizli anlaşma ile müttefikleri kendisine, İzmir ve çevresini de içine alan bir pay vaat etmişlerdi. Söz konusu anlaşmayı sonradan, Rusya'nın onayı ile yürürlüğe gireceğine ilişkin hükmü gerçekleşmediği için tanımayan müttefikler, İtalyan fırsatçılığının sebebiyet vereceği olası kayıplardan endişe ediyorlardı. İngiltere ve Fransa, İtalya'nın son beş-altı yıl içinde Akdeniz'de tuttuğu, kıyı ve köprübaşlarından (Trablusgarp ve Oniki Ada) çok rahatsızdı. *Açık Kapı* (Open Door) politikasının bir gereği olarak, dünyanın her yanında ticaret yapmak isteyen A.B.D. ise, İzmir ve çevresinde edineceği yeni üslerle İtalyan Donanması'nın, Akdeniz'deki Amerikan ticaretini engelleyebileceği ve Çanakkale Boğazı'nı kapayabileceğini düşünüyordu. Akdeniz'in ikinci büyük gücü olan İtalya'ya söz dinletebilmek kolay değilken Yunanistan, birçok bakımdan İngiltere ve Fransa'nın tercih edebileceği bir ülkeydi. Henüz terhis etmediği ordusu, Akdeniz ve Karadeniz'deki müttefik çıkarlarını koruyabilirdi. Ekonomisini denetlediği ve burjuva sınıfı kendi desteğiyle iktidarını koruyabilen bu küçük ülkenin, bağımsız politikalar izleyemeyeceği açıktı. Müttefikler, 6 Mayıs 1919'da Yunanistan'a, Anadolu seferi için vize verirken bunları düşünmüşlerdi.

B. Nasıl Geldiler?

Birinci Dünya Savaşı'nın galibi büyük devletler, 1919 ve 1920 yılında, Avrupa'nın çeşitli kentlerinde topladıkları konferanslarda, savaş değirmenine su taşıyan bir dizi karar almışlardır. Bolşeviklerin 1918 Sonbaharında varlığı ve içeriğini açıkladığı paylaşım anlaşmalarıyla sorsa da, mağlup devletlerin ümitle yaşatmaya çalıştığı (adil) barış çiçeğini öldüren bu kararlar, uluslararası sermayenin çıkarlarına hizmet ediyordu. 18 Ocak 1919'dan beri toplantı halinde olan Paris Barış Konferansı'nın, İtalya'nın hazır bulunmadığı 6 Mayıs günü oturumunda alınmış, yeni onbinlerin İzmir'e gönderilmesine ilişkin kararını da bu bağlamda değerlendirmek gerekir. (Mondros) mütareke mukavelesinin: "*Müttefikler emniyetlerini tehdit edecek durum olduğunda, herhangi bir noktayı işgal hakkına sahip olacaklardır*" diyen yedinci maddesine dayandırılan (!) bu haksız ve hukuk dışı karar, arkasında yüz binlerce ölü ve yaralı; aç ve açıkta milyonlarca göçmen; zarar-zıyan ve etkileri günümüzde bile hissedilen derin acılar bırakan bölgesel bir savaşa neden olmuştu.

Venizelos İzmir'in işgali görevinin, Yunanistan'ın en seçkin birliği olan Birinci Piyade Tümeni'ne verilmesini istemişti. Albay Nikolaos Zafirios'un komutasında üç piyade alayıyla iki topçu taburundan oluşan bu tümen 12 Mayıs'ta, Eleftheron Limanı'nda (Selanik yakınlarında) demirlemiş nakliye gemilerine binmişti. Aynı limanda, İngiliz Kaptan Gover Granvil'in komuta ettiği üç İngiliz ve dört Yunan torpidosundan oluşan bir filotilla da bulunuyordu. Bu filotillaya nakliye gemilerini İtalyan Donanması ve olası tehditlerden koruma görevi verilmişti.

13 Mayıs sabahı limandan ayrılan gemiler, İzmir'deki İngiliz Amirali Calthorpe'dan aldığı emir gereği, 14 Mayıs öğle üzeri, Midilli Adası'nın Yera Körfezi'ne demirledi. Leon Torpidosu'na binen tümen kurmay heyeti, akşama doğru İzmir'e geldi. Averoff ve Iron Duke Zırhlısı'nda yapılan görüşmelerde çıkarmanın ayrıntıları belirlendi. Plan şöyleydi: Olası bir Türk direnişini kırmak için İzmir kuşatılacak, 1/38 Evzon Alayı güneybatıdan Karantina-Kadifekale çizgisini; Beşinci Alay kuzeybatıdan Punta (Alsancak)-Kadifekale çizgisini tutarken, Dördüncü Alay Türklerin oturduğu mahalleleri denetim altına alacaktı.

Padişah ve hükümetten oluşan merkezi iktidar odağı ile bu odağın İzmir'deki mülki ve askeri uzantısı olan vilayet ve 17. Kolordu'nun başında bulunanların, kayda değer bir tepki göstermediği çıkarma işlemi, 15 Mayıs 1919 sabahı başlamış, Yerli Rumların sevinç gösterileri eşliğinde Birinci Piyade Tümeni, Punta İskelesi'ndeki Avcılar Kulübü önüne inmişti. Beraberinde Rumlar olduğu halde, saat 11.00 sularında vilayet konağı önüne gelen Evzon Alayı'nın öncü birliği, kim ya da kimler tarafından sıkıldığı halen tartışma konusu olan kurşunların hedefi oldu. Anlaşılan o ki, sayıca Rumlardan çok olduğunu göstermek için geceyi Maşatlık'ta bir arada geçiren Türklere bazıları, yeni onbinleri taşıyan gemilerin gün ışıırken körfeze girdiğini görünce, ev veya işleri yerine, vilayet konağı önüne giderek elleri tetikte beklemeye başlamıştı.

Türklüğün onurunu kurtaran bu altın kurşunların neden olduğu kısa süreli bir paniğin ardından yeni onbinler ve Rumlar, kolordu binası (Sarıkişla), vilayet konağıyla Kemeraltı Caddesi'nin girişi ve civarındaki kahve ve otellere, bir saat boyunca kurşun yağdırmışlardı. Zafirios, Venizelos'a gönderdiği 25 Mayıs tarihli bir raporda, 15 Mayıs kurbanlarını şöyle tasnif etmiştir: *Yunanlılar* asker 2 ölü, 9 yaralı; sivil 9 ölü, 34 yaralı; *Türkler* asker 5 ölü, 8 subay, 8 er ve 41 sivil yaralı ve *değişik milliyetlerden* 47 ölü; *Toplam* 163 kişi. Fransız Başbakanı Clemenceau'ya gönderdiği bir mektupta Venizelos, toplam sayıyı değiştirmekten Yunan kayıplarını şişirmiştir: 63 ölü 100 yaralı vardı. Bunlardan 62'si *Yunanlı*, 78'i *Türk*, 1'i *Musevi*, 22'si ise *diğer milliyetlerdendi*. Bu rakamların gerçeği yansıtmadığı, Paris Barış Konferansı'nın 15 Mayıs olaylarını araştırması için kurduğu komisyonun raporundan anlaşılmaktadır: *"İzmir'in işgali sırasında ölen ve yaralananların sayısı kesin olarak bilinmemektedir. Tahminen Yunanlılardan 2 er ölü, 6 yaralı; Türklere ise, 300 veya 400 ölü ve yaralıdır"*. Türk belgelerine

göre, “İşgalin ilk 48 saati içinde İzmir ve banliyölerinde (Urla Yarımadası ve köyleri dahil) öldürülen Türklerin sayısı 2000’in çok üzerinde” idi. İşgali izleyen bir Yunanlı gazeteci: Mihailidis, sadece 15 Mayıs günü, 4000 Türkün (sivil ve asker) tutuklandığını yazmıştı.

C. Nasıl Örgütlendiler?

Yunan makamlarının Anadolu’da ne yaptığını, nasıl örgütlendiklerini bilmeden kavramak mümkün değildir.

1. Sivil Yönetim:

(İzmir) Yunan Yüksek Komiserliği/Komiseri (YYK)

Yunanistan Hükümeti, Mondros Mütarekesi’nden sonra İstanbul ve İzmir’e, bu kentlerde yaşayan Türkler dahil tüm halkları kazanmaları görevi ve *yüksek komiser* sıfatıyla memurlar göndermişti. 21 Mayıs’ta İzmir’e gelen yeni Yunan Yüksek Komiseri Aristidis Stergiadis’e verilen görev ise; 1914 İlkbaharı’nda Doğu Ege Adaları’na sevk edilmiş Osmanlı Rumlarını evlerine yerleştirmek için gerekenleri yapması ve barış anlaşmasıyla Osmanlı’dan devralınacak arazide kurulacak Yunan yönetiminin zeminini hazırlamasıydı. Atina Hükümeti’nin Anadolu’daki uzantısı olan (İzmir) YYK’ne, yeni onbinlerin işgali altındaki arazinin 17.452 km²sinin Yunanistan’a bırakıldığı Sevr Antlaşması’ndan kısa bir süre sonra, 23 Eylül 1920’de yürürlüğe girecek 2493 numaralı bir yasayla *İzmir Yunan İdaresi* (İYİ) ismi verilecekti. Aynı yasa gereğince, Anadolu’daki tüm idari ve askeri birimlerin bağlandığı İYİ, 1922 yazında şu daire ve bölümlerden oluşuyordu:

Sayı	Merkez Teşkilatı	Sayı	Taşra Teşkilatı (Yunanlıların “İdare Altındaki Bölge” dediği, Sevr’in Yunanistan’a bıraktığı arazi içinde)
1	Genel Sekreterlik	1	Manisa Valiliği
2	Adliye Müdürlüğü	2-15	Siyasi Temsilcilikler: Ödemiş, Tire, Bayındır, Nif, Çeşme, Karaburun, Seferihisar, Urla, Eski Foça, Menemen, Kasaba, Akhisar, Bergama ve Ayvalık’ta (Bunların başındaki <i>siyasal temsilciler</i> , Sevr Antlaşması’ndan sonra <i>kaymakam</i> unvanı kullanmışlardır).
3	İçişleri Müdürlüğü		Taşra Teşkilatı (Sevr Antlaşması’nın çizdiği sınırların ötesinde kalan ve Yunanlıların, “ <i>Askeri İşgal Altında Tutulan Bölüm</i> ” dediği arazide)
4	Eğitim Müdürlüğü	1	Bursa Yüksek Temsilciliği
5	Maliye Müdürlüğü	2-20	Siyasi Temsilcilikler: Mudanya, Bandırma, Gemlik, Mihaliç, İnegöl, Biga, Ezine, Balya, Balıkesir, Soma, Edremit, Salihli, Alaşehir, Kula, Uşak, Simav, Afyonkarahisar, Kütahya ve Eskişehir’de.

6	Milli Ekonomi Müdürlüğü (Ticaret ve Sanayi ve Tarım adını taşıyan iki alt müdürlüğü vardır)	Toplam 35 birim	<p style="text-align: center;">AÇIKLAMALAR</p> <p>1. Bu birimlere, merkezi İzmir’de bulunan: İyonya Yüksek Jandarma İdaresi ve Polis Müdürlüğü de eklemek gerekir.</p> <p>2. 12 Ağustos 1920 tarihinden sonra, <i>İdare Altındaki Bölge</i>’de görev yapan Yunan siyasi temsilcileri, maiyetindekilerle birlikte gittikleri kaymakamlık binalarından, kaymakam dahil tüm Osmanlı memurlarını çıkartmışlardır. Aynı uygulama, vilayet konağına gidilmek suretiyle İzmir’de de yapılmıştır.</p>
7	Kamu İşleri Müdürlüğü		
8	Posta, Telefon, Telgraf Müdürlüğü		
9	Toplum Sağlığı ve Yardım Müdürlüğü		
10	Müslüman Hizmetleri Müdürlüğü		

2. Askeri Yönetim:

Küçük Asya Ordusu Komutanlığı/Komutanı (KAOK)

Menderes, Gediz ve Bakırçay’ın yardığı vadileri izleyerek doğuya ilerleyen yeni onbinler Anadolu’da, İzmir’deki sivil yönetime bağılı olması dışında sürekli değışen ve büyüyen, bu nedenle oldukça karmaşık bir örgütsel yapı kurmuştur. Bu yapının çatısını, resmi ismi ve başkomutanı çok sık (ortalama beş ayda bir) değıştirilmiş, *Küçük Asya Ordusu Komutanlığı* oluşturmaktadır. Büyük Taarruz başlamazdan hemen önce, Tümğ. Hacıanestis’in komutasında on dört tümen, beş alay ve *Yüksek Genel Komutanlığa* (YGK) bağılı birlikleriyle yaklaşık 200.000 kişiden oluşan bu savaş makinesinin ciddi sorunları vardı. Boğazına kadar siyasete batan komuta kadrosu (Konstantinist-Venizelist kamplaşması), sürgün niteliğindeki tayinler nedeniyle subayların birliklerini terk etmesi, komünistlerin savaş yılmı erler arasında yürüttüğü *eve dönüş* kampanyası, giderek kötüleşen siper koşulları ve ağır kayıplar, bu sorunların başında geliyordu. Ayrıca, Stergiadis’in genelkurmaya rağmen KAOK üst kadrosuna yaptırdığı tayinler (Tümğ. Komninos olayı gibi), genelkurmayın tamamen veya kısmen Selanik’te, KAOK’nun İzmir’de bulunmasından kaynaklanan iletişim kopukluğu ve Konstantin’in genelkurmay, hükümetin KAOK yanında saf tutmasından kaynaklanan cepheleşmeyi de unutmamak gerekir. Emir-komuta zinciri kırılmış ve zafere inancı tükenmiş olan KAOK arkasını, yani cephe gerisinin emniyetini YGK’a bırakmıştı. Merkezi İzmir’de bulunan bu komutanlığın temeli, 28 Şubat 1920’de, genelkurmay başkanlığı görevi üzerinde kalmak üzere KAOK’nı üstlenmiş olan, Korg. Paraskevopoulos tarafından atılmıştı. Cephe gerisindeki tüm garnizon, merkez ve müstahkem mevki komutanlıklarının bağılandığı YGK, 1921 Kasımı’nda son şeklini almıştır. Kuzey ve güney sektörü olarak, on askeri yönetim bölgesine (Manisa/Akhisar, Simav, Bandırma, Alaşehir, Aydın/Ödemiş, İzmir, Bursa, Eskişehir, Kütahya ve Uşak) ayrılan cephe gerisini tutan YGK’nın emrinde ihtiyat alayları (yedi adet),

deniz piyade müfrezesi, demiryolları güvenlik alayı ve bağımsız jandarma alayıyla askeri; hastaneler, mahkemeler, hapishaneler, postaneler ve garnizonlar, üsere ve mahkûm bölükleri ile orduevleri bulunmaktaydı.

Yunan Komünistlerinin Askerlerine Dağıttığı Bir Bildiri

Asker! Bu toprakların hakiki sahipleri Türklerdir. Beyhude yere kanlarınızı döküyorsunuz. Venizelos sizi aldatıyor. Bütün Asyalılar ayaktadır. Yakında başınızda kıyametler kopacaktır. Bu sözlerimize kulak veriniz. İnanmazsanız barış konferansının son kararlarından ibret alınız. Hiç olmazsa çabuk isyan edip memleketinize gidiniz. Size acıdığımız için haber veriyoruz. Çünkü malumunuz vakit daralıyor, durmayınız (7 Mart 1920'de Söke'de ele geçmiştir).

ATASE Arşivi, Dolap: (52)-7, Dosya: (48)-12, Klasör: 404, Arşiv: 6/3420.

D. Ne Yaptılar?

Bu sorunun yanıtı, Türkçe ve Yunanca kaynaklar birlikte okunduğunda hakkıyla verilebilir. Çünkü ötekinin söylemediğini ortaya koyabilmenin, bir başka yolu yoktur. Bu bağlamda çıkardığımız *özlü bilanço* şöyledir:

1. Eve Dönüş: Rum Göçmenlerin İskânı

Osmanlı Hükümeti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce ve savaş sırasında, yeni onbinlerin Anadolu'da işgal ettiği bölgeden *harice sevk ettiği* Rum-Ortodoks cemaatinden uyrukları evlerine yerleştirilmiş ve arazileri kendilerine iade edilmiştir. 31 Aralık 1920 tarihi itibarıyla Anadolu'da iskân edilen Rum göçmenlerin sayısı 126.000'dir. Yunanistan Hükümeti, son beş yılı bin bir zorlukla geçirmiş bu insanların durumlarını iyileştirmek için, 1 Aralık 1920 tarihi itibarıyla 16.136 göçmene, 17.503.765 Drahmi borç vermiş; gelecek göçmenler için ayrılmış iki buçuk milyon Drahmi'yi yetersiz bularak, YYK'ne beş milyon daha göndermeyi kararlaştırmıştı. Ayrıca, Rum göçmenlere pulluk ve kaliteli tohum dağıtılmış; Tepeköy Çiftliği'nde onlar için tarım kursları düzenlenmiş; ev, okul, yol ve kiliseleri onarılmış veya yapılmış, su kuyuları ve pompaları temizlenmiştir. Kuva-yı Milliye'nin denetiminde olan bölgeden İzmir'e gelmiş Rum göçmenler, Bahri Baba Parkı'nda kurulan bir kampta toplanmış, YYK bunlara, ekmeğiyle birlikte günde 2.000 kap (1000'i Türk göçmenlere veriliyordu) yemek verebilen bir aşevi açmıştı.

2. İşgal Bölgesinin Arındırılması: Türklere Göçe Zorlama

Yeni onbinlerin İzmir ve art bölgesini işgali sırasında ve sonraki günlerde, Türklere yönelik ve Rum milislerce de desteklenen öldürme, yaralama, irza geçme, işkence, dayak, sürgün, gasp, soygun, angarya ve kundaklama

başlığı altında toplanabilecek uygulamaları *planlıydı*. Beklendiği gibi *dahile* ve beklenmeyen bir şekilde *İzmir'e* doğru *kitlesel* bir Türk göçüne neden olmuştu. Anadolu'nun batı sahiline serpilmiş bazı kaza merkezi dışında, Rum nüfusun çoğunlukta olmadığını bilen Yunanistan böylece, demografik yapısını lehine çevireceği işgal bölgesinin, kendisine bırakılmasını garantilemek istiyordu. 15 ve 16 Mayıs 1919 günü karışıkları olaylar bilinmesine rağmen, Rum milislerin ısrarla askeri operasyonlara dahil edilmesi bundandır. 1919 Ekimi itibariyle göç eden Türklerin sayısı, Venizelos'a göre 180.000, Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'nin bir raporuna göre ise 300.000'di. Bu sayıya, Osmanlı Hükümeti'nin harice sevk ettiği Rumların evlerine vaktiyle iskân ettiği Sırbistan, Makedonya, Arnavutluk, Adalardan gelmiş ve Giritli Müslüman göçmenler dahil değildir. 1920 Haziranı itibariyle İzmir'de, değişik milletlerden 64.500 göçmen bulunuyordu ki, Türklerin çoğu cami ve medreselerde barınmaktaydı.

3. Halk Sağlığı: Arka Planıyla Bir Başarı Öyküsü

YYK ahlaki ve diplomatik boyutları olan gereklilikler ve propaganda amacıyla, özelde İzmir'deki Türk göçmenlere ve genel anlamda işgal bölgesi içinde yaşayan herkese, sosyal yardımlarla desteklenmiş bir sağlık hizmeti sunmuştur. Veba, çiçek ve tifo salgını nedeniyle, İstanbul'daki İtilaf komiserlerinin İzmir'de görmek istediği, Uluslararası Sağlık Dairesi'ni kurulmasına engel olmak ve KAOK'nun gücünü ve kuvvetini muhafaza etmek, söz konusu gerekliliklerin başında gelmektedir. Hizmete soktuğu aşı istasyonları ve dispanserler eliyle yüz binlerce aşılama, muayene ve tahlil yaptırıp reçete yazdırtan; ihtiyaç sahiplerine ücretsiz ilaç, et, ekmek, süt, sıcak yemek ve yakacak maddeleri dağıtan YYK, işgal bölgesinde yüksek bir halk sağlığı standardı oluşturmayı başarmıştı. YGK bünyesindeki sabit ve seyyar askeri hastaneler; istihbarat topladığı gerçeğini anımsatarak Yunan Kızılhaçı'na bağlı hastane ve dispanserlerle işgal bölgesi içinde çalışmasına izin verilen Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne ait dispanserlerin, bu sonucun alınmasına koyduğu katkı unutulmamalıdır.

4. Milletine Göre Adalet: Sıkıyönetim Mahkemeleri

Uluslararası hukuka göre yeni onbinler, barış anlaşması yapıncaya kadar, işgal bölgesinde geçerli yasa ve yönetmeliklere uymak zorundaydı. Ancak Yunanistan, KAOK'na karşı işlenecek suçlara (yani ancak Türklerin işleyebilecekleri), kendi kanunlarına göre bakabilen *harp divanları* yerine, *sıkıyönetim mahkemeleri* (ektakto stratodikio) kurmak suretiyle, hukuku delme yoluna gitti. Böylece: Rumlar Osmanlı mahkemelerinden kurtarılmış, dolayısıyla Türklerin hak ve hukuk arama şansı ve Osmanlı yargı hakkı yok edilmiş oluyordu. KAOK, 17 Mayıs 1919 günü yayımladığı bir duyuru ile halkı güya 15 Mayıs'ta ilan edilmiş sıkıyönetimin gereklerine uymaya davet ederek, sıkıyönetim mahkemelerini meşrulaştıran son adımı da atmıştı. YGK

bünyesindeki bu mahkemeler, biri başkan dördü üye beş askeri hakim ve savcıdan oluşuyordu. Özellikle Kuva-yı Milliye'ye yardım ve yataklık iddiasıyla pek çok Türkü 101 yıl hapis ve müebbet kürek gibi ağır cezalara çarptırılmış olan mahkemeler, suça göre değil sanığın milliyetine göre cezalar vermişti.

5. Müzeler ve Toprakaltından Nakledilen Tarih

YYK'nin, Anadolu'ya ait arkeolojik eserleri, Yunanistan'a nakletmeyi amaçlayan ilk girişimi, 1919 Sonbaharında olmuştur. Sudan bir bahane ile Bergama Müzesi'ne el koyan YYK, Osmanlı makamlarının itirazlarına aldırmayarak, buradaki eserleri bir şekilde Atina'ya taşımıştı. 1920 Ağustosundan sonra İYİ, Atina Arkeoloji Derneği'nden İkonomos ile yine Atina'daki Bizans Müzesi'nin Müdürlü Sotiriou'nun: Klozemenai (Urla), Efes ve Nisa'da (Aydın/Sultanhisar) başlatıp, sonradan başka Yunan arkeologlarının da katılımıyla yürütülen kazılara, ekonomik destek vermişti. Bu kazıların amacı başlangıçta, Yunan uygarlığının işgal bölgesine damgasını vurduğunu göstererek, *enosise zemin hazırlamaktı*. Ancak KAOK'nın, Anadolu'yu elde tutamayacağını anlaşıldığı 1922 Yazı'ndan sonra durum değişti. Zamanla yarışan ve Türklerden kurtarma anlayışıyla sürdürülen kazılarda, tahrip edilen arkeolojik dokudan alınmış eserler, İzmir üzerinden Atina'ya sevk edilmişti.

6. Yanmaya Başlamadan Sönen Işık: İzmir Yunan Üniversitesi

Sevr Anlaşması'ndan sonra, *İdare Altındaki Bölge*'de bulunan bazı Türk okullarıyla medreselere ısınma, kırtasiye ve beslenme giderleri ve öğretmen maaşları için bir miktar para aktaran YYK, Rumlara ait ilk ve orta dereceli okullara deyim yerindeyse yağdırmış ve İzmir'de, bir (Rum) Erkek Öğretmen Okulu ile YYK Lisesi açmıştı. Ancak YYK'nın eğitim alanındaki en görkemli girişimi hiç kuşkusuz, 14 Temmuz 1920 tarih ve 2251 sayılı yasayla resmîyet kazanan, İzmir Yunan Üniversitesi'ydî. Amaç, Anadolu'dan Yunanistan ve Avrupa'ya yönelen Rum beyin göçünü durdurmak ve enosisi geciktirebilecek eksiklikleri (yetersiz üretim ve Türkçe bilmeme gibi) gidermekti. Kurucu rektörlüğüne Göttingen Üniversitesi'nden matematik profesörü Karatheodoris'in atandığı ve *Doğu'nun Işığı* olması beklenen üniversitenin: Fen Bilimleri ve Ziraat; Mühendislik Bilimleri; Doğu Dilleri ve Kültürü; İktisat ve Kamu İdaresi Fakülteleriyle Hıfzıssıhha Enstitüsü'nden oluşması planlanmıştı. YYK bütçesinden aktarılan yüklü paralarla iki yıl içinde fiziki altyapısı (şimdi İzmir Kız Lisesi'ne ait binalarda) ve kadroları tamamlanan İzmir Yunan Üniversitesi, Türk Ordusu'nun İzmir'e girmesi nedeniyle 1922 Sonbaharında, kimya dışındaki tüm bölümlerinde niyetlendiği öğretime başlayamayacaktı.

7. Göle Çalınan Ancak Tutmayan Maya: Batı Küçük Asya'nın Özerkliği

Anadolu'dan ayrılmadan kısa bir süre önce, 12 Ağustos 1922 günü Yunanistan, kamuoyuna hitaben yayımladığı bir bildiriyle işgal ettiği bölgenin özerkliğini ilan etmişti. İngiltere Hükümeti'nin, Türk Ordusu ile Çanakkale Boğazı arasında tampon olacağını düşündüğü için destek verdiği bu girişimiyle Yunanistan, artık kalamayacağını bildiği işgal bölgesini, Rum soydaşları için güvenli kılacak bir idari yapı oluşturmayı amaçlamıştı. YYK'nin, 22 Ağustos 1922 tarih ve 2613 sayılı bir gizli emirle yüksek dereceli memurlarına, yakın gelecekte içeriğini bildireceğini belirttiği bu sözde özerk idari yapının, ilk fırsatta enosis ilan edeceği de hesaplanmış olmalıdır.

E. Nasıl Gittiler?

26 Ağustos 1922 sabahı başlayan Türk saldırısı, sansür nedeniyle cephe gerisinde dolayısıyla İzmir'de duyulmamış/duyulamamıştı. İzleyen günlerde trenlerin, daha önce görülmediği kadar çok ölü ve yaralı askeri İzmir'e getirmesi, Türkleri sevindirirken Rumları kaygılandırmış olmalıdır. Bu nedenle İzmirli Rumlar, Amalthiya (İzmir) gazetesinin 30 Ağustos tarihli nüshasında, KAOK Hacı Anesti'nin, "*Düşman saldırısının şiddeti nedeniyle dün Afyonkarahisar'ın tahliyesi emredilmiştir...*" diyen 28 Ağustos tarihli askeri bültenini okuduklarında, cephenin çöktüğünü anladılar. O sırada, Aslıhanlar yöresinde Yunan *kuva-yi asliyesini* imha ve tutsakeden Türk Ordusu yönünü, İzmir ve Akdeniz'e çevirmişti. İşgal yıllarında YYK ve KAOK'na maddi ve manevi desteğini sunan Yerli Rumlar da, bulabildikleri her tür araç ve götürebildikleri her şeyle birlikte, Türk Ordusu'nun önünden aynı yöne kaçmaktaydılar. Hacı Anesti'nin, "*Tüm cepheye geri çekilme düşman tazyiki olmadan devam ediyor*" diyen askeri bülteni (2 Eylül tarihli) İzmir gazetelerinde okunduğunda, adalara geçmek isteyen onbinlerce Rum göçmen, rıhtım ve yolcu gümrüğüne (Pasaport) yığılmış durumdaydı. Polis müdürlüğünden alınmış seyahat izni ve pasaport talep ederek, başlangıçta bunların Anadolu'dan ayrılmalarını engellemeye çalışan YYK, sonraki günlerde bazı vapurlara el koyup adalara sefer bile yaptırmıştı. Yunanistan'ın İngiliz Hükümeti'nden ateşkes istediği 2 Eylül günü Stergiadis, kıdemli memurlarına arşivlerini toplamaları ve harekete hazır olmaları talimatını vermişti.

Yeni onbinler ve organize Rum milislerin (Küçük Asya Savunma Örgütü) Anadolu'da tutunabilmek amacıyla yaptığı her girişimi boşa çıkaran Türk Ordusu, 8 Eylül akşamı İzmir kapılarına dayanmıştı. Yeni onbinlerin döküntüleri ile göçmenlerin doluştuğu İzmir'de ne ekme, ne de asayiş kalmıştı. Yeni onbinler ve Rum milislerin, oturdukları yerleşim merkezlerini yakıp yıkacağını ve kendilerini öldüreceğinden endişe eden birçok Türk de,

İzmir'e gelerek cami, medrese ve okullara sığınmıştı. "Yaşasın Lenin" sloganları eşliğinde, İzmir sokaklarında taşkınlık yapan yeni onbinlere çeki düzen vermek üzere, İzmir'e getirilen (5 Eylül'de) Trakya Tümeni, karaya çıkması için yapılan tüm çağrılarını reddediyordu. İngiltere, yaklaşık 3000 kişiden oluşan İzmir'deki kolonisini, 6 Eylül'de Kıbrıs'a gönderirken; az sayıdaki Amerikalı, büyükelçi Horton'un çağrısı üzerine İzmir'e gönderilen Litchfield ve Simpson zırhlısına bindirilmişti. İzmir'in işgalinden beri bir arada görülmeyen cemaat başkanları: Müftü, Rum-Ortodoks metropoliti, Protestan ruhani reisi, Katolik murahhas vekili, Hahambaşı ve Ermeni murahhası, 6 ve 7 Eylül günü Beyler Sokağı'ndaki şeriye mahkemesinde toplanmış ve cemaatlerine, birbirlerini incitecek söz söylemek ve silah taşımak gibi üzüntü verecek olaylara yol açacak davranışlardan kaçınmalarını öğütleyen bir beyanname üzerinde anlaşmışlardı.

9 Eylül sabahı, Sabuncubeli'nden hareketle Bornova-Mersinli güzergâhını geçen, 5. Süvari Kolordusu'nun 2. Tümeni'nden Yüzbaşı Şerafettin Bey komuta ettiği bir öncü birlik, rıhtımdaki binlerce Rum ve yeni onbinlerin döküntüleri arasından yalın kılıç geçerek, saat 10.30'da vilayet konağına varmıştı. Boynu ve kolundan yaralı olan Şerafettin Bey, burada bir Türk gencinin verdiği al sancağı gözyaşları içinde konağın balkonundaki göndere çekmişti. Böylece İzmir; üç yıl, üç ay, yirmi dört gün çektiği hasretin ardından, gerçek sahibisiyle kucaklaşmış, Türkiye emperyalizm illetinden kurtulmuştu ama ödediği bedel çok ağırdı. Çanakkale'den kurtarabildiği bir avuç yetişmiş insanı dahil, on binlerce canı yitmiş ve KAOK'un neredeyse baştan aşağı yaktığı işgal bölgesi haftalarca baca gibi tütmüştü.

Neron Kimliğini İtiraf Ediyor

Akşehir, 17 Ocak 1922, Midilli'denim. Adım Yoannis Eleftheriu Danglis, 7. Tümen, 23. Alay, 3. Tabur, 11. Bölük'tenim. Bir süredir Sakarya Cephesi'nden geri çekiliyoruz. Başkomutanlık ordunun köyleri yakması emrini verdi. Üçüncü ve Onuncu Tümenin bu bağlamda verdiği emirlerin alınmasından sonra, Yunan Ordusu'na mensup mangaların ateşe verdiği köyleri bizzat gördüm... (Kitapçığın arka kapağına yazılmıştır).

Atrocites Greques en Asie Mineure, 3 em Partie, Imprimerie Hunsu Tabiate, Vis-a-vis de la Sublime Porte, Constantinople, 1922.

KAYNAKÇA

- ATASE Arşivi, Dolap: (52)-7, Dosya: (48)-12, Klasör: 404, Arşiv: 6/3420.
- Atrocites Greques en Asie Mineure, 3 em Partie, Imprimerie Hunsu Tabiate, Vis-a-vis de la Sublime Porte, Constantinople, 1922.
- BERBER, Engin; Sancılı Yıllar 1918-1922; Mütareke ve Yunan İşgali Yıllarında İzmir Sancağı, Ankara, Ayraç Yayınları, 1997.
- Xenophon; Anabasis, Harvard University Press, 1998;
- Ksenophon, Anabasis, 'Onbinlerin Dönüsü', Çeviren: Tanju Gökçöl, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1974.

Extended Abstract

The first and most important goal of the Greeks in 2009 is to save İzmir from the Turks; For the Turks, it was the 90th anniversary of the occupation by the Greeks. It is clear that various events will be held on both sides of the Aegean this year. The main source of what you are about to read is "The Painful Years 1918-1922; Our book titled "The Sanjak of Izmir during the Armistice and the Years of the Greek Occupation" aims to enrich the information on the Turkish side about this last expedition of the new tens of thousands.

The answer to why the Greek State came to Izmir is not Greek nationalism, in other words, the Megali Idea doctrine, as is generally assumed. It is necessary to focus on three reasons, two of which originate from Greece and one from England, France and the USA, which were allies of Greece in the First World War.

1. Cockfighting of the Ruling Classes
2. The Imperial Dream of a State That Has Exhausted Zero
3. A Great Mediterranean from the Power of Passion: Italy

It is not possible to understand what the Greek authorities are doing in Anatolia without knowing how they are organized.

After the Armistice of Mudros, the Greek Government sent officers to Istanbul and Izmir with the task of winning over all the peoples, including the Turks living in these cities, and in the capacity of high commissioner.

The new tens of thousands moving east following the valleys broken by Menderes, Gediz and Bakırçay have established a very complex organizational structure in Anatolia, which is constantly changing and growing, except that it depends on the civilian administration in Izmir.

The Turkish attack, which started on the morning of August 26, 1922, could not be heard in Izmir because of censorship behind the front lines. In the following days, the fact that the trains brought more dead and wounded

soldiers to Izmir than had been seen before must have worried the Greeks while delighting the Turks.

On the morning of September 9, a pioneer unit commanded by Captain Şerafettin Bey from the 2nd Division of the 5th Cavalry Corps, passing the Bornova-Mersinli route from Sabuncubeli, passed through the debris of thousands of Greeks and new tens of thousands on the pier, and arrived at the provincial mansion at 10.30. It was time for the Greeks to return. And they returned.

Geliş Tarihi : 08.08.2022
Kabul Tarihi: 02.09.2022

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal Of Modern Turkish History Studies
XXII/Özel Sayı (2022), ss. 237-263.

Araştırma Makalesi / Research Article

İŞGAL VE KURTULUŞ; YUNAN İŞGALİNİN SONU, KÜÇÜK MENDERES BÖLGESİNİN KURTULUŞU*

Günver GÜNEŞ**

Filiz Akın ÖZCAN***

Öz

Büyük Taarruz Türk Milli Mücadelesinin en önemli dönüm noktası olmuştur. İşgalci Yunan ordusunun bütün direnci kırılmış, dağınık bir şekilde İzmir'e doğru yönelmiştir. Kaçış sırasında geçtikleri yerleşim birimlerini yağmalayan, yakan yıkan Yunan askerleri insanlık adını büyük suçlara da imza atmıştır. Kurtuluş savaşı gerçeğinde önemli bir yeri olan Küçük Menderes Vadisi de Yunan birliklerinin panik halde çekilişine ve bu arada olaya tanıklık etmiştir. Bölgede bulunan yerleşimlerden Ödemiş, Tire, Bayındır ve Torbalı'da hem işgal süreci hem de Yunanlıların kaçışı esnasında dramatik olaylar yaşanmış, Küçük Menderes bölgesinin sosyal, ekonomik, demografik yapısı değişmiştir. Yunan işgali sürecinde göçle evini, yurdunu terk eden Türklerin yaşadığı sorunları bu kez Büyük Taarruz sonrası Yerli Rumlar, Ermeniler hatta Yahudiler yaşamıştır. Araştırma Büyük Taarruz sonrası Küçük Menderes Vadisindeki yerleşimlerin işgalden kurtuluşunu basılı kaynaklar, dönemin basın, arşiv kaynakları ile değerlendirecektir.

Anahtar Kelimeler: Büyük Taarruz, Küçük Menderes, Ödemiş, Tire, Torbalı, Bayındır, Çolak İbrahim.

---

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.

There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Dr Öğr. Üy., Aydın Adnan Menderes Üni., Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Aydın, (ggunes65@gmail.com), (Orcid: 0000-0002-4255-5288).

*** Araştırmacı- Yazar, (phidas79@gmail.com), (Orcid: 0000-0002-8716-9700).

OCCUPATION AND LIBERATION; THE END OF THE GREEK OCCUPATION, THE LIBERATION OF THE KAYSTROS (KÜÇÜK MENDERES) REGION

Abstract

The Great Offensive was the most important turning point of the Turkish National Struggle. All the resistance of the invading Greek army was broken, and it turned towards İzmir in a scattered manner. The Greek soldiers, who looted and burned the settlements they passed through during their escape, also committed great crimes in the name of humanity. The Kaystros (Küçük Menderes) Valley, which has an important place in the reality of the War of Independence, also witnessed the panic withdrawal of the Greek troops and the incident in the meantime. Dramatic events occurred in Ödemiş, Tire, Bayındır and Torbalı settlements in the region, both during the occupation process and during the escape of the Greeks, and the social, economic and demographic structure of the Kaystros (Küçük Menderes) region changed. Local Greeks, Armenians and even Jews experienced the problems experienced by the Turks who left their home and homeland during the Greek occupation, this time after the Great Offensive. The research will evaluate the liberation of the settlements in the Kaystros (Küçük Menderes) Valley from the occupation after the Great Offensive, with printed sources, the press of the period, and archive sources.

Keywords: *Great Offensive, Küçük Menderes, Ödemiş, Tire, Torbalı, Bayındır, Çolak İbrahim.*

Giriş

Yunanlılar 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmelerinin ardından öncelikle kendilerine çizilen alanın dışındaki Manisa ve Aydın bölgesine öncelik verdiler. Bu bölgelerdeki işgallerini tamamladıktan sonra Küçük Menderes Vadisindeki yayılmayı gerçekleştirdiler.¹ 20 Mayıs 1919'da Torbalı², Evzon Alayı'nın 2. Taburu tarafından işgal edildi. Bu tabur bir bölüğünü 22 Mayıs 1919'da Bayındır'a göndererek burayı da işgal etti. Küçük Menderes Vadisindeki esas Yunan ilerleyişi Aydın'ın işgalinden sonra olmuştur. 29 Mayıs'ta hiçbir direnişle karşılaşmadan Tire'yi ele geçirdiler.³ Tire'den sonraki hedefleri Ödemiş'ti. Fakat Ödemiş'te hiç tahmin etmedikleri bir direnişle karşılaştılar. Bu İzmir'e ayak bastıklarından beri Hasan Tahsin'in İnkısalın'ı sonrası daha büyük bir meydan okuma idi. Batı Anadolu'da Yunan işgaline karşı silahlı etkin ve tamamen

1 İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, TTK Yaynevi, Ankara 1989, s.108.

2 BOA, DH.İ.UM.EK,521303, Kayış, s.51.

3 Mehmet Başaran, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tire*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 2000, s.33.

sivililerin katılımıyla oluşan ilk örgütlü yerel direniş Ödemiş'te gerçekleşmiştir. Sonunda Selanik'ten takviye ettiği güçlerle ancak 1 Haziran 1919'da Ödemiş'i girebildiler.⁴ Ödemiş direniş Yunanlıların ilerleyişini durduramamış fakat işgalcileri tedirgin etmeye yetmişti. Yunanlıların Yukarı Küçük Menderes havzasındaki tüm çabaları 1921 yılına kadar sürdü. Türklerin çete savaşları, baskınları ve ondan sonraki akınlarında önemli ulaşım yollarını ele geçirmek ve bu yollar üzerinde teşkilatlanarak cephe kurmuş olan milisleri dağıtmak oldu. Lübbey'in işgali ve Halkapınar cephesinin dağılışı Yunanlıların (Dadbey) Günlüce üzerinden Salihli'ye giden ve antik çağda da önemli olan stratejik yolu ele geçirmelerini sağladığı gibi, Bozdağ cephesinin dağılışı ise, Birgi üzerinden Ödemiş, Salihli'ye bağlayan ikinci yolun Yunanlıların eline geçmesine neden oldu. Kaymakçı da cephenin bozulmasıyla ovidan doğuya uzanan Keles ve Alaşehir'e varan yolun denetimi Yunanlıların eline geçmesine sebep oldu. Öte yandan Aydın dağlarında Üçyol muharebesinin yitirilmesi ve Bademiyce cephesinin dağılmasıyla Ödemiş'i Aydın'a bağlayan yol da Yunanlıların eline geçti. Kentin çevreye bağlantısı tamamen kesildi. Beydağ eteklerinin Yunanlılar tarafından tutulmasıyla Ödemiş'ten gelecek gönüllülerin ve muhacirlerin Nazilli yönüne gitmeleri engellenmiş oldu.

Ödemiş ovasında cephelerin dağılması ulusal direnişten başka cephelere çekilmesi, Batı Cephesinin kurulması, Yunanlılarla çarpışacak ciddi güçlerin Yukarı Küçük Menderes havzasında kalmaması, Yunanlıların General Milne Hattını aşarak Anadolu içlerine doğru genel saldırılarını yapmaları nedeniyle, Ödemiş yöresinde büyük Yunan birliklerinin de ayrılmasına neden oldu. Yalnızca önemli saydıkları noktalarda kurdukları karakollarda birer takıma yakın kuvvetler bulundurdular.

Baskın tipi yıpratma muharebelerinin yerini düzenli ve disiplinli Türk birliklerinin saldırı ve muharebeleri aldı. Yunanlılar Anadolu içinde 10 Ocak 1921'de İnönü'de, 1 Nisan 1921'de İnönü'de ikinci kez, 13 Eylül 1921'de Sakarya'da, 30 Ağustos 1922'de Dumlupınar'da Türk ordusuna yenildiler. Anadolu'da 15 Mayıs 1919'da başlayan Yunan macerası İzmir'e doğru büyük bir çekilişe hatta kaçısa bıraktı.

4 Ayrıntıları ile Ödemiş direniş için bkz: Alev Coşkun, *Kuva-yı Milliye'nin Kuruluşu, En Uzun 15 Gün Ödemiş Direniş*, Cumhuriyet Kitapları, 5. Baskı, İstanbul 2007, s.221-286, Filiz Akın Özcan, Günver Güneş, " Mondros Mütarekesinden İlkurşun Savaşına Ödemiş'te Yaşanan Gelişmeler", DEÜ, AİİTE, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:19, Sayı:63, İzmir 2019, s.63-104, Ali Orhan İlkurşun'un anılarında da ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Bkz: *Ödemişli Bir Özgürlük Savaşçısının Kaleminden İlk Kurşun ve Sonrası, Ali Orhan İlkurşun'un Anıları*, Yay Haz: Engin Berber, Taner Bulut, Tülay Gül, Ödemiş Belediyesi Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi Yayını No:4, Ödemiş 2013.

Yunan Ordusunun Küçük Menderes Vadisinden Çekilişi ve Bölgede Yaşanan Gelişmeler

Sakarya Savaşı'nın ardından Yunan askerleri ve yerli Rumlar arasında başlayan umutsuzluk havası Anadolu'yu terk ettikleri ana dek son bulmadı. Yunan birlikleri çekilirken olaylar kontrolden çıktı.⁵ Yunanlılar askeri yöntemlerle üstünlük sağlayamayacaklarını anlayınca çekildikleri alanları tahrip etme kararı almışlar ve en ağır şekilde uygulamışlardır. Türk ordusu önünden kaçan efzon askerleri yaşlı, kadın, çocuk demeden önüne geleni öldürmüşler, bazı yerlerde köyleri ateşe vermişler, yenilginin acısını yine savunmasız halktan çıkarmışlardı. Küçük Menderes Havzası da tahribatin yoğun bir şekilde yaşandığı bir bölge oldu. Çekilme sürecinde Yunan askerlerinin bazı yerli Rumların da yardımıyla planlı bir şekilde yaptığı katliam ve eziyetlerden Küçük Menderes bölgesindeki yerleşimlerden Ödemiş, Tire, Bayındır, Torbalı da payını almıştır.

Yunanlılar daha Büyük Taarruz öncesi 20-21 Ağustos 1922 tarihlerinde Balyambolu ve Kelas havalisindeki zeybek müfrezelerinin hareketlendiğini fark ettiklerinde Birgi'deki kuvvetlerinin bir kısmını alarak Ödemiş ve Kaymakçı'daki kuvvetlerini takviye ettiler. Ödemişteki Yunan kuvvetlerine kumanda eden Yarbay Fifis bir güvenlik boşluğu olduğu endişesi ile 18 yaşından büyük Rum erkeklerine asker elbisesi giydirip tüfek dağıtmıştı.⁶

Sakarya Savaşı ile başlayan çöküş adeta bütün Ege'yi sarsmış, işgal bölgesi yeniden şekillenmeye başlamıştı. Küçük ve Büyük Menderes havzalarından çekilen Yunan kuvvetleri ve Rumlar yolları üzerinde bulunan köyleri yakıyor, katliamlar yapıyor, ellerinde tutamadıkları topraklarda kalan ne varsa yıkıp harap ediyorlardı. Tren istasyonları kaçmaya çalışan Yunan askerleri ve yerli Rumlarla doluydu. Trene binemeyen kimseler ve dağ yollarına çıkıp İzmir'e ulaşmaya çalışan askerler av haline geliyordu. Ödemiş, Kiraz, Tire, Aydın yolları bir an önce tren istasyonlarına ulaşmaya çalışan insanlarla doluydu.⁷ Ödemişteki yerli Rumlar Türklerin kendilerinden intikam alacağı endişesi ile 1 Eylül 1922 tarihinden itibaren kasabadan ayrılmaya başladılar.⁸ Rumların kentten ayrılışından sonra Ödemiş'te yalnızca Yunan Taburu ile yerli Rum ve Ermeni çeteleri kalmıştır.⁹

5 Munis Armağan, *Bozmenderes'ten, Bozdağlar'a Kuva-yı Milliye*, Bilkar Matbaacılık, İzmir 2005, s. 351.

6 Halil Dural, *Ödemiş Tarihi*, Yay. Haz: Sabri Yetkin, Ödemiş Belediyesi Yayını, Ödemiş 2004, s.44.

7 Munis Armağan, *Bozmenderesten, Bozdağlara*, s. 351-352.

8 Türkmen Parlak, *İşgalden Kurtuluşa Yunan Ege'den Nasıl Gitti*, C.2, İzmir 1983, s. 257. 1922. Oysa Temmuz ayında Yunanlılar işgal ettikleri bölgelerde ayaklanmalara ve Türk Milli Kuvvetlerine karşı koymak için teşkilatını genişletmiş ve yerli Rumların da desteğini sağlayarak Ödemiş İşgal Bölge Komutanlığını kurarak, eğitim alayını da Ödemiş'e getirmiştir. *Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi*, C. 2, 6. Kısım, 2. Kitap, Ankara, 1968, s. 12

9 Günver Güneş, "Milli Mücadele'de Ödemiş", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl:1, Sayı:1, Şubat 2003, Ankara 2003, s. 111.

Yunanlıların Birgi Baskını ve Birgi'yi Yakmaları

Yunan Ordusunun büyük kaçısa başladıkları günlerde askeri birliklerini Birgi'den çekerek, yerli Rumlardan oluşturdukları 15 kişilik bir birlik bırakmışlardı. Keles'ten Murat ve Nasuh Beyler 30 kişilik milis güçleri ile Birgi'ye geldiklerinde, Rum birliği ile çatışmaya girmiş, bunun üzerine Rum Birliği Birgi'nin batı yönünde çekilmeye başlamıştı. Türk milislerin Birgi'deki Rum mahallesinde yağmaya girişmeleri üzerine, Rum Birliği geri dönerek Birgi'de büyük bir katliama girişmişlerdir. 2 Eylül 1922 tarihinde Türk kuvvetleri Birgi'ye hücum etmiş ve çarşıda bulunan Yunan karakolunu basmıştır. Bu baskın sırasında çarşıda yangın çıkar.¹⁰ Yangını söndürmek için sokaklara çıkan Birgililer silahlanmış Rumlar tarafından öldürülür. Bu sırada Türklerin yaşadığı evleri yakan Rumlar, yanan evlerinden dışarı fırlayınca Yunanlılar ve Rumların ateşine hedef olurlar ve öldürülürler.¹¹ Türk Milislerin Hacı Hasan Köyü yönünde çekilmesi ile de Birgi'de ellerine geçirdikleri Türkleri öldürmeye başladılar. Bir yandan da Birgi'yi kundaklayıp yaktılar. Bu insan avından kurtulabilen halk Taşpazar Mezarlığı, Birgi deresi ve Hacı Hasan köyü yönünde çekildiler, Birgi'nin yanışını Hacı Hasan köyü tepelerinden izlediler.¹² Bu yangın ve katliamda 21'i kadın 63'ü erkek olmak üzere 84 Birgili hayatını kaybetmiştir.¹³ 1008 evin bulunduğu Birgi'de 500 ev yanmıştır. Birgi halkı gibi Yunanlıların ve Rumların mezaliminden kasabanın tarihi dokusu da zarar görmüştür.¹⁴ Hüseyin Rahmi Ünal'ın belirttiğine göre Birgi'nin yarından fazlası ve özellikle de küçük dere ile doğusundaki vadi arasında yer alan sırtın üzerinde kasabanın nüvesini oluşturan kesim yok olmuştur.¹⁵ Yangının Ulu Camii'ye ve Camii Kebir Mahallesine ulaşmasına Kemer yaylasından gelen zeybek grubu ile Birgililer engel olmuşlar, yangının üst kesimlere sıçramasına fırsat vermeden yetişip söndürmüşlerdir.¹⁶ Birgi'de Yunanlılardan kalmış portatif

10 Behiç Galip Yavuz ve Halil Dural Birgi yangının gündüz çıktığını belirtirken, Engin Berber Birgi'de yaptığı sözlü tarih çalışmaları sırasında elde ettiği bilgilerden yangının gece 24.00 ile 01.00 arasında çıktığını ifade etmektedir. Engin Berber, *İzmir Yangını Hakkında Ön Rapor, Örnek Olay: Ödemiş- Birgi'nin Yakılması*, Ödemiş Belediyesi Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi Yayını:3, Ödemiş 2003, s.32-33.

11 Dural, a.g.e, s.45.

12 Rafet Mülazımoğlu, *Birgi (Pyrgion)*, Sobe Matbaası, İzmir 1976, s. 17-19, Behiç Galip Yavuz, *Ödemiş'in Tarihi*, Ödemiş 1998, s. 123, Engin Berber, *Birgi'nin Yakılması*, s. 34.

13 Munis Armağan Birgi yangını ve katliamında 50 kişinin yaşamını yitirdiğini belirtmekte bunlardan 33'ünün ismini paylaşmaktadır. Munis Armağan, *Bozdağlar'dan Bozmenderes'e*, s. 296-297, 84 kişinin yaşamını yitirmiş olduğu bilgisinin kaynağı ise Halil Dural'dır. Diğer araştırmacılar Dural'dan aktarmış olmalıdırlar. Dural, a.g.e, s. 45, Firdevs Gümüsoğlu, *Birgi'de Toplumsal Yaşam ve Değişim*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2008, s. 85.

14 Gümüsoğlu, a.g.e, s. 85, Ülkü Altınoluk, *Geleneksel Kent Dokusu Birgi*, Ege Yayınları, İstanbul 2007, s. 23.

15 Birgi Cumhuriyetin ilk yıllarında o dönemin mimarisi ile yeniden inşa edilmiştir. Hüseyin Rahmi Ünal, *Birgi, Tarih, Tarihi Coğrafyası, Türk Dönemi Anıtları*, Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri, Ankara 2001, s. 53.

16 Berber, *Birgi'nin Yakılması*, 34.

baraka ve oluklu çinko olmadığı için çatı örtüleri bulunmadığından bucak halkı Ödemiş'e göç ederek burada oluşturulmuş bulunan "Muhacereyn Komisyonu" eliyle işleri temin edilmeye çalışılmıştır.¹⁷ Birgi'deki katliam ve yangın Rum topluluğunda sonunu hazırlamıştır. Türklerin intikam alacağı endişesiyle Birgi Rumları kasabayı tamamen boşaltmışlardır.¹⁸

Birgi'de yangınla birlikte Yunanlıların ve yerli Rumların yarattığı tahribat o denli büyüktü ki; Kurtuluştan 2 yıl sonra bile Birgi'nin başta barınma olmak üzere sorunlarının hiçbiri çözüme kavuşturulamamıştı. Ahenk gazetesi yazarlarının 1924 yılı Ağustos ayında kasabaya yaptıkları ziyaret sırasında tanıklıkları dehşet vericidir. Nalbandoğlu Mahmud Hıfzı gördükleri manzarayı Pompei harabelerine benzetmişti. Belediye Başkanı Salih Vecdi¹⁹ dahil halk çardaklarda yaşıyordu. Bataklıklar nedeniyle sıtma kasabada kol geziyordu. Halkın büyük bir kısmı dağılmış Birgi çok az kişinin yaşadığı virane bir yere dönmüştü.²⁰ Mehmet Şevki aynı tarihlerde Birgi halkının yoksulluğuna işaret etmiş, kasaba halkının elinde ne var ne yok kaybettiğini hiç olmazsa Ermeni emvalinin Birgililere dağıtılması gerektiğini belirtmiştir.²¹

Tıpkı Birgi gibi Yunan Ordusunun çekilirken Küçük Menderes havzasında yakmış olduğu yerleşimler İzmir Valiliğinin I. Ordu Komutanına gönderdiği raporunda belirtilmiştir. Bu yerleşimler Ödemiş'te Bengi, Balabanlı, Tire'nin Arapdere, Palamut, Toparlar, Tekfur, Bozköy, Topalak, Yemişler, Ortaköy, Dereli, Çiniyeri, Çobanköy, Hasançavuşlar, Hisarlık, Kızılca, Gedik, Arappınarı, Bağcıboğazı, Torbalı merkezi, Ahmetli, Çaybaşı, Kuşçuburun, Bayındır da da Saryurt, Burgaz, Çenikler köyleri idi.²²

Ödemiş Kaymakamlığının, Ödemiş'te meydana gelen hasar, yangın ve yıkıntılar nedeniyle açıkta kalan halkın barındırılabilmesi ve hasarın onarımı için Garp Cephesi Komutanlığına vermiş olduğu raporda Ödemiş'te 2060 ev, 28 camii ve mescit, 4 okul, 2 hükümet konağı, 6 medrese ve 10 salhane, 3 işe ambarı, 500 bağ ve bahçe kulübeleri ile 479 dükkân ve mağazanın yakılmış olduğu kaydedilmiştir.²³ Aynı raporda Ödemiş ve çevresinde en çok zulme uğrayan beldenin Birgi olduğu, Birgi halkının kasaba da barınacak bir yeri olmadığı için göç ettiğini, kasaba da kalanlarında zor koşullarda yaşamlarını sürdürdüğü belirtilmiştir. Kalan az sayıda kişinin de işleri Muhacereyn

17 Birgi'de oluşan tahribatın tamiri için 500 ameleye ihtiyaç olduğu resmi yazışmalarda belirtilmiştir. ATASE Arş, Kl.1816, Ds.341, Fh. 8-4, Talat Yalazan, *Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soykırım Girişimi (15 Mayıs 1919-9 Eylül 1922)*, II. Cilt, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayını, Ankara 1994, s.174.

18 Ünal, a.g.e, s.53.

19 Salih Vecdi Bey için bkz; Nilgün Nurhan Kara, "Birgili Salih Vecdi Bey'in Milli Mücadele Günlerine Dair Hatıra Defteri", *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.12, Sayı:62, Yıl:2019, s.341-246.

20 Nalbandoğlu Mahmud Hıfzı, " Birgi İntibaları", *Ahenk*, 10 Ağustos 1924.

21 Mehmet Şevki, " Birgi ve Birgililer", *Ahenk*, 29 Ağustos 1924.

22 ATASE, Kl.1948, Ds.258, Fh.24-1.

23 ATASE, Kl. 1816, Ds.341, Fh.8-4.

Komisyonu tarafından karşılanmaktadır. Birgi'de halkın barınma sorununun ortadan kaldırılması için öncelikle inşaat usta ve yapıcılarının temin edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.²⁴

Kaymakamlığın verdiği bu sayısal verilere karşın Maliye Vekili Hasan Bey'in TBMM'de Yunan işgalinin yarattığı tahribatla ilgili beyanatında Ödemişle ilgili bölümde Ödemiş'in Yunan işgalinde gördüğü zararın tespit edilemediğini kaydetmiştir.²⁵

Yunanlıların ve Yerli Rumların Küçük Menderes Havzasından Kaçışı, Ödemiş, Tire, Bayındır, Torbalı'nın Kurtuluşu

Ağustos sonu ve Eylül ayı başı Ödemiş'te yaşayan Türkler ve Rumlar için tedirgin bir bekleyiş süreci idi. Ödemiş'teki yerli Rumların tehditleri korkunçtu. Türkleri fırınlarda yakmak, insan kellesi kızartmakla korku salıyorlardı.²⁶

2 Eylül günü Ödemiş'te Şerif ağa hanında bulunan atların tepinip huysuzlanması ile ipleri boşalmış hanın kapısını kırarak Ödemiş sokaklarında başıboş şekilde dolaşmaya başlamışlardı. Yunan askerleri başıboş atları Türk süvarileri ve zeybek akıncıları zannetmiş büyük panik yaşamışlardı.²⁷

1922 yılının 3 Eylül günü Yunanlılar, Ödemiş'i yakmak için hazırlık yapmışlar, kentin güney yönüne 20 civarında gaz tenekesi koymuşlardı. Fakat Rum papazı, Müftü Hacı Hüseyin Efendi'ye bunu haber verince alınan önlemler sonucu planladıkları olayı gerçekleştiremediler.²⁸ Aynı gün yerli Rumlar ve Yunanlılar Ödemiş çevresindeki köyleri yakarak kadın ve erkekleri öldürerek panik halinde kaçıyorlardı. Adagide'deki Yunan taburu 1 Eylül'de Bademiye'deki Yunan birliği ile birleşip, kendilerine Adagide'den katılan yerli Rum aileleri ve ağırlıkları ile birlikte 2 Eylül 1922'de Adagideyi boşaltmaya başladı.²⁹ Yunanlıların Adagide'yi boşaltmasında bölgede bulunan 50. Alay, 2. Tabur, 2. Bölük Komutanı Üsteğmen İbrahim Ethem Bey'in izlediği stratejinin etkisi büyük olmuştur. Üsteğmen İbrahim Ethem Bey Yunanlılara Türk Ordusunun Adagide'ye gelmekte olduğu ve bir an önce bölgeyi boşaltmaları yönündeki

24 Yalazan, a. g. e, c. 2, s. 173-174; *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Yıl. 41, S. 93, Ocak 1992, Ankara 1992, s. 193

25 *Anadolu'da Yunan Zulüm Ve Vahşeti*, Anadolu'da Yunan Fecayininin Tafsilâtı 2. Kısım, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara 1338, s.63, Matbuat Müdüriyet Umumiyesince Vesaik-i Resmîyeye Müsteniden Kalem Alınmış Garbi Anadolu'daki Son Yunan Fecâine Aid Risale.

26 Mustafa Erdal, *Beşikçioğlu Mustafa Erdal'dan Hatırat*, Ödemiş Belediyesi Yıldız Kent Arşivi Ve Müzesi Yayını No:12, Ödemiş 2018, s. 34-35.

27 Behiç Galip Yavuz, *Bir Kentin Kurtuluşu, Öncesi, Sonrası ve Önemi*, II. Baskı, Ödemiş 2012, s.34.

28 Yavuz, *Bir Kentin Kurtuluşu*, s. 33.

29 Adagide'de bugün Cumhuriyet Mahallesi olarak bilinen mahalle Rum mahallesi idi. Erdal, a.g.e, s.35, Behiç Galip Yavuz, *Potamia (Bademli) Ortaçağ'ın Önemli Bir Pazaryeri*, Ödemiş 2015, s.66.

ültimeatomu ve bunun yanında dağlarda meşaleler yakarak sanki çevrelerinin kuşatılmış olduğu izlenimini yaratması etkili olmuştur.³⁰ Konvoy'un bir ucu Adagide'de, diğer ucu ise kuzeydeki Küçük Menderes Irmağı üzerindeki Adagide Köprüsü'ne ulaşmıştı. Türkler Yunanlıların bu perişan durumunu son anda bir toplu soykırıma, katliama uğramamak için çekildikleri dağlardan, tepelerden izlediler.³¹ Adagide'den kaçan Yunanlıların durumları Ödemiş'te de büyük bir gerilime neden oldu.³² Ödemiş'teki Yunan Bölge Komutanı bir Türk Birliğinin yöreye gelmesinden tedirgin olup durumu Başkomutanlık Karargâhına bildirmiş, dağınık birliklerin Ödemiş ve Bayındır'da toplanmasını önermişti.³³ Ancak kendi derdine düşen Genel Karargâh Ödemiş'ten gelen bu isteğe cevap bile vermedi.³⁴

Türk Ordusunun Büyük Taarruz'dan sonra Yunanlıları takip harekâtı başlayınca Balyambolu (Beydağ) yöresi de hareketlendi. Kaçış burada da hızlandı. Ancak Türk birlikleri bir yandan Alaşehir-Kiraz yönünden gelerek Ödemiş istikametinde ilerledikleri için; diğer yandan Denizli yönünden gelerek Nazilli-Sinekçiler-Ovacık Yaylası-Bıçakçı-Adagide-Gereli-Tire yolunu takip ettiklerinden Balyambolu'ya uğramamışlardı. Kelaş'da (Kiraz) bulunan Yunanlıların bir bölüğü, fırkanın üzerlerine geldiğini haber alarak, Ödemiş istikametinde geri çekilmiştir. Geri çekilen bu birlikten bir müfreze yolunu şaşırılmış ve Küçük Menderes'i takip ederek Balyambolu'ya çok yakın bir yer olan Tokatbaşı adlı yerde Zeybek Zülamoğlu çetesi tarafından görülüp teslim alınarak Balyambolu'ya getirilmiştir. Yunanlılar Balyambolu'nun bir kısmını ateşe vermişler, Yangın küçük olduğu için kendiliğinden sönmüştür. Yangını Yunanlıların gidişi olarak gören halk köye döndüklerinde Yunanlıların köyü boşalttığına tanık olmuştur. Yunanlılar 2 Eylül 1922 günü Balyambolu'yu terk etmişlerdir.³⁵

Beydağ ve Adagide'yi boşaltan Yunanlılar hızla Ödemiş'e doğru yöneltiler. 3 Eylül günü akşama doğru Yunan askerleri istasyona gelerek trene bindiler ve yerli Rumların çoğunu orada çaresiz bırakarak Yunan komutanı Fifi'nin verdiği emirle tren hareket etti.³⁶ Trenle kaçan kimi Yunan askerinden bazıları Meyhane Boğazındaki dükkanları ve evleri yakmışlardır.³⁷

Dönemin tanıklarından Ödemiş'in Zeytinlik köyünden Muammer Dalgın Ödemişin yerli Rumlar ve Yunan askerleri tarafından yağma edildiğini, Türklerin intikam

30 İbrahim Ethem Boylu, "İşgalden Kurtuluşa", *Ödemiş Gazetesi*, 2 Eylül 1949.

31 Behiç Gelip Yavuz, *Ovakent, Adagide, Coğrafi, Kültürel ve Tarihi Çevre*, Ödemiş 2013, s.177.

32 İbrahim Ethem Boylu "İşgalden Kurtuluşa", *Ödemiş Gazetesi*, 2 Eylül 1949, Güneş, "Milli Mücadele'de Ödemiş", s. 111.

33 Parlak, *Yunan Ege'den Nasıl Gitti*, s. 257; Güneş, "Milli Mücadele'de Ödemiş", s. 112.

34 Bu arada Bozdağ'dan iştilen silah sesleriyle telaşa kapılan Yunanlılar birliklerini Bayındıra sevk etmek durumunda kaldılar. *Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruzda Takip Harekati*, C.2, Kısım:6, 3, Kitap, Ankara 1969, s.98.

35 Mestan Yapıcı, *Beydağ, Balyambolu, Palaipolis*, İzmir 1995, s. 312-316.

36 Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 131

37 Yavuz, *Bir Kentin Kurtuluşu*, s.34.

alacakları korkusuyla çaldıkları bütün eşyaları bırakarak tıklım tıklım doldurdukları trenle kaçtıklarını, trene alınmayan kimi Rumların trenin önüne yattıklarını sözlü tarih çalışmasında Pelin Böke'ye anlatmıştır.³⁸

3 Eylül 1922 gece yarısı “Yunanlılar gitti” diye Küçük Cami minaresinden sela verilerek halka duyuruldu. Ödemişliler sevinçle evlerinden dışarı çıktılar. Geceleyin Birgi yönünden gelen Yağarlı Murat efe, Ozanköylü Nasuh efe, Umurcalı ese efe, Şemşilerli Mustafa efe ve zeybekler Ödemiş’i ele geçirdiler.³⁹ 5 Eylül günü Yörük Ali Efe ve emrindeki zeybek müfrezesi Keles(Kiraz)’e girdiği zaman her tarafa bayraklar asılmıştı. Yörük Ali Efe birliği Ödemiş’e doğru giderken yolda köylüler davul ve zurnalarla önlerini keserek koçlar kurban ediyorlardı. Zaferin sevinci Küçük Menderes’in her yanını sarmıştı. Yörük Ali Efe müfrezesi aynı gün Ödemiş’e girmişlerdir.⁴⁰ Efe müfrezesini Belediye önüne dizerek halka balkondan bir konuşma yapmış, Ödemişliler Efe’yi işgalden kurtulmanın verdiği sevinç ve coşku ile çılgın bir şekilde alkışlamışlardır.⁴¹ Yörük Ali Efe’ye Kurmay Vasıf Bey ile birlikte Tire’nin işgali görevi verildiğinden Efe ve müfrezesi yola çıktılar. Yörük Ali Efe Ödemiş’ten yola çıkarken Ödemiş’in zenginleri kendisine yemek vermiş, yemeği yarıda bırakarak kendisine verilen görev gereği önce Tire’ye ardından Torbalı’ya doğru hareket etmiştir.⁴² Efe ve Zeybek gruplarının varlığı düzenli askeri birlikler Ödemiş’e gelinceye kadar kasabada asayişin sağlanmasında oldukça etkili olmuşlar, halkın Rum evlerindeki talanını durdurmuşlardır.⁴³

Bu arada cephe ve ordu kumandanlığı her yerde 3. Süvari Tümenini aramaktaydı.⁴⁴ 1. Ordu ve Batı Cephesi Komutanlıkları, 3. Süvari Tümeninin 27–28 Ağustos 1922 gecesi yazdığı rapordan başka tümenden hiçbir haber ve bilgi alamamışlardı. Tümenin nerde olduğunu ve ne yaptığını bilmiyorlardı. 1. ordu

38 8 Mayıs 1999 tarihli Ödemiş’teki görüşmeden, Pelin Böke, *İzmir 1919-1922 Tanıklıklar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2006, s. 204.

39 Yavuz, *Bir Kentin Kurtuluşu*, s. 34, Cumhuriyet mahallesindeki Kurtuluş Caddesi ve Kurtuluş Meydanı bulunmaktadır. Bunlardan Kurtuluş Meydanının adı ‘Ödemiş Kurtuluş Meydanı’ olarak değiştirildi. Bkz; Gülin Özçelik, “Ödemiş İlçesinde Mahalle, Sokak, Cadde, Bulvar, Meydan Adları, Şehirsal Toponimik Özellikler”, *İzmir Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5 İzmir 2017, s. 30.

40 Yörük Ali Efe Kuva-yı Milliye tasfiye edildikten sonra Milli Ordunun izniyle Yenipazar’da akıncı müfrezesi olarak cephe gerisinde faaliyet göstermiştir. Büyük Taarruz sırasında göreve davet edilmiştir. 3. Süvari Fırkası emrinde Buldan’dan Küçük Menderes bölgesine doğru hareket etmiştir. Bkz: Şükrü Oğuz Alpkaya, *Yörük Ali Efe*, Derleyen: Atilla Oral, Demkar Yayınevi, İstanbul 2009, s. 442-443, Fatih Özkurt, *Milli Mücadele’nin Gizli Kahramanı Yörük Ali Efe*, Kronik Yayınları, İstanbul 2019, s. 182, Yörük Ali Efe’nin akıncı müfrezesi olarak 1921 yılındaki faaliyetleri ile ilgili bkz: Günver Güneş, “1921 Yılında Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe Arşiv Belgelerinde Cephe Gerisi Faaliyetleri”, *Milli Mücadele 1921*, Edit: İbrahim Bozkurt-Umut Karabulut, Nobel Yayınları, Ankara 2021, s.199-232.

41 Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 131-132

42 Böke, *a.g.e.*, s.183, 8 Mayıs 1999’da Ödemiş Seyrekli Köyü’nden Recep Yılmaz ile yapılan görüşmeden.

43 Yavuz, *Bir Kentin Kurtuluşu*, s.34.

44 Parlak, *a.g.e.*, s. 300

Komutanı, 1. ve 2. Kolordularla Menderes Bölge Komutanlığı'na: "demiryolu kuzey ve güneyinde bu tümenin aranmasını ve halktan da sorularak yerinin öğrenilip orduya bildirilmesini, tümende ordunun sol yanında mevki alması gerektiği bilgisinin ulaştırılmasını" emretmişti. Ancak tümen bulunamadığı için bu emrin iletilmesi mümkün olmadı.⁴⁵ Tümen ise 3 Eylül akşamı Tombullu-Taşlyatağı bölgesinden 15km. kuzeybatıya yürüyerek Elbi köyünün kuzeyindeki Teke Yaylası'na giderek⁴⁶ buradan hareketle gece yarısı Kiraz'a geldi ve 4 Eylül gününü burada istirahatla geçirdi.⁴⁷ 1.nci Ordu Komutanlığı Menderes Bölge Komutanlığına 5 Eylül 1922'de verdiği ikinci bir emirde de; "Nazillı'yı işgal ile Ödemiş istikametine ilerlenmesini" istemişti.⁴⁸

Kelasta (Kiraz) çok fazla kalmayan Tümen Ödemiş'e doğru yöneldi. Tümen Komutanı Çolak İbrahim bey öğle vakti saat 13.00'de Ödemiş'e ulaştı.⁴⁹ Ödemiş'te Adliye önünde Razloklu Kasap Yusuf, Çolak İbrahim Bey için bir dana kurban etti. İbrahim Bey Ödemiş halkına bir konuşma yapmış ve "Kaçamayan Rumları bir daha Ödemiş'te görmek istemediğini ve kendisinin kimseden emir almadığını" belirtmiştir. Ödemiş'te kaçmaya fırsat bulamayan yerli Rumlar kilise bahçesine toplanmışlardı. Yerli Rumlar güvenlikleri sağlanarak Bayındır tarafına yollandı.

Çolak İbrahim Bey'in Ödemiş'e girince kasabayı boş buldu. Bunun elbette nedenleri vardı. Yunanlılar işgal süresince sivil halka birçok zulüm yaptığından Müslüman halkın bir bölümü ya kenti terk etmiş ya da zorla kaçırılmıştı. Boşaltılan evlere ise yerli Rumlar yerleşmişlerdi. Ancak yerli Rumlar birçok yede olduğu gibi Sakarya ve Büyük Taarruz'dan sonra cephelelerde bozgunun başlaması üzerine tedirgin olup korkuya düşmüşler ve önce küçük gruplar, sonra da büyük topluluklar halinde kasabayı terk etmişlerdi.⁵⁰ Kasabayı terk edenler yalnızca yerli Rumlar değildi. İşgal döneminde Yunanlılarla işbirliği yapanlarda Ödemiş'ten ayrılıp Yunanlılarla birlikte kaçtılar. Ali Orhan İlkurşun anılarında Ekmekçinin Rifat'ın Atina'ya kaçtığını, Hadımlı Lütfi Hoca'nın bazı

45 TİH, *Büyük Taarruz*, C:II, Kısım 6, III. Kitap, s. 92.

46 TİH, *Büyük Taarruz*, C:II, Kısım 6, III. Kitap 3, s. 75.

47 Parlak, *a.g.e.*, s. 300

48 ATASE Arş, Kl. 1904, Ds. 98, Fh. 1-203, 1-206.

49 Burada tanıkların ifadesinde ve kaynakların anlattıklarında bir zıtlık vardır. Yavuz, *Ödemiş Tarihi*, s. 132'de Çolak İbrahim Bey'in Ödemiş'e 6 Eylül günü geldiğini yazarken, Parlak, *a.g.e.*, s. 300'de 5 Eylül günü geldiğini yazmıştır. Böke, *a.g.e.*, s.183'te 8 Mayıs 1999'da Ödemiş Seyrekli Köyü'nden Recep Yılmaz ile yapılan görüşmede ise Yörük Ali Efe ve Çolak İbrahim Bey'in 3 Eylül'de aynı gün geldikleri yazılmaktadır. Böke'nin eserinde tanıklık eden kimsenin verdiği tarih yanlıştır. Bu tarih Yunanlıların Ödemiş'ten ayrılma tarihidir. Efe ve zeybeklerin Ödemiş'e girişi 5 Eylül'dür. Çolak İbrahim bey komutasındaki birlikler, akıncı müfrezelerinden sonra Ödemiş'e gelmişlerdir.

50 Parlak, *a.g.e.*, s. 300-301; Böke, *a.g.e.*, s. 183, 28 Mayıs 1919'da Ödemiş Kaymakamını ziyaret eden Rum ve Ermeni Cemaatlerinden oluşan heyette yer alan Ödemiş Kaymakamına karşı tehditkar bir ifade kullanan Rum Papaz Tahir Özerk'in anılarında belirtildiği kadarıyla Ödemiş'in kurtuluşu sırasında kasabaya ilk giren askerler tarafından idam edilmiştir. Nurer Uğurlu, *Çerkez Ethem Kuşvetleri, Kuva-yı Seyyare*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2007, s.148, Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, C.VI, Baha Matbaası, İstanbul 1968, s.1899.

itibarlı kişilerin yardımı ile idam cezasından kurtulduğunu, Muallim Meyzinin Ahmet ile Sabuncu İsmail'in halkın ihbarı üzerine Ödemiş'e giren askerler tarafından yakalanıp idam edildiklerini kaydetmiştir.⁵¹

Yüzbaşı İbrahim Ethem (Boylu) Bey Türk Askeri Birlikleri Ödemiş gelmeden Ödemiş kasabasında asayiş ve güvenliği sağlamıştı.⁵² Bu nedenle Ödemiş'e sorumlu memurlar gönderilinceye kadar İbrahim Ethem Bey Ödemiş'te bırakılmış, Çolak İbrahim Bey de Tire-Torbali yönüne doğru yola çıkarak geldiği gün Ödemiş'ten ayrılmıştır.⁵³

8 Eylül 1922 tarihli resmi tebliğde Ödemiş'in kurtuluşu Hâkimiyet-i Milliye gazetesi vasıtasıyla halka duyurulmuştur.⁵⁴ İkdâm gazetesi de 8 Eylül tarihli nüshasında Türk kuvvetlerinin Ödemiş'i ele geçirdiklerini ve böylelikle İzmir'e 30 kilometre yaklaştıklarını yazıyordu.⁵⁵ Vakit gazetesi ise Ödemiş'in 5 Eylül'de kurtarıldığını 7 Eylül'de de bir süvari kuvvetinin İzmir'e doğru gelen kemâl-i süratle ilerlemekte olduğunu kaydetmiştir.⁵⁶

51 *Ödemişli Bir Özgürlük Savaşçısının Kaleminden İlk Kurşun ve Sonrası, Ali Orhan İlkurşun'un Anıları*, Yay Haz: Engin Berber, Taner Bulut, Tülay Gül, Ödemiş Belediyesi Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi Yayını No:4, Ödemiş 2013, s.107.,

52 İbrahim Ethem Boylu, "İşgalden Kurtuluşa", *Ödemiş Gazetesi*, 2 Eylül 1949.

53 Haili İbrahim Çolak 1880 yılında Bursa'nın Şeker Hoca Mahallesi'nde doğdu. 1944 yılında hayatını kaybetmiştir. Bursa Askerî Rüşdiyesi'nin ardından, Işıklar Askerî İdadisi'ni bitirmiş 2 Şubat 1901'de Harp Okulu'ndan mezun olmuştur. Ordu'nun çeşitli kademelerinde görev yapmış, II. Meşrutiyetin ilanı sırasındaki olaylarda sağ elinin parmaklarından yaralanarak çolak kalmıştır. 1908 yılındaki bu olay nedeniyle ilk önceleri lakap ve daha sonra soyadı olarak "çolak"ı kullandı. Osmanlı Devleti'nde Birinci Dünya Savaşı seferberliğinin ilan edilmesiyle birlikte Teşkilât-ı Mahsusa'da görev alarak Bulgaristan bölgesinde Sırplarla mücadele etti. 10 Mayıs 1917'de 6. dereceden harp malulü olarak binbaşı rütbesindeyken emekliye sevk edildi. Bir süre kereste ticaretiyle ilgilendi. Teşkilat-ı Mahsusa'daki bağlantıları devam etmekle birlikte, Mondros Mütarekesi sonrasında faaliyete geçen Karakol Cemiyeti'nde de görev aldı. Anadolu'ya geçerek doğrudan Millî Mücadele'ye katılmak amacıyla 9 Nisan 1920'de İstanbul'dan ayrıldı. Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleri doğrultusunda Bolu ve Sakarya civarındaki isyan hareketlerini bastırmakla görevlendirildi. Düzce ve Yozgat İsyanlarının bastırılmasının tüm safhalarında büyük gayret ve yararlılıklar gösterdi. Kuva-yı Milliye'nin düzenli birliklere geçişi sürecinde, müfrezesi takviye edilerek 3. Süvari Fırkası adını aldı. Fırka komutanı olarak II. İnönü, Kütahya, Eskişehir, Sakarya Meydan Muharebeleri ve Büyük Taarruz'da görev aldı. Muharebelerde gösterdiği başarıları nedeniyle fevkaladeden 12 Eylül 1921'de kaymakamlık (yarbaylık), 12 Eylül 1922'de miralaylık (albaylık) rütbesine terfi etti. İstiklal Harbinde gösterdiği gayret ve fedakârlıklarına binaen Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası ile taltif edildi. Fırkasının lağvedilmesi üzerine kendi isteğiyle emekliliğini talep ederek 17 Aralık 1922 itibariyle ikinci defa emekli oldu. 1927, 1931 ve 1935 yılında yapılan seçimlerde Bilecik'ten milletvekili olarak seçilerek TBMM'nin 3., 4., ve 5. Dönem Meclislerinde bulundu. 24 Şubat 1944 günü, 64 yaşında vefat etti. *MSB Arşiv Müdürlüğü*, Albay Halil İbrahim Çolak (1316-157) Subay Şahsi Dosyası, *MSB Arşiv Müdürlüğü*, Albay Halil İbrahim Çolak (1316-157) Emeklilik İşlem Dosyası. *TBMM Arşivi*, 2. Dönem Ertuğrul Mebusu İbrahim Bey Tercümeihali; 3.4, ve 5. Dönem Bilecik Mebusu İbrahim Çolak Tercümeihal Dosyaları

54 İnegöl, Sındırgı, Bigadiç, Turgutlu, Ödemiş'in Gaddar Düşmandan İstirdadı", *Hakimiyet-i Milliye*, 11 Eylül 1922.

55 *İkdâm*, 8 Eylül 1922, Öyle ki 8 Eylül 1922 günü nizami bir süvari birliğinin Ödemiş'e girdiği sözlü anlatılarda da ifade edilmiştir. Binbaşı Bedri Bey birliği ile Ödemiş'e girmiş kasabada yağmaya karşı sert önlemler aldıktan sonra İzmir yönüne doğru hareket etmiştir. Yavuz, *Bir Kentin Kurtuluşu*, s. 36.

56 *Vakit*, 7 Eylül 1922.

Çolak İbrahim Bey Ödemiş'ten ayrıldıktan sonra birkaç köylüden aldığı bilgiler üzerine iki süvari bölüğü ve bir ağır makineli tüfek takımından oluşturduğu müfrezeyi saat 17.00'de Tire'ye, tümenin diğer birliklerini de saat 20.00 sularında Bayındır'a göndermişti. Ne var ki bu tümen Derebaşı köyüne gelecek ve Bayındır harekâtını 6 Eylül gününe bırakacaktır. Tümen 5-6 Eylül gecesini geçirirken Yunanlıların yakmış olduğu ova köylerinde hala dumanlar yükselmektedir.⁵⁷ Amerikan gazeteleri kaçan Yunanlıların Ödemiş ve Tire'yi ateşe verdiğini yanlış bir şekilde yazmışlardır.⁵⁸

Küçük Menderes Irmağı'na yakın bir yerde bulunan Derebaşı köyü civarında geceleyen Çolak İbrahim'in 3. Süvari Tümeni 6 Eylül sabahı saat 05.00'de Bayındır yönüne hareket etmişti. Köylüler Çolak İbrahim'e, efe ve zeybeklerin kaçırdığı Yunanlıların Bayındır'da toplandığını söylemişlerdi. Bu olay doğrudu ancak Çolak İbrahim Bey'in Ödemiş'e girdiği sıralarda Bayındır'ı çoktan terk edip Torbalı'nın Çaybaşı ile Arslanlar arasında bir hat oluşturmuşlardı. Önceleri bu durumdan haberdar olmayan Çolak İbrahim Bey, şimdi Yunanlıların toplandığını zannettiği Bayındır'a bir baskın yapacaktı. Saat 11.00'de İbrahim Bey, Bayındır'a girdi. İlk tedbir olarak hemen Bayındır'ın batısı ve güneyine keşif kolları göndermiş, Yunanlıların gitmiş olduğunu öğrendiği Tire'den de bir gece önce gönderdiği müfrezesini çekmişti. Ancak İbrahim Bey, buradan hemen Torbalıya geçmesi gerekirken bunu yapmadı.⁵⁹ Çolak İbrahim Bey Torbalı'nın 2 km. doğusunda Petrek çayı batı yamaçlarında Yunanlıların savunma mevzilerinde oldukları ve karşılarında 200 kadar gönüllü efenin müsademe ettiğini, İzmir demiryolu nakliyatının devamda olduğunu öğrendiği halde tümeni harekete geçirmede. Karargâh, batarya, tahrip müfrezesi kasaba içinde, 28. Süvari Alayı Bayındır'ın 4 km. batısındaki Fırın köyünde, 27. Süvari Alayı Bayındır'ın batı kenarında gecelediler.⁶⁰

Yunan askerleri Bayındır'ı boşalttığı gün Köy Muhtarı Hüseyin'in (Cansız) eline bulunması gereken kişilerin listesini vermiş, Çırpı ve Arıkbaşından toplanan köylüler Çırpı karakolu önündeki eski bir depoya doldurulmuşlar buradan kaçabilenler hariç 18 kişi yanarak yaşamını yitirmiştir.⁶¹

İzmir Valiliğinden I. Ordu Komutanlığına gönderilen bir telgrafta Yunanların Bayındır'ı terk ederken Sarıyurt, Burgaz ve Çenikler köylerini yaktıkları bu köylerde 25 evin tamamen yanmış olduğu kaydedilmiştir.⁶²

57 Parlak, a.g.e, s. 300-301

58 Bu haber büyük olasılık çevre köylerle ilgili olmalıdır. Ödemiş ve Tire kasabaları yangından kurtulmuşlardır. *Evening Star*, 8 Eylül 1922 ve *The New York Times*, 8 Eylül 1922.

59 Parlak, a.g.e, s. 306.

60 TİH, *Büyük Taarruz*, c. 2, Kısım 6, Kitap 3, s. 98

61 Günver Güneş, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bayındır", *İzmir Araştırmaları Dergisi*, Sayı:4, İzmir 2016, s.96, Yunanlılar tarafından öldürülmüş olan 18 kişi için arıkbaşı çırpıköy arasında Tren İstasyonunun karşısına şehitler anıtı yapılmıştır. Armağan, *Bozdamğlara*, s.303-304.

62 Filiz Akın Özcan, *Milli Mücadele'de Küçük Menderes Havzası 1919-1923*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Aydın 2009, s.191

Aslında Küçük Menderes vadisindeki Yunan mezaliminin Büyük Taarruz öncesi bütün şiddetiyle kendini gösterdiğini İtalyan arşiv belgelerinden de öğreniyoruz. 18 Temmuz 1922 tarihli İzmir Başkonsolosu Senni'den İstanbul da ki İtalya Büyükelçiliğine yazılan telgrafta Torbalı'nın bir köyünde çetecilik iddiasıyla 18 kişinin dövüldüğü, Armudlu ve Tahtacı köylerinde genç kızların Yunan askerlerince kaçırıldığı ve hunharca ırzlarına geçildiği, Ödemiş Karaköy de halkın yakılmak için cami de toplandığı, caminin tahrip edildiği, evlerinin yağmalanıp yakıldığı, Ödemiş Bademiye, Adagide, Kazganlı ve Yıkıklar köylerinin ateşe verildiği, halkının kayıp olduğu bildirilmiştir.⁶³

3. Süvari Tümeni Alaşehir'in 20 km kadar güneyindeki Tekke yaylasından Kiraz'a inerek önce 3 Eylül'de Ödemiş'i, 4 Eylül'de de Tire'ye hakim olmuştur. ⁶⁴ Yunanlıların ayrıldığında bıraktığı Tire işgal ettikleri tarihteki Tire değildi. Resmi raporlarda 3 mektep, 1 cami, 91 han ve 1 mağaza tahrip edilmiştir.⁶⁵

İşgal yıllarına dair anılarını yazmış olan Tireli Rum Plutarkhos Dullis "1922 yılı Ağustos'u Yunanlılar ve yerli Rumlar için sonun başlangıcı olmuştur" diyerek aslında Yunanlıların Küçük Asya macerasını özetlemişti.⁶⁶

İşgal yılları boyunca Bayındır, Tire ve Ödemiş'te hatırı sayılır bir Rum nüfus bulunuyordu.⁶⁷ Tire'de de Rumların durumu Ödemiş'te olduğundan farklı değildi. Yaptıklarının doğuracağı sonuçları bilen Yunanlılar ve Rumlar arkalarında ne bıraktıklarına bile bakmadan sadece canlarını kurtarmak için çabalıyorlardı. Yunan askerlerine Kesercizade Çiftliğinde toplanma emri verilmişti. Dağdan, ovoidan binlerce Yunan askeri çiftliğe akın etmişti. Dağdaki Yunan askeri bilinçsiz bir şekilde köyleri yakıyor, önlerine çıkan Türkleri katlederek kaçıyorlardı.⁶⁸ O arada Kesercizade Çiftliği Türk milisleri tarafından basılarak ele geçirilmişti. Yunan askerleri ve Rumlar bu haberi aldıklarında bir an önce trene yetişip, İzmir'e ulaşma telaşı ve paniği yaşadılar. Panik o kadar büyüktü ki trenlerde yer bulmak pek mümkün olmamıştır. Demiryolu hattının Ödemiş'e kadar uzanması, Ödemiş'teki kaçış'ın Tire'den önce başlaması Yunan askerleri ve yerli Rumlar için İzmir'e ulaşmayı güçleştirmişti. Trenler salkım saçak gidip geldiği halde, Ödemiş- Bayındır hattı adeta kilitlenmişti.

63 Mevlüt Çelebi, *İtalyan Arşiv Belgelerinde Anadolu'da Yunan Mezalimi (1919-1922)*, ATAM Yayını, Ankara 2010, s.49-50.

64 *Ahenk*, 16 Eylül 1340, İlk kurtuluş törenleri Tire'de tartışma içinde geçmiş kutlamanın 4 Eylül ile 6 Eylül tarihleri arasında kararsızlık yaşanmış, ardından 4 Eylül'de karar kılınmıştır. 1924 sonrası kutlamalar 4 Eylül tarihinde yapılmaya başlanmıştır. Başaran, *a.g.e*, s.47.

65 *Anadolu'da Yunan Zulmü ve Vahşeti*, Cilt:II, Ankara 1338, s.122, Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s.136, Mehmet Hocaoglu, *Belgelerle Yunan Barbarlığı*, Berekat Yayınevi, İstanbul 1985, s. 194.

66 Plutarkhos Dulis anılardan naklen bkz: Munis Armağan, *Bizans'ın Tire'de Son Yüzyılı, Tire Rumları*, Efe Ofset, Ödemiş 2015, s. 139.

67 XX. Başlarında Küçük Menderes Havzasındaki Rum nüfus için bkz; Ari Çokona, *20. Yüzyılda Anadolu ve Trakya'daki Rum Yerleşimleri*, 2. Baskı, Literatür Yayınları, İstanbul 2017, s.288-290.

68 Armağan, *Tire Rumları*, s.134.

Tire’de Rum mahallesinde yağma başlamıştı. Yağmaya Yunan askerleri de katılmış Uzun Çarşıdaki dükkânların kilitlerini kırarak kendilerini gizleyecek elbiseleri yağmıyorlardı. Tire’de Domuzlu bahçe, Havuzlu ve Tahtakale hem yerli Rumların hem de Türk işbirlikçilerin hesap sorulduğu ve infazların gerçekleştirildiği alanlar olmuştur.⁶⁹ Kaçış, her iki taraf içinde Küçük Menderes ovasını mezarlığa dönüştürmüştü.⁷⁰ Hesaplaşma köylerde de kentlerde de kendini gösteriyordu. Her yerde Rum ve işbirlikçiler aranmaktaydı. Tire Müftüsü ve damadı kaçarlarken yakalandılar ve daha sonra idam edildiler. Kuva-yı Milliyeciler müftünün akrabaları Adanalızedeleri bir camide yakalayıp kurşuna dizdiler. Yakalanan yerli Rumlar da aynı akibeti paylaşmıştır.⁷¹ Bir kısım Rum, Yahudi dondurmacı Salvador tarafından korundu. Tire’deki çarpışmalar durulduğunda Rumlar İzmir’e doğru yöneldiler.⁷²

Yunanlılar kaçarken Tire’yi yakma fırsatı bulamadılar.⁷³ Fakat çevredeki pek çok yerleşimi yakarak kaçmışlardı. İzmir Valililiğinin 1. Ordu Komutanlığına yazdığı 30 Ekim 1922 tarihli raporda Arpadere, Palamut, Toparlar, Tekfur, Bozköy, Topalak, Yemişler, Ortaköy, Dereli, Çiniyeri, Çobanköy, Hasaıçavuşlar, Hisarlık, Kızılca, Gedik, Arappınarı, Bağcıboğazı köylerinin Yunanlılar tarafından yakıldığı ifade edilmiştir.⁷⁴

Aslında Yunanlıların Anadolu macerasının Sakarya Savaşını kaybetmeleri ile sonlandığını bu olayın ardından gerçekleştirdikleri kontrolsüz eylemlerde tanık olabiliyoruz. Bölgede 1922 yılında sayısız katliam hadisesi yaşanmıştır. Bunlar arasında en dikkat çekici olanlar Yaren boğazı katliamı, Gözkayası katliamı, Kayaköy katliamı, Çırpıköy katliamıdır.⁷⁵ Yunanlılar onlarca sivil gözlerini kırpmadan öldürmüşlerdir.

Yunan işgalinden Tire’de ki Yahudi cemaati de fazlasıyla etkilenmiştir. Yunan askerleri Tire’de pek çok Yahudi’yi soyup, yoksul bırakmışlardı. Yahudi Cemaatinden kendilerine karşı çıkanları ise öldürmüşlerdi. Bu yüzden Tire Yahudi Cemaati bir süre için Alliance okulunu kapatmak zorunda kalmıştır.⁷⁶ Batı Anadolu’da Aydın ve Manisa’dan sonra en fazla nüfusa sahip bulunan

69 Armağan, *Tire Rumları*, s. 134-135.

70 Tire’de yunanlılar tarafından gerçekleştirilen saldırılarda hayatlarını kaybedenlerin durumu Vefayata Mahsus Vukuat Defterlerinde ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Bkz; Murat Sanus, Necat Çetin, Erdal Taşbaş, *Balkan Savaşlarından Milli Mücadele’ye Vatan Savunmasında Şehit Olan Tireliler*, Tire Belediyesi Kültür Yayını: 17, İzmir 2017, s.182-185.

71 Armağan, *Bozmenderesten, Bozdağlara*, s. 352-354

72 Armağan, *Tire Rumları*, s.137.

73 Mevlüt Çelebi, “İşgal Döneminde Tire’de Yunan Mezaliminden Örnekler”, *Türk Kültüründe Tire II Sempozyum Bildirileri*, Yay Haz: Mehmet Şeker, Arzu Taşcan, Tire Belediyesi Yayını, İzmir 2008, s.154.

74 Yalazan, *a.g.e*, II, s.177, Zeynep Türkyılmaz, *Cumhuriyet Döneminde Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yönleriyle Tire (1923-1950)*, Tire Belediyesi Kültür Yayınları:22, Ankara 2018, s.22.

75 Armağan, *Bozmenderesten Bozdağlara*, s. 293-295.

76 Siren Bora, *Başlangıçtan Günümüze Tire’de Yahudi İzleri*, Tire Belediyesi Kültür Yayınları No: 20, s.119.

Tire Yahudilerinin⁷⁷ bir kısmı Yunanlıların baskısı üzerine daha Büyük Taarruz öncesi İzmir'e göç etmişti.⁷⁸ Alliance Israelite Universelle'in Tire Okulu Müdürü B.Amiel merkeze yazdığı 29 Eylül tarihli mektupta, Yunan askerinin kentten kaçarken Müslümanlar kadar Yahudilerin de mallarını talan ettiğini, zarar verdiğini yazmıştır.⁷⁹ İşgalin yarattığı bütün olumsuzluklara rağmen kurtuluş sonrası Batı Anadolu da İzmir hariç Yahudi cemaatinin varlığını devam ettirdiği tek yerleşim Tire idi.⁸⁰

Geri çekilen Yunan kuvvetleri Torbalı'da da girebildikleri bütün köyleri yağmalamakta, daha doğrusu katliam yaparak yakmaktadır. Torbalı bölgesinde bulunan Yunan kuvvetleri buldukları noktayı korumaya çalışarak çarpışa çarpışa geri çekilmekteydi.⁸¹ Bunun sebebi çekilmenin daha rahat olmasını sağlamaktı. Bu yüzden, Menderes bölgesinde Torbalı ve çevresi bir anda önemli askeri bir kale haline gelmişti. Bir taraftan Kiraz, Ödemiş, Tire, Bayındır; diğer yandan Nazilli, Aydın, Ortaklar, Söke, Kuşadası, Selçuk istikametinden kaçabilen Yunan birlikleri, İzmir'de bulunan Genel Komutanlıklarından aldıkları emir üzerine Torbalı'da bir araya geliyor burayı üs haline getirmeye çalışıyorlardı. Torbalı civarındaki önemli geçit noktaları Yunan askerleri tarafından kontrol altına alınmıştı. Bu durum 6 Eylül akşam saatlerine kadar devam etti. 6 Eylül günü beklemedikleri bir anda Yörük Ali Efe ve akıncı müfrezelerinin baskınına uğradılar.⁸² Başlarında Yörük Ali Efe'nin bulunduğu 200 kadar milis, Torbalı ile Arslanlar köyü arasında bulunan Petrek çayı⁸³ yatağı civarında Yunan artçıları sıkıştırmışlardı. Bu bölgede Efe ve zeybek grupları ile Yunanlılar arasında yaşanan çarpışmalar bütün gece devam etti.⁸⁴ 7 Eylül günü çarpışma daha da şiddetlendi. Çolak İbrahim Bey'in bölgeye gelememesi harekâtın sonlanmasını engellemiş çarpışma ertesi güne kadar sarkmıştı. Çolak İbrahim Bey, geceyi Bayındır'da geçirdikten sonra sabah 06.00'da Torbalı'nın Arslanlar yöresine hareket etti. Beş buçuk saat sonra bölgeye gelerek saat 13.30'da tümeni iki kola ayırdı. 28. Alay demiryolunun kuzeyinden, 27. Alay ise güneyinden taarruza geçti. Yunanlılar sadece Fetrek çayının Arslanlar bölgesinde değil, Subaşı ve eski adı Cellâtlar olan Sağlık İstasyonunda da yığınak yapmışlardı.

77 Henri Nahum, *İzmir Yahudileri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, 172.

78 Siren Bora, *Anadolu Yahudileri, Ege'de Yahudi İzleri*, Gözlem Yayınevi, İstanbul 2017, s. 163.

79 Virna, Banastey, "Tüm Renkleriyle Tire Yahudileri", *Şalom Gazetesi*, 9 Mart 2016.

80 Munis Armağan, *Anadolu Tarihinde Tire Yahudileri*, Bilkar Matbaacılık, İzmir 2005, s. 90, Bora, *Tire'de Yahudi İzleri*, s.42, Başaran, *a.g.e.*, s.90.

81 Küçük Menderes'ten çekilen Yunan kuvvetleri Torbalı'da toplanmaya başladılar 3. Süvari Tümeni Kumandanı Çolak İbrahim Bey, birliklerine hareket emri verir. Bu arada Yörük Ali Efe'de kendisine Ödemiş'te hazırlanmış olan kutlama sofrasından yemeğini bitirmeden kızanlarıyla birlikte kalkarak Torbalı'ya doğru yola çıkar. Yasin Kayış, Nazmi Kızıl, Necat Çetin, *Tarihi ve Coğrafi Yönleriyle Torbalı*, Edit: İbrahim Özkaya, Torbalı Belediyesi Kültür Yayını No: 3, Torbalı 2013, s.57.

82 Alpkaya, *a.g.e.*, s. 443.

83 Arşiv belgelerinde ve hatıratlarda Petrek çayı olarak ifade edilen yer Fetrek Çayı'dır. Araştırmanın sonraki sayfalarında yanlış yazılmış çayın isimi Fetrek olarak belirtilecektir.

84 *Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruz, Takip Harekatı*, II. Cilt; 6. Kısım, 2. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1968, 162.

Aydın yönünden kaçmakta olan Yunan birlikleri Torbalı'da kendilerine tuzak kurulduğu düşüncesine kapılarak trenlerden inip Ahmetli istikametine doğru yöneldiler. Tümen 7/8 Eylül gecesini Torbalı'nın kuzey ve doğusunda geçirdi. Torbalı ovası batı sırtlarında mevzilenen Yunanlılara karşı gönderilen Yörük Ali Efe komutasındaki gönüllü milisler gece Çaybaşı köyüne çekildiler. Gece Sağlık istasyonuna asker dolu iki katar daha geldi.⁸⁵ Yörük Ali Efe ve 27. Süvari Alayı 7 Eylül günü Çaybaşı'nda kaldı. Çolak İbrahim Bey'in tümeni ise geç de olsa Arslanlar tarafına geldi. Ertuğrul'dan Deveci Salih(Tünaydın) bu bölgede asker olarak onlara katıldı. Bu sırada Selçuk ve civarındaki köylerde bulunan yerli Rumlar da kaçmaya başlamış, kaçanların evleri ve hayvanları yağmalanmıştır. Yunanlılarla işbirliği yapan Türkler ve Rum askerleri ile düşüp kalkan kadınlar da yakalandıkları yerde öldürülmüşlerdir. Karakuyu köyünden Kahveci kızının, Helvacıköy dağında yakalanıp saçlarından çama asılarak öldürülmesi buna örnektir. Hamit Efe'yi para ödülü için vuran Çakırbeyli'den Piç Ali ve Karakuyu'da Yunan askerine kadınlık yapan Gülizar adında biri de silahla vurulmak suretiyle öldürülür.⁸⁶

3. Süvari Tümeninin saat 14.00'de başlayan dağ bataryasının etkili ateşi 15 dakika kadar sürmüştü ve bu süre içinde Fetrek çayı yatağındaki Yunan siperleri dağılmıştı. Bunun üzerine Yunanlılar Torbalı ovasının batı sırtlarına çekilmek durumunda kaldılar. 7 Eylül 1922'de 3.Türk Süvari Tümeni Torbalı'yı ele geçirmiştir.⁸⁷

Çolak İbrahim bey'in talimatıyla Tümen Torbalı'da kalıp, çevrede dağıntık Yunan askerini temizleyecekti. ⁸⁸ Çolak İbrahim Bey ve kuvvetleri geri kalan Yunan kuvvetlerini temizleye temizleye Ayrancılar, Demirciköy, Karaağaç üzerinden Buca bölgesine girmişlerdir. Böylece 8 Eylül 1922'de Yunanlılar Torbalı'dan tamamen temizlenmiştir.⁸⁹ Yunanlılar demiryolu ile 8 Eylül 1922 sabahı tümüyle kuzeye, Torbalı bölgesine çekilmişti. Çekilirken de bütün köyleri yakmışlar, halka türlü vahşet ve zulüm yapmaktan geri kalmamışlardı.⁹⁰

Türk birliklerinin Torbalıya girdiği an ki manzara diğer Batı Anadolu yerleşimlerinden farklı değildi. Nahiye'de 1 Hükümet konağı, 2 mektep, 2 medrese, 1 cami, 3 fabrika, 562 ev, 2 han, 28 dükkan, 5 çitlik Yunanlılar tarafından tahrip edilmişti. ⁹¹

Yüzbaşı İsmail Hakkı Efendi tarafından hazırlanan 17 Ekim 1922 tarihli raporda Torbalı bölgesinde çekilişleri sırasında Yunanlıların yarattığı tahribat

85 TİH, *Büyük Taarruz*, c. 2, Kısım 6, Kitap 3, s. 117; Parlak, *a.g.e.*, s. 310, Kayış, Kızıl, Çetin, *a.g.e.*, s.57.

86 Necat Çetin, "Kuva-yı Milliyeci Hortunali Hamit Efe", *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslar arası Sempozyum Bildirileri*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, Edit: Oktay Gökdemir, I. Kitap, İzmir 2010, s. 407.

87 TİH, *Büyük Taarruz*, C. 2, 6. Kısım, 3.Kitap, s.165.

88 TİH, *Büyük Taarruz*, C. 2, 6. Kısım, 3.Kitapı s. 117; Parlak, *a.g.e.*, s. 310.

89 Kayış, Kızıl, Çetin, *a.g.e.*, s.58.

90 TİH, *Büyük Taarruz*, C. 2, 6. Kısım, 3.Kitap s.163.

91 *Anadolu'da Yunan Zulmü ve Vahşeti*, Cilt:II, Ankara 1338, s.121-122, Mustafa Turan, *a.g.e.*, s. 116..

gözler önüne serilmiştir.⁹² Cumaovası İstasyon civârındaki evler yanmış, Develiköy yerli Rumlar tarafından ateşe verilmiş, köy kısmen yanmış, Köye âit çamlık da ateşe verilmiştir. Bir Hıristiyan köyü olan Kayas da yakılmıştır. Konak Boğazı köyü Develi köyü Rumları tarafından bütün eşyası ile yakılmış, köy halkından biri çocuk ve geri kalan kadın ve erkek olmak üzere on üç kişi öldürülmüştür. Tiryanda istasyonu yakınlarındaki Tâhir Bey çiftliği ile Torbalı da 200 evden 87'si yakılmış, köy yağma ve tahribe uğramış, kadınların ve kızların ırzına tecâvüz edilmiştir. Yunanlılar köyden yirmi beş erkek ve kadını öldürmüşlerdir. Torbalı'ya bağlı Çaybaşı, Ahmetli, Kuşçuburun köyleri tamâmen yakılmış, Çaybaşı'ndan sekiz, Ahmetli'den altı, Kuşçuburun'dan dört kişi katledilmiştir. Aydın'dan Torbalı'ya çekilen Yunan birlikleri Yeniköy'ün yarısını yakmışlardır. Bölgede Yunan askerleri 23 Türk'ü bir hangara toplayarak, hangarla beraber ateşe vermişlerdir. Yine Torbalı'ya bağlı Kızılca köy ve Tulum köyleri işgal esnasında "Türlere hizmet ediyorsunuz" bahanesiyle Yunanlılar tarafından yakılmıştır. Cellât İstasyonu da yakılmaktan kurtulamamıştır.⁹³

Yunanlıların bölgeden ayrılması sonrasında Yunan işgal döneminde tepki olarak birtakım olaylarda yaşanmıştır.⁹⁴ Yunanlıların çekilişi sırasında Arıkbaşı İstasyonunda, on sekiz Müslüman Türk'ü gaz yakarak öldüren Atanas ve Yorgopulos isimli iki Rum Bayındır'da asılarak idam olunmuşlardır.⁹⁵

Türk Ordu Birliklerinin Takip ve Temizlik Harekâtı

3.Süvari Tümeni 8/9 Eylül 1922 gecesini 28. Süvari Alayı ile Çapak ve güneyinde, 27. Süvari Alayı ile Torbalı doğu sırtlarında geçirmiş, istasyonu ellerinde bulunduran ve doğuya zayıf emniyet birlikleri süren Yunanlılar demiryolundan faydalanarak bir tren dolusu asker ve yerli Rumları İzmir istikametine göndermişlerdi. 9 Eylül sabahı istasyon civarındaki ağaçlıklar içinde Yunan askerleri bulunuyordu. Yunan askerlerinin Torbalının kuzey-batı sırtlarında savunma düzeni aldıkları görülmüyordu. Torbalı batısından kuzeye çekilen Bağımsız 18. Yunan Alayı artçılarını Kuşburnu istasyonunun batı ve güneybatı sırtlarında bırakarak, Cumaovasına doğru hareket etmişti. 3. Süvari Tümeni 9 Eylül 1922 saat 07.00' de Torbalı doğu sırtlarından hareket ederek Yunan artçılarına taarruza başladı. Çarpışmalar saat 14.30'a kadar sürmüştü. Yunanlılar Kuşburnu istasyonundan kuzeybatıya çekilirken tümen, bunların artçıları ile çarpışa çarpışa takip etmiş ve Kuşburnu istasyonu ile

92 Hocaoğlu, *a.g.e*, s.139.

93 *Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti*, s.244-245, Zafer Çakmak, "Batı Anadolu'da Gerçekleştirilen Yunan Mezalimi Hakkında Yüzbaşı İsmail Hakkı Efendi Tarafından Hazırlanmış Askeri Bir Rapor", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XIX/I, Elazığ 2009, s.213-214, Hocaoğlu, *a.g.e*, s. 202-203.

94 Engin Berber, "Kurtuluşun Sonra İzmir'de Yunan İşgal Dönemine Tepkiler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:III, Sayı:8, Yıl:1987, Ankara 1987, s.457.

95 *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Aralık 1922.

batusını ele geçirmiş, geceyi Hortuna - Kuşburnu kesiminde geçirmiştir.⁹⁶ Ordu Komutanlığı Menderes Bölge Komutanlığına Ödemiş - Tire - Bayındır hattında bölgenin Yunanlılardan temizlenmesi ve Torbalı'da toplanılmasını emretti.⁹⁷ 18. Yunan Alayı, beraberinde bir batarya ve Ödemiş Bölge Komutanlığı'nın bazı birlikleri olduğu halde 9/10 Eylül gecesini Cumaovası'nın Oğlanbaşı bölgesinde geçirerek, 10 Eylül sabahı öncü, yancı ve artçı tertibi alarak İzmir'e doğru yürüyüşe geçti.⁹⁸ Yunanlıların 18. Piyade Alayı ve 31.Piyade Alayı'ndan bir kısım ve Ödemiş Bölge Komutanlığı'nın dağınık erleri Türk birliklerince esir edildiler.⁹⁹

9/10 Eylül 1922 gecesini Bıçakçı'da geçiren Menderes Bölge Komutanlığı, ordudan en kısa yoldan Bayındır'a gitme emrini aldığından, 10 Eylül 1922 saat 06.00'da Adagide yoluyla Bayındır'a hareket etti. Saat 20.00'de Tire'nin doğusundaki Gireli bölgesine ulaştı. 3. Süvari Tümeni ile de irtibatını kurdu.¹⁰⁰ Menderes Bölge Komutanlığı birlikleri 11 Eylül 1922'de Tire doğusundaki Kireli den hareketle aynı gün akşamı Mahmutlar'a ve 12 Eylül akşamı Selçuk'a geldiler. Yolda ordudan Bayındır - Torbalı hattının güneydeki yerleşimlerin taranması görevini aldığından, 46. Alayı Tire'de bıraktılar.¹⁰¹

Yunan ordusu Küçük Menderes bölgesinden atıldığında bölgedeki manzara oldukça korkunçtu. Onlarca köy yakılmış, yıkılmış, talan edilmişti. Hırsızlık gasp olaylarının haddi hesabı yoktu. Yunanlılar kaçarlarırken sadece binaları değil, otları, ağaçları, bağ, bahçe ve tarları da yakmışlar, talan etmişlerdi. Tahribatın ekonomik boyutu da büyüktü. Devamında hayvanları öldüren, kaçırın, suları zehirleyen doğa'yı da, ekolojik dengeyi de alt üst eden eylemlere tanıklık edildi. En korkuncu ise öldürme, yaralama, işkence ve tecavüz olayları idi. Tüm bunların yanında bir de esir olarak götürülenleri de düşündüğümüzde karşımıza daha dramatik bir tablo çıkmaktadır. Öyle ki yerinden yurdundan edilen ve esir olarak Yunanistan'a götürülen Ödemiş, Tire, Torbalı ve Bayındırlıların sayısı kimi kaynaklarda gösterilenden kat be kat fazla olmuştur.¹⁰² Askerlik Şubelerinin verilerine göre Yunanlılarla cephe savaşlarında, ya da cephede hayatını kaybeden 16 Tireli, 25 Ödemişli şehit vardır.¹⁰³ Elbette yukarıda vermiş olduğumuz bilgiler resmi evraklar üzerinde kayıtlı olanlardır. İşgal yıllarında hayatlarını kaybedenlerin, esir olarak götürülenlerin sayısı kat be kat fazladır.

96 TİH, *Büyük Taarruz*, C. 2, 6. Kısım, 3.Kitap, s.180.

97 ATAŞE Arş, Kl. 2348, Ds. H-10, Fh. 4-4.

98 TİH, *Büyük Taarruz*, C. 2, 6. Kısım, 3.Kitap, s.184.

99 ATASE Arş, Kl. 1904, Ds. 98, Fh. 1-250.

100 TİH, *Büyük Taarruz*, C. 2, 6. Kısım, 3.Kitap, s.186.

101 TİH, *Büyük Taarruz*, C. 2, 6. Kısım, 3.Kitap, s.209.

102 Kızılay Arşivi, Dosya No:1295, Ödemiş, Tire, Bayındır ve Torbalı'dan Yunan askerleri tarafından götürülen esirlerin isim listeleri için bkz; Cemalettin Taşkıran, *Milli Mücadele'de Türk ve Yunan Esirler (1919-1923)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2018, s.265-270.

103 Sabahattin Selek, *Milli Mücadele, Ulusal Kurtuluş Savaşı C.II*, Örgün Yayınevi, İstanbul 1982, s.1238.

Yunan işgalinden kurtarılmış bölgelerde güvenlik ve asayişini sağlamak amacıyla görevi ordu birlikleri üstlenmişti. 13 Eylül 1922 tarihi itibarıyla Ödemiş ve Tire kaymakamları belirlenmiş, TBMM tarafından atamaları yapılmıştı.¹⁰⁴ Mülki idari memurların atamaları ise Ekim ayını bulmuştur. Okulların çoğu yıkılmış ve tahrip edilmiş olduğu, öğretmen olmadığı için eğitim öğretimin başlaması da uzun bir süre gecikmiştir.

Sonuç

Küçük Menderes Vadisinde 20 Mayıs'ta Torbalı ile başlayan, Bayındır, 29 Mayıs'ta Tire ve 1 Haziran'da Ödemişle devam eden Yunan işgali, bölgede ilk büyük halk direnişisiyle Ödemişle karşılaşmıştı. Yunan işgali baskı ve zulümle 1922 yılı Eylül ayı başlarına kadar devam etmiştir. Büyük Taarruz'un ardından dağılan Yunan ordusu ve birlikleri İzmir'e doğru kaçmaya başladılar. Küçük Menderes bölgesindeki Yunan birlikleri de 1 Eylül de Kiraz ve Beydağ'dan, 2 Eylül de Birgi, Kaymakçı, Adagide'den, 3 Eylül'de de Ödemiş'ten çekildiler. Çekilişleri esnasında da öldürme, yaralama, irza geçme, yakma, yıkma eylemlerine tanık olunmuştur. Yunanlıların bozgunu bölgede yaşayan yerli Rumların da sonu demektir. Ödemiş, Tire ve Bayındır'da yaşayan yerli Rumlar da Yunan askerleriyle birlikte yüzlerce yıldır yaşadıkları toprakları terk etmek durumunda kaldılar. Büyük Taarruz'un ardından Yunan işgalinin sona ermesi Küçük Menderes bölgesinde yaşayanlar Türkler birbirinden farklı duyguları sevinç, hüznü, acıyı, mutluluğu, zulmü, mezalimi peş peşe hissetmişlerdir. Yunanlılar cephe de yaşadıkları hayal kırıklığını terk ettikleri topraklarda yaşayan sivil halktan çıkarmaya çalışmışlardır. Bölgedeki büyük yerleşimlerin Ödemiş, Tire, Bayındır ve Torbalının en büyük şansı Gediz bölgesi ve Büyük Menderes bölgesinde yakılan kent ve kasabaların aksine yakılmaktan kurtulmuş olmalarıydı. Ancak çevredeki köyler o kadar şanslı değildi. Yunan işgalinin yarattığı tahribat Birgi gibi büyük bedeller ödeyen yerleşimlerde uzun süre silinemedi. Yunan işgalinin yarattığı derin sancılar kurtuluştan sonra da devam etmiştir. Güvenlik en önemli sorun olarak görüldü. TBMM işgalden kurtulan Küçük Menderes bölgesine dönük yardımı Büyük Taarruz sonrasında gerçekleşebilmiştir.

104 *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Eylül 1922, Uğur Üçüncü, *Türk Kamuoyunda Büyük Taarruz*, Altınpost Yayıncılık, Ankara 2012, s.360.

KAYNAKÇA

I. Arşivler

ATASE Arş, Kl.1816, Ds.341, Fh. 8-4

ATASE Arş, Kl.1948, Ds.258, Fh.24-1.

ATASE Arş, Kl. 1904, Ds. 98, Fh. 1-203, 1-206.

ATAŞE Arş, Kl. 2348, Ds. 10, Fh. 4-4.

ATASE Arş, Kl. 1904, Ds. 98, Fh. 1-250.

BOA, DH.İ.UM.EK,52/303.

Kızılay Arşivi, Dosya No:1295.

MSB Arşiv Müdürlüğü, Albay Halil İbrahim Çolak (1316-157) Subay Şahsi Dosyası

MSB Arşiv Müdürlüğü, Albay Halil İbrahim Çolak (1316-157) Emeklilik İşlem Dosyası.

TBMM Arşivi, 2. Dönem Ertuğrul Mebusu İbrahim Bey Tercümeihali; 3.,4, ve 5. Dönem Bilecik Mebusu İbrahim Çolak Tercümeihal Dosyaları

II. Süreli Yayınlar

Ahenk

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi

Evening Star

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Hakimiyet-i Milliye

İkdâm

İzmir Araştırmaları Dergisi

Ödemiş

Şalom Gazetesi

The New York Times

Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi

Vakit

III. Kitaplar

ALTINOLUK, Ülkü, *Geleneksel Kent Dokusu Birgi*, Ege Yayınları, İstanbul 2007.

Anadolu'da Yunan Zulüm Ve Vahşeti, Anadolu'da Yunan Fecayininin Tafsilatı 2. kısım, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara 1338.

ALPKAYA, Şükrü Oğuz, *Yörük Ali Efe*, Derleyen: Atilla Oral, Demkar Yayınevi, İstanbul 2009.

ARMAĞAN, Munis, *Bozdemirler'ten, Bozdağlar'a Kuva-yı Milliye*, Bilkar Matbaacılık, İzmir 2005.

ARMAĞAN, Munis, *Anadolu Tarihinde Tire Yahudileri*, Bilkar Matbaacılık, İzmir 2005

ARMAĞAN, Munis, *Bizans'ın Tire'de Son Yüzyılı, Tire Rumları*, Efe Ofset, Ödemiş 2015.

BAŞARAN, Mehmet, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tire*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 2000.

BAYAR, Celal, *Ben de Yazdım*, C.VI, Baha Matbaası, İstanbul 1968.

BERBER, Engin, *İzmir Yangını Hakkında Ön Rapor, Örnek Olay: Ödemiş- Birgi'nin Yakılması*, Ödemiş Belediyesi Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi Yayını:3, Ödemiş 2003.

BORA, Siren, *Anadolu Yahudileri, Ege'de Yahudi İzleri*, Gözlem Yayınevi, İstanbul 2017.

BORA, Siren, *Başlangıçtan Günümüze Tire'de Yahudi İzleri*, Tire Belediyesi Kültür Yayınları No: 20, Ankara 2018.

BÖKE, Pelin, *İzmir 1919-1922 Tanıklıklar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2006.

COŞKUN, Alev, *Kuva-yı Milliye'nin Kuruluşu, En Uzun 15 Gün Ödemiş Direnişi*, Cumhuriyet Kitapları, 5. Baskı, İstanbul 2007.

ÇELEBİ, Mevlüt, *İtalyan Arşiv Belgelerinde Anadolu'da Yunan Mezalimi (1919-1922)*, ATAM Yayını, Ankara 2010.

ÇOKONA, Ari, *20. Yüzyılın Başlarında Anadolu ve Trakya'daki Rum Yerleşimleri*, 2. Baskı, Literatür Yayınları, İstanbul 2017.

- DURAL, Halil, *Ödemiş Tarihi*, Yay. Haz: Sabri Yetkin, Ödemiş Belediyesi Yayını, Ödemiş 2004.
- ERDAL, Mustafa, *Beşikçioğlu Mustafa Erdal'dan Hatırat*, Ödemiş Belediyesi Yıldız Kent Arşivi Ve Müzesi Yayını No:12, Ödemiş 2018.
- GÜMÜŞOĞLU, Firdevs, *Birgi'de Toplumsal Yaşam ve Değişim*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2008.
- HOCALOĞLU, Mehmet, *Belgelerle Yunan Barbarlığı*, Berekat Yayınevi, İstanbul 1985.
- KAYIŞ, Yasin, KIZIL, Nazmi, ÇETİN, Necat, *Tarihi ve Coğrafi Yönleriyle Torbalı*, Edit: İbrahim Özkaya, Torbalı Belediyesi Kültür Yayını No: 3, Torbalı 2013.
- MÜLAZIMOĞLU, Rafet, *Birgi (Pyrgion)*, Sobe Matbaası, İzmir 1976.
- NAHUM, Henri, *İzmir Yahudileri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
- Ödemişli Bir Özgürlük Savaşçısının Kaleminden İlk Kurşun ve Sonrası*, Ali Orhan İlkurşun'un Anıları, Yay Haz: Engin Berber, Taner Bulut, Tülay Gül, Ödemiş Belediyesi Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi Yayını No:4, Ödemiş 2013.
- ÖZCAN, Filiz Akın, *Milli Mücadele'de Küçük Menderes Havzası 1919-1923*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Aydın 2009.
- ÖZKURT, Fatih, *Milli Mücadele'nin Gizli Kahramanı Yörük Ali Efe*, Kronik Yayınları, İstanbul 2019.
- PARLAK, Türkmen, *İşgalden, Kurtuluşa Yunan Ege'den Nasıl Gitti*, C:2, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, İzmir, 1983.
- SANUS, Murat, ÇETİN, Necat, TAŞBAŞ, Erdal, *Balkan Savaşlarından Milli Mücadele'ye Vatan Savunmasında Şehit Olan Tireliler*, Tire Belediyesi Kültür Yayını: 17, İzmir 2017.
- SELEK, Sabahattin, *Milli Mücadele, Ulusal Kurtuluş Savaşı*, C.II, Örgün Yayınevi, İstanbul 1982.
- TAŞKIRAN, Cemalettin, *Milli Mücadele'de Türk ve Yunan Esirler (1919-1923)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2018.
- TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, TTK Yayınevi, Ankara 1989.
- TURAN, Mustafa, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.
- Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi*, C: 2, 6. Kısım, 2. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayını, Ankara, 1968.

- Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruzda Takip Harekâtı, C.2, Kısım:6, 3, Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayını, Ankara 1969.*
- TÜRKYILMAZ, Zeynep, *Cumhuriyet Döneminde Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yönleriyle Tire (1923-1950)*, Tire Belediyesi Kültür Yayınları:22, Ankara 2018.
- UĞURLU, Nurer, *Çerkez Ethem Kuvoetleri, Kuva-yı Seyyare, Örgün Yayınevi, İstanbul 2007.*
- ÜÇÜNCÜ, Uğur, *Türk Kamuoyunda Büyük Taarruz, Altınpost Yayıncılık, Ankara 2012.*
- ÜNAL, Hüseyin Rahmi, *Birgi, Tarih, Tarihi Coğrafyası, Türk Dönemi Anıtları, Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri, Ankara 2001.*
- YALAZAN, Talat, *Türkiye’de Yunan Vahşet ve Soykırımı Girişimi (15 Mayıs 1919-9 Eylül 1922)*, II. Cilt, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayını, Ankara 1994.
- YAPICI, Mestan, *Beydağ, Balyambolu, Palaipolis, İzmir 1995.*
- YAVUZ, Behiç Galip, *Ödemiş’in Tarihi, Ödemiş 1998*
- YAVUZ, Behiç Galip, *Bir Kentin Kurtuluşu, Öncesi, Sonrası ve Önemi, II. Baskı, Ödemiş 2012.*
- YAVUZ, Behiç Galip, *Ovakent, Adağide, Coğrafi, Kültürel ve Tarihi Çevre, Ödemiş 2013.*
- YAVUZ, Behiç Galip, *Potamia (Bademli) Ortaçağ’ın Önemli Bir Pazaryeri, Ödemiş 2015.*

IV. Makaleler

- BANASTHEY, Virna, “Tüm Renkleriyle Tire Yahudileri”, *Şalom Gazetesi*, 9 Mart 2016.
- BERBER, Engin, “Kurtuluştan Sonra İzmir’de Yunan İşgal Dönemine Tepkiler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: III, Sayı:8, Yıl:1987, Ankara 1987, 443-460.
- BOYLU, İbrahim Ethem, “İşgalden Kurtuluş”, *Ödemiş Gazetesi*, 2 Eylül 1949.
- ÇAKMAK, Zafer, “Batı Anadolu’da Gerçekleştirilen Yunan Mezalimi Hakkında Yüzbaşı İsmail Hakkı Efendi Tarafından Hazırlanmış Askeri Bir Rapor”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XIX/I, Elazığ 2009, s.209-221.
- ÇELEBİ, Mevlüt, “İşgal Döneminde Tire’de Yunan Mezaliminden Örnekler”, *Türk Kültüründe Tire II Sempozyum Bildirileri*, Yay Haz: Mehmet Şeker, Arzu Taşcan, Tire Belediyesi Yayını, İzmir 2008, s.149-158.

- ÇETİN, Necat, "Kuva-yı Milliyeci Hortunalı Hamit Efe", *Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslar arası Sempozyum Bildirileri*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, Edit: Oktay Gökdemir, I. Kitap, İzmir 2010,s.396-415.
- GÜNEŞ, Günver, "Milli Mücadele'de Ödemiş", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl:1, Sayı:1, Şubat 2003, Ankara 2003, s.95-117.
- GÜNEŞ, Günver, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bayındır", *İzmir Araştırmaları Dergisi*, Sayı:4, İzmir 2016, s.93-110.
- GÜNEŞ, Günver, "1921 Yılında Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe Arşiv Belgelerinde Cephe Gerisi Faaliyetleri", *Milli Mücadele 1921*, Edit: İbrahim Bozkurt-Umut Karabulut, Nobel Yayınları, Ankara 2021, s.199-232.
- KARA, Nilgün Nurhan, "Birgili Salih Vecdi Bey'in Milli Mücadele Günlerine Dair Hatıra Defteri", *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.12, Sayı:62, Yıl:2019, s.341-246.
- MEHMET ŞEVKİ, " Birgi ve Birgililer", *Ahenk* 29 Ağustos 1924.
- NALBANDOĞLU, Mahmud Hıfzı, " Birgi İntibaları", *Ahenk* ,10 Ağustos 1924.
- ÖZCAN, Filiz Akın, GÜNEŞ, Günver, "Mondros Mütarekesinden İlkurşun Savaşına Ödemiş'te Yaşanan Gelişmeler", DEÜ, AİİTE, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:19, Sayı: 63, İzmir 2019, s.63-104.
- ÖZÇELİK, Gülin, "Ödemiş İlçesinde Mahalle, Sokak, Cadde, Bulvar, Meydan Adları, Şehirsel Toponimik Özellikler", *İzmir Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5 İzmir 2017, s.1-33.

Extended Abstract

After the Greeks occupied İzmir on May 15, 1919, they gave priority to the Manisa and Aydın regions outside the area drawn for them. After completing their occupation in these regions, they expanded in the Küçük Menderes Valley. On May 20, 1919, Torbalı was occupied by the 2nd Battalion of the Evzon Regiment. This battalion sent one of its divisions to Bayındır on May 22, 1919 and occupied this place as well. The main Greek advance in the Küçük Menderes Valley took place after the occupation of Aydın. On May 29, they captured Tire without encountering any resistance. Their next target after Tire was Ödemiş. But in Ödemiş, they encountered an unexpected resistance. This was a bigger challenge after Hasan Tahsin's İlkurşun since they set foot in İzmir. The first organized local resistance against the Greek occupation in Western Anatolia, with the participation of fully armed and active civilians, took place in Ödemiş. The Greeks could only enter Ödemiş on 1 June 1919 with the forces they had reinforced from Thessaloniki. The resistance of Ödemiş could not stop the advance of the Greeks, but it was enough to disturb the invaders. The settlement of the Greeks in the Upper Küçük Menderes basin lasted until 1921. In Anatolia, the Greeks were defeated for the second time in İnönü on January 10, 1921, in İnönü on April 1, 1921, in Sakarya on September 13, 1921, and in Dumlupınar on August 30, 1922. The Greek adventure, which started in Anatolia on May 15, 1919, left it to a great draw and even an escape towards İzmir. Great atrocities and destruction in the escape.

Ödemiş, Tire, Bayındır and Torbalı from the settlements in the Küçük Menderes region also took their share from the planned massacres and persecutions carried out by the Greek soldiers with the help of some local Greeks during the withdrawal process.

The collapse that started with the Battle of Sakarya shook the entire Aegean, and the occupation zone began to take shape again. The Greek forces and Greeks withdrawing from the Küçük and Büyük Menderes basins were burning the villages on their way, making massacres, destroying and devastating whatever was left in the lands they could not hold. The train stations were full of Greek soldiers and local Greeks trying to escape. The people who could not get on the train and the soldiers trying to reach İzmir by going out on the mountain

roads became prey. Ödemiş, Kiraz, Tire, Aydın roads were full of people trying to reach the train stations as soon as possible. The local Greeks in Ödemiş started to leave the town as of September 1, 1922, with the fear that the Turks would take revenge on them. After the Greeks left the city, only the Greek Battalion and the local Greek and Armenian gangs remained in Ödemiş.

In the days when the Greek Army started the great escape, they had withdrawn their troops from Birgi and left a unit of 15 people formed from local Greeks. When Murat and Nasuh Beys from Keles came to Birgi with their 30-man militia, they clashed with the Greek Cypriot unit, and then the Greek Union began to withdraw to the west of Birgi. After the Turkish militias attempted to plunder the Greek quarter of Birgi, the Greek Union returned and started a massacre in Birgi and burned the town.

The Greek occupation continued with oppression and cruelty until the beginning of September 1922. After the Great Offensive, the dispersed Greek army and troops began to flee towards Izmir. Greek troops in the Küçük Menderes region withdrew from Kiraz and Beydağ on 1 September, from Birgi, Kaymakçı and Adagide on 2 September, and from Ödemiş on 3 September.

Towards the evening of 3 September in Ödemiş, Greek soldiers came to the station and got on the train, and leaving most of the local Greeks there, the train departed on the order of the Greek commander Fifi. Some of the Greek soldiers who escaped by train burned the shops and houses in the Tavern Strait. At midnight on September 3, 1922, it was announced to the public that "Greeks are gone", with a shout from the Minaret of the Small Mosque. The people of Ödemiş went out of their homes with joy. At night, Murat efe from Yağlar, Nasuh efe from Ozanköy, ese efe from Umurca, Mustafa efe from Şemşiler and zeybeks, coming from Birgi direction at night, captured Ödemiş. When Yörük Ali Efe and his zeybek detachment entered Keles (Kiraz) on September 5, flags were hung everywhere. While the Yörük Ali Efe unit was going towards Ödemiş, the villagers were sacrificing rams by cutting them off with drums and zurnas on the way. The joy of victory was all around Küçük Menderes. Yörük Ali Efe detachment entered Ödemiş on the same day. After the Efes, the soldiers coming from the direction of Kelas entered Ödemiş under the command of Çolak İbrahim Bey. He found the town of Ödemiş empty. After Çolak İbrahim Bey left Ödemiş, upon the information he received from a few villagers, he sent the detachment of two cavalry companies and a heavy machine gun platoon to Tire at 17.00 and the other units of the division to Bayındır at around 20.00.

During the Greeks' Draw, killing, wounding, rape, burning and destruction were witnessed. The defeat of the Greeks meant the end of the local Greeks living in the region. The local Greeks living in Ödemiş, Tire and Bayındır had to leave the lands where they had lived for hundreds of years together with the Greek soldiers. The end of the Greek occupation after the Great Offensive

The Turks living in the Küçük Menderes region have felt different emotions, joy, sadness, pain, happiness, cruelty and atrocities one after another. The Greeks tried to remove their disappointment at the front from the civilian population living in the lands they left. The greatest luck of the big settlements in the region, Ödemiş, Tire, Bayındır and Torbalı, was that they were saved from being burned, unlike the cities and towns that were burned in the Gediz region and Büyük Menderes region. However, the surrounding villages were not so lucky. The destruction caused by the Greek occupation could not be erased for a long time in settlements such as Birgi, which paid high prices. The deep pains caused by the Greek occupation continued after the liberation. Security appeared to be the most important issue. The Turkish Grand National Assembly's aid to the Küçük Menderes region, which survived the occupation, was only possible after the Great Offensive.

YAYIN KURALLARI

Dergimizde, özgün araştırma ve inceleme makalesi, derleme, çeviri, arşiv belgeleri, nekroloji, kitap eleştirisi ve tanıtımı, sempozyum vb. haberleri yayınlanır. Yazıların başka bir yerde, farklı bir dilde dahi olsa yayınlanmamış olması gerekir. Gönderilen yazılar, yayın kurulu tarafından incelendikten sonra, isimsiz olarak iki hakeme gönderilir, iki hakemin onayı ile basılır. Eğer hakemlerin birisinden olumsuz görüş gelirse yazı, üçüncü bir hakeme gönderilir ve üçüncü hakemin görüşü belirleyici olur. Yazar, hakemlerin belirttiği görüş ve önerileri dikkate almalıdır. Bunu yayın kurulu takip eder. Editör gerektiğinde, yazıların yazımı ve dili üzerinde değişiklik yapabilir. Makalelerin içeriği ile ilgili bütün sorumluluk yazarına aittir.

MAKALE YAZIM KURALLARI

- Makalenin formatı aşağıda belirtilen biçimde olmalıdır:

FORMAT :

Program _____: Microsoft Word

Kağıt boyutu _____: 210x297 mm

MARJLAR:

Üst _____: 3 cm

Alt _____: 3 cm

Sağ _____: 2 cm

Sol _____: 2 cm

BAŞLIK/ ALTLIK:

Üst _____: 2 cm

Alt _____: 2 cm

METİN:

Yazı _____: Times New Roman, 11 punto

Paragraf başı _____: 1,25 cm.

Paragraf aralığı _____: önce 0,6 nk

Satır aralığı _____: Tek

Metin alıntıları _____: *İtalik*

DİPNOT:

Yazı _____: Times New Roman, 9 punto

Satır aralığı _____: Tek

Asılı _____: 0

- Makale, Türkçe, İngilizce, Almanca veya Fransızca olabilir. Makale için 200 kelimeyi geçmeyen, Türkçe ve İngilizce Özet / Abstract yazılmalıdır.
- Makalede konuyu tanımlayan Türkçe ve İngilizce, en fazla yedi tane Anahtar Sözcükler / Keywords verilmelidir.
- Yazar, makalenin ilk sayfasında yer alan adının-soyadının olduğu kısma yıldızlı dipnot koyarak Akademik unvanını, çalıştığı kurumu ve e-posta adresini parantez içinde ve italik olarak belirtmelidir.

Örnek:

* Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (*abc@deu.edu.tr*).

- Makalede konunun içeriğine uygun ana başlıklar 1. 2. 3. şeklinde, alt başlıklar: 1.a. 2.a. 3.b şeklinde numaralandırılmalıdır.
- Makalenin en sonunda yapılan araştırmanın sonuçları Sonuç bölümünde belirtilmelidir.
- Makaleye eklenmesi istenen harita veya resimler Word (.doc, .docx) belgesine konulduğu gibi harita ve resimlere sıra numarası verilerek makaleden ayrı olarak da gönderilmelidir.
- Grafikler, Microsoft Office Excel (.xls) veya Word (.doc, .docx) belgesinde hazırlanmalı ve belge içerisine uygun biçimde konulmalıdır.

DİPNOTLARIN VERİLMESİ

- Kaynak ilk defa verilirken yazarın adı ve soyadı tam olarak yazılmalıdır.
- Kaynak eserin adı İtalik olarak yazılmalıdır.
- Kaynak eserin yayınevi, basım yeri, yılı ve sayfa numarası verilmelidir.
- Dipnot 9 punto ile Times New Roman yazı tipinde verilmelidir.

Örnek:

²⁴ Naşit Hakkı Uluğ, *Üç Büyük Devrim*, Ak yay., İstanbul, 1973, s.41.

- Bir makale dipnot olarak gösterilirken, makale adı “tırnak içerisinde” gösterilmeli ve makalenin yer aldığı kaynak eser yine italik olarak verilmelidir.

Örnek:

²⁵ Oktay Gökdemir, “Fransız Kaynaklarının Işığında 1922 İzmir Yangını”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.VI, S.15, İzmir, 2009, s.21.

- Aynı eser arka arkaya tekrar kaynak olarak gösterilecekse, şöyle yazılmalıdır:

Adı geçen arşiv : *A.g.a.*

Adı geçen bilgi notu : *A.g.b.*

Adı geçen dergi : *A.g.d.*

Adı geçen eser : *A.g.e.*

Adı geçen kararname : *A.g.k.*

Adı geçen makale : *A.g.m.*

Adı geçen rapor : *A.g.r.*

Adı geçen tez : *A.g.t.*

Adı geçen yayın : *A.g.y.*

Örnek:

²⁵ Oktay Gökdemir, "Fransız Kaynaklarının Işığında 1922 İzmir Yangını", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.VI, S.15, İzmir, 2009, s.21.

²⁶ *A.g.m.*, s.25.

- Dipnotta yer alan kaynak tekrar gösterileceği zaman araya başka bir kaynak kullanılmışsa şöyle yazılmalıdır:

Örnek:

²⁴ Naşit Hakkı Uluğ, *Üç Büyük Devrim*, Ak yayınları, İstanbul, 1973, s.41.

²⁵ Oktay Gökdemir, "Fransız Kaynaklarının Işığında 1922 İzmir Yangını", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.VI, S.15, İzmir, 2009, s.21.

²⁶ *A.g.m.*, s.25.

²⁷ Uluğ, *a.g.e.*, s.53.

²⁸ *A.g.e.*, s.58.

²⁹ Gökdemir, *a.g.m.*, s.27.

- Dipnotta birden fazla sayfanın gösterilmesi halinde sayfa numarası "ss." şeklinde verilmelidir.

Örnek:

³⁰ *A.g.m.*, ss.21-29.

³¹ Uluğ, *a.g.e.*, ss.45-51.

- Tarihi kaynaklar (Örn: İbn-i Bibi, Evliya Çelebi, Strabon) için basım yılı yazılmaz.
- .pdf formatlı makaleler ve İnternet Kaynakları, varsa sitenin bağlı olduğu kurum, kuruluş adı, adres satırı ve parantez içinde siteye erişim tarihi verilmelidir.

Örnek:

³² Mahir Küçükvatan, "Tehcir Kararı Üzerine Amerika Kamuoyunda Ermeni Propagandası", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/ai/uploaded_files/file/dergi%2024/05-%20Mahir.pdf, (Erişim: 01.12.2012).

KAYNAKÇANIN HAZIRLANIŞI

- Kaynakçaya eklenecek olan eser türlerinin sırası aşağıdaki gibi olmalıdır:
  - I. Arşiv Kaynakları**
  - II. Resmi Yayınlar**
  - III. Süreli Yayınlar (Gazete ve Dergiler)**
  - IV. Kitaplar**
  - V. Makaleler**
  - VI. İnternet Kaynakları**
  - VII. Sözlü Tarih Görüşmeleri**

- Dipnotlarda kullanılan kaynaklar, yazının sonunda alfabetik sıraya (A-Z) göre KAYNAKÇA listesinde verilir.

Örnek:

MANGO, Andrew, *Atatürk: Modern Türkiye'nin Kurucusu*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.
ULUĞ, Naşit Hakkı, *Üç Büyük Devrim*, Ak yayınları, İstanbul, 1973.

- Arşiv kaynakları öncelikle belgenin alındığı yer, dosya numarası, varsa gömlek numarası şeklinde verilmelidir.
- Gazete ve dergiler alfabetik sıra ile belirtilmelidir.

Örnek:

III. Süreli Yayınlar (Gazete ve Dergiler)

Akşam,
Cumhuriyet,
Hürriyet,
Tarih ve Toplum.

- Yazar, yukarıda belirtilen kurallara göre hazırlanmış metnin bir çıktısını postayla ve aynı zamanda e-mail (cttad.deu@gmail.com) yoluyla editöre göndermelidir. Yazar, elektronik adresini ve telefonunu mutlaka yazmalıdır.

BAZI KISALTMALAR

Cilt	: C.
Sayı	: S.
Editör	: Ed.
Bakınız	: Bkz:
Çeviren	: Çev.
Hazırlayan	: Haz.
Basım Yeri Yok	: b.y.y.
Basım Tarihi Yok	: b.t.y.

PUBLICATION GUIDELINES

Original research articles, collections, translations, archival documents, necrologies, book reviews, and symposium announcements and news in our journal. It is understood that *submitted* manuscripts have *not* been published previously and are *not* being *submitted for publication elsewhere* even if it were in a different language. Submitted manuscripts are first examined by the editorial board, and then sent to two referees for blind review. Manuscripts that are approved by the two referees get published. If one of the referees finds the manuscript unsuitable for publication, it is assed on to a third referee. It is the author's responsibility to revise the manuscript based on the suggestions of the referees, and it is the obligation of the Board of Editors to ensure these suggestions are observed by the author. If deemed necessary, the editor is entitled to make changes in the spelling and language of the manuscript. . The author bears the sole responsibility for the contents of the manuscript.

ARTICLE WRITING GUIDELINES

- Format of article should be as follows:

FORMAT :

Program _____ : Microsoft Word

Paper Size _____ : 210x297 mm

MARGINS:

Top _____ : 3 cm

Bottom _____ : 3 cm

Right _____ : 2 cm

Left _____ : 2 cm

TITLE/ FOOTER:

Top _____ : 2 cm

Bottom _____ : 2 cm

TEXT:

Font and font size _____ : Times New Roman, 11

Indent first line of each paragraph: 1,25 cm.

Space between paragraphs _____ : 0,6 nk

Space between lines _____ : single

Quotations _____ : *Italics*

FOOTNOTE:

Writing _____ : Times New Roman, 9

Space between lines _____ : single

- Articles can be in Turkish, English, German or French. All articles should have Turkish and English abstracts.
- A maximum of seven subject keywords should be used and these should be in Turkish and the working language of the paper.
- Put an asterisk right next to his/her name on the title page to denote there is a footnote explaining the academic title, institution, and e-mail address (in parenthesis and *italics*)

Example:

* Assist. Prof. Dr., Rice University, History Department, (abc@rice.edu).

- In articles, main titles that are appropriate to the content of the topic should be numbered as **1. 2. 3.**, subtitles as **1.a. 2.a. 3.a.**
- Results of the research should be included in **Conclusion**.
- Maps or pictures that are to be added to the article should be submitted as Microsoft Office Word (.doc, .docx) document, numbered and sent in a different folder.
- Graphics should be prepared in Microsoft Office Excel (.xls) or Word (.doc, .docx) and inserted appropriately in the article.

GIVING FOOTNOTES

- The full name and last name of the author should be given when the source is given for the first time.
- Name of the source should be written in *italics*.
- Publisher, place of publication, year and page number of the book should be given.
- Footnote should be written in **Times New Roman** and font size 9.

Example:

²⁴ Andrew Mango, <i>Ataturk: The Biography of the Founder of Modern Turkey</i> , Overlook Press, New York, 1999, p.50.

- When articles are used in footnote, the title of the article should be in “quotation marks” and the title of the work where the article appeared should be given in *italics*.

Example:

²⁵ Name Surname, “Title of the Article”, *Name of the Journal*, Vol.VIII, Issue.15, Name of City, Year, p.23.

- If the same work will be referred to repeatedly, it should be written as follows:

Example:

Ibid., p.50.

- If another source is referred to between source A and its *ibid*, it should be written as follows:

Example:

²⁴ Andrew Mango, *Ataturk: The Biography of the Founder of Modern Turkey*, Overlook Press, New York, 1999, p.50.

²⁵ Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford University Press, London, 1968, pp.68-70.

²⁶ Mango, *ibid*, p.150.

- If multiple pages of the same source are to be referred to in the footnote, they should then be indicated as follows:

Example:

²⁷ Mango, *ibid*, pp.155-160.

- Retrieval date, URL of the web page and tags in articles or internet sources which are in .pdf format should be given as follows:

Example:

²⁸ Name Surname, “Title of the Article”, *Name of the Journal*, www.abcd.com (Access: 25.10.2014).

PREPARATION OF BIBLIOGRAPHY

- Works that will be added to bibliography should be in the following order:
  - I. Archive Sources**
  - II. Newspapers and Journals**
  - III. Books**
  - IV. Articles**
  - V. Internet Sources**
  - VI. Oral History Interviews**
- All sources used in footnotes are given in the **BIBLIOGRAPHY** and are alphabetized by last name.

Example:

LEWIS, Bernard, *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford University Press, London, 1968.

MANGO, Andrew, *Ataturk: The Biography of the Founder of Modern Turkey*, Overlook Press, New York, 1999.

- All works should be written in alphabetical order (A to Z) in subtitles.

Example:

II. Newspapers and Journal

Daily Mail

Daily Telegraph

Guardian

Observer

- Author should send his/her prepared article according to rules above via email (cttad.deu@gmail.com) and also forward it to the editor. Author must type his/her email address and phone number.